

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

ERDEM

TÜRK HALK KÜLTÜRÜ
ÖZEL SAYISI - II

Cilt : 13

Sayı : 38



ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

ERDEM

TÜRK HALK KÜLTÜRÜ ÖZEL SAYISI - II

Cilt 13

Mayıs 2001

Sayı 38

CAN OFSET
ANKARA – 2002

Can

Reklamevi Basın Yayın Ofset Matbaacılık

Tel: (0.312) 230 46 60 - 229 70 72 Fax: (0.312) 230 46 67
e.mail: cantugtr@yahoo.com

İÇİNDEKİLER

MAKALELER:

HAŞİM KARPUZ.....:	“Konya’da Halk Mimarisi”.....	223
DOĞAN KAYA.....:	Sivas-Çamşılı Yöresi Halk Şairleri.....	237
TURHAN KAYA.....:	Dünden Bugüne Erzincan’da Halk Kültürü..	271
SÜLEYMAN KAZMAZ ..:	Halk Kültürüne Toplu bir Bakış Düşünceler ve Değerlendirmeler.....	295
SAİM KESKİN.....:	Kutludüğün’de Türk halk Edebiyatı”.....	327
ŞAHİN KÖKTÜRK-.....:	Trabzon’un Beşikdüzü İlçesi’nde Serender’in Köy hayatındaki Yeri ve Bir Serender	
M. HALİSTİN KUKUL	Numûnesi.....	361
M.HALİSTİN KUKUL ..:	Beşikdüzü Halk Ağzı.....	373
METİN ÖZARSLAN.....:	Âşıklık Geleneği İçinde Âşık Müziği ve Kimi Problemler.....	399
NEBİ ÖZDEMİR.....:	Teknolojik Gelişmeler Bağlamında Türkiye’deki Çocuk Oyunlarının İncelenmesi	411

CONTENTS

ARTICLES

HAŞİM KARPUZ.....:	“Folk Architecture in Konya”.....	223
DOĞAN KAYA.....:	Folk Poets of Sivas-Çamşih Region.....	237
TURHAN KAYA.....:	Erzincan Folk Culture in Retrospect.....	271
SÜLEYMAN KAZMAZ.....:	General Evaluation of and Considerations on Folk Culture.....	295
SAİM KESKİN.....:	Turkish Folk Literature in Kutludüğün.....	327
ŞAHİN KÖKTÜRK- M. Halistin KUKUL.....:	The Place of “Serender” in the Village Life in the District of Beşikdüzü in Trabzon and a Sample of “Serender”.....	361
M.HALİSTİN KUKUL.....:	The Dialect of People oin Beşikdüzü.....	373
METİN ÖZARSLAN.....:	Amourette Muzic Within the Tradition of Amorousness and Some Problems.....	399
NEBİ ÖZDEMİR.....:	A Review of Child Plays in Turkey in the Context of Latest Teknolojik Developments	411

KONYA'DA HALK MİMARİSİ

HAŞİM KARPUZ*

1. GİRİŞ

1.1.Konunun Tanımı:Bu araştırmanın konusu Konya köylerindeki halk mimarisine ait yapıların mimarî özelliklerini belirlemek ve onların mimarlık tarihi ve halk mimarisi bakımından özelliklerini ortaya koymaktır. Bilindiği gibi halk mimarisi daha çok çevresel, sosyal ve kültürel etkenlerle oluşmuş yöresel özellikleri ağır basan mimarlık olarak tanımlanmaktadır. Bu bakımdan ele alındığında Konya'da halk mimarisinde üretilen yapıların önemi bir kat daha artmaktadır. Konya ve çevresinde Neolitik çağdan bu yana sürekli yapı üretilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde Konya'daki yöresel mimarlık, değişimlere rağmen geleneksel bir karakter taşımaktadır.

Son yıllarda ülkemiz genelinde olduğu gibi Konya ve çevresinde de sosyal, kültürel ve ekonomik sebeplerle köyden kente hızlı göçler yaşanmaktadır. Köydeki geleneksel konutlar terk edilmektedir. Yeni konut yapımı söz konusu olduğunda ise yeni malzemeyle yeni konut türleri tasarlanıp, inşa edilmektedir. Buna bağlı olarak Konya'nın halk mimarisi hızla yok olmaktadır. Bu sebeple halk mimarisi bütün özellikleriyle tespit edilmeli, mevcut yapıların tümünü mimarlık tarihi ve kültürel bakımdan incelemek gereklidir.

Konya yüzölçümü bakımından Türkiye'nin en büyük şehirlerinden birisidir. Araştırmada birbirinden uzakta ve farklı karakterde köy yapıları ele alınmıştır. Özellikle Konya ovasında, ova ya da yerli köylerden örnekler alınırken dağ köylerinden de bir örnek seçilmiştir. Araştırmada esas yapı olarak yaşanan ev üzerinde durulmuş mutfak, ahır, köy odası gibi yardımcı yapılardan örnek verilmiştir.

1.2.Amaçlar ve Yöntem: Bu araştırmanın amacı Konya'daki geleneksel halk mimarisi örneklerinin tasarım, malzeme, teknik, yapım ve strüktür özelliklerini belirlemektir. Yöntem olarak "Gözlem Yöntemi" uygulanmış burada ele alınan

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı

bütün yapılar bizzat yerinde incelenilerek ayrıntılı tanımları yapılmış, plânları çizilmiş ve fotoğrafları çekilmiştir. Malzeme, teknik, yapım özellikleri hakkında edinilen bilgiler, yazılı kaynaklar ve diğer köylerle karşılaştırılmıştır.

1.3.Konu İle İlgili Yapılan Çalışmalar:Konya ve çevresindeki sivil mimari ile ilgili ilk çalışmalar şehir evleriyle ilgilidir¹. Halk mimarisi hakkında geniş kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Yapılan çalışmalar ise seminer, lisans ve doktora seviyesinde akademik gayeye yöneliktir².

Konya halk mimarisi, Çatal Höyük gibi dünyanın en eski yerleşmesinin mimarî mirası üzerine oturmaktadır. Gerek tarih öncesi çağlarda, gerekse ilk ve orta çağlarda bu yapı gelenekleri devam etmiş ve gelişmiştir.

Osmanlı dönemi için Karaman ve Konya'da eski Türk evlerinin en eski en önemli örnekleri tespit edilmiştir³. Bölgenin günümüze ulaşan halk mimarisi örnekleri bu çok eski zamanların yapı kültürünü ve örneklerini yansıtmaları bakımından çok önemlidir. Bu çalışmada örnek yapı incelemeleri ile bu zengin halk mimarisine dikkat çekilmek istenmiştir.

2.Konya Halk Mimarisine Toplu Bakış

2.1.Halk Mimarisini Oluşturan Etkenler

Konya halk mimarisinin özelliklerini daha iyi anlayabilmek için öncelikle onu oluşturan etkenleri gözden geçirmemiz gerekir.

2.1.1.Çevresel Etkenler: Çevresel etkenlerin başında yüzey şekilleri ve iklim gelmektedir. Konya ovası ve onun uzantıları şeklindeki Çumra, Sarayöntü düzlüklerinde tipik toplu köy yerleşmeleri kurulmuştur. İklim karasaldır, kışın yağışlı ve soğuk, yazın sıcak ve kuraktır. İklimle ilgili sıcaklık, nem, rüzgâr, yağışlar, ışık ve ısınma gibi olaylar mimariyi doğrudan etkiler. Ovası çevreleyen dağ dizilerinin etkilerindeki köyler kısmen ormanlık alanlara sahiptir.

¹ Berk, C., *Konya Evleri*, İstanbul, 1951; Sözen, M.-Dülgerler, O.N. "Konya Evlerinden Örnekler", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Sayı:5/1, Ankara, 1991, s.79-100; Karpuz, H., "Osmanlı'da Konut Mimarisi Konya Örneği", *Tarih, Kültürü ve Sanatlarıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu*, İstanbul, 1999, s.390-401; Karakap, G., *Karaman Evleri*, Konya, 1991 (S.Ü. Sosyal Bilimler Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi); Ulusoy, M., *19. Yüzyıl Konya Ev Mimarisinde Avrupa Mimarisinin Etkileri*, Konya, 1992 (S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

² İnceşekal, M., "Küçük Muhsine Köyü Halk Mimarisi Örnekleri", *Konya Mimarlar Odası Haber Bülteni*, Sayı:2, Konya, 1992, s.7-12

³ Kaş, M., *Orta Anadolu Orman Köylerinde Genel Yerleşim ve Mimarî Özellikleri (Aşağıçığıl Örneği)*, Konya, 1988 (S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi); Çınar, K., *Konya Ovası Kırsal Yerleşmelerinde Plânlamaya İlişkin Bir Yöntem Araştırması*, Konya, 1990, (S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi); Özkan, N., *Karaman Taşkale'de Geleneksel Mimari*, Konya, 1992 (S.Ü. Sosyal Bilimler Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Çevresel etkenler iklim ve yapı malzemesi yönünden halk mimarisini etkilemektedir. Ovada taş temini zor olduğu için ana yapı malzemesi kerpiçtir. Ovada örtüde daha çok kavak ağacı kullanılmıştır. Tahta yapılan çam ağaçları Beyşehir yöresinden temin edilmiştir. Dağ eteklerindeki bazı köylerde ardıç ve meşe gibi dayanıklı ağaç türleri de yapı malzemesi olarak değerlendirilmiştir.

Konya ovasındaki yerleşmeler toplu köy yerleşmeleridir. Akarsulara yakın veya yer altı sularının zengin olduğu yerler seçilmiştir. Akarsuyun bulunmadığı yerlerde kuyu ve sarnıçlardan su temin edilmiştir.

2.1.2. Tarihi Etkenler: Yukarıda da belirtildiği gibi yöre yerleşme tarihinin en eski örneklerine sahiptir. Neolitik, tunç ve ilk çağlardan kalma birçok höyük, kale kalıntıları bu zengin tarihe ışık tutar. Bazı köyler bir höyük üzerine veya bir Hitit anıtının yakınına kurulmuştur. Anadolu'nun Selçuklular tarafından fethinden sonra, değişik zamanlarda Orta Asya'dan Türkmen aşiretleri başka bölgelerden gelerek buraları yurt tutmuşlardır. Osmanlı döneminde özellikle Balkan savaşından sonra Balkanlar ve Kafkasya'daki Müslümanların Rusya tarafından soy kırım ve zulme maruz kalmalarıyla Konya ve çevresinde çok sayıda muhacir köyleri kurulmuştur. Son yüzyılda, değişik Türk coğrafyasından Konya ve çevresine gelerek yerleşen topluluklar Özbekler, Tatarlar, Çerkezler gibi Akdeniz Toroslar'dan gelen Türkmen ve Yörük toplulukları ayrı bir araştırma söz konusudur. Bu muhacir köylüler eski kültürlerini ve yapı geleneklerini bu yeni vatanlarında da yaşatmayı denemişlerdir.

Araştırmada örnek seçilen yerleşmelerden Gözlü'nün tarihi 17.yüzyıla kadar gitmektedir. Gözlü'ye ilk gelen aileler Hamidler, Şahinler, Hacı Köseler'dir. Tahtalı köyü ise bir dağ köyüdür.

2.1.3.Sosyal ve Kültürel Etkenler: Konya köylüleri yüzyıllardır bu topraklarda toprağı ekip biçerek yaşıyorlar. Bu verimli, kutsal topraklara bağlılıklarını, kıymet verdiklerini her vesile ile gösteriyorlar. Yerli köylerle muhacir köyleri arasındaki bazı sosyal ve kültürel farklar artık ortadan kalkmış, bu köyler artık sosyal kaynaşmalarını tamamlamışlardır. Bu sosyal ve kültürel değerler zengin yapı kültürüne de yansımaktadır.

2.1.4.Ekonomik Etkenler: Köy ekonomisinin esasını tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Halı-kilim, keçe yapımı, demircilik gibi bazı el sanatları da bu alanda katkı sağlar. Kurak zamanlarda, kıtlık yıllarında İzmir, İstanbul gibi büyük şehirlere gurbete gidilmiştir.

Bu şekilde gurbete giden veya dışarıyla ilgisi olanlar köylerinde farklı yapılar, inşa etmişlerdir.

2.2. Konya Halk Mimarisinin Özellikleri

2.2.1.Tasarım ve Biçim: Köyde inşa edilen yapı türleri kullanım amaçlarına göre yalın bir şemaya göre tasarlanmış yapılardır. Ailenin kullanacağı kadar yapı üretilmiştir. Tasarlanan yapılar yüzyılların biçimlerini yansıtır. Bu geleneksel biçimlendirme özellikleri iç mekânda ve dış mimaride bariz bir şekilde görülür. Dikdörtgen plânlı taş-kerpiç mekânlar ahşap kirişler üzerinde hasır örtü, dışta masif cepheler, dikdörtgen pencereler ve düz toprak damla karakterize edilmiştir.

2.2.2.Yapı Elemanları: Mekânları sınırlayan geleneksel strüktür (taşıyıcı) elemanları, kerpiç, taş ve ahşap duvarlar ve ahşap, bazen taş tek taşıyıcılardır. Değişik kalınlıklardaki kerpiç ve taş duvarlar ahşap hatlılarla bütünleştirilmiştir. Ev inşasında, köylerde ekip halinde çalışan taş ve kerpiç ustaları ve dülgerler bulunmaktadır. İç bölmelerde bazen bağdadı duvar kullanılmıştır.

Yapıların üst örtüsü, bölgede kara örtü olarak tanımlanan düz toprak damdır. Bu örtü tekniğinde, yuvarlama denilen kavak ağaçlarının üzerine hasır, saz serilmekte, daha sonra özel olarak karılmış çamur halindeki toprak tabakası yerleştirilmektedir. Saçakta ahşap oluklar çörtlen olarak kullanılır. Muhacir köylerinde bu örtü tekniği yerine beşik çatıların, farklı örtü tekniklerinin uygulandığı görülmüştür

2.2.3.Yapı Türleri: Halk mimarisindeki yapı türleri ve bu yapıları oluşturan mekânları şöyle özetleyebiliriz.

1.Avlu (hayat): Köy mimarisinde başta ev olmak üzere yaşanan ve kullanılan yapıların etrafında yer aldığı sınırlandırılmış üstü açık veya kapalı mekânlardır. Avluda hayvanlar, çocuklar serbestçe dolaşırlar. Ev sahibinin zenginliğine göre avlu büyük veya küçük olur. Avlunun bir kenarında sebze bahçesi, meyve ağaçları, su kuyusu, çiçeklik yer alır. Diğer kısımlarda *mutfak (aşhane, örtme), kiler (ambar), ahır, sütlük, samanlık, odunluk, hela, fırın* gibi yapılar ve bölümler bulunur. *Misafir odası* (Köy odası) avlunun dışında köy meydanına, sokağa bakar.

2.Ev: Ailenin esas yaşama birimidir. Evler genellikle tek katlı, bir mabeyin (odalar arası ortak mekân) ve iki odadan oluşan bir plâna sahiptir. Bazı büyük köylerde zengin aileler iki katlı evler inşa etmişlerdir. Bu evlerin zemin katı kış odası, kiler ve depo üst katlarında sofa ve odalar bulunur.

Mabeyin: Odalar arasındaki geçişi sağlar. Bazı köylerde burada ocak ve yer lâvabosu bulunur. Ocakta küçük yemekler pişirilir ve ısınır. Yerde taştan veya betondan lâvaboda ise el, yüz ve bulaşıklar yıkanır. Bazı köylerde, Tahtalı örneğinde olduğu gibi mabeynin etrafında ikiden fazla oda bulunabilir.

Odalar: Oturulan, dinlenen, uyunulan bazen de iş yapılan çok fonksiyonlu bir yaşama birimidir. Odalarda pencere önündeki sedirlerde veya yer yastıklarında oturulur. Yataklar yükülden indirilerek yere serilip yatılır. Yükünün bir köşesi

gusulhanedir. Zengin evlerinde yüküğüün ortasında ahşap süslemeli aynalık-giçeklik vardır.

Son yıllarda odalara sabit karyolalar koyulmuştur. Odalara, şahmeran, tavus kuşu veya Hz. Ali ile ilgili cam altı levhaları, Bescmele, Allah, Muhammed yazılı levhalar, üzerlikler asılır.

Mutfak (Aşhane, örtme): Eve en yakın mekandır. Eski evlerde mabeynin arkasında mutfak yer alıyordu. Mutfak bir büyük ocak (tandır) ve küçük ocak, terekler, bastırık(bazı yiyeceklerin, süt ürünlerinin konulduğu kısım)tan oluşan küçük bir mekandır.

Mutfağın önünde acık veya örtü kısımlarda da ocak veya tandirler bulunur.

Kiler: Buğdaylar dışarıda, avluda yığımlar şeklinde veya kilerde özel bölmelerde saklanırdı. Öğütülenler guvallar veya sarpm denen özel tahta anlarlarda saklanırdı. Peynir, yağ, patates, turşu küpleri, reçel kavanozları için kilerde ayrı yerler vardır. Temel gıda maddeleri peynir, yağ, patates evin dışında özel yapılarda konulduğu köylerde vardır.

Ahır: Büyükbaş hayvanların barındığı bölümdür. Ahır, hayvan sayısına göre büyük olur. Bazı evlerin ahırlarında ahır sekisi bulunur. Eskiden soğuk kıs gecelerinde ahır sekisinde yatılırdı.

Odunluk-Tezeklik (Kermelik), Hele, Fırın gibi yapılar bulunur. Eskiden avlunun gölgelek bir yerinde daha sonra sülükte **bastırık** kurulurdu. Bastırık, yağ, süt, peynir gibi süt ürünlerinin keçe, kilim gibi malzeme ile gündüz sarılıp, gece açılarak soğuk tutulup korunmasıdır.

Ağıl (Çardak, Örtme): Küçükbaş hayvanlar için acık ya da kapalı ağıllar vardır. Ağılların kenarlarında yemlikler ve suluklar bulunur. Bir kenarda da samanlık ve goban salığı denilen oda bulunur. Ağıllar yaylalarda yapılır. Az sayıda koyun ve keçisi olanlar avlunun bir kenarını ağıl yapar.

Sülük: Ağılın kenarında sülüklerin toplandığı, kaynatılması için ocagi olan küçük bir mekandır.

Samanlık: Evin büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarının yiyeceklerinin, saman ve otlarının saklandığı özel bölümlerdir. Bunların dışarıdan kapıları olur. Ahıra saman-

Misafir Odası (Köy Odası): Köyde büyük ve zengin ailelerin misafirleri için yaptırıldığı evden ayrı, avlunun dışında veya köy meydanında inşa ettirilen bağimsiz yapılarıdır. Her odanın birde ahırı vardır. Köy odaları Konya halk mimarisi içinde önemli yapılarıdır. Sadece yolcuların barındığı yapılar değildir. Eğlence, düğün, bayram ve asker uğurlamalarında kullanılan çok fonksiyonlu kültür ve sanat

değerleri yüksek yapılarıdır⁴. Son yıllardaki sosyal ve ekonomik şartların, ulaşım imkânlarının değişimi bu yapıları kullanım dışı bırakmıştır. Köyde çok azı işleyen 30 civarında köy odası bulunmaktadır.

2.2.4.Halk Mimarisinde Ortak Yapılar: Köy halkı tarafından ortak olarak kullanılan yapılar şunlardır.

1.Cami: Bir kısmı eski geleneksel tarzda taş duvarlı, düz toprak damlı (çatılı) yapılmış, bir son cemaat yeri ve bir harimden oluşan yapılarıdır. Son yıllarda tarihî köy camileri yıkılarak kubbeli betonarme yapılara dönüştürülmüşlerdir.

2.Mektep-Okul: Osmanlı döneminde çocuklar caminin altında veya ayrı yapılarda okuyorlardı. Cumhuriyet döneminde bağımsız ilkokul binaları yapılmıştır.

3.Köy Odaları: Bazı köylerde köyün malı olan odalar vardır. Resmî görevliler, misafirler bu odalarda kalır. Bu odaların bakımı ve giderleri muhtar tarafından karşılanır.

4.Su Yapıları: Hayatın ana kaynaklarından su temini için değişik çözümler üretilmiştir. Kaynakların mevcut olduğu yerlerde çeşmeler, olmadığı yerlerde kuyulardan su temin edilmiştir. Bazı köylerde, köy yolları üzerinde ise su sarnıçları inşa edilmiştir⁵.

1.Çeşmeler: Taştan yapılmış sivri kemerli tipik çeşme yapılarıdır. Bazı çeşmelerin Sille'de olduğu gibi su depoları bulunmaktadır.

2.Kuyular: Ova köylerinin temel su kaynağıdır. Yer altı sularından beslenen kuyuların özel bir yapısı, bilezik, çingirak, kova ve yalak sistemi vardır.

3.Sarnıçlar: İlkbaharda yağmur ve kar sularının depolandığı kalın taş duvarlı, su sızdırmaz olarak inşa edilen dikdörtgen plânlı, beşik tonozlu yapılarıdır. Sarnıçların bazılarının kuyu gibi bilezikli ağızları veya merdivenle inilen kapıları vardır.

Bazı köylerde merkez Sarayköy, Altınekin yerleşmeleri gibi Bizans-Selçuklulardan kalma yer altı su yolları *kerhiz*'ler bulunmaktadır. Bazı çeşmelerin yanında ise çamaşırhaneler yapılmıştır.

5.Değirmenler: Konya ve çevresinde eskiden buğday, su değirmenlerinde öğütülüyordu. Günümüzde artık su değirmenleri de kullanım dışı kalmıştır. Bilindiği gibi eski belge ve kayıtlarda yel değirmenlerinin varlığından söz edilmektedir.

⁴ Konya ve çevresindeki köy odaları hakkında geniş boyutlu bir araştırma tarafımdan yapılmıştır.Bk. H. Karpuz, "Konya Köy Odalarının Kültür ve Sanat Değeri", *Emin Bilgiç Hatıra Kitabı*, İstanbul, 2000, s. 319-361

⁵ Konya halk mimarisinin diğer yapıları gibi su yapıları da bir bütün olarak incelenmemiştir.

3.HALK MİMARİSİ ÖRNEKLERİ

3.1.KAZIM SÜSLÜ EVİ

Gözlü Kasabası, Sarayönü İlçesi'nin 23 km doğusunda 250 haneli, 1500 nüfuslu bir yerleşmedir. 1992 yılında belediye kurulmuştur. Güneybatısındaki Değirmen Höyük Tunç çağı yerleşmesidir. Köylülerin verdiği bilgilere göre 600 yıl önce Türkmen aşiretleri tarafından kurulmuştur.

Ev: Köyün merkezinde Hürriyet Mahallesi Cumhuriyet Cad. No:6'da yer alır. Yaklaşık $44 \times 44 = 1936 \text{m}^2$ lik geniş bir avluya sahiptir. Avlunun güneyinde bahçe-kavaklık bulunur. Kuzeyinde eski kiler, ahır, samanlık ve küçük ev bulunur. Esas ev batı tarafta yer alır. Evin kuzey bitişiğinde mutfak ve garajlar bulunur. Batısında, yine yardımcı mekânlar bulunmaktadır.

Esas ev, doğuya yönelik olup bir subasman üzerinde bir mabeyn, iki odadan oluşmaktadır. Kapının önünde iki ahşap direk taşıyan, dört basamakla çıkılan bir sundurma vardır. Mabeyn $2.90 \times 4.50 \text{m}$. ölçülerindedir. Batısında yüklük vardır. Mabeynin kuzeyinde yatak odası, güneyinde oturma odası bulunmaktadır. Odaların batısında yüklükler bulunur. Yüklüklerin köşesinde dikdörtgen pianlı biraz derin olan gusülhane, yıkanma yeri bulunur.

Ev tamamen geleneksel yapı unsurlarına sahiptir. Kerpiç duvarlar 50cm. kalınlığında, dam kara örtüdür. Ev 1950'li yıllarda yapılmıştır.

Aşhane: Evin kuzey bitişiğindedir. $4.50 \times 5.70 \text{m}$. ölçülerindedir. Düz toprak dam üç ahşap direk tarafından taşınır. Batı duvarı içinde büyük ocak (tandır) ve küçük ocak bulunmaktadır. Terek ve tezgâh kuzeybatı köşesindedir.

3.2. ADİL KOCA EVİ

Bir avlu içerisinde esas eski ev, yeni ev ve diğer yardımcı mekânlardan oluşur.

Eski ev yaklaşık 100 yıl önce yapılmıştır. Zemin katta şimdi bozulmuş kış odası, mutfak ve üst kattan oluşmaktadır. Mutfağın önünde bir örtme bulunur. Burada bir ocak yer alır. Burası yaz aylarında kullanılmaktadır.

Üst katın plânını bir mabeyn ve iki oda oluşturur. Mabeynin doğuda bir sekisi vardır. Odaların çiçeklikleri ahşaplı, oyma çivi süslemelidir.

3.3.MEHMET KÖKER-DEDELERİN ODASI

Köy merkezinde Hürriyet Mahallesi, Cumhuriyet Cad. Ziraat Sokak'ta yer alır. Bir subasman üzerinde yapılmıştır. Doğu bitişiğinde ahır bulunur. Kerpiçten düz toprak damlı olarak yapılmıştır.

Odanın sundurmasına dört basamaklı tek kollu merdivenle çıkılır. $3.00 \times 5.80 \text{m}$ iç ölçülerindeki mekân, aralık ve odadan meydana gelmektedir.

Aralık; odayı aralıktan 50cm yüksekliğinde ahşap bir korkuluk ayırır. Aralık kısmının kuzey köşesinde yüklük olarak kullanılan bir ahşap sedir bulunur. Aralıkta yerde bir suluk, su küpü bulunur.

Oda; güneyde iki pencere, kuzeydeki tek pencere ile aydınlanır. Batı duvarında iki dolap bulunmaktadır. Dolapların alt ve üst kısmında ağız açıklar bulunmaktadır.

Ahır; dikdörtgen bir mekân olup kuzey duvarı boyunca yemliği bulunmaktadır.

Halen kullanılan oda 1947 yılında yapılmıştır.

3.4.YAŞAR ERAT ODASI

Hürriyet Mahallesi Konya Caddesi 6/A'da, Yaşar Erat Evi avlusunun güneybatısında yer alır. Ahır kuzey bitişiğindedir. Dikdörtgen plânlı yapı, aralık ve oda kısmından oluşur.

Aralıkta, kapının tam karşısında sedir-yüklük bulunur. Bu kısım ahşap bir korkulukla odadan ayrılmıştır. Aralığın zemini betondur.

Oda dikdörtgen plânlıdır. Tek penceresi güneydedir. Doğu duvarında kapatılmış bir ocak ve iki dolap bulunur. Kuzey duvarı boyunca da iki dolabı vardır.

Kapatılmış ocağın kemerinin ve dolaplarının üst seviyesini belirleyen ahşap pervaz üzerinde geometrik ahşap oyma süslemeler yapılmıştır.

Odanın 20. yüzyıl başlarında yapıldığı söylenmektedir. Bu oda artık kullanılmamaktadır.

3.5.KAMİL KARACA'NIN DEĞİRMENİ

Köyün güneyinde, 3 km uzağındadır. Değirmen Höyüğü'nün yakınındadır. Gözlü deresine bağlı olarak çalışan kullanım dışı kalmış bir değirmendir. Bu değirmenden başka aynı su üzerinde Hacı Veli'nin değirmeni de vardı.

Kuzey-güney istikametinde kurulmuş değirmen moloz taş duvarlı beşik çatılı bir yapıdır. Esas yapı, giriş bölümü, değirmenci odası ve değirmen bölümünden oluşmaktadır.

Bugün harap olan değirmenin üç taşlı olduğunu, su boruları ve taş yerlerinden anlıyoruz.

Kuzeydeki yapı kalıntılarından değirmenin bazı bölümlerinin yıkıldığını, tarihinin de çok eskilere dayandığını göstermektedir.

3.6.ÇUMRA, TAHTALI KÖYÜ ABDULLAH ÇOLAK EVİ

Ev, köy camisinin kuzeybatı yakınında yer alır. Ağıllar, ahır sekisi ve esas ev olarak tasarlanmıştır. Güneyde açık ve kapalı ağılları bulunmaktadır. Arazinin eğimine göre evin doğusunda ahır sekisi vardır.

Doğudaki ahır sekisi ve güneydeki kışlık ağılların üzeri dam olarak kullanılmaktadır. Yapılar taş duvarlı, düz toprak damlı olarak inşa edilmiştir.

Evin planı büyük bir mabeyn ve ona açılan üç odadan oluşmaktadır. Mabeynin güneyinde ocaklık bulunur. Evin batı duvarı boyunca samanlık yerleştirilmiştir.

Evin 1940 yıllarında yapıldığı sanılmaktadır.

4.SONUÇ

Bu araştırmada yer alan yapılar Konya ve köylerinde gerçekleştirilen ve anıtsal yapıların tespitini amaçlayan bir yüzey araştırması sırasında incelenmiştir. Konya halk mimarisinin zengin bir tarihi birikime dayandığı, çevresel etkenlerin biçimlendirdiği yapıların orijinalliğini koruduğu gözlenmiştir.

Son yıllardaki, ekonomik, sosyal ve kültürel değişim, köyden kente göçler, köylerdeki yapıları kullanım dışı bırakmış, bu sebeple köylerdeki konutların büyük bir kısmı hızla yıkılıp yok olmaktadır.

Geleneksel yapıları inşa eden ustalar tükenmiş, ustalarla birlikte bu zengin yapı kültürü de yok olmaya başlamıştır.

Köydeki ekonomik, sosyal ve kültürel hayattaki değişimler, etnografik eşyaları, el sanatlarını etkilemiştir. Kendi kendine yeten köy ekonomisi bozulmuştur.

Günümüzde, çevrenin hızla bozulması, doğal kaynakların tükenmesi insanlığı yeni çözümler aramaya zorlamaktadır. Bu bakımdan mimarlık alanında "sürdürülebilir mimarlık" kavramı ortaya atılmıştır. Acaba doğal çevreye en az zarar vererek geleneksel mimarlık ürünlerinden yararlanarak nasıl çağdaş konutlar üretilebilir? Böyle bir çözüm arama çalışmasında Anadolu'nun en eski geleneksel konutları, halk mimarisi ürünlerinden yararlanılması gerekir. Bunun için de bu zengin mimarî mirası çok yönlü olarak araştırıp belgelememiz gerekiyor.

BİBLİYOGRAFYA

- Altın, Y., **Geçmişten Günümüze Alibeyhöyüğü Monografisi**, Konya, 1999, (S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Lisans Tezi)
- Berk, C., **Konya Evleri**, İstanbul, 1951
- Büyükçanga, M., "Osmanlı Döneminde Günümüze Devam Eden Konya İli Kadınhanı İlçesi Meydanlı Köy Odaları", **Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi Bildiriler Konya**, 2000, s.719-744
- Çınar, K., **Konya Ovası Kırsal Yerleşmelerinde Plânlamaya İlişkin Bir Yöntem Araştırması**, Konya, 1990, (S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Çınar, K., "Konya Ovası Köy Yerleşmelerinde Köy Odası", **Türk Mimarî Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 1991
- Diñç, İ., "Su Kuyularının Esrarı", **Müze**, Sayı:4, Konya, 1985, s.27-32
- İncesekal, M., "Küçük Muhsine Köyü Halk Mimarisi Örnekleri", **Konya Mimarlar Odası Haber Bülteni**, Sayı:2, Konya, 1992, s.7-12
- Karakap, G., **Karaman Evleri**, Konya, 1991 (S.Ü. Sosyal Bilimler Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Karpuz, H., "Konya Köy Odalarının Kültür ve Sanat Değeri" **Emin Bilgiç Hatıra Kitabı**, İstanbul, 2000
- Karpuz, H., "Osmanlı'da Konut Mimarisi Konya Örneği", **Tarihî Kültürü ve Sanatlarıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu**, İstanbul, 1999, s.390-401
- Kaş, M., **Orta Anadolu Orman Köylerinde Genel Yerleşim ve Mimarî Özellikleri (Aşağıçığil Örneği)**, Konya, 1988 (S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Küçüktoka, A., **Gözlü Kasabası (Sarayönü-Konya) Monografyası**, Konya, 2000, (S.Ü. Orta Öğretim Sosyal Alanlar Bölümü Coğrafya Anabilim Dalı Seminer Ödevi)

- Mater, B., "Irrigation Activities in the Konya Basin", **The Utilization of Water and Water Power in Turkey**, Osaka, 1985, s.56-73
- Nakajima, S., "The Water Mills on the Anatolian Plateau", **The Utilization of Water Power in Turkey**, Osaka, 1985, s.159-168
- Özkan, N., **Karaman Taşkale'de Geleneksel Mimari**, Konya, 1992 (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Özyurt, O., **Konya ve Çevresindeki Tarihi Su Sarmaçları**, Konya, 1988, (S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Rapopart, A., **House Form and Culture**, Englewood, 1969
- Rudofsky, B., **Architecture Without Architects**, New York 1964
- Sezgin, H., "Vernaküler Mimari ve Günümüz Koşullarındaki Durumu", **Mimarlık**, Sayı:201, Ankara, 1984
- Sözen, M.-Dülgerler, O.N., "Konya Evlerinden Örnekler", **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, Sayı:5/1, Ankara, 1991, s.79-100
- Tunç, M., "İlgün Mecidiye Köyü'nde Yer Alan Karabulut Ağılı", **Müze**, Sayı:12, Konya, 1997, s.37-42
- Türker, Z., **Tarihi ve Sosyolojik Yönüyle Çumra Yörük Köyleri**, Konya, 1997
- Ulusoy, M., **19. Yüzyıl Konya Ev Mimarisinde Avrupa Mimarisinin Etkileri**, Konya, 1992 (S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

KONYA'DA HALK MİMARİSİ

ÖZET

Bu araştırmanın konusu, Konya köylerinde, yaşanan geleneksel köy evlerinin mekân tasarımı, yapı malzemesi, yapım tekniği gibi mimarî özelliklerini belirlemektir.

Araştırma, Konya köylerinde yapılan bir inceleme gezisi sırasında farklı mimarî özelliklere sahip iki köydeki örnek ev incelemelerine dayanmaktadır. Köy evleri kerpiç, taş ve ahşap malzemeyle yapılmış, düz toprak damlı, genellikle tek katlı konutlardır. Geniş bir avlu etrafında oturlan ev, mutfak, ahır, kiler, samanlık, gibi mekânlardan meydana gelmiştir.

Esas ev bir mabeyn (salon) etrafındaki odalardan oluşur. Bir mabeyn iki oda tipik plân şemasını açıklar. Bazı örneklerde oda sayısı artar. Odalarda sedir, yüklük, gusulhane gibi sabit unsurlar bulunmaktadır. Bazı zengin evleri iki katlı, iç sofalı olarak tasarlanmıştır ve bezemeli unsurlara sahiptir.

Örnek alınan iki yapı; Sarayönü Gözlü'den Kazım Süslü evi ile Çumra Tahtalı'dan Abdullah Çolak evi olarak belirlenmiştir. Konya halk mimarisinin çok özgün bir yapı türü olan köy odalarından iki örnek de Gözlü'den seçilmiştir. Yine aynı köyden artık kullanılmayan bir su değirmeni incelenmiştir.

Son yıllarda yaşanan sosyal ve ekonomik değişim, köyden kente göçler Konya köylerindeki geleneksel konutların boş kalıp yıkılmasına sebep olmuştur. Çok zengin birikime sahip olan halk mimarisi örneklerinin ayrıntılı bir şekilde araştırılıp tespiti gerekmektedir.

THE VERNACULAR ARCHITECTURE IN KONYA

ABSTRACT

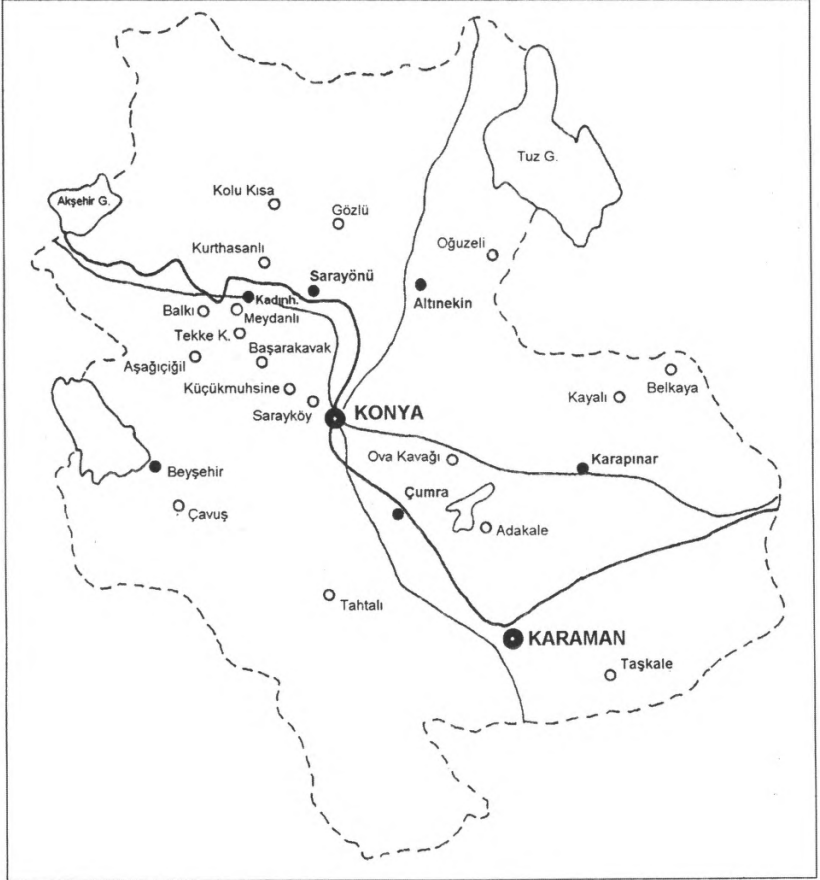
The subject of this study is to determine the architectural features of the traditional village houses remaining in the vicinity in Konya, such as space design, building material and techniques.

The research is based on the observations made, during a research visit, on model houses from two villages having different architectural characteristics. The village houses generally are one storey buildings with a flat roof and they are made of mudbrick, stone and wood. The main building and the additional constructions as the kitchen, the storage and the barn, etc. are situated in a surrounding courtyard.

The main house is composed of rooms situated on both sides of a hall. A hall with two rooms indicates the typical schema. In some cases the number of rooms may increase. In the rooms there are some standard elements such as *yüklük*, *sedir*, and bath (*gusulhane*). Some houses belonging to rich people are designed as a double storey construction with an inner sofa. They are generally decorated with wood carving.

One of the two examples that have been closely studied is Kazım Süslü House from Sarayönü's Gözlü village and the other is Abdullah Çolak House from Tahtalı, a village of Çumra district, Konya. Two other examples of village rooms (guestroom) bearing the characteristics of the vernacular architecture of Konya were chosen from Gözlü. We have also studied an old watermill in the same village.

Recently, the profound social and economical changes and the migrations from the rural to the urban districts, have brought about the obligation of leaving the traditional village houses of Konya which resulted in their destruction. Undoubtedly, the rich vernacular architecture requires a more detailed research and analysis.



Çizim 1. Araştırmada adı geçen yerleşmeler.

KONYA'DA HALK MİMARİSİ



Resim 1. Beyşehir, Fasıllar Köyü genel görünüş



Resim 2. Konya Küçükmuhsine Köyü genel görünüş

HAŞİM KARPUZ



Resim 3. Çumra Adakale Köyü ağıl

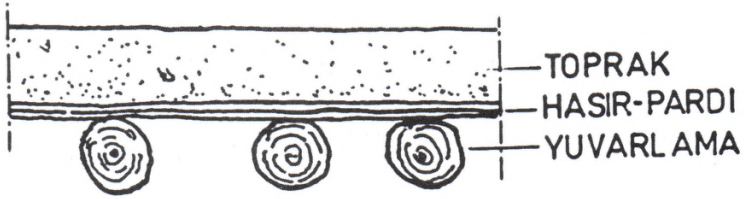


Resim 4. Küçükmuhsine Köyü halı tezgâhı

KONYA'DA HALK MİMARİSİ



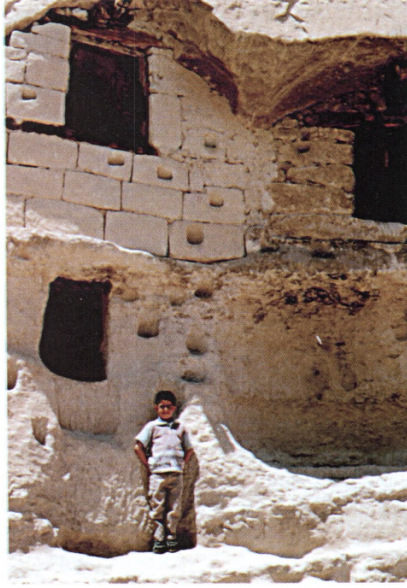
Resim 5. Konya, Sarayköylü İbrahim Acar usta



TOPRAK DAM KESİTİ

Çizim 2. Toprak dam kesiti

HAŞİM KARPUZ



Resim 6. Karaman Taşkele Taş Ambarlar



Resim 7. Karapınar Kayalı Köyü kümes

KONYA'DA HALK MİMARİSİ

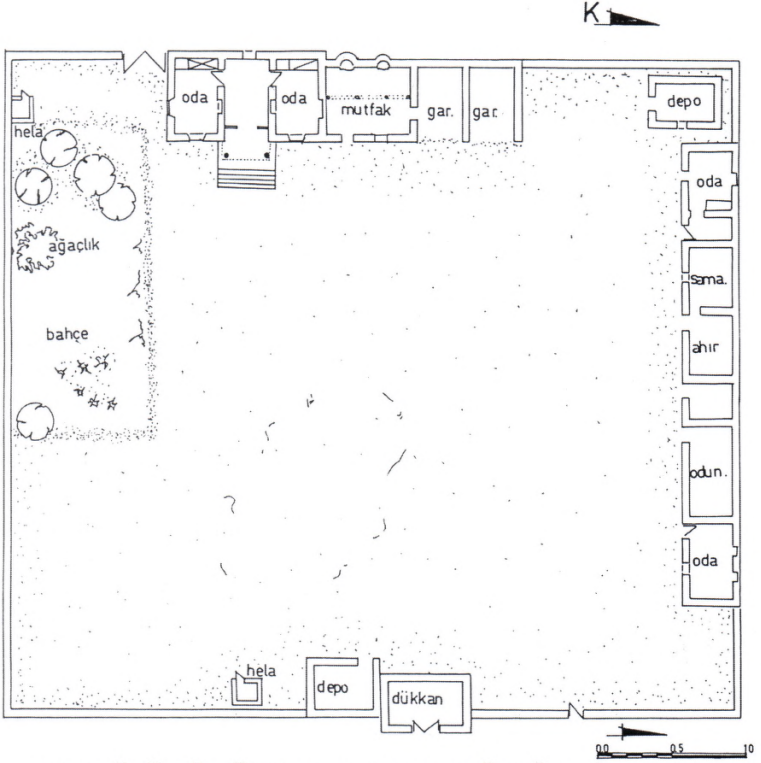


Resim 8. Sarayönü su kuyusu



Resim 9. Sarayönü su kuyusundan detay

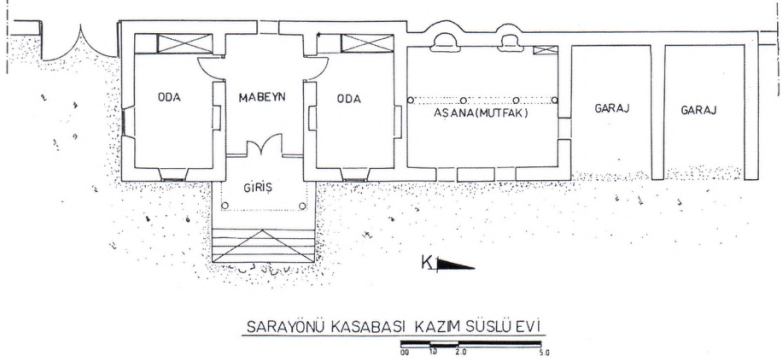
HAŞİM KARPUZ



SARAYÖNÜ GÖZLÜKABASI KAZIM SÜSLÜ EVİ

Çizim 3. Gözlük Kasabası Kazım Süslü Evi krokisi

KONYA'DA HALK MİMARİSİ



Çizim 4. Gözlu Kasabası Kazım Süslü Evi'nin plânı



Resim 10. Sarayönü Gözli Kasabası Kazım Süslü Evi'nin avlusu



Resim 11. Sarayönü Gözli Kasabası Kazım süslü Evi doğu cephesi

KONYA'DA HALK MİMARİSİ

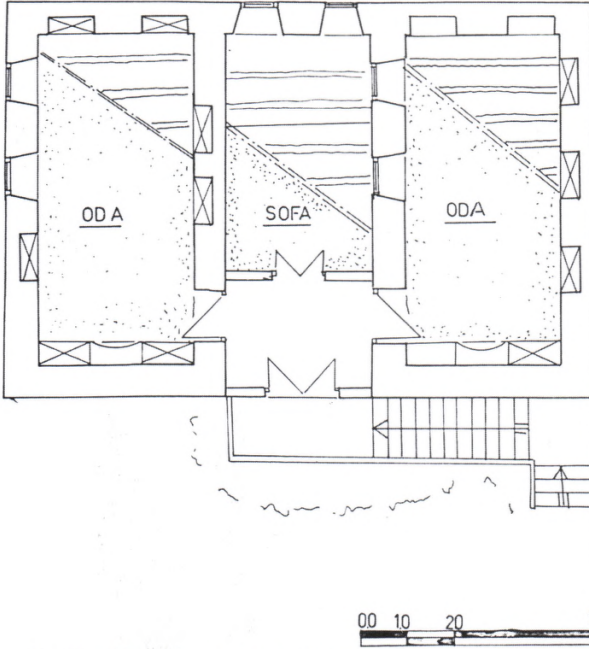


Resim 12. Kazım Süslü Evi'nin aşhanesi büyük ocağı



Resim 13. Kazım Süslü Evi'nin aşhanesi küçük ocak ve terek

HAŞİM KARPUZ



SARAYÖNÜ GÖZLÜ KASABASI ADİL KOCA KONAĞI

Çizim 5. Gözlü Kasabası Adil Koca evi

KONYA'DA HALK MİMARISI



Resim 14. Sarayönü Gözlü Kasabası Adil Koca Evi genel görünüşü



Resim 15. Adil Koca Evi'nin odası

HAŐIM KARPUZ



Resim 16. Adil Koca Evi'nin ahŐap sűslemeleri



Resim 17. Adil koca Evi fırını

KONYA'DA HALK MİMARİSİ

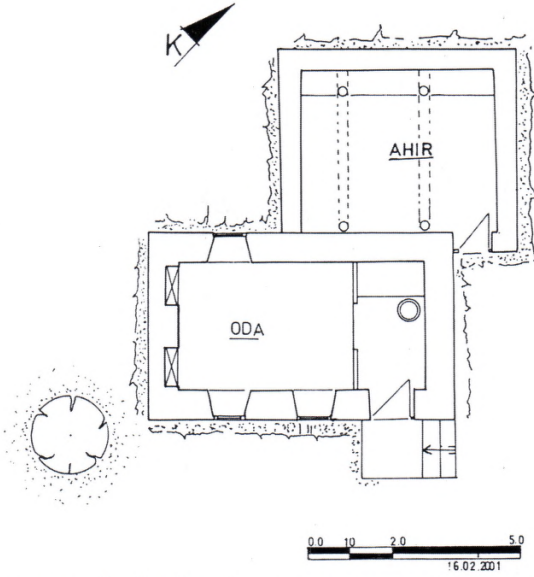


Resim 18. Adil Koca Evi ocak ve maltızları



Resim 19. Sarayönü Gözlü Kasabası Mehmet Köker-Dedelerin Odası

HAŞİM KARPUZ



SARAYÖNÜ GÖZLÜ KASABASI MEHMET 'KÖKE R (DEDE LERİN)
ODASI

Çizim 6. Gözülü Kasabası Mehmet Köker Odası plânı

KONYA'DA HALK MİMARISI

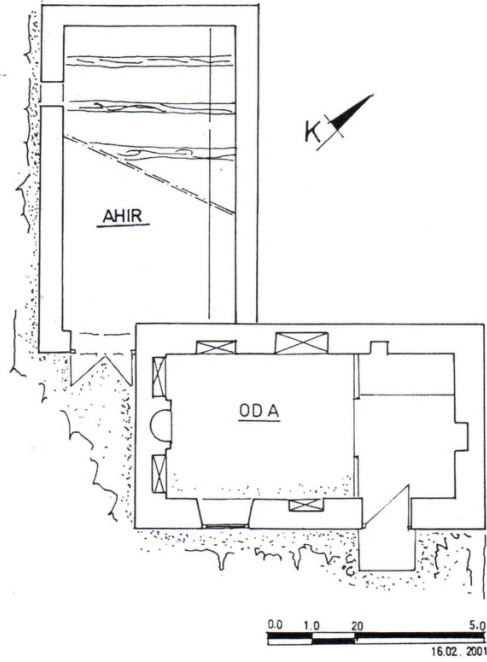


Resim 20. Mehmet Köker-Dedelerin Odası



Resim 21. Sarayönü Gözlu Kasabası Yaşar Erat Odası

HAŞİM KARPUZ



SARAYÖNÜ KASABASI YAŞAR ERAT ODASI

Çizim 7. Gözli Kasabası Yaşar Erat Odası plânı

KONYA'DA HALK MİMARİSİ

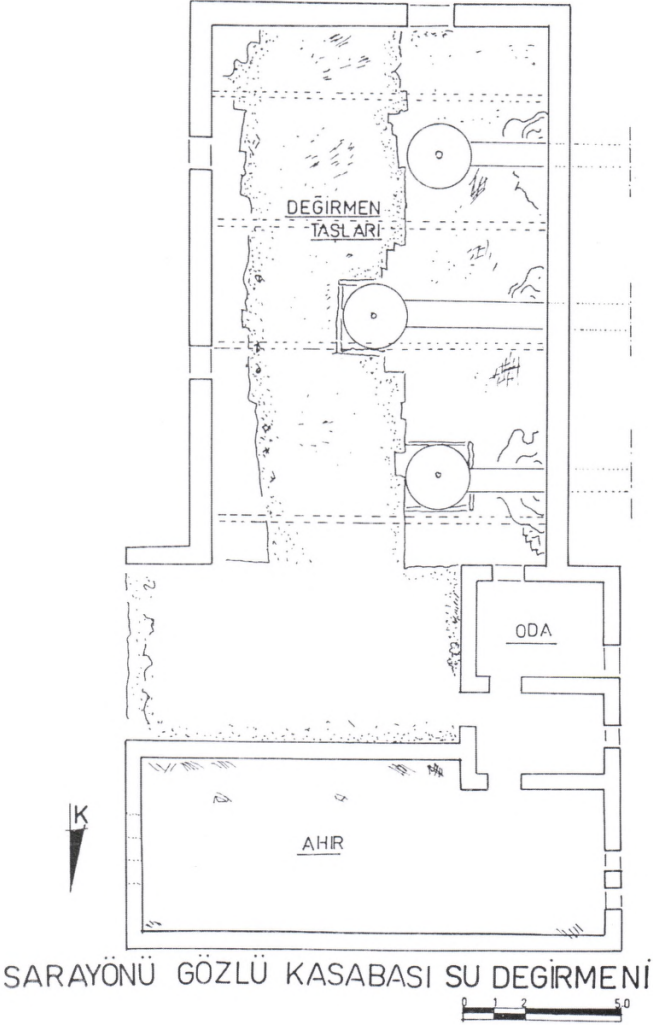


Resim 22. Yaşar Erat Odası içten



Resim 23. Sarayönü Gözlü Kasabası Kamil Karaca'nın Değirmeni

HAŞİM KARPUZ



Çizim 8. Gözlü Kasabası Kamil Karaca'nın Değirmeni

KONYA'DA HALK MİMARİSİ



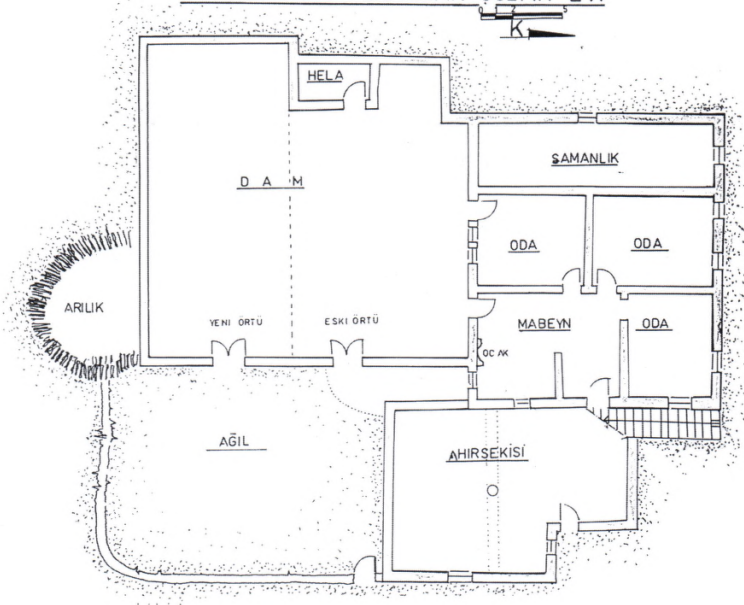
Resim 24. Değirmenin içten görünüşü



Resim 25. Çumra Tahtalı Köyü Abdullah Çolak Evi

HAŞİM KARPUZ

TAHTALI KÖYÜ ABDULLAH ÇOLAK EVİ



Çizim 9. Çumra Tahtalı Köyü Abdullah Çolak Evi

KONYA'DA HALK MİMARİSİ



Resim 26. Tahtalı Köyü Abdullah Çolak Evi

SİVAS-ÇAMŞIHI YÖRESİ HALK ŞAİRLERİ

DOĞAN KAYA*

Çamşihî, Sivas'ta bir yöre adıdır. Yüzölçümü itibariyle Türkiye'nin ikinci büyük ili olan Sivas, Ordu, Giresun, Erzincan, Malatya, Kahramanmaraş, Kayseri, Tokat ve Yozgat ile komşudur. Sivas, zengin halk kültürüyle Anadolu'nun odak noktasını teşkil eder; bir bakıma, Anadolu'nun özetidir. Bir başka deyişle, yabancı kültürlerin pek etkisinde kalmamış bir ilimizdir. Bunun sebepleri tarihî, coğrafi, iktisadî ve ticarî faktörlere bağlanabilir. Gerek Selçuklular gerekse Osmanlılar döneminde özellikle kültürel yönden hiç bir devletin egemenliğine girmemiştir. Ancak geniş topraklara sahip olmasından ve bazı kavimlerin muhtelif yörelere yerleşmesinden dolayı birtakım kültürel farklılıklar vardır.

Otantik özellikleriyle ve zengin folkloruyla dikkatleri üzerinde toplayan Sivas'ta, dikkati çeken bir husus da âşıklarının çokluğudur. İlk temsilcilerini XVI. yüzyılda bulabildiğimiz Sivas yöresi âşıklarının toplam sayısı bugünkü tespitlerimize göre 470'ten fazladır. Elbetteki bu sayı, yöre âşıklarının sayısının nihaî şekli değildir; çağlar boyu yaşamış ve kayda geçmemiş daha nice âşık vardır. Bunun yanında mevralar hariç toplam 1285 köyde her yıl yeni birkaç âşığın ortaya çıktığını da bilmekteyiz.

Geniş bir yüz ölçümüne sahip bu topraklarda halk, tabiatıyla yaşadığı yöreleri kendince isimlendirmiştir. Bu cümleden olarak, Sivas'ta üç yöre vardır ki, asıl şöhretini, idarî isimlendirmelerle değil de kendince verdiği isimlendirme ile sağlamıştır. Bunlar; **Emlek Yöresi**, **Elbeyi/İlbeyi Yöresi** ve **Çamşihî Yöresi**'dir. Öyle ki, halk bilhassa Sivas dışındayken ve memleketinden söz ederken; "*Elbeyi'nin Esköyündenim.*" veya "*Emlek Beyyurdu'ndan*" yahut da "*Çamşihî'n Kaygısız köyünden*" gibi ifadeler kullanarak, önce yöresini, sonra köyünü söyler.

Emlek Yöresinde bugün, büyük çoğunluğu Şarkışla'da olmak üzere Yıldızeli, Gemerek, Pınarbaşı, Sarioğlan ve Akdağmadeni'nde 80 civarında köy vardır. Bunların içinde Kaldurak, Verdikişlası gibi pek çok yerleşim merkezi bugün mevcut değildir.

Elbeyi yöresi de, halkın "*Üs başı Kavlak, alt başı Yanalak*" diyerek sınırını çizdiği ve Sivas'ın güney batısında iskân edilmiş 42 tane Türkmen köyünden oluşur.

* Yard. Doç. Dr. C.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi

Çamşılı yöresi ise, Divriği'nin batısında yer alan bir yöredir. Bu yörede yer alan köylerin başlıcası şunlardır:

Her üç yörenin halkı da Türk asıllıdır. Bu yöreler, pek çok yönden olduğu gibi yetiştirdiği âşıklar yönünden de haklı bir gurura sahiptirler. Daha önce yaptığımız bir çalışmada I. Emlek yöresi ve Çevresi Halk Ozanları Sempozyumunda, Emlek yöresindeki âşıklık geleneğini ortaya koymuştuk. Burada da Çamşılı köylerinde yetişen halk şairlerini ele alacağız.

Çamşılı köylerinin tamamı Alevî-Bektaşî inanca sahiptir. Gelenek-görenek, inanç ve diğer otantik özelliklerini hâlâ muhafaza eden bir yöredir. Ancak geçim ve çocukların daha iyi şartlarda tahsil görmesi gibi sebeplerden dolayı çok sayıda göç vermiştir. Öyle ki köylerin toplam nüfusu 400 civarındadır. Ankara ve İstanbul'da yaşayan halkın bir kısmı yaz aylarında geçici olarak köylerine gelmektedirler.

“Çamşılı” kelimesinin aslı “Çamşeyhi”dir. Şeyh, “Alevî lideri, bir zümrenin önderi” anlamına gelmektedir. Çamşılı köylerinin kuruluşu bir efsaneye dayandırılır. Bir vesile ile bu efsanenin ne olduğunu nakletmek yerinde olacaktır.

Hacı Bektaş zamanında, insanlara zulmeden kişilere düşman olup ilk fırsatta onları öldüren Karakesici namında birisi varmış. Gün gelmiş öldürdüğü adamların sayısı 99'a ulaşmış. Karakesici işlediği günahlardan korkmaya başlamış. Ne yapacağını etrafındakilere danışmış. Ona Hacı Bektaş'ı salık vermişler.

Karakesici, Hacı Bektaş Veli'nin yanına gitmiş, ona durumunu anlatmış. Hünkâr, hiç sesini çıkarmamış. Ocakta yanmakta olan çam dalının kösevisini (kösevi: ucu yanmış ağaç) çıkarıp Karakesici'ye vermiş.

-Bunu al, yedi yolun ortasına dik. Etrafına da bostan ek. Gelene gidene babanın hayrına yedir. İnsanlara iyilik etmekten geri kalma. Ne zaman ki bu kösevi yeşerirse, bil ki o zaman günahların affolur.

Karakesici, denileni yapmış. Sulucakarahöyük (Hacı Bektaş) yakınlarında yedi yolun ortasına bu çam kösevisini dikmiş, etrafını da bostan etmiş. Gelen giden bu bostandan istifade etmiş. Öyleki, zamanla adı Bostancıbaba'ya çıkmış. Birgün birisi buradan geçiyormuş. Bostancıbaba, bu adama bostanından bir şeyler almasını rica etmiş. Adam işinin acele olduğunu bahane ederek almak istememiş. Bunun üzerine, uzun zamandır günahlarının affedilmesini bekleyen ve iyice umutsuzluğa düşen Bostancıbaba (Karakesici), kendi kendine; “Zaten doksan dokuz oldu, bir tane daha olsa ne olur.” deyip adamı orada öldürmüş. Canı sıkılmış olarak olay yerinden uzaklaşırken birden diktiği çamın yeşerdiğini fark etmiş. Bunu haber vermek için Hacı Bektaş'ın huzuruna giderken, yolda birkaç köylünün kendisine doğru geldiğini görmüş. Köylüler, Bostancıbaba'ya; bir adamın oralardan geçip geçmediğini sormuşlar. Bostancıbaba, ne yapacaklarını sormuş. Onlar da; köylerine bir

şeyhin/şihın geldiğini, o adamın da şeyhi ihbar etmeye gittiğini söylemişler. Bunun üzerine Bostancıbaşa, onu gördüğünü ve öldürdüğünü söylemiş. Oradan ayrılıp Hacı Bektaş'ın huzuruna gitmiş, cevaz kösesini yeşerttiğini söylemiş. Hacı Bektaş:

-Sen artık Hakk'a yettin. Bu köseyi atıyorum. Nereye düşerse, oraya git, orada faaliyet göster.

Hünkâr yeşeren çam dalını fırlatmış. Çam dalı Sinemin Yazısı olarak bilinen bugünkü yere düşüyor. Bostancıbaşa, Hacı Bektaş'ın buyruğu doğrultusunda burayı mekân tutuyor ve faaliyetlerine başlıyor. Yavaş yavaş insanlar bu yöreye yerleşmeye başlıyor ve artık buraya Çamşihî deniliyor.

Karakasesi'den sonra civardaki Alevilerin liderliğini Kara Halil Baba yapmıştır. Daha sonra oğlu Hüseyin Abdal, babasından bu görevi devralmış, kısa sürede Divriği, Kangal, Zara, İmranlı, Akçadağ, Hekimhan, Darende hatta Zile ve Şarkışla'da etkili olmuştur.

Azizağa (Başören'in mezarı), Balova, Başören, Çakırağa, Çamoğa (Gürpınar), Dışbudak, Dikmeçay (Eşke), Eyübağa (Ölçekli'nin mezarı), İban köyü (Ölçekli'nin mezarı), Karşıköy (Gölveren'in mezarı), Gölören/Gölveren (Kaygısız), Mamoğa (Ağın Gözcecik), Şahin (Aşağı köy, Hacı Ağa'nın köyü).

Çamşihî, yöreye has çalınıp söylenen ezgi ve yörenin dikkate değer halk şairleri olmak üzere iki cephesiyle adından söz ettiren bir yöredir. Bölgenin manzum ürünlerinin ezgisel yapısı başlı başına bir çalışmayla üzerinde mutlaka durulması gereken bir konudur. Ancak biz burada yörenin âşıkları üzerinde duracağız.

Çalışmamızda, hakkında bilgi bulabildiğimiz yirmi dokuz halk şairini tanıtmaya çalışacağız. Bunlardan üçü kadın halk şairidir. Elbette ki bu sayı yöre âşıklarının sayısı için nihaî bir rakam değildir. Ovacık köyünden Salman gibi adını duyduğumuz halde hakkında bilgi toplayamadığımız pek çok âşık vardır. Hatta bunlara haberdar olduğumuz Balova'dan İncö Bibi, Şahin'den İrebik, Fitoz, Marey Tamey, Kındo, Mamoğa'dan Eşo Hala, Çamoğa'dan Hatun gibi kadın halk şairleri ve manî yakıncılarını da eklersek bu sayının daha da artacağı açıkça görülür.

Tanıtacağımız âşıkların başlıcası; Ali Rıza, Aziz Toprak, Budala, Çamşihî, Dertli Gulam, Derviş Çınar, Ehlişoydan, Elif Ana / Elif Edna, Ertekin, Feyzullah Çınar, Hasan Şahin, Hasan Yalçın, Haşim Karababa, Hatice Mihrap, Hüseyin Abdal, Hüseyin Gazi Metin, Hüseyin Karababa, İlyas Yıldırım, Karababa (Battal), Karababa (Hacı İbrahim), Karababa (M. Ali), Mahmut Erdal, Metinî (Ali Metin), Muhtisî, Nesimî, Sadık Metin, Sıtkı, Şahin, Tamey Ana'dır.

Yöre âşıklarının en belirgin özelliği pek çoğunun saz çalmalarıdır. Şiirlerinde dikkatimizi çeken diğer özellik de konuların silaya hasret ve Alevî inancının dile getirilmesine ağırlık verilmesidir.

ALİ RIZA YALÇIN (1929-1990) Gölveren köyünde doğdu. Hüseyin ve Hatun'un oğlu. Ailenin beşinci çocuğu. İlkokulu Şahin köyünde okuduktan sonra Yıldızeli Pamukpınar Öğretmen Okuluna kaydoldu, ancak tahsiline devam edemedi. Burada Âşık Veysel'le tanıştı. Gençliğini köyünde geçirdi. Balova köyünden Haydar Efendi'nin kızı Sultan'la evlendi. Askerlik sonrası İstanbul'a yerleşti. Ümraniye'de yaptırdığı evinde yaşadı. Çamşılı Derneğinin başkanlığını yaptı ve bu dönemde yöresine ortaokul yaptırdı. Böbreklerinden rahatsız iken aldığı bir ilacın yan etkisiyle aniden vefat etti. Mezarı Aşağı Dudullu mezarındadır.

Küçük yaşlarında çevresindeki âşıkların etkisiyle şiire ve saza yöneldi. Şiirlerinde daha ziyade aşk, din ve yurt konularına ağırlık verdi. Çamşılı'yla ilgili olarak hikâyeler ve oyunlar yazdı. Bunlardan bazıları TRT'de seslendirildi.

SELÂM SÖYLEN

Sılaya giden yolcular	Niyaz ediniz babama
Soranlara selâm söylen	Konu komşu akrabama
Annelere nazlı bacılar	Ölenlere rahmet ama
Yarenlere selâm söylen	Duranlara selâm söylen

Şirindir Çamşılı elleri	ALİ RIZA der kelâmı
Hakk'ı zikreder dilleri	Gurbetlik açtı aramı
Doyum olmaz sohbetleri	Sinemdeki bu yaramı
Erenlere selâm söylen	Saranlara selâm söylen

SAĞLAR DEVRİLİYOR SAĞLAR

Bin dokuz yüz altmış dokuz	Kimi yürüyemez yaya
Kimi açız kimi tokuz	Adımını saya saya
Karasaban bir tek öküz	Kimi gitti vardı Ay'a
Dağlar devriliyor dağlar	Çağlar devriliyor çağlar

Kimisi siperde yatar
Birbirine kurşun atar

Yeter ALİ RIZA yeter
Sağlar devriliyor sağlar

AZİZ TOPRAK: Balova köyünde doğdu ve burada yaşadı. Alevilik konusunda oldukça bilgili idi. Sağlığında dedelik yaptı ve cemleri yönetti. Elimizde ancak bir şiiri var.

HEY ERENLER

Hey erenler bu ne hâldir erkânsızdan şifa olmaz
Erkânsızlar mürşit olmuş ondan bize vefa olmaz

Ecdadımı irşat eden hünkâr gibi pirimiz var
Vilâyet sahib-i mutlak Balım gibi şifa olmaz

Rahmin ağıdır bunlar bize yolumuz çıkarttı düze
Zat sıfat düşürür yüze düşürmeyen Hakk'ı bilmez

Halife emanet vermiş abdalları çekmiş benden
Bir acaib musahip bunda böyle cevri ü cefa olmaz

AZİZ TOPRAK aklın devşir zat sıfata mazhar taşır
Zat sıfat bir olursa böyle sırr-ı vefa olmaz

BUDALA: (XVII. Yüzyıl) Şahin köyünde doğdu. Hakkında çok az şey biliniyor. Asıl adı İsmail. Bektaşî itikadı ile söylediği şiirlerin yanında sosyal konulu şiirlere de yer verdi. Şiirleri muhteva yönü ile oldukça kapsamlı. İyi saz çaldığı biliniyor.

NEFES

Bülbül oldum gülistanda şakım	Derviş oldum pîr eteğin tutarım
Öz bağında biten gül neme yetmez	Hakk'a doğru çekilmiştir katarım
Süleyman'ım kuş dilinden öterim	Baykuş gibi garip garip öterim
Bana ta'lim olan dil neme yetmez	Issız virâneler çöl neme yetmez

Aşk kitabın ele aldım yazarım	Bu dünyanın n'olacağı ma'lumdur
Dâim Hakk'a doğru meylim nazarımlı	Bu sırrın aslına inen Ali'mdir
Neme gerek dağ başında gezerim	Az yaşa çok yaşa sonu ölümdür
Ol kerime giden yol neme yetmez	Bana hırka ile şal neme yetmez

BUDALA'm sırrına kimseler irmez
 Tevekkül malını erteye koymaz
 Kişi kısmetinden ziyâde yemez
 Bana kısmet olan mal neme yetmez

DİNCELMEZ DİNCELMEZ

Elime aldım kalemi	Dünya tebdil düzen olmuş
Seyrettim cümle âlemi	İkrarından bezen olmuş
Ârifler seçer kelâmı	Her tâlib bir hezan olmuş
Güher incilmez incilmez	Yunsan incelmez incelmez
Öyle kalın uyuğun	Bu yollarda olmaz yalan
Soran evliya buyruğun	İmanını verme talan
Kırksan yalın (!) kuyruğun	Yorulup da yolda kalan
Koca gencelmez gencelmez	Hergiz dincelmez dincelmez

BUDALA'm dir ki bilin
 Dinleyin sesin bülbülün
 Vakti geçince bir gülün
 Solar koncalmaz koncalmaz

ÇAMŞIHI (1961-) Asıl adı İsmail Metin. Şahin köyünde doğdu. İlkokulu köyünde ve Divriği Atatürk Ortaokulunda, ortaokul ve meslek lisesini Divriği'de bitirdi. 1983-1987 yıllarında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde okudu. 1989'da İstanbul Barosuna kaydoldu. 2000 yılında Ankara'ya taşındı. Kendini Çamşihî yöresi kültürüne adadı. Alevilikle ilgili üç kitap yayımladı.

Erzincan folklorundaki sözlü ürünlerin, geleneksel kültürümüzle olan ortak motifleri; bu yurt köşesinin insanların ülke birlik ve bütünlüğü açısından ne derece hassasiyet gösterdiklerini de yansıtmaktadır. Geçmişin halk kültür verimleri, geleceğin güzellik ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden işlenirken, bir maya fonksiyonu da üstlenmektedirler. Millî vicdanın aslî unsurlarını halk kültüründe bularak, Türk ruhunu tahlil edip, geleceğe yönelmek; varlığımız açısından son derece büyük bir önem taşımaktadır.

Erzincan halk kültürü ürünlerinde, sosyolojik öğeler incelenirken, faydacılık ilkesinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Halka ait dil ürünlerindeki güzel buluşlar ve estetik unsurlarda ise neler yapılması konusu, bu alanda uğraş veren sanatçılara kalmış bir görevdir. Her türlü folklorik karakterli halk tavırlarındaki fonksiyonel oluşları; tarih, coğrafya ve toplum yapısından kaynaklanmakta olan özellikleriyle, yöre insanının müşterek evrensel ve zihnî tezahürlerinin bir sonucu olarak, bütün dünya insanları ile paralellikler göstermektedir. Dualarla dünyaya göz açan, ninnilerle büyüyen; mâni, destan, türkü ve şarkılarla olgunlaşan yöre insanları, hayatın sayılı günlerini tamamladıktan sonra; son yolculuğa dualarla, ağıtlarla ve göz yaşlarıyla uğurlanırlar. Bu realite içinde halkın sözlü gelenek olarak yaşatmakta olduğu folklor pratiklerinin payı büyüktür.

Erzincan halk kültürünün üreticisi ve uygulayıcısı insanlar, dinamik kültürün odak noktasını oluşturmaktadırlar. Yaşanan olayların ve çağın getirdiği yeni değerlerin etkisiyle, kültürde değişme ve gelişmeler gözlenmektedir. Yeni olaylarla kültür zenginleşirken, bir kısım halk kültürü öğelerinin de terk edildiği veya fonksiyon değişikliğine uğradıklarını tesbit ettik.

Erzincan yöresi halk kültürü araştırmasında elde ettiğim değerlere göre; Türk kültürünü belli sınırlara ve çağlara göre ele almak yanlıştır. Bütünlük ilkesi gözetilerek, halk bilimi çalışmalarında terkip ve tahlile yönelik değişik çalışmalarla, geleneksel kültür öğelerinin toplum yapısındaki dinamik yönü tespit edilip, halkın moral değerleri her zaman yüksek tutulmalıdır. Yapılan saha çalışmaları sonucu ülke aydınları, kendi alanları için gerekli malzemeyi halk kültürü kaynağından seçmeli; her yeni üretimlerinde, evrensel yönelik gayretler göstermeyi denemelidirler.

Millî kültürümüzün yöredeki yapı taşları, bilhassa yaşanan mekânlarda, değişik kişilerden derlenen malzemelerle; halkın bayramlar, törenler ve diğer sosyal davranışlarının yansıtılmasına özen gösterildi. Bir bütün olarak ele alınan halk hayatında, şehirlerde resmî medeniyetin hâkim ortak kültürü, kasaba ve beldeelerde geçiş dönemi kültürü, köyler ile yayla ve mezralarda ise geleneksel halk kültürü pratiklerinin devam ettirilmekte olduğu sonucuna varıldı.

Askere gidecek genç, askerlik şubesinden gerekli belgelerini aldıktan sonra yakın akrabalarını, komşularını ve samimi olduğu arkadaşlarını ziyaret eder. Bu ziyaretlerde büyükler ve askerliğini yapmış yakınları, kendisine tavsiyelerde bulunurlar. Çoğu defa kendisine yol harçlığı verilir. Kimi akrabalar mendil, çorap, yiyecek gibi değişik hediyeler verirler. Yola çıkmadan önce akşam özel eğlencelerin düzenlenmekte olduğu da görülmektedir.⁴²

Askere gidecekler, yolculuk günü sabahı erkenden kalkarlar. Yol hazırlıklarını son defa gözden geçirirler. Evdekilerle ve komşularla vedalaşırlar. Dualarla evden çıkılır. Toplu olarak gidilecek vasıtaların bulunduğu yerde davul- zurna ile oyunlar oynanır. Otobüslerin hareketinden sonra, taksilerle bir süre askere gidenler yola vurulur. Doğuya gidenler Muti köprüsüne, Batı istikametine gidenler Sakaltutan geçidine kadar uğurlanırlar.

Erzincan'da kutlanan önemli günlerden birisi de yüce ATATÜRK'ün 1 Temmuz'da Erzincan'a geliş yıl dönümüdür. Diğer önemli bir tören ise 18 Mart Çanakkale Zaferi yıl dönümünde yapılmaktadır. Ayrıca 15 Mayıs'ta hava şehitleri de törenlerle anılmaktadır. Bunların dışında il çapında her yıl Ağaç bayramı yapılmaktadır. Hıdırellez ve Bahar bayramı kutlamaları da çeşitli etkinliklerle sürdürülmektedir.

Kemaliye, Kemah ve Tercan gibi ilçelerde yöresel panayırılar, aralıklarla olsa da yapılmaktadır. Bu panayırılarda çeşitli ürünlerin alım- satımı yapılmakta, halk değişik oyun ve eğlencelerle panayır günlerini geçirmektedir.⁴³

SONUÇ

Erzincan'da halk kültürü, binlerce yıllık bir birikimin neticesi olarak, günümüze kadar gelmiştir. Sözlü gelenek içinde varlığını, değiştirerek de olsa sürdüren halk bilimi öğeleri; çoğu zaman yazıya aktarılıp, incelenmektedir. Bu araştırmalar içinde folklorik değerlendirmelerin önemi bir kat daha artmış bulunmaktadır.

Erzincan halk hayatı odak noktalı bu tasviri çalışmada; mahallî unsurların, millî kültür dokusundaki paralelliklerini tespit ederek, yeni araştırmacılara da bir kapı araladık. Bütün folklor şubeleri üzerinde yeterli saha araştırmaları henüz gereğince yapılabilmemiş değildir. Şehir folkloru ve şehir monografileri, ülkemizde çok az sayıdadır. İller arasındaki kültür paralellikleri ve toplumdaki dinamizm açısından özdeşlikler, millî birliğimizin açık bir göstergesi sayılmaktadır.

⁴² K.k.(11, 16, 19)

⁴³ Kemah'ta Koçkar, Kemaliye'de Halı, Tercan ve Refehiye'de Bal Festivalleri yapılmaktadır.

çok hareketli olur. Şehirde oturanlar kendi bütçe durumlarına göre ya tek veyahut hisseli olarak kurbanlarını satın alırlar. Diğer yerleşim birimlerinde kurbanlık temini yörenin şartlarına göre yapılmaktadır.

Kurbanlık alımında mevsim şartları etkili olmaktadır. Aylar önce alınıp bakıldığı gibi, bayramdan birkaç gün önce veyahut arefe gününde, bazen de bayramın birinci gününde kurban alım- satımı yapılmaktadır. Sözlü kızlara bayramda damat tarafından bayram armağanı olarak koç gönderilir. Kurbanlığın boynuzuna da altından bir hediyeinin bağlandığı görülmektedir.⁴⁰

Kurban, kesilmeden önce süslenir, çocuklar kurbanı mahallelerinde gezdirirler. Bayram namazından döndükten sonra evin büyüğü iki rekât namaz kılar ve kurbanı keser. Kimi evlerde kurban kesimini getirtilen kasap gerçekleştirir. Kurban etinin üçte biri fakirlere, üçte biri eşe ve dosta, kalanı da ev halkına ayrılır. Erzincan'da sabahleyin bayram yemeğinin kurban etiyle yapılması, bir gelenek olarak devam ettirilmektedir. Gelen misafirlere de ya kebab olarak ya da yemek olarak kurban eti ikram edilir.⁴¹

Erzincan ve çevresinde bayram ziyaretleri bütün canlılığı ile sürdürülmektedir. Çevrede taziye evi varsa erkeklerin büyükleri orada toplanırlar. Kırsal alanda mahallenin en yaşlısının evinde veya köyün ileri geleninin evinde toplandığı görülür. Kurban kesenlere yardım edilir. Yemekler yenilip, sofralar kalktıktan sonra, bayram tebrikleşmesi safhası başlar. Kurbanın bir an önce kesilmesine gayret gösterilir. Birinci günün erken saatlerinde kurban kesme geleneği daha yaygındır. İkinci ve üçüncü günlere bırakılmamasına çalışılır. Fakirler sevindirilir, yetimler ve kimsesizler gözetilir. Dostluk ve kardeşlik içinde oyun ve eğlencelerle bayram günlerinin tatlı atmosferine herkes katılır. Böylece unutulmaz bayram günleri güzel hatıralarla yaşanır .

7. 5. Diğer Kutlamalar

Erzincan ve yöresi halkı, dinî ve millî bayramlarının dışında; askere uğurlama, sünnet töreni, yeni yapılan tesislerin açılışı, mahallî panayır ve spor şenliklerini de imkânlarına göre sürdürmektedirler. Bilhassa askerlik konusu önemlidir.

Bütün Türk ailelerinde askerlik kutsal bir görev olarak benimsendiğinden; her gencin bu görevi bir an önce yapmak için sabırsızlandığı görülmektedir. Zira kırsal alanda akserliğini yapmayanlara tam bir olgun erkek olarak bakılmamaktadır. Hatta daha kötüsü, kız isteyenlere askerliğini yapıp yapmadığı da sorulmaktadır.

⁴⁰ K.k.(4, 6, 8)

⁴¹ K.k. (12, 16, 17)

Erzincan ve yöresinde bayram için her evde değişik hazırlıklar yapıldığından; gelen misafirlere börek, baklava, kadayıf, kete vb. ikram edilir. İçecek olarak; bilhassa korava getirilir. Bazı yerlerde ise çay veya başka meşrubatlar sunulur. Bayram tebriği için gelenlere şeker tutulur, gül suyu veya kolonya dökülür. Akşamları da her evde sohbetler yapılır. Bayramın ikinci günü akraba ziyaretlerine; üçüncü günü de hısım- akrabaya iade-i ziyarete gidilir.³⁸

7.3. Hac

Ramazan bayramından sonra Erzincan ve çevresinde hacca gideceklerin hazırlıkları ve hac yolculuğu, önemli bir gelenek olarak görülmektedir. Hem mal hem de bedenle yapılan bu kutsal görev için her müslüman imkânlarına göre gidebileceği zamanı plânlar. Haccın son yıllarda devlet organizasyonu ile yapılması sebebiyle; müftülüklere tanınan kontenjanlara göre gerekli başvurular yapılır. Hacı adayları önceden maddî ve manevî olarak bu yolculuğa kendilerini hazırlamışlardır.

Hacca gideceklerin yolculuk tarihleri kesinleştikten sonra hısım- akraba ile fakirlere ziyafet verilir, sadakalar dağıtılır. Yola çıkmadan önce bütün akraba ve komşular ziyaret edilerek, helâllik alınır. Hacı adaylarına yol için hediyeler verilir. Şehirden ayrılıştta büyük camilerden birinin önünde dinî tören yapılır. Terzi Baba ziyaret edilir. Hacılar konvoy halinde yola çıkarlar. Tekbirlerle Erzincan ovası yankılanır. Konvoy Muti köprüsüne kadar gider. Oradan sonra artık mukaddes yolculuk için çizilmiş olan güzergâh takip edilir.

Hacdan dönüş günü heyecanla beklenir. Hacıların evinin dış kapısı eskiden yeşile boyanırdı. Günümüzde de bu uygulama devam ettirilmektedir. Haberleşme teknolojisinin imkânlarından ötürü bugün hacılar, buldukları yerlerden evlerini ve yakınlarını arayabilmektedirler. Eskiye oranla bekleyiş heyecanı azalmış olsa bile, yine de yol gözlemenin verdiği tatlı bekleyiş duyguları, hacısı olan evlerde görülmektedir. Sağlıkla ziyaretini yapan hacı dönünce, kendisini tebriğe gelenlerle ev dolup taşar. Kutlamaya gelenlere zenzem ve hurma ikram edilir. Yakınlık durumlarına göre yüzük , tesbih , takke , kına , seccade vb. hediyeler verilir.³⁹

7.4. Kurban Bayramı

İslâmın önemli bir vecibesi olan kurban kesimi, Erzincan ve yöresinde dinin gereklerine göre yerine getirilmektedir. Kurbanlık, birkaç gün önceden belediyenin gösterdiği pazar yerlerine getirilir. Bilhassa hayvan pazarında kurbanlık alım- satımı

³⁸ K.k.(1,3,7)

³⁹ K.k.(1, 2, 20, 21)

İslâm âleminde hareket olur,
 İftar sofrasında bereket olur,
 Müminlerde her an nezaket olur,
 Ayların sultanı Ramazan geldi.

Cavaklı der sözüm size yelkendir,
 Bu iman dediğin sanki volkandır,
 Orucu tutana oruç kalkandır,
 Ayların sultanı Ramazan geldi.

(5 Nisan 1990 Doğu gazetesi, s. 2 .)

Erzincan'da her akşam teravih namazından sonra " âşıkklar kahvesinde " sazlar çalınır, atışmalar yapılır, şiir sohbetleri düzenlenir.³⁶

Otuz gün tutulan ramazan orucu, bayramla taçlandırılır. Erzincan ve çevresinde bayram hazırlıklarına bir hafta önceden başlanmaktadır. Bayram için köşe bucak temizlenir, hatim duaları edilir, mevlitler okutulur. Arefe gününden önce bayram için alışverişlere çıkılır. Ailelerin sosyal durumlarına göre neler alınacağı büyükler tarafından kararlaştırılır. Arefe günü artık bayram heyecanı her tarafta görülür.

Ramazanın son günü yatsı namazından dönülünce ev halkı erkence istirahatine çekilir. Sabah ezanlarıyla herkes kalkmaya başlar, çocuklar bile evdeki heyecanlı hazırlığa katılırlar. Büyüklerin yanında çocuklar da camilere götürülürler. Bayram günü sabah namazı cemaatle kılınır, günün önemini belirten vaazlar dinlenir ve ardından bayram namazı eda edilir. Namazdan sonra herkes evine dönerken, kabristana ziyarete gidenler de çokça olur.

Erzincan'ın her tarafında bayram sabahı büyük odalarda veya önceden kararlaştırılmış yerlerde toplanılır. Eğer mahallede ölü evi varsa, evin büyüğü birkaç kişi ile oraya gider. Her evden bir sini ile de yemekler götürülür. Sofralar kurulur, yemekler yenilir, sofranın kalkmasından sonra, bayramlaşma yapılır. Sohbet edilir, çay içilir.³⁷

³⁶ K.k. (7, 9, 10)

³⁷ K.k.(13, 15, 20)

gündüz kutlama törenleri yapılmakta, gece de ayrı bir kurtuluş şenliği düzenlenmektedir. Ayrıca düşman istilâsına uğramış olan Tercan ve Çayırılı ilçelerinde de kurtuluş bayramı törenleri benzer şekilde yapılmaktadır. Programlar belediyelerden temin edilebilir.

7. 2. Dinî Bayramlar

Ramazan orucuna başlangıç, günümüzde takvim ve resmî makamların verdiği bilgilerle olmaktadır. Ramazandan önce çeşitli kuruluşlar ramazan imsakiyeleri bastırıp, halka ücretsiz dağıtmaktadırlar. Eski toplum hayatında böyle imkânlar olmadığından; oruca, yeni ayın görülmesiyle başlanılmaktaydı. Erzincan merkezinde hilâlin gözlenmesi için Köşünger tepesine çıkılıp oradan gökte hilâlin doğuşu takip edilir; yeni ayın görüldüğünü haber olarak şehre duyurana , bir çift ayakkabı hediye olarak verilirmiş.³⁴

Ramazanın ilk günü Erzincan il merkezinde iftara yakın bir koşuşturma, bir heyecan göze çarpmaktadır. İftar topunun atılacağı vakte yakın cadde ve sokaklar pek tenhalaşır. İftardan sonra hareketlenen cadde ve sokaklarda çocuklar ve gençler çeşitli eğlencelerle vakit geçirirler. Camiler her yaştan cemaatle dolar, taşar. Bazı camilerde kadınlar için de özel mahfiller ayrılır. Hatim okuma geleneği, vakit namazlarından önce ve sonra sürdürülür.

Günümüzde Erzincan'da iftar ve sahur topu belediye tarafından Kırklar tepesi civarından atılmaktadır. Davulcular, gece yarısında halkı sahura kaldırmak için sokak sokak dolaşmaktadırlar. Tanınmış kişilerin evleri önünde özel olarak durulmakta ve yeni bir hava çalınmaktadır. Evin büyüğü bahşiş olarak para, kete, şeker, çorap, mendil gibi hediyeleri davulculara göndermektedir. Eğer davulcularla gezen mahalle gençleri varsa, çalınan oyun havalarıyla eğlenirler.³⁵

Ramazanda mahallî basında özel köşe yazıları düzenlenir. Ramazan sayfası olarak gazetelerde açılan bölümlerde dinî eserlerden iktibaslar yapılır, çeşitli dinî bilgiler ve şiirlere yer verilir. Ozan Cavaklı'nın " Ramazan Divânı " manzumesinden üç kıtayı konuya ilgisi sebebiyle aktarıyorum.

“İslâm âlemine mübarek olsun
Ayların sultanı Ramazan geldi.
Gönüller nurlanıp camiler dolsun,
Ayların sultanı Ramazan geldi. ”

³⁴ K.k.(1,5,15)

³⁵ K.k.(7, 10, 12, 27)

çevrenin kendi toplum dokusu içinde, sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı en güzel örnekleriyle sürdürmekte olduğu görülmektedir. Medenî dünyanın gelişen iletişim vasıtaları, en ücre yerleşim birimlerine kadar girmiş olduğundan; yerleşim birimlerinde dernekler, kooperatifler, vakıflar kurularak, daha iyi bir hayat için durmaksızın uğraşlar verilmektedir.

7. ERZİNCAN'DA BAYRAMLAR-TÖRENLER ve KUTLAMALAR

Sosyal bir toplumda, bütün bireylerin benimsediği ve kendi çevrelerinde yaşattıkları ortak âdetlerden en önemlileri olarak bayramlar; her zaman ayrı bir değere sahiptirler. Erzincan ve yöresinde dinî veya millî oluşlarına bakılmaksızın bütün bayramlar, toplumun ortak değerlerinden, bir inanıştan yahut da toplumu ilgilendiren ortak bir olaydan kaynaklanmaktadır.

Erzincan ve civarı insanların kutladıkları bayramlar ve diğer günler, halk kültürünün bir cephesindeki belli davranışları yansıtmaları açısından, önemli folklorik nitelikler taşımaktadırlar. Millî ve dinî bayramlarla; hac ve umre ziyaretlerinin yanı sıra, askerlik ve bazı özel günlerde yapılan kutlamalar; belli kalıp davranışlar çerçevesinde sürdürülmektedir.

7. 1. Resmî Bayramlar

Devletimizin resmî bayramları, her yerleşim biriminde belli programlar çerçevesinde kutlanılmaktadır. Bayramların kutlanma biçimleri, yapılacak etkinlikler; yerleşim birimlerinin idarelerince önceden teşkil edilmiş olan "Bayram Kutlama Komitesi" tarafından hazırlanılmaktadır. Erzincan ve çevresinde kutlanan millî bayram programlarına valilikten temini mümkündür..³³

7. 1 .1. Kurtuluş Bayramı

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Doğu Anadolu Rus kuvvetlerince istilâ edilmiş, Erzincan'a da 24 Temmuz 1916'da düşman çizmesi girmiştir. Bütün doğu illerinde olduğu gibi, Erzincan da kurtuluş umuduyla çileli günlerini saymış; 13 Şubat 1918'de kahraman Mehmetçik Erzincan'ı işgalcilerden kurtarıp, hürriyetine kavuşturmuştur.

Mahallî kurtuluş günü olan 13 Şubat, Erzincan'da çeşitli etkinliklerle coşkuyla kutlanmaktadır. Aynı gün yurdun birçok şehrinde (Ankara, İstanbul, Bursa) Erzincanlılar Kurtuluş gecesi düzenlemektedirler. Mahallî kurtuluş bayramında

³³ Tören programları ve ekleri, ilgili resmi dairelerin dosyalarındaarşivlenir.

Sosyal toplumların dinî özellikleri, halk inançları olarak ele alınmaktadır. Dinî hayatın çeşitli tezahürleri içinde; mezarlıklar, ziyaret yerleri, bayramlar, törenler ve diğer kutlamalar; her insan cemiyetinde belli davranışlarla devam ettirilmekte olan hayat dinamikleri olarak, halk bilimi kadrolarının önemle üzerinde durduğu konulardır. Askere uğurlama, hac ve umre ziyaretleri, çeşitli yolculuklarda halkın değişik alışkanlık ve uygulamaları; bütün canlılığı ile Erzincan ve yöresinde yaşanmaktadır.

İnsanların hayatla ilgili tasavvurlarında büyü, fal ve rüyaların da belli bir yerinin olduğu bilinmektedir. Erzincan'ın sosyal yapısında insanî ilişkiler çerçevesinde; nazar ve nazarlıklar konusunda görülebilen halk pratikleri de dikkat çekmektedir. Bu noktada inançlara ilgili olarak, halk tıbbî ve mistik nitelikli davranışların incelenilmesi sonucu; Erzincan ve çevresinin halk hekimliği ile ilgili yönleri karışımıza çıkmaktadır.³⁰

Erzincan ve çevresinde halk hayatının sürdürülmekte olduğu sosyal çevrelerdeki fizikî mekânlar, bulunan coğrafyanın özelliklerine paralel olarak, farklı şekillerdeki halk mimarisini ortaya koymaktadır. Her ailenin yaşamakta oldukları sosyal çevrede, günlük hayatlarının geçtiği mekânların genel adı " ev " kelimesiyle karşılanmaktadır. Medeniyet âleminde evlerin her yörede belli fonksiyonları olmakla birlikte; Erzincan ve yöresindeki evlerin iç yapılarında ve kullanılış biçimlerinde az da olsa mahallî farklılıklar görülebilmektedir.

Halk hayatının gerektirdiği iş bölümünün sonucu olarak, Erzincan ve yöresinde bireylerin yapmakta oldukları değişik işler ; el sanatı ve zanaatları ile belli meslekleri vardır. Küçük el sanatları ve bazı meslekler; modern hayatın bütün teknik baskılarına rağmen, tek tük de olsa kıyıda bucakta hâlâ var olma mücadelelerini bugün bile sürdürmektedirler. Misal olarak "Kemaliye " ilçesinde ayakkabı ustasının yapmakta olduğu " simli gelin iskarini " tipik bir örneklemedir.³¹

İnsanların iş zamanlarının dışında kalan hayatlarının hangi uğraşlarla geçtiği de önemli bir konudur. Halkın seyretme ihtiyacından kaynaklanan değişik oyun ve eğlenceler, halk türküleri ve halk müziğinin Erzincan ve çevresindeki zenginliği de son derece dikkatle incelenilecek bir husustur. Erzincan türkülerinin temleri ve ezgi özellikleri, araştırmacıların dikkatlerini çekecek niteliklerdedir.³²

Erzincan ve çevresi insanların boş zamanlarında yaptığı sportif uğraşlar, yerleşim birimlerinin durumuna ve imkânlarına bağlı olarak çeşitlenmektedir. Her

³⁰ K.k.: Kaynak kişi (15,19,23)

³¹ K.k.(18 20,22)

³² K.k.(14,21, 27)

5. 1. Erzincan Halk Hayatı ve Yaptırımlar

Toplum hayatının akışını düzenleyen sosyal normlar, değişik sosyal bilim dallarınca incelenir. Halk bilimi, yaşatılan davranışların özündeki durumlarına göre; örf, âdet, gelenek, görenek, teamül vb. sosyal normları, kendi sistematığı açısından ele alır.

Sosyal normların her birinin değişik özelliklerinin bulunmasına rağmen, ortak ve açık olan özellikleri " Yaptırım " güçleridir. Toplumda sosyal kontrolün varlığı ve sosyal normların işleyişinin canlılığı için; bireylerin, grupların, cemaat ve topluluğun üzerindeki zorlayıcı, kınayıcı yahut teşvik edici, mükâfatlandırıcı tepki ve baskılarını işletir²⁸. Birçok türü olan yaptırımlarda, amacın gerektirdiği duruma göre adlandırma söz konusudur.

İnsan topluluklarının bağlı oldukları resmî medeniyet, hukuk düzeni çerçevesinde sürdürülürken; toplumda" hukukî yaptırımlar " etkilidir. Davranışlarda yasaların öngördüğü sınırların dışına çıkıldığında, kanunla tesbit ve tayin edilmiş cezalardan dolayı "kanunî yaptırım" vardır²⁹. Bir insan cemiyeti, yaşadığı hayatı inancının gerektirdiği esaslara göre sürdürüyorsa; davranışlarda artık ayrı bir yaptırım türü karşımıza çıkmaktadır ; " dinî veyahut mistik " yaptırım. Yapılan davranışa göre sevap yahut günah ölçütleri, ilâhî olarak konulmuş olduğundan; fertler, gruplar veya daha büyük insan birlikleri, bu yaptırımlara göre hayatlarını devam ettirirler.

Birlikte yaşamanın gerektirdiği pek çok kuralın yanında, fertlerin değer yargılarına göre işleyen bir diğer yaptırım çeşidi ise "ahlâkî yaptırım " dır. Kimi toplumların davranışlarında görülen dinamizm, ahlâkî değerlere ait yaptırımlara özen gösterilmesinden kaynaklanmaktadır

İnsanlar arasında etkili olan bir diğer yaptırım türü ise yukarıda verilenlerden farklı olan, psiko - sosyal nitelikli " yergisel yaptırım " dır. Bir kişinin yaptığı davranışın sonucu, toplum tarafından aşağılanması, yapanla alay edilmesi; bazı durumlarda beklenilmeyen neticeler sergilemektedir.

6. ERZİNCAN HALK HAYATININ TÜRLÜ YÖNLERİ

Toplum hayatının üç önemli geçiş devresi olan doğum, evlenme ve ölüm konuları incelendikten sonra; halk hayatının sürdürülmekte olan sosyal yapısı içindeki çeşitli safhalarının özellikleri, halk bilimi sistematığında ayrı ayrı ele alınıp incelenilmektedir.

²⁸ Örnek, age., s.122.

²⁹ Gültekin Yazgan, Hukuk, İstanbul,1986, s.3.

1979 Ağustos'ta ilk sayısı çıkmış, 17 sayı devam ettirilmiştir. 17. sayısı Eylül 1981 tarihlidir. O tarihten sonra kapanmıştır²⁶

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Türkiye'de özellikle de son yıllarda devlet destekli resmî medeniyet unsurları ağırlık kazanmış olsa bile, araştırma alanımız Erzincan ve yöresinde Ziya Gökalp'ın ifadesiyle " halk medeniyeti " de buna paralel olarak gelişmesini sürdürmekte, birbirini tamamlayan dengeli unsur olma özelliğini korumaktadır.

5. ERZİNCAN HALK HAYATINDA SOSYAL DAVRANIŞ NORMLARI

Halk hayatında fertleri birbirine yaklaştıran, bir arada tutan, topluluğun sürekliliğini sağlayan temel değerler vardır. Bu değerlerin örf, âdet, gelenek, görenek vb. adlarla çerçeveslendirildiği bilinmektedir. Toplum hayatının gerektirdiği sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde, kalıp davranışlar olan sosyal normlar²⁷ ; bütün fertlerce benimsenen veya karşı çıkılan esaslar olarak, topluluğun dinamizmini gerçekleştirirler. Hukuk düzeninin gerektirdiği resmî medeniyetin yanı sıra, toplumların vicdanına göre, halk kültürünün oluşumundan başka bir değere bağlı olmayan sosyal normlar, toplum hayatında değişik tür ve derecededirler.

Halk tarafından; " Ayağını yorgana göre uzat.", " Sakla samanı gelir zamanı .", " Damlaya damlaya göl olur." gibi ata sözlerinin işaret ettiği husus iktisat olup; sosyal normlarla yakından ilgilidir. Hele : "Ağaç yaş iken eğilir.", " Üzüm üzümüne baka baka kararır " ata sözlerinde ise topluluğun önemli değerlerinden olan " eğitim " kavramı ile çocukla ilgili değerlere işaret edilmektedir. Böylece şu noktaya açıklık getiriyoruz ; her davranış bir sosyal norma bağlıdır.

Sosyal hayatta insanların beğendiği yahut hoş karşılamadığı davranışların ölçüsünü tayin eden ortak anlayış olan " norm ", toplum hayatına yön verir, yol gösterir. Her türlü davranışın ve beklentinin bağlı olduğu belli şekiller, ayrı ayrı özellikler ve işleyişlere sahip olsalar da, tümünün ortak yönü vardır : Toplum hayatının ahenkli ve sağlıklı devamının korunması, değerlerin muhafazasına bağlıdır. Bu da ancak sosyal normların toplumdaki durumlarına, fertlerin gösterecekleri hassasiyete ait bir değer yargısıdır.

²⁶ Mehmet Buyruk, Erzincan'da Basın, I.Erzincan Sempozyumu,1987.

²⁷ Örnek, age., s.121.

12 olup, burada çalışan öğretmen sayısı 408, öğrenci sayısı ise 3975'tir. İlde bulunan özel lise Otlukbeli Erkek lisesinde 16 öğretmen, 136 öğrenciyi okutmuştur. Yaygın eğitimin ildeki okul sayısı 10 olup, toplam öğrenci sayısı 13432'dir . Bu okullarda 36 öğretmen çalışmaktadır. Sümer Meslek okulunda ise 7 öğretmen 29 öğrenciyi yetiştirmektedir. Erzincan ilinin toplam öğrenci mevcudu 53.579 olup, öğretmen sayısı 2.469 ve okul sayısı da 310'dur. İlde çeşitli sebeplerden ötürü taşınmalı ilköğretim uygulaması yapılmaktadır. 1998 yılı itibariyle merkezde 55 , ilçelerde 82 ve toplam 1468 öğrenci taşınmalı öğrenim görmektedir. 2000 yılı itibariyle ilde iki fakülte, altı meslek yüksek okulunda üç bin üç yüz yüksek öğrenim öğrencisi ile, açılacak Erzincan Üniversitesi beklenilmektedir.

3. 2. Basın ve Yayın

Erzincan ilinde basın ve yayının tarihi çok yenidir. İlde ilk basılan eserin " Kenzül-Miftâh " ²⁵ , ikinci eserin ise Salih Baba Divanı olduğu ileri sürülmektedir. Üçüncü sırada T. Erdoğan'ın " Erzincan Tarihi " yer almaktadır. Erzincan'da ilk derginin de Leblebici Baba'ya ait olan " Tuhfetü'l-Uşşak " olduğu bilinmektedir. Deprem sebebiyle başka yerlere gönderilmiş, toprak altında kalmış ve kaybolmuş eserlerden ötürü; Erzincan'da basın ve yayını 1940'dan sonra netlikle inceleyebiliriz.

Erzincan'da ilk matbaa 1937 yılında Kadri Savaş tarafından kurulmuştur. 1939 depreminde matbaa tahrip olmuş, kitap basımı gerçekleştirilememiştir. 1942 yılında İl Özel İdaresi matbaa tesisleri kurulmuş, burada " Yeni Erzincan " adıyla ilk gazete yayın hayatına girmiştir. (1944- 1952) Daha sonraki yıllarda Öz Erzincan, Birlik, Erzincan'ın Sesi, Doğu ve 1990 ortalarında da Öz Söz gazetesi yayınlanmaya başlamıştır. Ankara ve İstanbul'daki günlük gazetelerin ve yayın ajanslarının Erzincan'da temsilcilik ve muhabirlikleri bulunmaktadır. İlçelerden , Kemah, İliç ve Kemalîye'ye geniş yer veren ve aylık çıkartılan " Sıla, Gurbet, Erzincan- Haber " gazeteleri; İstanbul'da hazırlanıp, yurt içinde dağıtımı yapılmaktadır

Erzincan basınında mahallî dergilerden " Muştu ", " Hasret " , "Ufuk " , "Tandırbaşı " ve Mengüceli " kısa süreli yayınlar olmuştur. Ufuk 1961- 1963 Erzincan, Ankara'da çıkartılmış, daha sonra Erzincan'da bir süre yayınlanmıştır. Hasret dergisi sadece 13 Şubat kurtuluş özel sayısı olarak 1972'de bir sayı çıkartılmıştır. 1966- 1970 Tandırbaşı da aynı şekilde çıkmış, 1990 yılında uzun bir aradan sonra yeni bir sayı çıkartılmıştır. En uzun süreli dergi Mengüceli olmuştur.

²⁵ Orhan Aktepe, Miftahül Kenz, Erzincan, 1979.

3 ERZİNCAN İLİNİN KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

Erzincan kültürünün tarihî yapısı, genelde Anadolu kültür yapısına paralel bir çizgidedir. Yerel özelliklerden kaynaklanan yönleri de vardır. Kültür dokusundaki süreklilik, Anadolu'nun Türkleşmesinden sonra ortaya çıkmıştır. İl sınırlarında Türk boylarının ilk yerleşmelerinden kalmış maddî eserler bulunmuş olmasına rağmen, daha sonraki dönemlerde meydana getirilmiş maddî ve manevî kültür varlıklarından, kaynaklar yeterli bilgi vermemektedirler.

Kültür hayatında önemli olan Nizamî'nin " Mahzenü'l-Esrâr " adlı eseri, XII. asır başlarında Erzincan'da Behramşah'a ithafen yazılmıştır. Anadolu Selçuklularının en parlak dönemi olan Alaeddin Keykubat zamanında, Erzincanlı Nizameddin Ahmet ülkenin " Melikül-kelâm " ı seçilmiştir. Yine XVIII. asrın ilim adamı, Anadolu Kazaskeri Seyyid Ahmet Efendi Erzincanlı olup, ayaklı kütüphane namıyla tanınmıştır .²²

3. 1 Eğitim ve Öğretim

Erzincan halk hayatında birçok eğitim ve öğretim kurumunun varlığı kaynaklarda şöyle dile getirilmektedir. Ali Cevat eserinde verdiği bilgiye göre dört medrese, bir askerî ve bir sivil ortaokul, çok miktarda sıbyan mektebi vardırŞemsettin Sami ise Kamûsü'l-A'lâm'da; Mülkî ve Askerî Rüştîye, birçok medrese, çok sayıda çocuk mektebi olduğunu yazmaktadır.²³ Evliya Çelebi de Seyahatnamesinde bir mülkî ve bir askerî rüştiyenin ve birçok medresenin, çok sayıda sıbyan mektebinin o dönemde Erzincan'da bulunduğunu bildirmektedir.²⁴

Cumhuriyetten sonra ise eğitim - öğretim hızla gelişmiş, 1970 yılında ilde okur-yazarlık oranı Türkiye ortalamasına yaklaşmıştır. İlin mevcut ilçelerinde Ortaokul 1960'lı yıllarda, lise ise 1970'li yıllar içinde açılmıştır. MEB İstatistiklerine göre, 1970- 1980 yıllarındaki başarı, Türkiye iller arasında ortalarda, 38. sıradadır. Erzincan'da, 1990 yılı itibariyle 576 ilk ve orta dereceli okul, iki Yüksekokul ve bir Fakülte , kültür hayatında yer almaktadırlar. Öğrenci sayısı 52.280, öğretmen sayısı: 2311'dir. 1998-1999 yıllarında Erzincan'da ana okulu sayısı 1 olup, 11 öğretmenle 112 öğrenciyeye hizmet vermiştir. Çeşitli okulların bünyesindeki 44 ana sınıfında 51 öğretmenin eğittiği 795 öğrenci vardır. İlköğretim okulu sayısı 268 olup, 1640 öğretmenin okuttuğu öğrenci sayısı 31313'tür. İldeki genel liselerin sayısı 17 olup, burada 351 öğretmen, 4617 öğrenciyi okutmıştır. Meslekî ve teknik liselerin sayısı

²² Tahir Erdoğan Şahin, Tandırbaşı Dergisi, 1990, s.8.

²³ ETSOR, s.5.

²⁴ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.II, s.684.

yerleşim birimleridir.²⁰ Yayla göçü Erzincan ilinde genellikle çıkışta Mayıs ayı ortaları, inişte Eylül ortalarında. Yaylaya götürülecek eşyalar bellidir. Hayvansal ürün elde etmede kullanılan yayık, tekne, kazan vb. eşyalar; inişte dolu olarak geriye getirilirler.

Köyaltı yerleşim birimlerinden biri olan mezralar ise, köylülerden ihtiyaç sahiplerinin, tarım ve hayvancılıklarını sürdürdükleri kendi mülkleri olan köy dışındaki küçük yerleşme alanlarıdır. Tarım ve hayvancılık mezralarda yıl boyu sürdürülmez. Köyde veya yaylada ot veya su imkânlarının durumuna bağlı olarak geçici bir süre kullanılan yerlerdir. Erzincan'da 200'e yakındır. Ancak her yıl kullanıldığından, süreklilik kazanan mezralar da vardır. Zamanla mezraların teşkilâtlandırılıp, köye dönüştüğü de görülmektedir.

Köy dışında sadece hayvanların belli süreler içinde barındırıldıkları ve üretim çalışmalarının sürdürüldüğü köyaltı yerleşmelerinin bir diğer şekli de komlardır. Erzincan ilinde 1980- 1985 yılları arasında ekonomik faaliyetlerin sürdürüldüğü 65 kom tesbit edilmiştir.

2. 2. 3 Erzincan Kent Merkezinde Hayat

Şehir veya kent kavramı; kır yerleşmelerinin üstünde, daha çok nüfusun toplandığı ticaret, sanat, ulaştırma ve diğer yönlerden üstünlükleri bulunan yerleşme birimleridir. Şehirler teşkilâtlanmış sosyal yapıya sahip belli fonksiyonları gerçekleştirmekte olan mekânlardır. Çevresindeki kırsal yerleşmelerin her türlü ihtiyaçlarını karşılamadaki potansiyeline göre; küçük, orta veya büyük nitelikte şehirler, ülke genelinde yer almaktadırlar. Her yerleşim biriminin belli fonksiyonları olduğu gibi, şehrin sahip olduğu en önemli fonksiyon, merkezi yönetimin kırsal alandaki odak noktası olmasıdır. Şehirlerin genel fonksiyonları ; a-İdarî, b-Kültürel, c-Sosyal , d-Ekonomik 'dir. ²¹

Şehirde yaşayan halkın hayatında sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanan hiçbir farklı yön yoktur. Türkiye'nin bütün şehirlerinde görülen toplum hayatı, Erzincan ili için de söz konusudur. Bununla beraber, önemli ticaret yollarının geçtiği bir kavşakta olduğu için, son senelerde gelişme ve teşkilâtlanmasında fark edilir ilerlemeler gözlenmektedir.

²⁰ Doğanay, A.g.e., ss. 216-237.

²¹ Prof. Dr. Hilmi Karaboran, Şehir Coğrafyası, Fırat Ü. Dergisi, 1989, S.3, s.81-118.

gösterebilirler. İnsanlar, içinde yaşadıkları toplulukla bağlantı ve sorumluluklarını, karşılıklı olarak devam ettirmektedirler.¹⁸

İnsanların oturdukları, çalıştıkları, geçimlerini sağladıkları ve aynı zamanda barındıkları mekânlara " yerleşme " yeri veya " yerleşim birimi " denir. Beslenme, barınma, geçinme ve yaşama yeri olarak ; insan ile onun bağlı olduğu " vatan toprakları ", her yönü ile üzerine titrenilmesi gereken varlıklardır.

2. 2. 1 Erzincan'da Kırsal Alanda Hayat

Halkın hayatını sürdürdüğü yerleşme birimlerinin tarih içindeki gelişimi incelenildiğinde,-genel Türk tarihinin akışı içinde-Erzincan ve çevresindeki yerleşim dokusunun çeşitliliği ortaya çıkmaktadır. Toprağa bağlı yaşayışın ilk izlerine Urartulara ait "Altıntepe " harabelerinde rastlanmaktadır. Tarım ve hayvancılığın yapıldığı alanlarda kurulmuş olan ilk yerleşim birimlerinin bugünlere kadar gelmiş kalıntıları, kazılarla tesbit edilmektedir.

Anadolu'nun Türkleşme devrinden sonra, Oğuz boylarının değişik yörelerde göçebelikten yerleşik hayata geçmeleri ile, kır yerleşmeleri oluşmaya başlamıştır.¹⁹

Cumhuriyet döneminde yönetim sisteminin kuruluşunda, sosyal yapı gereği; yurt topraklarındaki yerleşim birimleri, büyükten küçüğe doğru şehir, kasaba, nahiye ve köy olarak ayrıldığından ; Erzincan ilindeki kırsal yerleşmeyi, bu sıralamaya göre değerlendirmekteyiz. İlçe merkezlerinin dışındaki bütün birimler, köy yerleşmeleri özelliğini taşımaktadırlar. Bu bakımdan kırsal alandaki bucak merkezleri (nahiye) köyün yapı özelliklerini koruyarak, genişlemesi ve teşkilatlanması olarak değerlendirilmektedir.

Kırsal alandaki yerleşmeler köyler ve köyaltı yerleşmeleri olarak iki kısımda incelenmektedir. Köyaltı yerleşmelerinin kimi mevsimlik, kimi de daimidir. Erzincan ilinde yayla, mezra, kom ve bağ evi tipindeki köyaltı yerleşmeleri; tarım ve hayvancılığın gereklerine göre, mevsimlik olarak kullanılan küçük yerleşme birimleridir.

2. 2. 2 Yayla ve Mezrada Yaşayış

Esکیدen beri hayvan sürülerinin otlatıldığı otu ve suyu bol alanlara yayla adı verilmektedir. Yükseklik itibariyle ovalardan daha yukarılarda bulunan yaylalar, köylünün ekonomik faaliyetlerini yaz boyunca sürdürmekte oldukları köyaltı

¹⁸ Alangu, age, s.80

¹⁹ Prof. Dr. Hayati Doğanay, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Erzurum, 1989 , ss.185-191.

dinamik yapısını inceler. Bu yapı ise fizikî mekânlar olan kent, kasaba, köy, yayla vb. gibi ortamlarda ele alınmaktadır.

Türk toplum yapısı içinde, Doğu Anadolu'da yaşayan insanların büyük kesimi kırsal alanlarda varlığını sürdürmektedir. Kentlerde yaşayanların bile büyük bir çoğunluğunun kasaba ve köylerde sürekli irtibatları vardır. Bu bakımdan, Türk halkının geleneğe dayalı hayatı, çeşitli gelişmelerle bugünlere gelmiştir. Erzincan halkının hayatında, ekonomik ve teknik gelişmelerle, günümüzdeki yapı özellikleri kültür olgusu içinde açıkça görülebilmektedir.

Halk hayatının sürdürüldüğü fizikî çevrelerin adı ne olursa olsun, bir coğrafya unsuru olarak; sosyal yapının dış faktörü kabul edilmektedir. İnsan hayatını doğrudan etkileyen coğrafi şartlar; akarsular, göller, yağış oranları, madenler, yer altı ve yerüstü zenginlikler, farklı toplum dokuları oluşturabilmektedirler. Yaşanılan çevredeki şartlar, insan hayatı üzerinde olumlu veya olumsuz yönde etkilerini göstermektedirler.

Halk hayatını etkileyen önemli bir unsur da gelişen teknolojinin getirdiği makinalar, araçlar ve aletlerdir. Sanayileşme ve endüstrileşme sonucu, halk hayatına giren vasıtalar, yaşanan hayatı çeşitli yönlerden etkilemektedirler.

Halk hayatında etkili olan diğer bir unsur da iletişim vasıtalarının, en uzak birimlere kadar girebilmiş olmasıdır. Kullanılan radyo, teyp, televizyon, hatta telefon, telsiz gibi araçlar, geleneksel kültürü etkilemekte; böylece sosyal yapıda değişimler olmaktadır. Bu değişimler sonucunda halk kültürünün bazı değerleri kaybolmakta, bazı unsurları korunarak, yeni şekillenmelerle sürdürülmektedir.

Halk hayatının etkilendiği bir unsur da insan topluluklarının demografik yapısıdır. Bir yerdeki büyüklük ve küçüklük, yaşanan hayatı olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Nüfusun sıklığı veya seyrekliği, kadın yahut erkek oluşu, ya da çocuk sayısının çokluğu; ister istemez sosyal yapıyı etkilemektedir. Halk hayatının tezahürleri insanların yapıp etmelerine dayandığından, insan unsuru önemli bir faktör olarak gerçekliliğini her zaman korumaktadır. Sosyal davranışların kültür içindeki önemi, insan varlığının durumuna bağlı olarak değer kazanmaktadır.

2.2 Erzincan Toplum Yapısı ve Yerleşim Tarzları

Erzincan il toprakları üzerinde hayatlarını sürdüren insan unsurunun, Türkiye'nin diğer alanlarında yaşayanlardan farklı hiçbir sosyal yönleri yoktur. İl merkezi ve ilçeleri; Türk toplum yapısındaki dokuyu aynen korumaktadırlar. Köy ve alt birimlerindeki sosyal yapı ise geleneksel köy hayatından başka hiçbir farklılık göstermemektedir. Halka bağlı cemaat şekilleri, değişik coğrafyalarda çeşitlilik

Kemaliye	7715	3086	4629
Otlukbeli	3874	2716	1158
Refahiye	15072	7001	8071
Tercan	31430	10898	20532
Üzümlü	38500	25274	13226
Toplam	279835	156548	123287

2. ERZİNCAN İLİNİN SOSYO- KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

İnsan topluluklarının buldukları mekânlarda geçirmiş oldukları hayatları ve bu hayatın değişik yönlerinin yansıtılmış olduğu her türlü oluşa kaynak kabul edilen varlık; genel olarak "halk kültürü " kavramı içinde incelenmektedir. Yaşanan bir toprak parçasına değer kazandıran, üstünde varolma mücadelesi vermiş olan insan topluluklarının yapmış oldukları maddî ve manevî katkılardır. Bu yönüyle insan-toprak- varlık ilişkisi ; sosyo- kültürel yapı içinde değerlendirildiğinde, çeşitli yönleriyle halk hayatı karşımıza çıkmaktadır.

Erzincan'da yaşamış ve yaşamakta olan insan topluluklarının yapısı, tarih kaynaklarındaki bilgilere göre çok değişik karakterdedir. Anadolu'nun Türkleşmesi yıllarında; Oğuz boylarından değişik oymakların Erzincan çevresinde yurt tutmuş oldukları bilinmektedir. Uygur , Kargın, Bayındır oymakları, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenleri, Dede Korkut torunları bu bölgelerde ömür sürmüşlerdir.¹⁷ Bugünkü halk da onların soyundan gelen insanların çocuklarıdır.

Günümüz Türkiye insan topluluklarının sosyal yapısının temelini, etnik bakımdan şüphesiz Oğuz boyları teşkil etmekle birlikte; Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde çeşitli iktisadî ve sosyal sebeplerden kaynaklanan şekillenmeler, Anadolu' da farklı insan topluluklarının da oluşmasına yol açmıştır. Tanzimat'la değişmeye başlayan sosyal tabakalaşma , Cumhuriyet döneminde yeni bir yapıya ulaşmıştır.

2.1 Erzincan'da Halk Hayatı ve Bu Hayatı Etkileyen Öğeler

Halk hayatı, sosyal yapıdaki değerler ve çevredeki mevcut fizikî şartlara bağlı olarak şekillenir. Sosyolog bu yapıyı statik olarak ele alır. Halk bilimci ise toplumun

¹⁷ Tahir Erdoğan Şahin, Erzincan Tarihi, Erzincan , C.I,s.I-15.

1. 2. 6 Madenler

Yer altı zenginlikleri açısından büyük bir potansiyelin olduğu ilde, krom, manganez, manyezit, perlit, linyit ve tuz yatakları işletilmektedir. Tercan - Kop'ta kromit. İliç'te manyezit, perlit çıkarılmaktadır. Kemaliye ve Çayırılı'da linyit, Refahiye ve Çayırılı'da manyezit yatakları bulunmaktadır. Otlukbeli'nin Boğazlı köyünde manganez, iliç- Kuruçay'da Borcalı manganez yatakları işletilmektedir. Kemaliye'nin Harmankaya- Gözaydın ve Gümüşçeşme köyleri ile İliç- Yakuplu köylerinden çıkarılan demir madeni, Karabük ve Ereğli'ye trenle nakledilmektedir. Linyit kömürü ise Refahiye- Gemlik ve Sakır köyleri ile Kemaliye- Başpınar ve Çayırılı - Deliktaş civarında çıkarılmaktadır. Amyant madeni, İliç- Sarıkonak köyünden çıkarılmaktadır. Merkez Mollaköy'de Perlit çıkarılmaktadır.

Erzincan'da çok eskiden beri işletilen bir yer altı kaynağı da tuzdur. Kemah ve Tercan'da bulunan kaynaklardan kaliteli tuzlar üretilmektedir. Eskiden işletilip, bugün terkedilmiş olan Kurtlar, Kantaş ve Pekiç'te de tuz kaynakları bulunmaktadır. Bugün işletilen tuzlardan yaklaşık 800 ton yıllık üretim gerçekleştirilmektedir. Kemah ilçesinde bulunan Kömür, Tımsı ve Yerhan tuzları ile Tercan'da bulunan Vartik tuzlası Tekel tarafından işletilmektedir.¹⁶

Erzincan'da yeraltı maden suları da önemli bir potansiyele sahiptir. Bilhassa Böğert maden suyu, Belediye tarafından şişelenerek, yurt çapında tüketilmektedir.

1.2.7 Nüfus

30 Kasım 1997 genel nüfus sayımına göre Erzincan'ın toplam nüfusu, 279.835'tir. Aşağıdaki tabloda nüfusun yerleşim birimlerine göre dağılımı görülmektedir.

<u>İlçe adı</u>	<u>Toplam</u>	<u>Şehir</u>	<u>Köy</u>
Merkez	155079	98593	56486
Çayırılı	12439	3940	8499
İliç	7078	2654	4424
Kemah	8648	2386	6262

¹⁶ ETSOR Rehberi, Ankara, 1986, s.92.

Erzincan toprakları içinde büyük bir alanı kaplayan göl bulunmamaktadır. Çayırılı'nın Başköy bucağında "Yedi göller ", Üzümlü'nün Tanyeri bucağında " Aygır gölü " ve Otlukbelinde "Otlukbeli gölü " küçük çaplı göllerdir.¹³

1.2.4 İklim

Bulunduğu coğrafi konum dolayısıyla, Erzincan ve çevresinin hâkim iklimi "Karasal " dır. Ancak, Doğu ve İç Anadolu karasal iklimlerinin geçiş noktasında olması; ilde, değişik merkezlerde farklı seyreden karasal iklime yol açmaktadır. Doğu Anadolu illeri içinde Malatya ve Elazığ'dan sonra, kara iklimi, en yumuşak geçen üçüncü yer Erzincan'dır.

İklim unsurları bakımından sıcaklık, yağış ve rüzgârlar; merkez ilçede ve diğer ilçelerde farklılıklar gösterirler. Merkez ilçede yıllık ortalama sıcaklık : 10.7⁰ dir.

Erzincan il merkezinde sürekli esen kuzey ve kuzeybatı rüzgârlarıdır. İkinci sıklıkta güneybatı rüzgârlarıdır. En sert rüzgâr Keşişleme olup, onu Karayel takip eder. Erzincan hava akımı açısından 7.5 gün sislidir.1.9 gün dolulu, 43.7 gün de kırılgılı geçmektedir. Nem oranının en yüksek olduğu ay Aralık, en az ise Ağustos'tur¹⁴

1. 2. 5. Bitki Örtüsü

Doğu Anadolu genel bitki örtüsü içinde Erzincan'da, arazinin işlenen kısmı dışındaki bitki örtüsü " step " karakterli bitkilerdir. Yağışların yeterli oranda olduğu yerlerde çalılık, meşelik ve diğer ağaç toplulukları görülmektedir.¹⁵ Akarsu vadilerinde yetiştirilmekte olan kavak, söğüt ve meyveliklerin dışında ; Refahiye'den başlayıp, Kemah ve Kemaliye'ye kadar uzanan ormanlık alan 81.818 hektar civarındadır. Toplam ormanlık alan miktarı 106.350 hektardır. Meşe, gürgen, dişbudak ve sarıçam türü ağaçların yer aldığı ormanlık kısmın ancak 5100 hektarlık bölümünde standartlara uygun kesim yapılabilir. Ağaçlandırma çalışmaları plânlı yürütülmektedir. "Aslan Eğilmez " ormanlık alanı gelişmekte; Metin İlyas Aksoy adına açılan fidanlık, yıllık 5 milyon çam fidanı üretimini, Yurtbaşı köyü Kova mezarında sürdürmektedir.

¹³ İzbırak, age., s.50; Atalay, age, s.92.

¹⁴ İzbırak, age., s.184-185.

¹⁵ Doç. Dr. İbrahim Atalay, Türkiye Vegetasyon Coğrafyası, İzmir, 1973, s.174.

Yeryüzü şekillerinin sarplığı bakımından, Kemaliye ilçesinin en engebeli yapıya sahip olduğu görülür. İkinci derecede sarplık ve derin vadiler Kemah ve İliç ilçelerinde yer almaktadır. Kemah boğazı, Fırat vadisinde önemli bir geçittir. Diğer ilçelerin yeryüzü şekillerinde nisbeten yumuşamalar vardır.

İl topraklarının en geniş kısmı Erzincan ovası olup; Sansa boğazından başlayarak, Kemah boğazına kadar içinden Karasu ırmağının geçtiği vadi tabanıdır. Yaklaşık 200.000 dönümlük ova alanı, çanak şeklinde bir çöküntüyü andırmaktadır. İl topraklarının batı kesiminde en önemli düzlük Refahiye ilçesi vadilerinden olan Melik Şerif düzlüğüdür.¹⁰

Erzincan topraklarının önemli bir kısmı yayla olarak nitelendirilebilir. En önemli yaylalar : Kemaliye ilçesinde Sarıçiçek , Üzümlü - Çayırılı sınırlarında Çimen, Munzurlarda Melan (Molla), Kemah'ta Koçkar, Refahiye'de Takkuran, Tahsullu ve Dumanlı yaylalarıdır.

İl toprakları, akarsuların parçaladığı sayısız vadi ile Yukarı Fırat Havzasında tipik özelliklere sahiptir. Bilhassa Karasu ve kollarının aktığı vadiler, derin boğazlarla görenlerin hayretini çekmektedir. Doğuda Sansa boğazı, batıda Kemah boğazı bu vadilerin önemli geçit yerleridir. Erzincan ovasında Çardaklı vadisi, Çağlayan vadisi, Cimin vadisi, Vavgirt vadisi; küçük akarsuların olduğu alanlardır. Kemah'ta Tuzla vadisi, Refahiye'de Köroğlu vadisi, Çayırılı'da Otlukbeli vadisi, İliç ve Kemaliye'de ise Fırat'ın aktığı alanların çevresi vadi tabanını oluşturmaktadır.¹¹

1. 2. 3. Akarsu ve Göller

Akarsu havzası açısından iki bölüm olan Erzincan'da en büyük ırmak, Sansa'dan itibaren " Batı Fırat " olarak adlandırılan " Karasu " dur. Erzurum'un Dumlu dağlarından doğan Karasu'nun su toplama havzası Erzincan'dır. Refahiye'den akan dereler sularını Kelkit vasıtasıyla Karadeniz'e dökmektedirler. Karasu'ya Tercan'da Tuzla suyu karışır.Çayırılı (Mans) deresini aldıktan sonra, Sansa boğazını geçip, ovaya çıkar. Ovada Cimin,Vavgirt, Çardaklı derelerini kuzeyden alır, Çağlayan ve Mercan derelerini güneyden alır. Kemah'ta Kömür suyu ile Tenasur çayını ararak yoluna devam eder. Kemaliye'de Kadıgözü suyu ile Miran çayı katılır. Artık önündeki baraj gölü akışını frenlemiştir. Kemaliye'den itibaren baraj gölü yer almaktadır.¹²

¹⁰ İzbırak, age., s.16; Atalay, age, s.55.

¹¹ İzbırak, age., s.18.

¹² İzbırak, age., ss.66-92.

1. 2. Coğrafi Yapı

Erzincan ili, Doğu Anadolu Bölgesi'nin batı kısmında, Yukarı Fırat Havzasında; 38° , 15' , 25 " 40°, 46', 30" doğu meridyenleri ile 39° , 01' - 40", 04' 25 " kuzey paralelleri arasında yer almaktadır. Doğusunda Erzurum, batısında Sivas güney batısında Malatya ve Elazığ, kuzeyinde Bayburt ve Gümüşhane, kuzey batısında Giresun, güneyinde Tunceli illeri ile komşudur. Alanı 11.903 km² olup, kapladığı saha itibariyle Türkiye topraklarının % 1,5 'ini meydana getirmektedir.Yerleşim merkezleri itibariyle denizden yüksekliği 1.200 metrenin üstündedir. E 23 karayolu ile doğu- batı istikametinde, Trabzon - Malatya karayolu ile kuzey - güney istikametinde ve demiryolu ile de doğu - batı istikametinde önemli bir kavşak noktasında bulunmaktadır .⁷

1. 2. 1. Fizikî Coğrafya Özellikleri

İlin kapladığı alanda fizikî coğrafya özelliklerinde üç ayrı yapı görülmektedir :a-Güneyde Torosların uzantısı Munzur silsilesi Tauridleri ve Karasu - Aras Doğu Anadolu dağ silsilesinin batı uzantısı, b-Kuzeyde uzanan Doğu Anadolu dağ silsilesine dahil Keşiş dağları Anatolitleri, c-Bu iki dağ silsilesinin arasındaki vadilerde genişleyen ovalar ve boğazlar yer almaktadır. Bu arazi yapısı içinde; 3500 metreye varan yüksekliklerden, 1200 metreye inen alanlara kadar, pek çok vadi tarafından parçalanmış bir görünüm dikkati çekmektedir. İl topraklarının % 65'i dağlık alan, % 35'i plâto ve ovalardan ibarettir. Genel olarak tektonik özellik, ovadaki yapıda söz konusudur. Erzincan ovasının bulunduğu zeminde fay hattının olması, tarihte pek çok depremin sebebi olarak, özellik taşımaktadır .⁸

1 .2. 2. Yüzey Şekilleri

İl topraklarının büyük kısmını teşkil eden dağlar, yükseklik olarak zirvelerde Keşiş dağı (3537 m), Munzur dağları (Akbaba tepesi 3449 m), Katır tepe (3300 m.), Bağırpaşa (3287 m), Kıran (3250 m), Mercan (3050 m) Karadağ (3030 m), Ahi (3010 m), Sipikör (3010 m), Çimen dağı (2780 m), Sıpyam (2750 m), Mürid (2700 m), Dumanlı (2618 m). Bu dağ yüksekliklerine bakıldığında, 3.000 m.'nin üstündeki zirvelerin fazlalığı dikkati çekmektedir .⁹

⁷ C.A, C5, s.1307-1308; T.A.,C.2, s.354-362; Y.A., C.4, s.2584-2762 Erzincan Maddesi

⁸ Prof.Dr.İbrahim Atalay, Türkiye Coğrafyası, Ankara, 1989, s.2.

⁹ Prof.Dr.Reşat İzbırak, Türkiye I, İstanbul, 1972, ss.7-8.

1. ERZİNCAN İLİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1. 1. Tarihte Erzincan

Erzincan'ın tarihi, Doğu Anadolu içinde incelendiğinde, ilk çağlar hakkında yapılan arkeolojik araştırmalardan hareketle bilgiler edinilmektedir.³ M.Ö.1850-1180 tarihlerinde Hattuşaş'ı imparatorluğunun merkezi yapmış olan Hititlerin hâkimiyeti görülmektedir. Van'da merkezini kurmuş olan Urartular, M.Ö. 1200-600 yıllarında Erzincan'a da hâkim olmuşlardır. Medlerin hâkimiyeti M.Ö. 612'de, Perslerin hâkimiyeti, M.Ö. 550'de ve Büyük İskender'in bütün Anadolu ve İran'ı fethi ile de M.Ö. 334'te. Erzincan toprakları Makedonya Krallığının kontrolüne geçti. Roma imparatorluğunun doğuya yönelik seferi sonucu Heratklis M.Ö. 70'te Erzincan'ı Bizans hâkimiyetine kattı.⁴

M.S. 655'te Erzincan ve civarı Halife Hz. Osman zamanında İslâm yönetimine katılmıştır. Malazgirt zaferinden sonra Mengücek Ahmet'in hâkimiyeti 1288'e kadar sürmüştür. Anadolu Selçuklu hâkimiyeti, Moğolların 1243 Köseadağ savaşına kadardır. İhanlıların bölgeye girmeleri 1244'ten sonradır. Eratna Beyliği 1327-1380 yıllarında bölgeye hâkim oldu. Akkoyunlular ile bölgedeki mücadeleler 1445'e kadar sürdü. Fatih'in Uzun Hasan üzerine yaptığı sefer sonucu 1 Ağustos 1473'te kazanılan Otlukbeli zaferi ile Erzincan Osmanlı hâkimiyetinde kaldı. Doğu Anadolu toprakları üzerine yürüyen Şah İsmail, 1502'de Erzincan'a girdi. Yavuz Sultan Selim Çaldıran'da 23 Ağustos 1514'te Şah'ı mağlup edince bölge Osmanlılarda kaldı.⁵

Uzun yıllar süren Osmanlı hâkimiyetinde kara günler 1877-1878 ve 1916-1918 dönemlerinde yaşanmıştır. Rus işgaline uğrayan Erzincan, 13 Şubat 1918'de hürriyete kavuşmuştur.⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te ilânından sonra gelişme ve şehirleşme hamleleri 1939 ve 1982 depremleri ile kesintiye uğramış olmasına rağmen, devletimizin ve milletimizin gayretleriyle yeniden yapılandırılarak, modern bir kent konumuna getirilmiştir.

³ Tahsin Özgüç, Altıntepe I-II, Ankara, 1969.

⁴ Ali Kemal Aksüt, Erzincan Tarihi, s.9-20, Tahir E. Şahin, Erzincan Tarihi, s.23-79.

⁵ Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1973, s.59.

⁶ Ali Kemal Aksüt, age.s-90-105

DÜNDEN BUGÜNE ERZİNCAN'DA HALK KÜLTÜRÜ

TURHAN KAYA¹

0. GİRİŞ

Sosyal bilimlerin genç bir dalı olan “Halk bilimi”, halk kültürü öğelerini kendi sistematığına göre inceleyip, sonuçlarını kamuya ulaştırarak, folklorun toplum hayatındaki yerini ortaya koymaktadır. Çağlar boyu Erzincan'da halkın yaşadığı yerlerde sürdürmekte olduğu folklor pratikleri, günümüzde de yaşatılmaktadırlar.

Antik çağda Erzincan “Aziris” adıyla anıldığı, XI. asırdan sonra Türkler tarafından “Ezirgan”, “Erzingan” olarak adlandırıldığı; zaman içinde bu söyleyişin bugünkü biçimi olan “Erzincan” a dönüştüğü, anlaşılmaktadır.

Erzincan; yeni kurulan iki ilçesiyle birlikte, sahip oldukları nitelikler yönünden birbirinden farklıdır. Coğrafi ve sosyal yapıdan kaynaklanan farklılıklardan ötürü; sosyo-kültürel yapıda bir homojenlik söz konusu değildir. Merkez ilçe dahil, bütün ilde karma bir kültür varlığı görülmektedir.

Tarihte görülen depremlerin, yaşanan savaşların, uğranılan istilâların ve daha başka sosyal olayların etkisiyle; yerleşim birimlerinden sürekli insan göçünün olduğu kaynak taramalarımızdan, soruşturma ve gözlemlerimizden anlaşılmaktadır. Halk türkülerine, hikâyelere ve diğer türlere yansıtılmış olan gurbet, hasret ve sıla temlerinin varlığı, görüşümüzü doğrulamaktadır. "Bilim gözlemlerle başlar, vardığı sonuçların geçerliliğini ispatlamak için de tekrar gözlemlere döner".²

¹ Yard. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Öğretim Üyesi.

² Cavit Orhan Tütengil, Sosyal Bilimlerde Metod, İstanbul, 1971, s. 81.

(SUMMARY)

In Sivas, which is the most-second largest city in Turkey, there are some areas which call by public because of some reasons without calling by government. These areas are Emlak, Elbeyi/İlbeyi and Çamşılı. These have too many folkloric characteristics, and also they keep their own authentic properties. Each of them is famous for their âşiks.

The public of Çamşılı have belief of Alevî-Bektaşî. This area's name comes from word of "Çamşeyhi" and it has lots of villages whose names are *Azizağa, Balova, Başören, Çakırağa, Çamoğa, Dışbudak, Dikmeçay, Eyübağa, İban köyü, Karşı köy, Gölören/Gölveren, Mamoğa, Şahin*.

There are twenty-nine âşiks in Çamşılı we could find information about them. We are introducing these âşiks in this study. Some of them are *Ali Rıza, Aziz Toprak, Budala, Çamşılı, Dertli Gulam, Derviş Çınar, Ehli soydan, Elif Ana / Elif Edna, Ertekin, Feyzullah Çınar, Hasan Şahin, Hasan Yalçın, Haşim Karababa, Hatice Mihrap, Hüseyin Abdal, Hüseyin Gazi Metin, Hüseyin Karababa, İlyas Yıldırım, Karababa (Battal), Karababa (Hacı İbrahim), Karababa (M. Ali), Mahmut Erdal, Metinî (Ali Metin), Muhlisî, Nesimî, Sadık Metin, Sıtkı, Şahin, Tamey Ana*.

The most evident property of Âşiks in Çamşılı is that most of them can play "saz". There is another property in their poems. It is that their poems generally have subjects of homesickness and Alevî belief.

Soyha seferberlik çiğirim dağlar
 Bir karış bebeler potin mi bağlar
 Derde düşmüş yavru durmadan ağlar
 Ninniler bacısı sizler da gezer

Kaynakça

Adım, *Elif Anadan Oğluna*, 1 Mart 1931.

ASLANOĞLU, İbrahim, *Divriği Şairleri*, İstanbul, 1961.

ASLANOĞLU, İbrahim, *Ali Ertekin*, Su, C. 4, S, 41, Temmuz 1964.

Çamşih-Halk Kültürü Dergisi, *Yeni Şiirler Yeni Şairler*, S. 1, Ankara, Ocak 1994.

ÇINAR, Derviş, *Seni Yaradana Kurban Olurum*, Yer ve tarih yok.

EHLİSOYDAN, Hüseyin Hilmi, *Çamşeyh Çeşmesi*, Sivas, 1960.

ERDAL, Mahmut, *Bir Ozanın Kaleminden*, İstanbul, 1999.

ERDAL, Mahmut, *Yine Dertli Dertli İniliyorsun*, Ankara, 1995.

ERTEKİN, Âşık Ali, *Çile Pınarı*, 1968.

Halk Ozanları ile Mamak (Mamak'ta Yaşayan Halk Ozanları), Ankara, 1997.

Halk Ozanlarının Sesi, S. 5, Aralık 1993.

KALKAN, Emir, *XX. Yüzyıl Türk Halk Şairleri Antolojisi*, Ankara, 1991.

KAYA, Doğan, Özel Arşiv.

KAYA, Doğan, *Emlek Yöresindeki Âşıklık Geleneği, I. Emlek Yöresi ve Çevresi Halk Ozanları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1999.

Kültür Bakanlığı HAGEM Arşivi, No. YB.86. 0180.

METİN, Hüseyin Gazi, *Alevilikte Cem*, Ankara. 1997.

ÖZEN, Halil Sami, *Divriği'nin Yağbasan Köyünde Koçkatımı ve Davarın Yüzü Şenlikleri*, Sivas Folkloru, VI (75), 4.1979.

ÖZTELLİ, Cahit, *Bektaşî Gülleri*, İstanbul, 1973.

YALÇIN, Ali Rıza, *Karasaban, Taşlama-Şiir-Koşma-Deyiş*, İstanbul, 1973.

YALINCAKLI, Hasan, *Kul Himmet Üstadım*, Ankara, Tarihsiz.

DÖLDÜR DAĞLARI

Döldür dağlarında keklikler öter	Döldür'ün yolları inceden ince
Bin bir renk çiçeği burnumda tüter	Gödüklü Pınarı ne de serince
Her yiğit gönlünde bir güzel yatar	Püfür püfür acı poyraz esince
Aman dağlar yaman dağlar kar dağlar	Keklik dağlar yosun dağlar yâr dağlar

Döldür'ün baharı ne de geç gelir	Döldür'ün başını bulutlar sarmış
Arı gelir çiçek gelir güç gelir	Âşık varmış özlem varmış sır varmış
Duman gelir bulut gelir taç gelir	Hakkı Şahin burda bir turna vurmuş
Yaban dağlar zalim dağlar mor dağlar	Çiğdem dağlar nevrüz dağlar al dağlar

TAMEY (XIX-XX. yüzyıl) Divriği'nin Şahin köyünde yaşadı. Yemen Savaşının Anadolu'daki sarsıntıları Tamey Ana'yı da etkiledi, dört yavrusuyla bu yoksulluğa direnmeye çalıştı. Çocukları, dörton beş yaşlarındaki Mustafa ve Mahmut, Yemen Savaş'ına daha küçük olduklarından dolayı katılmak istemedi, zaptiyeler Mustafa'ya işkence etti, Mahmud'u da alıp götürdü. Akıbetinden bir haber alınamayan Mahmud'a Tamey Ana ağıtlar yaktı. Kocası Kamber'den de bir anlayış ve destek göremeyen Tamey Ana, teselliye şiirlerinde buldu.

MAHMUD'A AĞIT

Bu nasıl iş idi geldi başıma	Çağırsam duyar mı uzaktır aram
Haber verin yârenime eşime	Bedel öde derler var mı ki param
Gösterin yolları düşem peşine	Acep kime gidem kimlere soram
Kanlı Yemen Mahmud'umu geri ver	Kanlı Yemen Mahmud'umu geri ver

GEZER

Yine bu sinemde bir ateş yanar	Giydirmeli felek yeşili alı
Cesette damarlar sızlar da gezer	Kuruttu bahçemde fidanı dalı
Yavrusun yitiren garip analar	Ben gibi kırılısın kanadı kolu
Çıkar da yolları gözler de gezer	Felek ava çıkmış bizlerde gezer

On' ikimam vardır on iki âşık	SITKI der ki cümle cihan elinde
Şahın cemalinde gördüm bir ışık	Severim Ali'yi Arap donunda
Mümin kullar mahluk ile karışık	Battal'ın pazbendi bağı kolunda
Arap gele şu cihanı düzelte	Arap gele şu cihanı düzelte

ŞAHİN (1935-) Gürpınar köyünde doğdu. Asıl adı İsmail Hakkı Şahin. İlkokulu Şahin köyünde ve Palanga İlkokulunda okuduktan sonra Yıldızeli-Pamukpınar İlköğretmen Okuluna gitti. Burayı bitirdikten sonra öğretmenlik ve Sivas'ta Çocuk Esirgeme Kurumunda müdürlük yaptı. Emekli olduktan sonra İzmir'e taşındı. Evli ve dört çocuk babasıdır.

Usta derecede saz ve keman çalmakta. Şiirlerinde soyadını bazen de adını ve soyadını mahlâsı kullandı. Lâik miyim Değil miyim adlı bir şiir kitabı var.

BİZİM KÖYLER

Çamşih köyleri sıra sıralı	Gözümün önünde çeşme başları
Şu Döldür dağları karlı boralı	Uzaktan oynasır yârın kuşları
Ne kadar gülsem de yürek yaralı	Sadık olmasa da gizli aşkları
Gurbet bana ben gurbete uymadım	İçim söyler ben köyüme doymadım
Çıksam Fatmana'ya görülür köyler	Vardık Gödüklü'ye yeller ne güzel
Oturur burada ağalar beyler	Çevre al al olmuş güller ne güzel
Uzakta çobanlar türküler söyler	Şirince konuşan diller ne güzel
Türkü bana ben türküye doymadım	Yayla bana ben yaylaya doymadım

Gürpınar köyünde otur saz eyle
 Atanın yurdunda bir niyaz eyle
 HASAN ŞAHİN tatlı tatlı söz eyle
 Köyüm bana ben köyüme doymadım

Boşa dememişler çok gezen bilir	İyilik nankörce tez unutulur
Arayan elbette maksudun bulur	Sırtını dön gıybetine atılır
Tane buğday ezilerek un olur	Sitemli söz ne yenir ne yutulur
Değirmenin taşı döndüğü zaman	Elbette sırası geldiği zaman

Güç varsa ayaklar yürüyecektir
Yaşlandıkça beden eriyecektir
Akıbet yok olup yürüyecektir
SADIK METİN diyor ölüğü zaman

ÜŞÜTMEYESİN

Gülümü yolladım Baydığın sana	Varsa kaldır başındaki dumanı
Gülüm çok naziktir üşütmeyesin	Geldi de geçiyor yayla zamanı
Seslensin haykıran bütün cihana	O yaylalar bu ceylanın mekânı
Gülüm alıngandı işitmeyesin	Ürkütüp ceylanı kaçırmayasın
Bir çiçek gibidir gayet naziktir	Bir garip SADIK'ım kendi hâlimde
Asma suratını ona yazıktır	Ben naçarım bir şey gelmez elimde
Küçük yaştan beri bağı eziktir	Haber bekliyorum seher yelinde
Yolunu yolsuza düşürmeyesin	Ne olur sabrımı taşırmayasın

SITKI (XIX. yüzyıl) Ovacık köyünde doğdu. Asıl adı Hasan olup şiirlerinde *Sıtkı* mahlâsını kullandı. Hakkında bilinenler çok azdır. Yaklaşık olarak kırk yaşlarında öldüğü tahmin ediliyor. Pek çok şiiri olduğu söyleniyorsa da hemen hemen hiç biri tespit edilemedi.

DÜZELTE

Bir ismi Can Baba bir ismi felek	Şu aşkın kazanı kaynayıp coşan
Âşığa nübüvvet sadık yâr gerek	Gül yüzlü şahinde gördüm üç nişan
Dua edin kullar edelim dilek	Şu dünya eğilmiş âlem perişan
Ali gele şu cihanı düzelte	Arap gele şu cihanı düzelte

NESİMİ: (1932-) Şahin köyünde doğdu. Asıl adı Nesimi Işık. Hüseyin ve Sultan'ın oğlu. Köyünde muhtarlık yaptı. Bir ara Cürek maden işletmelerinde çalıştı. Yedi çocuklu. Kışın İstanbul'da yaz mevsiminde de Şahin köyünde oturmaktadır. Şiirlerinde mahlâs olarak adını kullandı.

CÜREK

Cürek denen dört tepenin arası	Ağustos ayında yandık yakıldık
Yüzümüzden gitmez kömür karası	Nerden geldik bu işlere takıldık
Susuz kaldık bulamadık çaresi	Ölmeden de cehenneme sokulduk
Yazı kışı böyle gider Cürek'in	Yazı kışı böyle gider Cürek'in
Havayı hat gelir havadan iner	Dinlesinler NESİMİ'nin sözünü
Boşaltır madeni geriye döner	Güneş yaktı kafasını gözünü
Gözle görünür var bunda bir hüner	Karda gezer bulamadım izini
Yazı kışı böyle gider Cürek'in	Yazı kışı böyle gider Cürek'in

SADIK METİN (1944-) Şahin köyünde doğdu. Musa Mahmut ve Hatice'nin oğlu. Sekiz çocuklu ailenin en küçüğü. Çocukluğu ve gençliği köyünde geçti. Liseyi Ankara'da bitirdi. Köylüsü Mehmet Ali'nin kızı Sultan'la evlendi, bu evlilikten dört çocuğu oldu. Handan ismindeki kızını 1993'teki Sivas katliamında yitirdi. Divriği Demir-Çelik İşletmesinde 30 yıl çalıştı, 1995'te emekli oldu. Divriğispor'da futbolcu ve antrenör olarak görev aldı. Halen Ankara'da Batıkent'te yaşamaktadır.

Âşık olmasında çevresindeki sazlı-sözlü ortamın büyük oranda rolü oldu. Saz çalmadı, ancak çocukluğundan beri şiirle meşgul oldu. İki yüzden fazla şiir yazdı. Şiirin yanında en büyük merakı av oldu. Şiirlerinde adını, bazen de adını ve soyadını mahlâs olarak kullandı. Genellikle sosyal konuları işledi.

ZAMAN

Boz bulanık akan sular durulur	İnsan ne çekerse dilinden çeker
Gönül sultanının bulduğu zaman	Temelsiz bir yapı mutlaka çöker
Candan seven ne bıkar ne yorulur	Acımaz eloğlu dişini söker
Aşkın deryasına daldığı zaman	Zayıf bir yanını bildiği zaman

Çok değer vermiştim çıktın hayırsız Söz vermiştin bana gelmedin hani
Yaprağını dökmüş dala benzersin Suları kurumuş göle benzersin

Ozan ALİ METİN sevdanı çeker
Aslı'dan Kerem'den Mecnun'dan beter
Özledim ben yarı burnumda tüter
Hayırsız insafsız ele benzersin

MUHLİSİ (1875/-1945?) Dikmeçay (Eşke) köyünde doğdu. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmiyor. Asıl adı Ali. Mustafa'nın oğlu. Hort oğulları sülalesinden. Geçimini sünnetçilik yaparak sağladı. Pek çok yer gezdi. 25 yaşında iken rüyasında dolu içtikten sonra şiir söylemeye başladı. Şiirlerinde kullandığı Muhlisî mahlâsını, Hacı Bektaş'taki Ahmet Cemalettin Efendi verdi. Sesi ve sazı pek iyi değildi. Çamşılı büyükleri, aşağıda kaydettiğimiz şiirin Hüseyin Abdal'a ait olduğuna inanmaktadır.

HÜSEYİN ABDAL

Bir zaman dünyaya eşkiya geldim Bir zaman da hırka diktim dalıma
Yolsuz olanların boynunu vurdum Kemer-best kuşandım ince belime
Diktim köşeğiyi Kerem'e erdim Gece gündüz yalvarırım pirime
Aslım Şemsi Sultan Kara Kesici *Bağlantı*
Aslım Şemsi Sultan Koç Hüseyin Abdal

Denizli'den geldim tekke köyüne Denizli'den gelir bizim aslımız
Talip mürit irşat ola sevine Bektaş-ı Veli'ye çıkar neslimiz
Gece gündüz yalvarırım pirime Yedinci makamdır bizim postumuz
Bağlantı *Bağlantı*

Diktim köşeğiyi çamı göğerttim Haydar MUHLİSİ'den içtim bir dolu
Yetirdim bostanı hayret eyledim Hüseyin'i sevenler sürdürdü bu yolu
Doksan dokuz vurdum yüz olsun dedim Pirim Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli
Bağlantı *Bağlantı*

METİNİ: (1930-) Şahin köyünde doğdu. Hasan ve Elif'in oğlu. Asıl adı Ali Metin. İlkokulu köyünde okudu. Askere gidinceye kadar rençperlik yaptı. 1944'te evlendi, bir yıl sonra üç aylık kızı öksüz kaldı ve sonra o da öldü. Askerlik hizmetini Kadırlı'da yaptı (1950-1953). 1956'de ikinci defa evlendi ve bu evlilikten iki oğlu oldu. 1965'ten sonra İstanbul'a geldi. SSK Hastanesine hastabakıcı olarak işe girdi. 1979'da emekli oldu.

Saz çalmaya 1942'de başladı. Önceleri Yunus, Pir Sultan, Nesimî ve Viranî'den ustamalı deyişler okurken, askerlikten sonra kendi deyişlerini de söylemeye başladı. Amcası Battal Karababa kendisine hocalık etti, mahlâsını da o verdi. Almanya'da konserler verdi (1973). Ali Şih Ali metin olarak şöhret sağladı. Dede olup Alevi kültürüne ve Alevi âşıklar hakkında oldukça bilgisi vardır. Emeklilikten sonra İstanbul'da saz dersleri verdi. Otuz kadar 45'lik plâk ve 1977-1984 yıllarında on beş kaset doldurdu. Şiirlerinin bir kısmını *Pençe-i Âl-i Aba* adlı kitapta topladı.

ÇAMŞIHI ELLERİ

Arzuladım seni Çamşih elleri	Alay alay düğünlerin olurdu
Köyler harap olmuş yola bak yola	Odalarn misafirle dolardı
Boz bulanık akıyordu selleri	O şenlikler kalsa sana kalırdı
Kurumuş çeşmeler çöle bak çöle	Melül mahzun duran ele bak ele

Şahin, Çakırağa, Ağın, Gölveren	METİN'in gözleri durmadan ağlar
Çamoğa, Dişbudak ile Başören	Dumanlı dumanlı Döldürün Dağlar
Yıllardır hasretim yok mu bir gören	Dökülmüş yaprağı bozulmuş bağlar
Sazım dertli öter tele bak tele	Bülbül boyun eğmiş güle bak güle

GÜLE BENZERSİN

Sevdiğim bir tanem ne de güzelsin	Yar senin aşkınla dolup taşarken
Bahçemde açılan güle benzersin	Mecnun gibi karlı dağlar aşarken
Bağırma bastığın garip saz gibi	Tek başıma ben gurbette yaşarken
Dertli dertli öten tele benzersin	Çağlayarak aşan sele benzersin

Geceler geçmiyor inan ki sensiz	Gözlerim yollarda beklerim seni
Bu güzel ömrüm de geçmiyor yârsız	El sözüne uydun terk ettin beni

ANLARSIN

Sakin bu gençliğin bakidir sanma
Yıllar ile yarışınca anlarsın
Ola ki aynaya bakıp aldanma
Yüz hatların buruşunca anlarsın

Ağrılar baş verin sızılar dizin
Sis çöker önüne puslanır gözün
İlenmeye başlar oğlun ve kızın
Eşin bile darılınca anlarsın

Geçmez kara günler gam ile çile
Elinde değil ki edesin hile
Yokuş şöyle dursun düz yolda bile
Adım başı yorulunca anlarsın

TEL İSYAN EDER

Derdimi duyarsam dertli sazıma
Ah çeker perdeler tel isyan eder
Gözyaşım göl olur kara yazıma
Taşar dalga vurur sel isyan eder

Nice yol bekledim yağmurla kardan
Hayli zaman haber gelmez o yârdan
Bir yaprak koparsan koca çınardan
İrgalanır gövde dal isyan eder

Çağırdım Mevlâ'yı muradım verse
Elimden ne gelir sağırסה körse
Leylâ'yı arayan Mecnun değilse
Gark olur kumlara çöl isyan eder

Ömründen gün çalar bugün ve yarın
Hazana dönüşür gülün gülzarın
Hilâl kaş altında göz kapakların
Günden güne kırışınca anlarsın

Elinde avcunda yok ise malın
Yad olur dostların sorulmaz hâlin
Toz toprak içinde saçın sakalın
Birbirine karışınca anlarsın

İşte MAHMUT ERDAL örnektir sana
Baki kalmış var mı bey ile ağa
Birgün kucak açıp kara toprağa
Sadık dosta sarılınca anlarsın

Yazın derdim, kâğıt kalem yeterse
Gösterin bir dertli benden beterse
Bülbül suskun kalır karga öterse
Elbet hicap duyar gül isyan eder

Açıldı sinemde onulmaz yara
Bülbül gibi düştüm figana zara
Sitemli bir name göndersem yare
Zarfin üzerinde pul isyan eder

Başım dumanlıdır doldur ver saki
Şu fani dünyada kim kalmış baki
MAHMUT ERDAL dosta varmadan ta ki
Mevtanın konduğu sal isyan eder

NE HABER

Yine yolum düştü gurbet ellere	Ben gelirken bizim köyler kar idi
Aman turnam bizim elden ne haber	Ömrüm bitti gurbet elde çürüdü
Baykuş konmuş bahçemizde güllere	Bir anneyle dört de yavrum var idi
Bülbüllerin figanından ne haber.	Ev halinde hallerinden ne haber.

Döldür Dağı'nda duman kalktı mı?	KARABABA perişandır halimiz
Lâle sümbül menekşesi açtı mı?	Nere gider turnam sizin yolunuz
Yaylacılar yaylalara göçtü mü?	Sivas Divrik derler bizim elimiz
Suna boylu sevdiğimden ne haber.	Köyüm olan Çamşihî'ndan ne haber.

MAHMUT ERDAL (1938-) Şahin köyünde doğdu. Mustafa ve İnsaf'ın oğlu. Babası Kambur Hoca, annesi İso Ana olarak bilinir. Çocukluğu sefaletle geçti. On beş yaşında halasının kızı Şirin'le evlendi. Askerlik hizmetini Erzincan'ın Tercan ilçesinde yaptı. İlkokulda iken saza heves etti. Köylüsü Battal Karababa ve Ali Metin'in ustalıkla saz çalmasında rolleri oldu. 1955'te Ankara'ya geldi, Muzaffer Sarısözen'le tanıştı ve onun yönettiği Yurttan sesler programına katıldı, köyüne döndü. 1963'te Ankara'ya taşındı. Ankara'da plâklar doldurdu. 1965'te Ankara Radyo evine girdi. Pek çok plâk yaptı ve gerek Anadolu'da gerekse yurt dışında pek çok konser verdi. Bir hadiseye kızdığından dolayı mesleğinin zirvesindeyken saz çalmayı bıraktı ve 25 sene saz çalmadı.

Genellikle sosyal yaralar ve buna bağlı olarak öğüt niteliğinde şiirler yazdı. Mahlâs olarak adını ve soyadını birlikte kullandı. Çamşihî yöresi ezgilerinin yayılmasında büyük oranda etkili oldu. Halen Flash TV'de *Türküler Özümüz* adlı âşıklerle ve türkülerle ilgili olarak haftalık program yapmaktadır. Sanat dönemi iki cephede ele alınabilir: Yirmi beş yaşına kadar olan ilk dönem, elli beş yaşından sonraki ikin dönem. Birinci dönemde daha ziyade aşk ve sevgi konularında şiir yazdı. İkinci dönemde ise Alevi düşüncesini, lâikliği ve sosyal yaraları yansıtan şiirler yazdı. Toplam olarak 52 adet 45'lik plâk, on beş kaset ve üç kitap çıkardı. Halk müziği repertuarına pek çok türkü kazandırdı. *Yine Dertli Dertli İniliyorsun* (1995). *Bir Ozanın Kaleminden* (1999) adlarında iki kitabını yayımladı.

Sizi gidi düzenbazlar	KARABABA zulüm bize
Geri giden beynamazlar	Dünya bana cennet size
Yaksan da çalacak sazlar	Yorulmadan üstünüze
Aydınlığa hor bakanlar	Geleceğiz kör bakanlar

M. ALİ KARABABA (1934-1995) Şahin köyünde doğdu. Âşık Battal Karababa'nın ve Şakire'nin oğlu ve dokuz çocuklu bir ailenin çocuğu. Çocukluğu ve gençliği köyünde geçti. Musa Mahmut'ın kızı Hatunkız ile evlendi. Bu evlilikten dört çocuğu oldu. Gülsüm ismindeki kızını 1993'teki Sivas katliamında yitirdi. Askerlik sonrası İstanbul'a yerleşti fakat Divriği Cürek maden işletmesinde iş bulması üzerine tekrar memleketine geldi. Uzun yıllar burada çalıştı, 1990'da emekli oldu. Ankara'ya taşındı. Almanya'da konser verdiği sırada, kalp krizi geçirdi. Aynı yıl Ankara'da ikinci defa geçirdiği kriz sonucu vefat etti. Karşiyaka Mezarlığına defnedildi.

Saza ve şiire yönelmesinde babası Battal Karababa'nın büyük oranda etkisi oldu. Çok iyi bağlama ustasıydı. Sesi oldukça gürdü. Geçimini sazdan, âşıklıktan sağladı. Sayısız konserlere katıldı İstanbul ve Ankara'da açtığı iş yerinde saz dersleri verdi. 1964'te radyoda mahallî sanatçı olarak programlar yaptı. On kadar plâk ve dört kaset doldurdu.

KARŞI

Bir name yazayım çeşmim yaşından	Ne ırakta durur ne de yakınca
Göndereyim yâre ellere karşı	Sesin aldım göremedim bakınca
Ah çektikçe duman çıkar başımdan	Ağır ağır gözyaşlarım akınca
Yaktı kül eyledi yellere karşı.	Aktı gözyaşlarım sellere karşı.

KARABABA budur feleğin işi
 Daima tükenmez boranı kışı
 Yükledim göçümü gidiyor başı
 Çevirdim yönümü çöllere karşı.

Her gün başka telden çalar	Düşünmeden sözü atma
Dertsiz başın derde salar	Topalla ileri gitme
Bazı insan hayvan olur	Deli ile sohbet etme
Uzat yesin pür efendi	Başın derde kor efendi

KARABABA budur hâli
Meyve vermez kara çalı
Arıyorsan doğru yolu
İlme kafa yor efendi

KARABABA: Asıl adı Hacı İbrahim Karababa. Âşık Battal Karababa'nın oğlu. Dişbudak köyünde doğdu. İlkokulu köyünde okudu. Polis memuru olarak çalıştı. Bazı şiirlerinde Karababa mahlâsını kullandı.

İSTİYORUM BİR DÜNYA

Kandıran yok kanan yok	Vurgunu yok talan yok
Pususu yok plân yok	Yitiren yok bulan yok
Öldüren yok ölen yok	Hırsız yok çalan yok
İstiyorum bir dünya	İstiyorum bir dünya

İrkçısı yok ırkı yok	İdamı yok ölüm yok
Kazığı yok örkü yok	İşkence yok zulüm yok
Gâvur İslâm farkı yok	Yobazı yok bilim çok
İstiyorum bir dünya	İstiyorum bir dünya

KÖR BAKANLAR

Yuhlar olsun hepinize	Meydan sizin olmayacak
Atatürk'e hor bakanlar	Halifelik gelmeyecek
Çörekledi başımıza	Yanınıza kalmayacak
Çağdaşlığa kör bakanlar	Lâikliğe kör bakanlar

(sevmedik: sevmedikçe)

KARABABA (BATTAL) (1893?-1953) Şahin köyünde doğdu. Hakkında bilinenler çok az. Divriği, Kangal, Malatya, Arguvan ve Akçadağ'da dedelik yaptı. Yedi oğlu vardır. Bunlardan Mehmet Ali, Haşim ve Hacı İbrahim Karababa da saz çalıp şiir söyleyebilen âşıklardır. Çevresinde iz bırakmış bir âşıktır. Bedenen iri cüsseli, ahlaken iyi huylu, yardımsever ve hiçbir zaman lokmayı tek başına yemeyen biri imiş. Evinin, köyüne gelen dilenci ve yoksulların konakladığı yegane yer olduğu anlatılır.

VERSEN OLMAZ MI?

İlâhî Ya Rabb'im sığındım sana?	Hayır yoktur bu milletin özünde
Bir hayırlı rahmet versen olmaz mı?	Hayır yoktur gelininde kızında
Bilirim darıldın münkir kuluna	Yalan yoktur billâh benim sözümde
Bir hayırlı rahmet versen olmaz mı?	Bir hayırlı rahmet versen olmaz mı

Açlıkla terbiye eyleme bizi
 Bütün mahlûk azdı kahrolsun yüzü
 Elestü bezminde vermiştin sözü
 Bir hayırlı rahmet versen olmaz mı?

EFENDİ

Biri dağda biri bağda	Gel meclise topluma uy
Çok konuşma dur efendi	Ağır ol da kelâmı duy
Sonra sana deli derler	Boş kafana bir şeyler koy
Kıymetini bil efendi	Bilmediğin sor efendi
Vefasız dostlara yanma	Kömüş doyar obur doymaz
Her duyduğun söze kanma	İpeğe çul yama uymaz
Sen kendini alim sanma	Bakan körlük kulak duymaz
Elde neler var efendi	Anlaşması zor efendi

MUHAMMED

Allah'a muhabbet seninle olur
 Allah'ın resulü nuru Muhammed
 Seni bilmeyenler şefa(at)sız kalır
 Allah'ın resulü nuru Muhammed

Kur'an'da bildirdin Allah'ın için
 Yüz yirmi dört bin nebinin başın
 Tanrının aslanı Ali kardaşın
 Allah'ın resulü nuru Muhammed

Hazreti Fatıma kendi özünde
 Elinde Zülfikar Ali sözünde
 Hasan ile Hüseyin iki dizinde
 Allah'ın resulü nuru Muhammed

Yüce Hakk'ın ayetini bildirdin
 Muhabbetle gönülleri doldurdun
 Aşkını verip İLYAS kulu yazdırdın
 Allah'ın resulü nuru Muhammed

EHLİBEYTİ SEVMEDİK

Varsıp kurbanını Kâbe'de kesen
 Safa'yla Arafat tepesini gezen
 Şeytanın başını taş ile ezen
 Çare yoktur ehlibeyti sevmedik

Zekat ile fitireni ayırsan
 Nice kurban kesip açlar doyursan
 Hem de fakir fukarayı kayırsan
 Çare yoktur ehlibeyti sevmedik

Peygamber resulün kabrine varsan
 Bu canın o yolda fedaya kılsan
 Bütün vücudunu nur ile görsen
 Çare yoktur ehlibeyti sevmedik

Beş vakit namazı eksiksiz kılsan
 Otuz gün orucun tamamını tutsan
 Kabe'de mescitte bir imam olsan
 Çare yoktur ehlibeyti sevmedik

Okusan Kur'an'ı ezbere alsan
 Evliya enbiya sırrına dolsan
 Kâbe'de mescitte bir mihman olsan
 Çare yoktur ehlibeyti sevmedik

Camileri yapıp paralar döksen
 Köprüler yaptırıp çok zahmet çeksen
 Annene babana çok hizmet etsen
 Çare yoktur ehlibeyti sevmedik

FAKİR İLYAS daim ehlibeyt bilir
 Ehlibeyt için gözde yaşların siler
 Şefa'at muhammed Mustafa gelir
 Çare yoktur ehlibeyti sevmedik

Oniki İmam'ın sürdük izini	Oniki hizmetin birini aldık
Bir olduk cemlerde gördük yüzünü	Erler evliyalar sırrına erdik
Pir Sultan, Veysel'le çaldık sazını	Gönül Hakk'a verdik derine daldık
Hacı Bektaş dergâhına varınca	Hacı Bektaş dergâhına varınca

Âşık HÜSEYİN'im yüzüm sürseydim
 Varıp huzurunda dara dursaydım
 Beni Yaradan'a varıp sorsaydım
 Hacı Bektaş dergâhına varınca

ÇARIK

Yeni diktim hevesliyim	Yüzdük seni biz bir tenden
Ayağımı sıkma çarık	Çok sıkarsın aslın gönden
Hele güle güle giyim	Başka yok ayrılmam senden
Ayağımı sıkma çarık	Ayağımı sıkma çarık
İslamıştım uzamıştın	Sırrımınla dikilirsin
Daha sıkmam söz demiştin	Eskir eskir sökülürsün
Ne çabuk gözden düştün	Kuru günde bükülürsün
Ayağımı sıkma çarık	Ayağımı sıkma çarık
Yırtılınca çitenirsin	Bıktır HÜSEYİN'i bıktır
Fakirleri iy'tanırısın	Atsam seni başka yoktur
Sen kendini ne sanırısın	Sıktır babam hele sıktır
Ayağımı sıkma çarık	Ayağımı sıkma çarık

İLYAS YILDIRIM: (1925?-) Kaygısız köyünde doğdu. Halen İstanbul Avcılar'da yaşamakta. Alevi dedesi olup cenaze kaldırmakta, cemlere iştirak etmekte. İki yüzden fazla şiiri yazdı. Şiirlerini sazı eşliğinde söyleyen İlyas Yıldırım, mahlâs olarak adını ve *Fakir İlyas* mahlâsını kullandı.

Kendin telef gezdin bize giyirdin	Yavrularım diye belini büktün
Aç susuz yattın da bizi doyurdun	Saçını ağarttın dişini döktün
Azrail'e karşı koydun kayırdın	Ayrılık gelince hemen de çöktün
Çelikten yapılmış yay garip anam	Olanca emeği zay garip anam

Seni tanıır Çukurören yaylası	HÜSEYİN GAZİ'yim anam Hatice
Kulağında durur anamın sesi	Analar üstündür yüceden yüce
Anam göçtü harap oldu hanesi	Sırtıma alsam da götürsem Hac'ca
Bize zindan oldu köy garip anam	Ödenmez emeğin hey garip anam

HÜSEYİN (1908-1953) Asıl adı Hüseyin Karababa. Çevresinde Girgey Hüseyin olarak tanındı. Dişbudak köyünde doğdu. Pengöğiller sülalesinden. Hasan'la İnci Hanım'ın oğlu. Üç yaşında iken babasını kaybetti. Annesi ikinci evliliğini yapıp başka bir köye gitti ve orada bir erkek çocuk doğurduktan sonra vefat etti. Hüseyin'i amcası Ali büyüttü. Harhangi bir tahsil görmedi. Hüseyin, on sekiz yaşında Mamoğa köyünden Hüseyin Kâhya'nın Tamam adlı kızıyla evlendi. Arıcılıkla uğraştı. Büyük oğlu Hasan'ın Kore'ye gitmesi kendisini ve hanımı Tamam'ı üzüntüye boğdu. Çok saf biri idi. Hatta bu konuda hakkında pek çok hikâye anlatılır. Hatta etrafa Hasan'ın Kore'de öldüğü haberi yayıldı. Bu acıya Tamam Hanım daha fazla dayanamadı ve kırk dört yaşında vefat etti. Cenazesinin kaldırılacağı gün köye oğlunun iki mektubu geldi. Mektuplar okunmadan kefene sarılıp cenazeyle birlikte mezara konuldu. Bütün bunlar Hüseyin'i güçsüz bıraktı. Köyünde vefat etti.

Âşık Hüseyin, saz çalmaya küçük yaşlarda başladı. Dayısı olan Hüseyin, annesi ve babasını kaybettikten sonra, kendisini avutması için bir saz aldı. Sesi güzeldi. O da zamanla iyi saz çalmada ustalaştı ve zamanla şiir söylemeye başladı. Genellikle olaylar ve inancı üzerine şiir söyledi. Şiirleri kendisi tarafından bir deftere kaydedilmişse de bu defter zamanla kayboldu. Bugün, on beş kadar şiiri biliniyor. Şiirlerinde mahlâs olarak adını kullandı. Ancak bazı şiirlerinde mahlâsa yer vermedi.

ÇAMŞIHI'NDAN ÇIKTIM

Çamşihî'ndan çıktım kapına geldim	Abdal Musa, Balım Sultan gelirler
Hacı Bektaş dergâhına varınca	Hüseyin Abdal'la birlik olurlar
Uzağında değil yakına geldim	Bizleri de arasına alırlar
Hacı Bektaş dergâhına varınca	Hacı Bektaş dergâhına varınca

HÜSEYİN GAZİ METİN (1941-) Şahin köyünde doğdu. Mahmut ve Hatice'nin sekiz çocuğundan biri. İlkokulu köyünde okudu. Ortaokula gittiyse de başındaki yara yüzünden ikinci sınıftan ayrılmak mecburiyetinde kaldı. Köyde çobanlık ve reñçerlik yaptı. Bir ara halasının oğlu Feyzullah Çınar'la İstanbul'da hamallık yaptı. Askerlik sonrası Divriği maden işletmelerine işçi olarak girdi. Sendika işleriyle meşgul oldu ve bu alanda üst konumlara kadar yükseldi. 25 yıl çalıştıktan sonra emekli oldu. Evli ve dört çocuk babası. Saza ve âşıklığa yönelmesinde Battal Karababa, Ali Metin, Mehmet Ali Karababa, Mahmut Erdal ve Feyzullah Çınar'ın büyük oranda etkileri oldu. Genellikle sosyal konularda şiir yazdı. Şiirlerinde Çoğu defa *Gazi Metin*, bazen de *Hüseyin Gazi* yahut *Metin* mahlâslarını kullandı. Beş kaset ve ondan fazla plâk doldurdu. Divriği âşıklarını ve Alevilik inancını ihtiva eden *Alevilik'te Cem* adlı bir kitabı vardır.

DARILMA CANIM DARILMA

Yalan dünya benim deyi
Kurulma canım kurulma
Kayıp oldu emmi dayı
Darlıma canım darılma

Kurt koyuna komşu oldu
Baş köşede yerin aldı
Oturacak yer mi kaldı
Görülme canım görülme

İyilik gitmez hoşuna
Kendini yorma boşuna
Düşme kaçanın peşine
Yorulma canım yorulma

Alırsan nasihat sana
Belki deli dersin bana
Dost deyip de her insana
Sarıлма canım sarılma

Dikkat eyle gelme tuşa
Kafanı vururlar taşa
Gafil düşüp bir kalleşe
Vurulma canım vurulma

GAZİ METİN sazın çalar
Arif olan sözden alır
Herkes sığarını bulur
Kırılma canım kırılma

VAY GARİP ANAM

Dokuz ay karnında gezdirdin ana
Nice zahmet ile geldim bu güne
Malın canın kurban ederdin bana
Başa bir hâl gelse vay garip anam

Beşğimle tarla tarla dolaştın
Usanmadan gece gündüz çalıştın
Yavrularım diye ne hâle düştün
Ne olur biraz da uy garip anam

Çağırınca yetişesin Ya Ali

Kırkların ceminde irfane girdim

Görmez ise yarelerim sağılmaz

Girmez ise yarelerim sağılmaz

HATİCE MİHRAB'ın pire niyazı

Hak da kabul ede dergâha bizi

Ali'nin alnında zühre yıldızı

Doğmaz ise yarelerim sağılmaz

HÜSEYİN ABDAL: XVII. yüzyılda yaşadı. Hacı Bektaş dergâhının 4. post sahibi Kara Halil Baba'nın oğlu. Divriği'nin Güvenkaya köyünde dergâhını açmış, orada yaşamıştır. 1996'da ona gönülden bağlı Çamşılılar tarafından tekkesindeki mezarından çıkarılarak hanımının naşı ile birlikte Döldür dağındaki Gödüklü bölgesine defnedildi. Burada ayrıca, Hüseyin Abdal adına cem evi yapıldı. Elimizde sadece bir şiiri bulunmakta. Bunun yanında Çamşılı'nın yaşlıları aşağıda Muhlisî adına kaydettiğimiz şiirin Hüseyin Abdal'a ait olduğunu söylemekte ve son dörtlükteki ilk mısranın "*Haydar Hüseyin'im içtim bir dolu*" şeklinde olduğunu beyan etmekte.

GEREKTİR

Sekiz uçmak kapısında seyret cennet şehri

Pirsizin piri şeytandır durma yalancının darına

Kul ol kulluk kapısına yazıla defterine

Kul gulama gulam kula bağlı olsa gerekir

Hüseyinler kapısında her eriyle abdal ol

Sen abdala abdal sana bağlı olsa gerekir

Ey HÜSEYİN abdal ol da Hak yoluna kaza kıl

Enelhakk'ı rehber bil insan kul olsa gerekir

HAŞİM KARABABA: (1937-) Şahin köyünde doğdu. Âşık Battal Karababa ve Şakire'nin oğlu. Çocukluğu ve gençliği köyünde geçti. Askerlik hizmetinden sonra işçi olarak Divriği Demir-Çelik madenlerine girdi. İki sene çalıştıktan sonra 1968 yılında Almanya'ya gitti. Almanya'ya gittikten sonra Çamşılı ile ilişkisi kesildi. Ancak son birkaç sene Ankara'ya gelip dört-beş ay kalmakta ve yakınlarıyla hasretlik gidermekte. Saz çalmayan âşığımız şiirlerinde genellikle mâhlas olarak adını kullanmakta. Şiirlerini topladığı bir kitabı var.

MERHABA

Çoktan beri gidemedim köyüme	Ağustosa kalır Döldür'ün karı
Göçen göçmüş duranlara merhaba	Çobanın önünde otların sürü
Hasret kaldım akrabama soyuma	Kimisinin vardır kaymağı balı
Ölen öldü kalanlara merhaba	Tatlı tatlı yiyeceklere merhaba

Çamşılı ovası bir şirin yazı	HAŞİM KARABABA Çamşılı köyünde
Gayet güzel olur gelini kızı	Oynar idim bayramlarda düğünde
Ozanları çoktur çalarlar sazi	Giden gitmiş baykuş öter yurdunda
Delisine dolusuna merhaba	Orda mesken tutanlara merhaba

HATİCE MİHRAP : Yüzyılımızın başlarında Divriği'nin Başören köyünde doğmuştur. Çok güzel olduğu için köy gençlerinin sık sık rahatsız etmeleri dolayısıyla babası zorla Mahmut Kâhya ile evlendirmiştir. Ne var ki ertesi gün Hatice tekrar babasının evine dönmüştür. Aradan bir yıl geçmeden 16-17 yaşlarındayken seferberlik zamanında vefat etmiştir. Şiirlerinde Hatice Mihrap mahlâsını kullanan Hatice'nin herhangi bir ustası yoktur.

Sabahtan Şahımın nuru doğuyor	Hak'tan dergâhına yazımı yazsa
Doğmaz ise yarelerim sağılmaz	Gönlüm de pirini arasa gezse
Derdimin dermanın Hak'tan isterim	Şah-ı Menrdan Ali hâlimi sorsa
Vermez ise yarelerim sağılmaz	Sormaz ise yarelerim sağılmaz

Cehenneme girsem yakar nar beni	On'ki İmamlara niyaz bend oldum
Hacı Bektaş Veli gönlüm sultanı	Ali'yi görünce kül oldum yandım

HASAN YALÇIN: (1943-) Gölveren köyünde doğdu. Battal Babo'nun oğlu. Çocukluğu köyünde geçti. On yedi yaşında evlendi ve gurbete çıktı. Dört çocuk babası. Şiirlerinde *Hasan* mahlâsını kullandı. Saz çalmasını bilmemekte.

SÖYLEMESEM DE

Sırrım açmak için eli yolundan
Eğleşem gülerler eğlemesem de
Gücüm yettiğince kendi dilimce
Söylesem gülerler söylemesem de

Hep yarım bıraktım bütün işimi
Bilmem nerelere vuram başımı
Çileler bırakmaz oldu peşimi
Ağlasam gülerler ağlamasam da

Bir türlü bilmedi yâr ahvalimi
Gelip de sormadı bir gün hâlîmi
Saçlarıyla ayağımı elimi
Bağlasam gülerler bağlamasam da

HASAN'ım hayatta naçar olmuşum
Dosttan düşmanımdan kaçır olmuşum
Derdimi herkese açar olmuşum
Söylesem gülerler söylemesem de

SEVDİĞİM

Bu öyle bir çile ki
Çek çek bitmez sevdiğim
Yâra açmış yüreğime
Acı gitmez sevdiğim

Ne sen bunu bana sor
Ne de gelip hâlim gör
Çektiğimin hepsi de bir
Çile bitmez sevdiğim

Acıma sen hâline
Kader çıkmış yoluna
Gülme nasıl kelime
Dile gelmez sevdiğim

HASAN kalmış biçare
Derde düştüm ne çare
Dertlerime bir çare
Kimse bilmez sevdiğim

Vatan çiftliğim diyerek	Ne söylesem azdır sana
Fakir halkı çiğneyerek	Çün değılsin halktan yana
Viski içip et yiyerek	Burjuvalar kervanına
Doyan bensem bana lanet	Uyan bensem bana lanet
Doyan sensen sana lanet	Uyan sensen sana lanet

FEYZULLAH'ın dolmaz kabı

Çıktı hazinenin dibi
 Memleketi soğan gibi
 Soyan bensem bana lanet
 Soyan sensen sana lanet

HASAN ŞAHİN: Günümüz âşıklarından. Gürpınar'da doğdu. Öğretmenlik yaptı. Şiir tekniğı kuvvetli olan âşığımız şiirlerinde, adını ve soyadını mahlâs olarak kullandı.

BİZİM KÖYLER

Çamşılı köyleri sıra sıralı	Gözümün önünde çeşme başları
Şu Döldür dağıları karlı boralı	Uzaktan oynasır yarin kaşları
Ne kadar gülsem de yürek yaralı	Sadık olmasa da gizli aşkları
Gurbet bana ben gurbete uymadım	İçim söyler ben köyüme doymadım

Çıksam Fatmana'ya görülür köyler	Vardım Gödüklü'ye yeller ne güzel
Oturur burada ağalar beyler	Çevre al al olmuş güller ne güzel
Uzakta çobanlar türküler söyler	Şirince konuşan diller ne güzel
Türkü bana ben türküye doymadım	Yayla bana ben yaylaya doymadım

Gürpınar köyünde otur saz eyle
 Atanın yurdunda bir niyaz eyle
 HASAN ŞAHİN tatlı tatlı söz eyle
 Köyüm bana ben köyüme doymadım

Ah çektikçe ateş saçar buharım
Kerem gibi narda kalan ben oldum

FEYZULLAH ÇINAR (1937-1983) Gürpınar köyünde doğdu. Ali Haydar ve Altun'un oğlu. İki kere evlendi, biri kız olmak üzere dört çocuğu oldu. Ankara Büyükşehir Belediyesinde işçi iken, Kurtuluş Parkında geçirdiği kalp krizi sonucu öldü. İlkokulda iken saza başladı ve bu alanda oldukça ilerleme kaydetti. Geçimini saz ve deyiş söyleyerek sağlamayı düşündü. Genç yaşlarda, önce İstanbul, sonra Ankara'ya gitti. 1960'ta "Fazilet" adında ilk plâğını doldurdu. Toplam dört adet uzunçalar, altmış kadar kırk beşlik plâk ve kırktan fazla kaset doldurdu. 1968'de Prof. Melikoff ile Fransa'ya ve diğer Avrupa ülkelerine gitti. Onunla birlikte müzik ve Alevilikte Ayin-i cem konularında konferans ve konserler verdi. Daha ziyade Pir Sultan, Hatayî, Kazak Abdal ve Seyranî gibi âşıklardan usta malı deyişler okuyan Çınar'ın, şiirleri, sayıca az olup teknik yönden zayıftır. Şiirlerinde mahlâs olarak adımı kullandı.

DÖRT BÜYÜK

Şu dünyada en kuvvetli dört büyük	Komşunun yaptı(ğ)ına ne güzel deme
Akıl fikir ilim bir de çalışmak	Sen aynı insansın ona imrenme
Yer yüzünde her kuvvetin sahibi	Yapılan işleri keramet sanma
Akıl fikir ilim bir de çalışmak	Akıl fikir ilim bir de çalışmak

Atom denen kuvvet bir maden idi	Yıllar yılı işte budur feryadım
Topraklar altında hep yatar idi	Dostların dilinde söylenir adım
Bunu atom diye kim icat etti	FEYZULLAH'ım dört esasa bağlandım
Akıl fikir ilim bir de çalışmak	Akıl fikir ilim bir de çalışmak

LANET

Bozuk düzen devam etsin	Vatanda kalmadı dirlik
Diyen bensem bana lanet	Olmaz olsun böyle birlik
Gay-ı meşru milyonları	İpek kumaş rugan terlik
Yiyen bensem bana lanet	Giyen bensem bana lanet
Yiyen sensen sana lanet	Giyen sensen sana lanet

çileyeye rağmen hayata küsmemiş, neşesinden bir şey kaybetmemiştir. Halen yakınları ve konu-komşunun yardımlarıyla yaşamakta.

İçinde bulunduğu acılı hayat, şiire yönelmesine sebep oldu. Şiir tekniği oldukça iyi. Şiire ve saza küçük yaşlarda başladı. Başta dert ve kader olmak üzere hemen her konuda şiir yazdı. Şiirlerinde Ertekin mahlâsını kullanmakta. Hakkında iki kitap yayımlandı.

FELEK

Felek bana bir ok vurdu	Gözyaşımı eyleyemem
Kırdı belimi belimi	Figana edip ağlayamam
Bilmem bana düşman m'oldu	Dertlerimi söyleyemem
Çekmez elini elini	Tutar dilimi dilimi

Yüreğimde yaram çoktur	Dert elinden yandı canım
Bu vurduğun zehir oktur	Yaralardan akar kanım
Merhamet insafın yoktur	Sakatlandım perişanım
Görmez halimi halimi	Vermez ölümü ölümü

ERTEKİN der nasıl edem
Kanlı yaşlar doldu didem
Gözüm görmez nere gidem
Göster yolunu yolunu

BEN OLDUM

Derdim çoktur dostlar beni kınaman	Benim için yaratılmış dert çile
Mansur gibi darda kalan ben oldum	Kimse bilmez neler çeker bu sine
Duman çöktü gözlerime göremem	Ömrüm geçer bütün ahûzar ile
Tipi boran karda kalan ben oldum	Bülbül gibi zarda kalan ben oldum

ERTEKİN'im çile akan pınarım
Kışın akar Ağustosta donarım

Felek bana vermiş derdi mihneti
 Namus'olan evlat bilir kıymeti
 Nice bir beklersin sen bu gurbeti
 N'olur hayırsızım eve gelsene

SULTAN YALINCAK

Sultan Yalıncağ'a baskın mı geldi	Cüherliğe motorize kurdular
Uyumuşsun uyan Sultan Yalıncağ	Ateş atıp baştakini vurdular
Lâleler sümbüller boynunu eğdi	Çamşihî'na malumatı verdiler
Uyumuşsun uyan Sultan Yalıncağ	Uyumuşsun uyan Sultan Yalıncağ

Yüklediler yükün çektiler dağa	Seherin vaktinde uykuya daldı
Perişanlık düştü hastaya sağa	Kâfir nokta döküp mahşere oldu
Bir telgraf çekem Alişan Beğ'e	Sabi sübyanların ortada kaldı
Uyumuşsun uyan Sultan Yalıncağ	Uyumuşsun uyan Sultan Yalıncağ

Aziz Efend'evi çeşmenin başı	ELİF EDNA divanına durunca
Gözümden akıttım kan ile yaşı	Dideler kan ağlar seni görünce
Perişan eyledin kavim kardaşı	Sene gelip vakit tamam olunca
Uyumuşsun uyan Sultan Yalıncağ	Uyumuşsun uyan Sultan Yalıncağ

ERTEKİN (1929-) Başören köyünde doğdu. Esef'le İslim Hanım'ın oğlu. İlkokulu okuduktan sonra ortaokula gittiyse de hastalandığından tahsilini yarıda bıraktı. Annesinin ölümü üzerine, babası ikinci defa evlendi. Ailesi, yokluk sebebiyle hastalığını bir türlü tedavi ettiremedi ve Ali sonunda iki gözünü de kaybetti. Çok geçmeden babası da vefat edince, üvey annesi evi terk etti ve Ali böylelikle, kendisini tam anlamıyla çileli bir hayatın içine buldu. Otuz yaşlarındayken bu defa cüzama yakalandı. Uzun süre İstanbul'da, yirmi sene kadar da Elazığ'da ruh ve sinir hastalıklarından dolayı tedavi gördü. Ancak, çektiği bunca

Her tarla boyunda çeşmeler akar
 Çayırılık çimenlik gül gibi kokar
 O zatlar mihmana çok iyi bakar
 Muhabbet şakası sözleri âlâ

EHLİSOYDAN Çamşır elini söyler
 Sözümde yalan yok efendi beyler
 Şimdi harap oldu o güzel köyler
 Döldür'ün önünde köyleri âlâ

DOSTLAR

Arz eyledim geldim size
 Gördüm dostları dostları
 Güler yüzle baktı bize
 Gördüm dostları dostları

Hak aşkı gezdiren bizi
 Temizdir müminin özü
 Hece ayet söyler ağzı
 Gördüm dostları dostları

Derindir içimde derdim
 Şükür ki sizleri gördüm
 Hak etti bizlere yardım
 Gördüm dostları dostları

EHLİSOYDAN'ım yolumda
 Uzak gezerim mel'unda
 Birçok mihmanlar yanımda
 Gördüm dostları dostları

ELİF ANA / ELİF EDNA (XX. yüzyıl) Gürpınar (Çamoğa) köyünde doğdu. Sultan Yalıncağ Ocağına bağlı idi. Çakırağa köyüne gelin gitti. Bu evlilikten Ali ve Safiye adlarında iki çocuğu oldu. Kızını Yağıbasan köyüne gelin verdi. Oğlu Ali İstanbul'a çalışmaya gitti. Senelerce evlat hasretiyle yaşadı. 1940'lı yıllarda vefat ettiği sanılıyor. Mezarı da Çakırağa'dadır. Çevresinde ufak tefek ve ince olduğu için *Küçük Elo* olarak tanındı. Dede kızı olduğundan "*Elif Ana*" lakabıyla da anıldı. Pek çok koşma ve destanı olmasına rağmen bunlar, ele geçirilemedi. Okur-yazar olmayan ve irticalen rahatlıkla şiir söyleyebilen Elif'in ustası yoktu.

GELSENE

-Oğluna-

Yıllar önce sahibimi yitirdim
 N'olur hayırsızım eve gelsene
 Gözyaşımın viranemde oturdum
 N'olur hayırsızım eve gelsene

Bekler oldum bir virane taşını
 Gözümünden akıttım kanlı yaşımı
 Aralarda koydum yetim başımı
 N'olur hayırsızım eve gelsene

İşte huzurunda çalsam şu sazi	Hüseyin Abdal erenlerin piridir
Bize yardım eyle Hüseyin Abdal	Bize yardım eyle Hüseyin Abdal

SENİ YARADANA KURBAN OLURUM

Seni yaradana kurban olurum	Kesildi sularım akmaz pınarım
Ben bu derdi çeke çeke ölürüm	Yar başımdan eksik olmaz dumanım
Annen baban seni bana verseler	Lokman hekimlerden derman ararım
Yedi yıl kapında köle olurum	Derdimin dermanı sensin ölürüm

Mallarımı sakla yad ele verme	ÇINAR ağacıyı kırдың dalımı
Duysan ki ölüyüm başıma gelme	Kayıp ettim gören var mı yarım
Gurbete gitmeye kurtuldum deme	Eğer bir yabancı tutsa elini
Cehenneme gitsen seni bulurum	Yağlı kurşun ile onu vururum

EHLİSOYDAN: (XX. yüzyıl) Hakkında bilinenler çok az. Asıl ismi Hüseyin Hilmi Ehlisoydan. Çakırağa köyünde doğdu. Süleyman'ın oğlu. Civarda *Paşa* adıyla tanındı. Soyadını değiştirip kendisine Akbulut'u aldığı söyleniyor. 1970'li yıllarda işçi olarak Avusturya'ya gitti. 1990'lı yıllarda öldü. Şiir tekniği sağlam olan âşığımız şairlerinde *Ehlisoydan* mahlâsını kullandı. *Çamşeyh Çeşmesi* adında bir kitabı yayımlandı (1960).

ÇAMŞEYH ÇEŞMESİ

Çamşih köyleri nasıl dersiniz	Söğüdü kavağı yeşillik çoktur
Sıralı Döldürler dağları âlâ	Emsaline benzer bir daha yoktur
Kısmet olup gitsen sen onu görsen	Dünyaya ün salan ozanı çoktur
Özdür arazisi toprağı âlâ	Münever asilden cedleri âlâ

İnsanı konuşkan sohbet açarlar	Evleri tertemiz değer Paris'i
Parayı sevmeyenler sanki saçarlar	Çamşih'a yaraşmaz sözün eğrisi
Serleri çok hoştur içki içerler	Güzeline benzer yoktur doğrusu
İçtikleri kaçak rakısı âlâ	Mevlâm öz yaratmış güzeli âlâ

ÇIKARIR

Hak bir sevda verip aşka bıraksa	Sevdaya düşürür billahi bizi
Akıbeti bizi yüze çıkarır	Şöyle bir yâr sevdim götürmez nazı
Arif-i Rabbihim ne bilsin ahmak	Cana hayat verir gerçeğin sözü
Arifler adamı düze çıkarır	Yalancı sürdükçe boza çıkarır

DERTLİ GULAM der ki sevdiğim Hak'tır

Şöyle bir yâr sevdim manendi yoktur

Öyle bir güzel ki muhabbet çöktür

Muhabbet ettikçe naza çıkarır

DERVİŞ ÇINAR: (1940-) Gürpınar köyünde doğdu. Mustafa ve Meryem'in oğlu. Dört çocuklu ailenin ilk çocuğudur. İlkokulu köyünde okudu (1952), sonra İstanbul'a geldi, çıraklık ve lokantalarda komilik yaptı. On altı yaşında babasının dayısının kızı İnci ile evlendi. Askere gitmeden önce iki kızı oldu. Askerlik sonrası devlet dairesinde işe girdi. İstanbul, Malatya ve Ankara'da çalıştı. Eşini Almanya'ya işçi olarak gönderdi, arkasından kendisi gitti. Okul dışından ortaokul ve liseyi bitirdi. Üçü kız beş çocuk babası. Tahsil yapamadığına ömür boyu hayıflanlan Derviş, bu yüzden çocuklarının hepsine tahsil imkânı sağladı.

Saz çalmaya ve şiir söylemeye genç yaşlarda başladı. Teknik yönden kısmen zayıf olan şiirlerinde daha ziyade adını soyadını bazen de sadece soyadını mahlâs olarak kullandı. Bir çok plak ve bir de kaset doldurdu. Plağa okumadığı ve tescil ettirmediği "*Bir Taş Attım Bahçenizde Vişneye*" adlı eser, başkaları tarafından sahiplenildi. İlk plağı ve çıkardığı ilk kitabının adı "*Seni Yaradana Kurban Olurum*" adını taşımaktadır.

HÜSEYİN ABDAL

Çamşılı eline bir hünkâr gelmiş	Çamşılı elleri senin soyundan
Bize yardım eyle Hüseyin Abdal	Bir su içem Gödüklü'nün suyundan
Gödüklü'ye gelmiş yerini bulmuş	Seni lokman erenlerin payından
Bize yardım eyle Hüseyin Abdal	Bize yardım eyle Hüseyin Abdal
Çamşılı elleri uzunca yazı	DERVİŞ ÇINAR senin sözün doludur
Bırakmadın pirim sen yalnız bizi	Gittiğin yol erenlerin yoludur

Saza ve şiire yönelmesinde yöre kültürünün etkisi büyüktür. Hatta bu yüzden şiirlerinde Çamşihî sözünü kendisine mahlâs aldı.

DİNLEYİN AĞALAR

Dinleyin ağalar dinleyin beyler	Bir çarem kalmadı artık duracak
Elâ gözlü bir dilbere vurgunum	Gözlerime ışık ferî vuracak
Bir ok yemişim ki ta ciğerimden	Yaralı kalp yâr yâr diye duracak
Onun için gece gündüz durgunum	Akıl almaz bir acayip yorgunum

Ezel bülbül konmaz idi yurduma
 Yar merhem çalar mı onmaz derdime
 ÇAMŞIHI elveda dedim kendime
 Gidiyorum sensiz yere sürgünüm

KADAR

Kime söyleyeyim ben bu halimi	Şu dünyaya geldim murat almadım
Ne çileler çektim bugüne kadar	Aç uyudum çıplak gezdim gülmedim
Bir dilim ekmekle kuru soğanı	Felekten keyfimce bir gün çalmadım
Kırk kapı dolaştım bulana kadar	Yaşamak istedim yılana kadar

Yırtık döşeğim var evim haraba
 Sırtta ceketim yok pantolum yama
 ÇAMŞIHI der biraz düzeldim ama
 Ömrüm geldi geçti gülene kadar

DERTLİ GULAM (XIX. Yüzyıl) Gölveran köyünde doğdu. Asıl adı Abidin. Sülalesi Çamşihioğlu olarak bilinmektedir. İki gözü görmez idi. Şiirlerinde *Dertli Gulam* mahlâsını kullandı. Yüzden fazla şiirinin bulunduğu söyleniyorsa da, şiirlerin bulunduğu defter kayıptır.

9. KAYNAKLAR

- AKSÜT, Ali Kemali, Erzincan Tarihi, İstanbul, 1932.
 AKTEPE, Orhan, Miftahü'l Kenz, Erzincan, 1979.
 ALANGU, Tahir, Türkiye Folkloru El Kitabı, İstanbul, 1983.
 ATALAY, İbrahim, Türkiye Vejetasyon Coğrafyası İzmir, 1973.
 ATALAY, İbrahim, Türkiye Coğrafyası, Ankara, 1989.
 Cumhuriyet Ansiklopedisi c. V, s.1307-1308 Erzincan Maddesi.
 DOGANAY, Hayati, Türkiye Beseri Coğrafyası, Erzurum, 1989.
 ETSOR Rehberi, Ankara, 1986.
 İslâm Ansiklopedisi c. IV, s. 338-339, Erzincan Maddesi.
 İZBIRAK, Reşat, Türkiye, I., 1972, İstanbul.
 ÖZGÜÇ, Tahsin, Altıntepe I, II, Ankara, 1969.
 ÖRNEK, Sedat Veyis, Türk Halk Bilimi, Ankara, 1975.
 ŞAHİN, Tahir Erdoğan, Erzincan Tarihi, c. I, 1985, Erzincan.
 TURAN, Osman, Doğu Anadolu Türk Dev. Tarihi, İstanbul, 1973.
 TÜTENGiL, Orhan Cavit, Sosyal Bilimlerde Metod, İstanbul, 1971.
 Türk Ansiklopedisi, c. II, s. 354-362 Erzincan Maddesi.
 YAZGAN, Gültekin, Hukuk, İstanbul, 1986.
 Yurt Ansiklopedisi, c. IV s. 2584-2762 Erzincan Maddesi.

10 KAYNAK KİŞİLER LİSTESİ

K.k.No: Soyadı -Adı	Yaşı	Öğrenimi	İşi :
1 ACAR, Bahatin	70	İlk	Çiftçi
2 AKTEPE, Orhan	40	Yüksek	Yönetici
3 ALBAYRAK, Yusuf	35	Lise	Yönetici
4 ALTUN, Mörzat	70	Yok	Ev kadını
5 BULUT, Necdet	64	Orta	Emekli
6. DOĞAN, Nezahat	85	Yok	Ev kadını
7. DUMLU, Ahmet	67	Lise	Emekli
8. DUYGUN, Altun,	75	yok	Ev kadını
9. ERDALOĞLU, Yaşar,	75	İlkokul	Serbest

10. ERTENE, Suat	45	Lise	Öğrt.
11. GAYIK, Selahattin	60	İlkokul	Esnaf
12 GEÇİM, Mustafa	70	İlkokul	Çiftçi
13. GÖKTEKİN, Hürrem	50	İlkokul	İşçi
14 GÜNER, Hıdır	60	Yok	Çiftçi
15 KARADAĞ, Mustafa	64	Ortaokul	Memur
16 KARANLIK,Sebahattin	35	Yük. Ok	Yönetici
17. KURT, Hayati	50	İlkokul	Çiftçi
18. ÖRNEKÇİ, Sıtkı	54	İlkokul	Esnaf
19 ÖZ, Ahmet	65	İlkokul	Çiftçi
20 ÖZSOY, Kâzım	65	İlkokul	Matbaacı
21. SARIGÖL, Yavuz	40	Yük.Ok.	Öğ.Gör.
22 UÇAR, Mustafa	60	Lise	Emek
23 YAREN, Bilal	45	Ortaokul	Memur

11. SUMMARY

This study is about the folklore of the residents of Erzincan.

The city, know as "Aziris" in the Antique age, was called "Ezircan" and "Erzingan" by Turks. Studies about Erzincan and its surroundings riveal its history, geography and folk culture.

The life of people in Ezincan is shaped by values in the social structure and geographical conditions. They also exert their influence in the folklore.

The residents in Erzincan have always kept alive the dynamic social structure throught traditions, celebrations and festivals, and kept their unity.

12. EKLER

Ek:1 Erzincan Haritası

Ek:2 Erzincan Amblemi

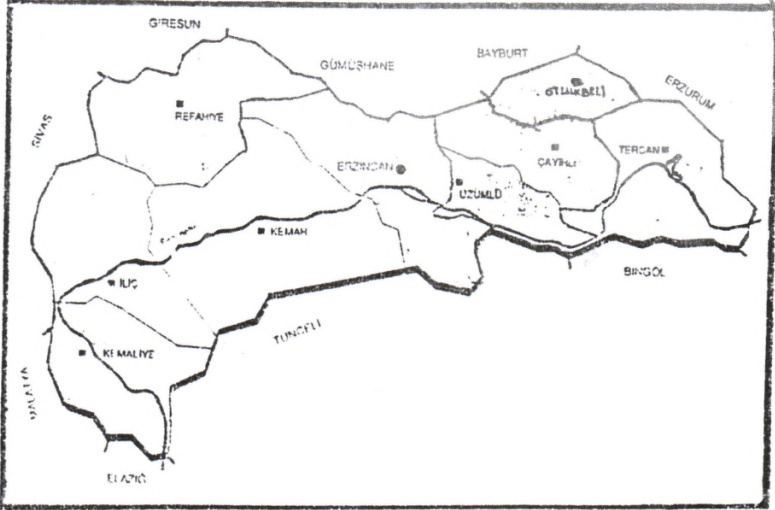
Ek:3 Erzincan'dan Görüntüler

Not: Bu yazı , "Halk Bilimi Açısından Erzincan" adlı Doktora tezinden özetlenerek hazırlanmıştır. (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, Erzurum)

DÜNDEN BUGÜNE ERZİNCAN'DA HALK KÜLTÜRÜ



Harita 1. Erzurum'un Türkiye Haritasında Yeri



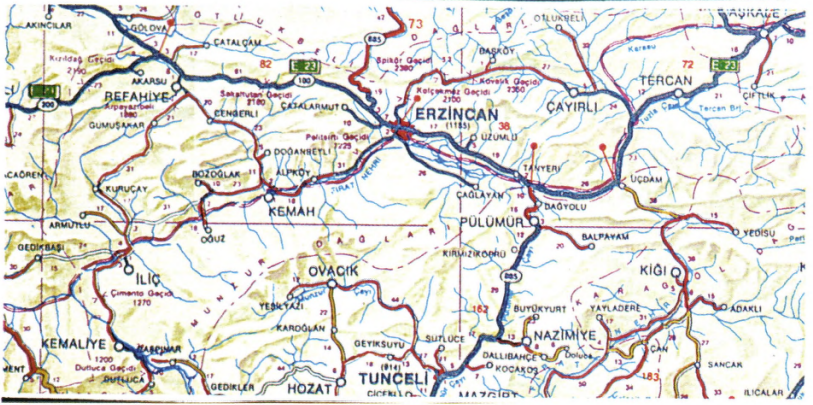
Harita 2. Erzurum ve Komşu İller

TURHAN KAYA



ERZINCAN AMBLEMİ^x

x. Amblem, Erzincan'ın sahip olduğu kültür öğelerini temsil etmekte olup, her hakkı Tahir Erdoğan Şahin'e aittir.



DÜNDEN BUGÜNE ERZİNCAN'DA HALK KÜLTÜRÜ



Resim 1. Kırklar Tepesinden Şehrin Kuzeydoğusu



Resim 2. Şehrin Güneybatısından Kandilli Camii



Resim 3. 13 Mart 1992 Depreminden Bir Kesit



Resim 4. 13 Mart 1992 Depreminden Bir Tablo

DÜNDEN BUGÜNE ERZİNCAN'DA HALK KÜLTÜRÜ



Resim 5. Erzincan Belediyesi Kültür Evi



Resim 6. Bayramda Ekşisu Tesislerinde Kayıkla Gezinti

TURHAN KAYA



Resim 7. 13 Şubat Kurtuluş Bayramında Milisler



Resim 8. 13 Şubat Kurtuluş Bayramı Tablosu

HALK KÜLTÜRÜNE TOPLU BİR BAKIŞ DÜŞÜNCELER VE DEĞERLENDİRMELER

SÜLEYMAN KAZMAZ*

Giriş

Kültür, yaşama ve mücadele vasıtasıdır; insan, kendini korumak ve yüceltmek, soyunu devam ettirmek için maddî ve manevî varlıklara muhtaçtır; beslenmeye, giyinme, barınmaya, korunma ve savunmaya yönelik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ham maddelerin kullanılır hâle getirilmesini sağlayacak aletler maddî; kişi ve toplum davranışlarını ve ilişkilerini düzenleyen ortak düşünceler, kurallar, duygu, heyecan ve hayal dünyasını doyuran inanışlar, sanat ve edebiyat eserleri manevî vasıtaları oluşturur. Onun için insanın bulunduğu her yerde ve her zamanda kültür vardır. Kültürün insan hayatındaki yerini ve önemini belirtmek bakımından Ahmet Yesevi'nin kurduğu Türk tasavvufunu göz önünde bulundurmak uygun olacaktır.

Türk tasavvufunda yer alan devriye felsefesine göre yaradılış dört aşamada gerçekleşmiştir. Tanrı, birinci aşamada cansızları, ikinci aşamada bitkileri, üçüncü aşamada hayvanları, dördüncü aşamada da insanları yaratmıştır. İnsan, hayvanlardan, başka bir deyimle, canlılardan ilerde olsa bile, bir yönüyle, yalnız kendi varlığını korumak ve soyunu devam ettirmek açısından onlarla birleşmektedir; o da bencil nitelik taşıyan yönelişlerini, hiçbir ölçü ve sınır tanımadan, kendi dışındakileri düşünmeden, içinden geldiği gibi gerçekleştirmek içgüdümesine bağlıdır. Bununla birlikte kişinin yapısında öteki canlıları aşan bir yetenek bulunmaktadır.

İnsanda yalnız kendine dönük istekler yanında özgeye, başkalarına karşı iyi davranmayı düzenleyen duygular da vardır. Sevgi, fedakârlık, öteki insanları en az kendisi kadar düşünmek, daha mutlu bir toplum ve dünya hayatı yaşamak tutkusunu bunların başında gelir. Böylesine köklü eylemlerin temelinde insanın yapısından kaynaklanan ihtiyaç ve sebepler yatar.

Önce insanda, canlıları aşan bir özellik bulunduğu noktası üzerinde durmalıyız. Bu özellik yalnız var olanı korumak ve sürdürmekle yetinmemeyi, yenilikler ortaya koyarak dünyayı güzelleştirmeyi sağlayan yaratıcı güçtür. Kişi, davranışlarını yüceltmekle birlikte yeryüzünü bulduğundan daha iyi bir duruma getirmeğe çalışır. Böylece öteki canlıların önüne geçer. Bu noktada iki kavram karşımıza çıkmaktadır: ihtiyaç ve yaratıcı güç.

* AKM Türk Halk Kültürü Bilim ve Uygulama Kolu Başkanı, Halk Bilimci, Avukat

İlkin bir olayı tespit edelim. İnsan çevresini, hazır bulduğu gibi bırakmamış, daha ileri bir düzeye ulaştırmıştır; icat ettiği vasıtalarla tabiat kaynaklarını işleyerek yeni eserler yaratmış, dünyayı güzelleştirmiştir. Bu olayın temelinde yatan yöneliş ihtiyaçtır. İhtiyacı karşılayan vasıtaları meydana getiren de insanın yaratıcı gücüdür; sonuç, daha doğrusu ortaya çıkan eser kültürdür. Böylece üstün düzeye ulaşan kişi olgun insan deyimiyile tanımlanır ki bunun da devriye felsefesindeki yeri beşinci aşamadır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere kültürün doğrusunu sağlayan etkin ihtiyaçlar, kişinin beden ve ruh varlığından kaynaklanan isteklerdir. Bunlar türlü şekillerde kendini gösterir. Bir kısmı kişinin varlığını korumaya, bir kısmı da yine kişinin soyunu devam ettirmeye yöneliktir. Ötekiler hayata, dünyaya göz ve gönül doyurucu görüntüler kazandırmak tutkusundan kaynaklanır; hepsi de daha iyiye, daha güzele ulaşmak yönelişine dayanır. İnsana özelliğini, canlıların önüne geçme niteliğini kazandıran üstünlük yaratıcı güçten kaynaklanır.

Kişi açısından yaratıcı gücü harekete geçiren yönelişler, başka bir deyimle, istek ve ihtiyaçlar sınırsızdır; daha doğrusu insanoğlu bitmeyen ihtiyaçları benliğinde taşıyan bir canlıdır; ihtiyaçları yerine getiren de yaratıcı güçtür. Bu bakımdan olayın iki aşaması vardır. İsteklerin, ihtiyaçların birer itici güç hâlinde kendilerini duyurmaları birinci aşamayı oluşturur. İkinci aşama isteklerin, ihtiyaçların yerine getirilmesi, dış dünyada yaşanmasıdır. Ters durumunda, ihtiyaç ve istekler iç dünyada kaldığı sürece kişi üzerinde baskı yaparlar. Bu baskıdan, zorlayıcı etkiden kurtulmak için onların madde dünyasına aktarılması, böylece doymuşluğun rahatlığına erişilmesi gereklidir. Ancak bu noktada bir çatışma görülmektedir.

İstek ve ihtiyaçlarla yaratıcı güç kişinin ruh ve beden varlığının birer parçasıdır; onları yerine geçirecek vasıta ve kaynaklar ise dış dünyadadır. Birincilerin, istek ve ihtiyaçlarının sınırsız olmasına karşılık kaynaklar sınırlıdır. Çatışma bu sebepten doğar.

Gerçek şudur ki insanın isteklerinin sınırı yoktur; kişi her zaman ve her yerde isteyen, fakat isteklerini sınırlandıramayan bir yaratıktır. Buna karşılık ihtiyaçları giderecek kaynaklar sınırlı olduğu için arada denge kurulması zorunludur. Ayrıca ihtiyaçları karşılayacak maddenin de kendine göre bir yapısı, bir direnci vardır; onu her zaman istenilen şekle sokmak mümkün değildir. O halde kişi iki önemli güçlük karşındadır: Kaynakların sınırlılığı, maddenin yapısından doğan direnç. Başka bir engel daha var.

Kaynaklardan elde edilecek maddeyi, ihtiyacı karşılayacak şekle sokacak olan insanın gücü, ne denli yaratıcı olursa olsun, yine de sınırlıdır; kişi bu sınırdan durmak zorundadır.

Buraya kadar istek ve ihtiyaçların karşılanmasındaki maddî güçlükleri gözden geçirdik. Manevî açıdan da durum budur.

İnsan düşünce, duygu, heyecan ve hayal dünyasını kapsayan eserleri yaratırken de çevreden ve kaynaklardan doğacak imkân ve şartlardan ve kendi gücünün sınırlı olmasından meydana gelecek güçlüklerle karşılaşacaktır.

Görülüyor ki maddî ve manevî açıdan yaşama ve mücadele vasıtası olan kültürün meydana getirilmesinde bazı engellerin aşılması kaçınılmazdır. Şu hâle göre kültür, insanların ve toplumların istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda, yaratıcı güçleri oranında, çevrenin, kaynakların sağladığı imkân ve şartlar ölçüsünde doğar ve gelişir; güç ve kaynak sınırlılığı sebebiyle bütün istek ve ihtiyaçlar karşılanamaz. Bu bakımdandır ki insan ve toplumla kültür arasında sıkı bir bağlantı vardır. Kültür, kişinin ve toplumun yaratıcı gücünü, niteliklerini ve yaratıldığı çevrenin imkân ve şartlarını yansıtır. Onun içindir ki toplâmlar arasında daima kültür farklılıkları görülür. Çünkü toplumların yaratıcı güçleri ve kaynakları eşit değildir. Bu farklılığı gidermek için toplumlar arasında kültür alış verişi olur; bir toplumun eserleri ötekine aktarılır. Her toplum başka toplumların kültüründen yararlanır, ihtiyaç duyduğu, fakat kendisinin üretmediği eserleri başkasından alır.

Kültür alış verişlerinde önemli olan nokta akışın, yararlanmanın hangi doğrultuda gerçekleşeceği hususudur. Gözlenen odur ki genellikle kültür alış verişlerinin yönünü yaratıcı güç belirler. Yeterli ve gerekli yaratıcı güce sahip olmayanlar, ileri düzeye ulaşamayanlar dışı, daha doğrusu başkalarına muhtaç duruma düşerler; yabancı kültürlerin istilâsına uğrarlar. Daha da kötüsü ülkelerinde yeterli kaynak bulunduğu hâlde gereken ölçüde güçlü olmayanlar da yabancıların buyruğu altında yaşamak zorunda kalırlar. Yabancılar kaynaklardan elde ettikleri varlığı alıp götürürken onlar yokluk içinde uzaktan bakarlar, maddî perişanlık içinde ömür sürmekten, bağımlılıktan kurtulamazlar. Bu durumda dikkate değer bir mesele ortaya çıkmaktadır.

Kültür aynı zamanda bir mücadele vasıtasıdır. Çünkü insanlar ve toplumlar daima tehlikelerle karşı karşıya geldikleri için korunma ve savunma amacıyla mücadele içinde yaşarlar. Tehlikeler tabiat olaylarından, vahşi canlılardan ve yine insanlardan gelir; kaynakların, dünya nimetlerinin paylaşılmasında, ele geçirilmesinde ve korunmasında insanlar ve toplumlar sürekli savaş hâlinindedirler. Bu tür mücadelelerin kazanılması vasıtalarına, silahlara, dolayısıyla kültüre bağlıdır: güçlü kültüre, üstün mücadele vasıtalarına sahip olanlar zafere ulaşır, varlıklarını korumak ve yüceltmek, sayılarını yükselterek devam ettirmek imkânını elde ederler. Yeni bir kültüre erişemeyenler ise geri ve bağımlı durumda kalırlar. Onun içindir ki insanlar ve toplumlar daima kültüre önem ve değer vermek zorundadırlar. Halk kültürünü bu açıdan incelemek gerekir.

Halk Kültürü

Halk Kültürü, toplumların dış etkenlerden uzak kalarak istek ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kendi yaratıcı güçleri, çevre kaynakları ölçüsünde ortaya koydukları ve zaman boyunca bir arada yaşayarak meydana getirdikleri eserlerin bütünüdür şeklinde tanımlanabilir. Burada kültür için gerekli görülen unsurlara yenileri eklenmektedir : Halk ve zaman boyunca meydana gelme.

Halk kelimesi, genellikle, belli bir topluluğu anlatmakla birlikte, bazı özellikler dolayısıyla belirgin bir anlamı kapsamaktadır; dünya görüşü, ortak düşünce ve ortak değerler, inanışlar, görenek ve gelenekler, yaşayış şekli, tarihin akışı içinde uygulanan korunma yöntemleri ve mücadele vasıtaları bunların başında gelir. Zaman boyunca, gücüyle kendini kabul ettirme, başkalarına mahkum ve bağımlı yaşamama hâli de halk olarak tanımlanan topluluğun nitelikleri arasında yer alır. Halkın kişiliği, kendine özgü güçlü bir kültüre sahip olması noktasında kendini gösterir. Bu bakımdan halk kültürü toplumun kendi gücüyle ve imkânlarıyla yarattığı, eserlerden, meydana gelir; halk, ihtiyaçlarını kendisi karşılamalı, dışa bağımlılığa meydan vermemelidir. Bu da halkın kişiliğinin gereğidir. Çünkü halk kültürü toplumun istek ve ihtiyaçlarını yansıttığı kadar yaratıcı gücünün, görüş ve düşüncelerinin de belgesidir. Türk halk kültürü bu bakımdan değer kazanır.

Türk Halk Kültürü

Türk halkı, Orta Asya'dan Anadolu'ya, Avrupa ve Afrika ülkelerine yayılmış, binlerce yıllık bir zamanın akışı içinde beylikler, devletler, imparatorluklar kurmuş, varlığını korumuş, her dönemde bağımsız yaşamış, üstünlüğünü kabul ettirmiş bir toplumdur. Bu sonuç kuşkusuz kültürden, daha geniş deyimıyla, medeniyetten kaynaklanmıştır. Türk halkının, tarih boyunca yarattığı yaşama ve koruma vasıtalarından meydana gelen zengin bir kültürü vardır; böyle olmasaydı tarihte sık sık meydana gelen savaşları kazanamazdı. Bu bakımdan Türk halk kültürü geniş coğrafyada engin bir tarihi yaratan güçten kaynaklanmıştır. Onun için, Türk halk kültürünü incelerken ve değerlendirirken coğrafyanın ve tarihin göz önüne serdiği gerçeklerden hareket edilmelidir.

Halk Kültüründe Çevre-Yöre

Halk kültürü zamanın akışı içinde, uzun süre bir arada yaşama düzeninden doğmuştur. Bir arada oturma, hayatı paylaşmayı, ortak çalışmalar yapmayı, güçlükleri birlikte yenmeyi gerektirir. Beslenme, giyinme, barınma, korunma ve savunma gibi hayatın temel meselelerini kişilerin tek başlarına çözümlemesi mümkün değildir; buna güçleri yetmez. Ancak el birliğiyle olumlu sonuca varabilirler. Bu ihtiyaç ortak eserler yaratmayı zorunlu kılar. Böylesine bir ortamın oluşabilmesi de insanların uzun süre bir arada yaşamalarına bağlıdır; zaman boyunca birlikte ömür sürenlerdir ki kaynaşsınlar, anlaşsınlar, güçlerini birleştirirler,

yaşamalarını mümkün kılacak eserleri ortaya koyabilirler. Halk kültürü ancak böylelikle düzen içinde oluşur ve gelişir; halk kültürü belli bir yerde ve belli şartlar içinde uzun zaman yaşayan toplumların eseridir. Bunu gerektiren sebepler vardır.

Belli bir yerde oturmak, meselelerin devamlılığını, dolayısıyla aynı konular üzerinde sürekli çalışmayı kolaylaştırır; meseleler değişmelidir ki ortak çözüm yolu bulunabilsin. Yer değiştikçe meselelerde farklı şekiller alacağından belli konular üzerinde yoğunlaşmak imkânı sağlanamaz. Onun için halk kültürü belli bir yerde uzun süre oturmak suretiyle ortaya konabilir. Toplum bakımından da durum aynıdır.

İnsanlar bir arada yaşadıkça birbirini anırlar, düşünce birliğine varırlar; aynı meselelerle karşılaştıkça bilgi alış verişinde bulunurlar. Böylece kendiliğinden doğan ortak çalışma ortamı içinde ortak çözüm yolu arayarak sonuca varırlar. Halk kültürünün daha çok yerleşik toplumlarda oluşmasının sebebi budur. Bir de dış etkenlerden uzak kalma özelliği vardır.

Halk kültürü, toplum hayatından kaynaklanan ihtiyaçları karşılayacak vasıtalar çevreden sağlandığı için, dış etkenlerden uzak bir nitelik taşır. Ayrıca toplumlar ihtiyaçlarını gidermek amacıyla güçlerini harekete geçirdikleri zaman imkânlarının sınırlarını aşmazlar, dışa açılmazlar, kendilerine özgü yollar ararlar. Bu durumu gerektiren bir sebep daha var.

Çözüm bekleyen meseleler toplumların yapılarından, özel şartlarından doğar. Bu bakımdan başkalarından alacakları bilgilerden, bu bilgiler değişik meselelerden kaynaklandıkları için, yarar sağlayamazlar. Onun için halk kültürü dış etkenlerden uzaktır. Bir de tarih söz konusu olur.

Halk kültürü, bir yönüyle toplumların tarihleri boyunca yarattıkları eserleri kapsar. Başka bir deyimle, halk kültürü geçmişten gelir; eski bir nitelik taşır. Geçmişe gittikçe toplumlar arası ilişkilerin azaldığı, dışa kapalı bir hayat sürüldüğü, başkalarıyla yakınlıkların en az düzeyde gerçekleştiği görülür. Bu şartlar içinde yaratılacak kültürün dış etkenlerden uzak kalması olağandır; bu nitelik kendiliğinden meydana gelir. Özet olarak diyebiliriz ki halk kültürü uzun süre bir arada yaşayan, dış etkenlerden uzak kalan yerleşik toplumların eseridir. Konu bu açıdan ele alındığı zaman görülecektir ki bizim şartlarımız itibarıyla halk kültürü daha çok köy kültürüdür.

Köylerimiz yerleşik toplum yapısının dikkate değer örnekleridir; belli bir yerde kurulmuşlardır; iktisadî yapı itibarıyla birinci derecede tarıma dayalıdır; hayvancılık, meyve ve sebze geçim açısından tamamlayıcı unsurlardır. Orman köyleri de genellikle aynı yapıya sahiptir. Nüfus yerleşiktir. Dışa doğru göçler olsa bile bu özellik değişmez; dışardan gelenlerin sayısı da azlığı sebebiyle, yapı türünü etkilemez. Bu şartlar içinde güçlü bir birlik görüntüsü sergileyen köy çevresi halk kültürü için elverişli bir ortam oluşturur. Çünkü maddî ve manevî ihtiyaçlarını

genellikle kendi şartları ve imkânları içinde karşılar, Dıştan aldığı sınırlı maddeler ise yerleşik kültürü değiştirmez. Onun içindir ki ülkemizde halk kültürü denildiği zaman birinci derecede köy kültürü kastedilir; halk kültürü derleme ve araştırma çalışmaları da köylerde yoğunlaşır. Bununla birlikte kasaba ve şehirlerimizin de halk kültürü bakımından birer çevre niteliği taşıdığı dikkate alınmalıdır.

Kasaba ve şehirlerimizde toplum yapısı bakımından genellikle yerleşik nüfus hâkim durumdadır. Buralarda oturanlar zaman boyunca çoğunlukla yerlerini değiştirmemişlerdir. Ancak anılan yerleşim merkezleri iki noktada köyden farklı bir durum sergiler. Birincisi kasaba ve şehirlerde iktisadî bakımdan ticaretin, esnaf ve küçük sanat hayatının hâkim durumda olmasıdır. Sınırlı ölçüde tarım, hayvancılık yapılır, sebze ve meyve yetiştirilir. Ancak bunlar satıştan çok evin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yöneliktir. Geçim, genellikle ticaret, esnaflık küçük sanat ve emlak gelirlerine dayanır. İkinci fark, kasaba ve şehirlerin köye oranla dışa daha çok açık olmasıydı. Bununla birlikte köylerden kasabalara ve şehirlere, kasabalardan da şehirlere doğru sürekli bir nüfus akımı vardı. Ayrıca dış ülkelerle kurulan ilişkilerin etkileri görülürdü. Böyle de olsa yerleşik nüfus yapısına sahip olan kasaba ve şehirlerimizde geniş ölçüde halk kültürü eserleri meydana gelmiştir. Bunlar da halk kültürü varlıkları olarak incelenir.

Ülkemizde cumhuriyet döneminde yaşanan gelişme köyden kasaba ve şehirlere, kasabalardan da şehirlere doğru önceleri görülen nüfus akımı hızlanmıştır. Bu yüzden bazı yörelerde köy nüfusunun azalması, büyük şehirlerin oluşması kültür açısından üç görünüm ortaya çıkarmıştır.

Kasabalarda ve şehirlerde öteden beri yaşayan bir halk kültürü vardır. Bu kültür devam etmiş olmakla birlikte dış kültürlerin, basın, radyonun özellikle televizyon yayınlarının etkisiyle gerilemiştir. Aynı durum köylerde de görülmektedir. Değişen yaşama şartları, iktisadî etkenler toplumu, geçmişten gelen kültürü koruma imkânlarından uzaklaştırmıştır. Bu sebeple halk kültürünün zaman içinde yaşanmaktan çok hatıraya dönüşmesi ihtimali artmaktadır.

Düne kadar büyük şehir olarak ülkede sadece İstanbul düşünülebilirdi. İstanbul'a göç edenler daha çok geldikleri yörelere göre belli semtlerde yoğunlaşırlardı. Cumhuriyet'ten sonra gerek göç gerek nüfus artışı dolayısıyla yeni büyük şehirler doğdu. Buralarda da aynı durum gözlemlendi. Böylece halk kültürü açısından ikinci bir kültür oluşumu meydana geldi. Göç edenler, daha önce oturdukları yere göre belli semtlere yerleşenler kültürlerini de birlikte getirdiler; başka bir deyimle, daha önce yaşadıkları kültürü devam ettirdiler. Böylece şehrin eski nüfusunun geçmişten kalan kültürü yanında ikinci bir halk kültürü yaşanmaya başlandı. Bununla birlikte bu kültürün zaman içinde gerilemekte olduğunu kabul etmek gerekir. Bunların yanında üçüncü bir halk kültürü olayı yaşanmaktadır.

Büyük şehirler kendi nüfusunun artışından çok köy, kasaba ve şehirlerden akan kişi ve ailelerden oluşur; göç eden geri dönemez; büyük şehirde kalır. Büyük şehir nüfusu, zamanla yerleşik nüfusa dönüştüğünden yeni bir halk kültürü ortamı meydana getirir.

Büyük şehirler zamanla yerleşik bir nüfus yapısına ulaştıkça yeni meseleler ve yeni ihtiyaçlar belirir, ortak düşünce ve ortak eserlere ortam hazırlanır. Böylece büyük şehirlerde halk kültürü açısından üçüncü bir kültür olayı ortaya çıkar: Büyük şehrin yeni halk kültürü. Bu da hak kültürünün özelliğini göstermektedir.

Halk kültürü belli çevrelerdeki yerleşik nüfusun eseri olarak belli zamanla sınırlı, bu yüzden de belli dönemlere özgü bir kültür değildir; sürekli oluşup niteliği taşıyan bir kültürdür. Başka bir deyimle halk kültürü sadece belli yerlerdeki yerleşik toplumlarda oluşan, zaman içinde görevini tamamlayarak kullanılmak, korunmamak ya da yazıya geçirilmemek yüzünden kısmen ya da tamamen ortadan kalkan bir kültür sayılmamalı, toplumla birlikte akıp giden bir kültür olarak kabul edilmelidir. Büyük şehirlerde nüfus yerleşik duruma geldiği zaman yeni, başka bir deyimle üçüncü tür halk kültürü eserlerinin meydana gelmesi bu görüşü pekiştirmektedir. Şimdi konuyla ilgili örnekler verelim.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Ankara'da ulaşım araçları yüzünden sıkıntı çekilmeğe başlanmıştı. Otobüsler ihtiyacı karşılamıyor, duraklarda uzun kuyruklar oluşuyor, saatlerce beklemek gerekiyordu. Taksiler yeterli değildi, az sayıda müşteri taşıyordu, tek ya da bir arada bulunan birkaç kişiyi alabiliyordu, bunun dışında toplu taşıma işini göremiyordu. Tek kişiler için de ücret ağır geliyordu. Zamanla ve ihtiyaçların zorlamasıyla, kendiliğinden çözüm yolu bulundu: Dolmuş. Taksi şoförleri belli yönler için birbirini tanımayan kişileri çağırıyor, beş ya da altı kişi olunca yola çıkıyordu, yolculardan belli ücret alıyordu., Yön değiştirmeksizin isteyenleri yolda indiriyor, aynı yönde gidecekleri de arabaya bindiriyordu. Yöntem şoför için de yolcu içinde uygun geliyordu; biri ücretini alıyor, öteki daha az ücretle istediği yere gidiyordu.

Dolmuş adını alan bu toplu taşıma düzeni, yukarıda anlatıldığı gibi, halk arasında dış etken olmaksızın kendiliğinden meydana geldi, zamanla da hukukî düzenlemesi yapıldı. Belediyece taksilerin dolmuş yapmalarına izin verildi; yönleri, durakları ve alınacak ücret belirlendi. Bu hukukî düzenleme halk kültürü, gerçek deyimleriyle, halk hukuku üzerinde kuruldu. Ardından da dil yeni deyimler kazandı: Dolmuşçuluk, dolmuş yapmak, dolmuş beklemek, dolmuşa binmek, dolmuştan inmek, indi bindi yapmak. Zamanla ödeme yöntemi de yeni bir gelenek yarattı.

Başlangıçta dolmuşlar 5, geniş arabalar 6 yolcu alıyordu; yolcular da ücreti doğrudan şoföre veriyordu. Sonraları kaptı kaçtı adı verilen büyük arabalar dolmuş yapmaya başladı. Bu arabaların arka kısmına bir sıra ekleniyor, böylece yolcu sayısı

yediye çıkıyordu. Fakat yeni bir mesele doğdu, arka sırada oturanların şoföre ücret ödemeleri güçleşti. Bu yüzden şoförler para toplamak için muavin-yardımcı adıyla, çoğunlukla çocuk olan bir kişi çalıştırmaya başladı. Bunlar sefer sırasında ya boş yere oturuyor ya da ortadaki boşluğa çömeliyordu. Bir zaman sonra yardımcı çalıştırmak yasaklandı. Fakat yöntem kaçak olarak devam etti; yardımcılar ya çömelerek sinmek ya da boş yere oturmak suretiyle polise görünmemeğe çalışıyorlar, buna imkân olmazsa polisin bulunabileceği yere varmadan arabadan iniyorlardı. Bir zaman da böyle geçti. Sonra kapı kaçtıların dolmuş yapması yasaklandı; onların yerini minibüsler aldı. Yeni ödeme geleneği de ondan sonra doğdu.

Minibüslerde arka sıralarda oturan yolcular, arada uzunca mesafe bulunduğu için, parayı doğrudan şoföre verememektedir. Bu sebeple yolcu, ücreti, kaç kişilik olduğunu söyleyerek öndekine uzatıyor; para sırayla elde ele aktararak şoföre ulaşıyor; fazla verilmişse paranın üstü de aynı yoldan sahibine gönderiliyordu. Yolcular para alıp verme, daha doğrusu aktarma işini yüksünmeden, sanki görevmiş gibi memnunlukla yerine getiriyorlar. Bu yöntem dolmuş yapan minibüslerde sürekli uygulanmak suretiyle gelenek niteliğine bürünmüştür. Böylece dış etken olmaksızın ihtiyaçların yarattığı bu yöntem aynı zamanda halk kültürünün, meydana geliş biçimiyle birlikte toplumlar da daima varlığını koruduğunu göstermektedir.

Bir de yeni bir sözleşme şekli ortaya çıktı; kat karşılığı inşaat sözleşmesi. Bu düzen şehirlerde mesken ihtiyacının artmasından doğdu. Birinin arsası var, fakat bina yaptıracak kadar parası yok. Öbürü de inşaatçı, ama, arsa bedelini ödeyecek paraya sahip değil. İkisi bir araya geliyor, ortaklık kuruyor. Arsa sahibi arsasını koyuyor, öbürü de inşaatı üstleniyor. Sonunda arsa sahibi yapılan apartmandan belli sayıda daire alıyor, inşaatı üstlenen de arsa sahibine arsa karşılığı olarak verdiği daire dışında kalanları satıyor, İnşaat bedelini çıkardıktan başka bir kâr sağlıyor. Türk inşaat hayatında oluşan bu sözleşme şekli, yargı kararlarıyla esaslara bağlanarak hukukî düzenlemeye bağlanıyor. Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlere Rize, Kayseri ve öteki Anadolu illerinden gelen inşaatçılar arasında kendiliğinden oluşan ve aşağıda açıklanacağı gibi Rize yöresi halk hukukunda uygulanan Ölür, İtmez sözleşmesine benzeyen kat karşılığı inşaat sözleşmesi, yeni halk hukukunun büyük şehirlerde oluşan üçüncü tür halk kültürünün dikkate değer bir örneğidir.

Büyük şehirlerde oluşan yeni halk kültürü eserlerinin yanında önceleri köy, kasaba ve şehirlerde yaşanan bazı geleneklerin, büyük şehirlerde şekil değiştirerek devam ettikleri görülmektedir. Böylece geleneklerin yeni şartlara uyum sağladıkları gözlenmektedir. Bu konuda Ramazan davulunu ve bayramlaşmayı örnek alabiliriz.

Sahurda halkı uyandırmak için davul çalınır. Davulcu yöreyi dolaşır; evlerin önünde durarak davul çalar ve mâni söyler. Buna bazı yerlerde (Okşamak) denir. ⁽¹⁾ Bu gelenek büyük şehirlerde değişik biçimde devam etmektedir. Davulcu, ev ev gezmek yerine üstü açık bir kamyonete biniyor, davul çalarak sokakları dolaşiyor. Fakat mani söylemek, okşamak yok. Sadece davulun sesi duyuluyor. Bayrama yakın günlerde ya da bayramda davulcu, önceleri olduğu gibi, bahşişini topluyor. Ancak bazı yerlerde Ramazan davulu uykudan uyandırdığı için, oruç tutmayanların yakınmalarına, tepkilerine yol açıyor. Üstelik bir ilçede Ramazan davulunun iptidai olduğu, hukuk devletine yakışmadığı gerekçesiyle kaldırılması için yargı yoluna başvurulduğu olmuştur. ⁽²⁾

Bayramlaşmak eski ve yaygın bir gelenektir. Ancak köy, kasaba ve şehirlerde bayram namazından sonra cami önünde, sokakta, karşılaşılan yerlerde bayramlaşılr, bunun dışında büyükler, hastalar ve mezarlıklar ziyaret edilirdi. Ayrıca ailece bayramlaşmak amacıyla gidip gelme olmazdı. Halbuki büyük şehirlerde dini bayramlarda ailece karşılıklı ziyarette bulunmak suretiyle bayramlaşılmaktadır. Bu da geleneğin değişik biçimde devam ettiğini göstermektedir.

Büyük şehirlere doğru gerçekleşen gelişmede evcil hayvanlar açısından da bir değişme görülmektedir.

Halk kültüründe hayvan sevgisini dile getiren bir deyim vardır : Dilsiz hayvan. Bu deymi acılarını anlatamayan hayvanlara yönelik davranışların koruma, eziyet etme ve sevmeye duygularına dayanması gerekliliği anlamına gelir. Kısmen bu duygudan kaynaklanan yönelişin kısmen de hayvan sevgisi ihtiyacının karşılanması için evlerde kedi ve köpek beslenir, ancak her ikisinin aynı zamanda görevleri vardı. Kedi evi farelerden korurdu. Çünkü beton öncesi dönemde evlerde fare bulunurdu. Onun için hem fareden korumak hem de ailenin hayvan sevgisi ihtiyacını karşılamak ve çocuklara hayvan sevgisi alışkanlığını kazandırmak için evlerde kedi bulundurulurdu. Ev kedilerinin bir özelliği vardı. Evin içini kirlletmezlerdi. İhtiyaçları olduğu zaman dışarı çıkarlardı. Beton, apartman dönemine girilince evlerde fare görülmediği için kedi de beslenmez oldu. Bunun diğer sebebi kedinin apartman dairesinden ihtiyaç için dışarı çıkmasının imkânsızlığıydı. Onun için, köy, kasaba ve şehirlerdeki kedi besleme geleneği genel olarak büyük şehirlere aktarılmadı. Ancak az sayıda olmak üzere can yoldaşı edinmek, yalnızlığı gidermek amacıyla kedi besleyenler görülmektedir

¹ Süleyman Kazmaz, Barla, Geçmiş Günler ve Halk Kültürü, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtım Vakfı Yayını, Ankara 2000, s.264.

² Milliyet Gazetesi, 15.12.2000.

Genellikle köy evlerinde, az da olsa kasaba evlerinde köpek beslenirdi. Köpeğin esas görevi köylerde koyun sürülerini, ev ve çevresini beklemektir. Bu bakımdan köpek evin dışında, çoğunlukla da bağlı dururdu. Genel olarak sürü içinde ve geceleri serbest bırakılırdı; sınırlı ölçüde hayvan sevgisi ihtiyacını karşılaya bile eve sokulmazdı; evin kirlenmemesi bakımından buna izin verilmezdi; dışarda, kapıda bekletilirdi Büyük şehirlerde ise bu konuda başka bir görüntü gözlenmektedir. Koruma bakımından şehirde köpeğe ihtiyaç yoktur. Bu sebeple köpek besleme geleneği büyük şehire aktarılmamıştır. Ancak Batıyı taklit şeklinde köpek besleme modası gelmiştir.

Batı'nın sanayi medeniyetinde yalnızlık çok yaygındır; ailenin dağılması, ferdietçilik düşüncesi bu durumun başlıca sebebidir. Onun için Batı'da yalnızlığı gidermek amacıyla geniş ölçüde köpek beslenir. Bu yüzden büyük şehirlerimizde batı taklitçiliğine kapılanlar köpek beslemeyi geleneğin gereği olarak değil, Avrupalı görünme modasına uyarak benimsemiştir. Bu arada bazılarının korunma maksadıyla köpek beslemeleri çok az sayıdadır ve köpek beslemenin Batı taklitçiliğinden kaynaklanan bir özentî ve gösteriş olması niteliğini ortadan kaldırmaz. Batı şehirlerinde olduğu gibi sokaklarımızın kirlenmesine yol açan köpek gezdirmeler de taklitçiliğin kötü bir örneğidir.

Halk Kültürünün Bölümleri

Halk kültürü eserleri, kullanılan malzemeye ve karşılanan ihtiyaca göre iki bölümde incelenir: maddî kültür eserleri, manevî kültür eserleri. Bu ayırım aynı zamanda insanın yapısını yansıtır.

İnsanın iki dünyası vardır. Birincisi dış dünya; beslenme, giyinme, barınma, korunma ve savunma alanlarındaki çalışma ve eylemlerden meydana gelen dünya. Bu dünya, maddeden kaynaklanan sınırlı imkânlarıyla insanı bunaltır, onun için kişi dilediği gibi yaşamak amacıyla kendine ikinci bir dünya yaratır. Düşünce, duygu, heyecan ve hayal unsurlarından meydana gelen bu dünya iç dünya olarak adlandırılır. Halk kültürü eserleri de bu ayırıma göre tanımlanır. Dış dünyanın ihtiyaçlarını karşılayan eserler, maddî kültür eserleridir.

Maddî halk kültürü eserleri geniş ölçüde bilgiye dayanır. Tarım işlerini yürütmek, elbiseyi dikmek, evi yapmak için bilgi gerekir. Bilgi, gözlem ve deney yoluyla çevrenin incelenmesinden, yaşanan olaylardan elde edilecektir. Çünkü maddî eserler çevre kaynaklarından yararlanmak suretiyle meydana getirilecektir. Bu suretle edinilecek bilgiler ve yaratılacak eserler fazla bir değişikliğe uğramadan kuşaktan kuşağa aktarılacaktır.

Nüfusu yerleşik olan toplumların insanları belli çevrede oturduklarından ömür boyu aynı olayları gözleyeceklerdir. Bu suretle benzer kaynaklara ve olaylara yönelik gözlem ve deneylerden elde edilecek bilgiler zaman boyunca niteliklerini

koruyacaktır. Bu tür bilgileri uygulamak suretiyle yapılacak halk kültürü eserleri değişikliğe uğramadan devam edecektir. Onun için halk kültürünün hakim olduğu çevrelerde ortaya konan eserler zaman boyunca şekillerini korurlar. Köy, kasaba ve yerleşik nüfuslu şehirlerdeki evlerin, küçük sanat eserlerinin zaman boyunca bölgeye özgü nitelikler ve özellikler taşıması, şartların değişmemesinden kaynaklanmaktadır.

Karşılıkları ihtiyaçlar bakımından insan hayatında önemli bir yer tutan maddî halk kültürü eserleri, maddî yapıda olsa bile, birçok gelenek ve düşüncelerin meydana gelmesine ortam hazırlamak açısından manevî unsurları da kapsamaktadır. Bu sebeple maddî kültür eserlerinin bilgi, duygu ve düşünce açısından da incelenecek yönleri vardır. Şimdi bu eserleri beslenme, giyinme, barınma, korunma ve savunma açısından gözden geçirelim.

Beslenme, halk kültürünün yöre şartlarına dayalı olduğunu göstermesi bakımından büyük bir önem taşır. Çünkü besin maddeleri çoğunlukla bölgeden elde edilir ve yemek hâline gelinceye kadar birçok aşamalardan geçer. Tarım ürünleri, topraktan, değişik işlemlerden geçirilerek sofraya getirilir. Tohumu ekmek, harman etmek, kışlık hazırlamak, buğday öğütmek, ekmek yapmak ve benzeri işlemler aynı zamanda yörelere özgü gelenek, tören ve şenliklerle renklendirilir. Birkaç örnek verelim.

Üzüm yetiştirilen bölgelerde bağ bozumu şenlikleri düzenlenir. Anadolu'nun temel gıda maddesi olan tarhana yapıldıktan sonra tabaklara konularak komşulara gönderilir. ⁽³⁾ Rize yöresinde mısır soyma şenlik havası içinde olurdu. Akşamları komşular toplanır, mısır soyarken karşılıklı türkü söylerlerdi. ⁽⁴⁾ Sarıkamış'ta harman zamanı çocuklar buğday başaklarından bir demet yapar, yoldan geçenlere sunarak bahşiş isterler ⁽⁵⁾. Barla yöresinde keçilerin kollarının kesilmesi kırkım adlı şenliklerle kutlanırdı. Koç tanıtımında koçlar, kolları kesilmek, bir anlamda süslenmek suretiyle sürüye katılır. ⁽⁶⁾

Yemek sadece karın doyurmak değildir. Sofra kuralları başlı başına bir kültür dalıdır ⁽⁷⁾. Yemeğin canlı ve renkli görüntülerle şenlendirilmesi her zaman, her yerde görülen bir olaydır. Düğün, sünnet, hac dönüşü yemekleri insanların mutlu bir toplum hayatı yaşamaları için hazırlanan fırsatlardır. İkram, yemek yardımı, evde pişen değişik yemekten, kokunun yayıldığı yere kadar uzanan yörede oturan

³ Süleyman Kazmaz, Barla, Geçmiş Günler ve Halk Kültürü, age., s.264.

⁴ Süleyman Kazmaz, Geçmiş Günler ve Halk Kültürü, age., s.292

⁵ Süleyman Kazmaz, Sarıkamış'ta Köy Gezileri, AKM Yayını, Ankara 1995, s.610.

⁶ Süleyman Kazmaz, Barla, Geçmiş Günler ve Halk Kültürü age., s.264

⁷ Süleyman Kazmaz, Rize Yemekleri ve Yemek Kültürü, Türk Halk kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayını, Ankara 1992, s.286

komşulara gönderilmesi gibi gelenekler kıskançlıktan uzak, dengeli bir düzen gerçekleştirmenin başlıca yolu olarak uygulanır.

Beslenme aynı zamanda bir küçük sanat dalı yaratmıştır. Yemeğin hazırlanmasından, pişmesinden sofraya getirilmesine kadar kullanılan kaplar, kazan, tencere tava, sahan, tabak, tas, kaşık, bardak, kase üretimi başlı başına bir sanat dalının konusu olmuştur. Çömlekçilik, bakırcılık, kaşıkçılık olarak adlandırılan sanat dallarında üretilen kapların ham maddesi çoğunlukla çevreden sağlanır. Bunları yapan ustalar da yine çevreden yetişir. Bazı bölgeler, ortaya koydukları el sanatlarıyla ünlenir. Kastamonu bakırcılığı gibi.⁽⁸⁾ Böylece beslenme, bilgi, gelenek ve küçük sanat hayatıyla geniş maddî kültür yanında zengin manevî kültürün de konusunu oluşturur.

Giyinme, vücudu, öncelikle tabiat olaylarının etkilerinden korumak ihtiyacından doğmuştur. Bezin, kumaşın çamaşır, elbise durumuna getirilmesi iki aşamada meydana gelir. Birinci aşamada ham madde, bitki iplik hale getirilir, tezgâhta dokunarak bez kumaş yapılır, İkinci aşamada bez, kumaş insan vücuduna uydurularak elbiseye dönüştürülür. Birinci aşama dokumacılık, ikinci aşama terzilik sanatının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Her ikisi de bilgiyi gerektiren el sanatları olup maddî halk kültürünün birer dalıdır burada bilgi ve sanat bir araya gelmekte, maddî bir eser ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında bazı inanış ve gelenekler de oluşmaktadır. Rize dokumacılığında ikindiden sonra çözgü yapılmaması,⁽⁹⁾ yerine ve zamanına göre giyinmek gibi.

Giyinmenin bir de güzel sanat tarafı vardır; güzel giyinmek. Bu gelenek bir yönüyle gösteriş, bir yönüyle de hem giyenin güzellik ihtiyacını karşılamak hem de çevrede güzel izlenim bırakmak amacıyla uygulanır. Bunun içinde giyinme süs unsurlarıyla tamamlanır.

Süs, giyinmenin ileri bir aşamasıdır ve süslenme sanatlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu da çeşitli şekilde kendini gösterir. Kadınların çemberlerine, baş örtülerine eklenen oyalar, erkeklerin küçük ceplerine koydukları mendiller bir süs unsuru olarak zikredilebilir.

Çemberlerin, baş örtülerinin kenarlarına eklenen oyalar ayrı bir el sanatı olan örgü dalına girer; böylece örtü genç kıızı, kadını daha güzel gösterir. Küçük ceplere konulan mendiller de öyle. Ancak bunların bir özelliği daha vardır.

⁸ Süleyman Kazmaz, Kastamonu, Geçmiş Günler ve Küçük Sanat Hayatı, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayını, Ankara 1997, s.208.

⁹ Süleyman Kazmaz, Bezasız Bir Köy Araştırması, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayını, Ankara 1994, s.172.

Geçmiş dönemlerde aşk, seveda duygularının kelimelerle karşılıklı olarak aktarılmadığı dönemlerde genç kızlar iç dünyalarını çemberlerinin, baş örtülerinin kenarlarına ekledikleri oyalara verdikleri biçimlerle dile getirirlerdi. Delikanlılar da onları yorumlamak suretiyle sevdasının gönlüne yer etme sonucuna varmanın mutluluğunu yaşırdı. Buna karşılık genç erkekler küçük ceplerine koydukları mendillerin süsleri, yerleştirme şekilleri ve renkleriyle aşk duygularını sevgilerine ulaştırmaya çalışırlardı. Günümüzde birer tarih olan bu anlaşma yolları süsleme sanatının örneği olarak halk kültürüne mal olmuştur.

Barınmak, kapalı bir mekânda güvenlik içinde yaşamak hem tabiatın hem de insanların ve öteki canlıların zararlı ve tehlikeli etkilerinden korunmak gibi köklü bir ihtiyaçtan doğar. Bu amaçla meydana getirilen yapılar hem maddî bir halk kültürü dalının hem de birçok gelenek ve inanışların doğuşuna yol açmıştır.

Evler, geniş deyimiyile yapılar, tabiat kaynakları, arazi, iklim şartları ve kuşaklar boyu elde edilen bilgilerle sıkı sıkıya bağlıdır. Ormanın, ağacın bol olduğu yerlerde, ayrıca yağmurlu, rutubetli yörelerde yapılar genellikle tahtadan meydana getirilir. Buna karşılık rutubeti az, kışı ağır, taş malzemenin kolayca sağlandığı bölgelerde taş yapılara ağırlık verilir.

Halk kültüründe yer alan yapı sanatları da dikkate değer bir gelenek var. Ustalar kâğıt üzerinde bir plân yapmazlar, çevre şartlarına, zaman akışı içinde oluşan ve kuşaktan kuşağa aktarılan bilgilere göre şekillenen evlere bakarak üstlendikleri yapıyı kafalarında canlandırır, arkasından uygulamaya ⁽⁸¹⁰⁾ geçerler. Isıtma konusu da evlerin şekillenmesinde önemli bir etkidir. Bu konuda Sarıkamış yöresinde dikkate değer örnekler vardır. ⁽¹¹⁾

Sarıkamış deniz seviyesinden hayli yüksektedir; kışı ağır, karı boldur; iklim kurudur. Onun için bazı köy evleri taştandır, yer altında kurulmuş sığınak durumundadır ve iç duvarlarla bölümlere ayrılmıştır. İnsanların bulunduğu bölüm ev damı, hayvanlara ayrılan bölümler de kaz damı, koyun damı gibi adlarla adlandırılır ve hepsi de yan yana dizilir. Böylece evin kar altında çökmesi önlenir. Isınma ve hayvanların nefesleriyle ve tandırla sağlanır. Bu evlerde pencere yoktur; girişe yakın yerde yazın açık bırakılan, kışın taşla kapatılan bir delik vardır. Böylece aydınlanma ve havalandırma sağlanmış olur.

Rize bölgesinde de yapılarla çevre şartları arasında bağlantı kurulmuştur Geçmiş dönemlerde ağacın bol olması dolayısıyla yapılar tahtadan meydana getirilirdi. Çevre rutubetli olduğundan taş malzeme, çoğunlukla temelde ve alttaki ahırın

¹⁰ Süleymaz Kazmaz, Rize-Çayeli Halk Kültürü Araştırmaları II (Küçük Sanat Hayatı), Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayını, Ankara 2001.

¹¹ Süleymaz Kazmaz, Sarıkamış'ta Köy Gezileri, age. s.610.

duvarlarında kullanılırdı. Yalnız taştan da ev yapıldığı olurdu. Ancak taş konak denen bu yapıların sayısı çok azdı. Ahır ve yan ahır arazisinin meyilli olmasından yararlanmak suretiyle sağlanıyordu. ⁽¹²⁾ Meyilli arazi kazılır, elde edilen düzlüğe mutfak ve yatak odaları yerleştirilirdi. Alttaki boşluk ahır ve yan ahır yapılmak suretiyle değerlendirirdi. Böylece üstteki hayat ve yatak odaları hava akımlarından doğan soğumadan korunmuş olurdu. Ayrıca hayvanların nefesleri de odaları ve hayatı ısıtırdı; soba kurmaya gerek kalmazdı. Evin orta katındaki yatak odaları ve hayat aile bölümüydü. Geniş tutulan mutfakta yemek yenir, oturulur, konuklar ağırlanırdı. Şenlikler düğün eğlenceleri de mutfakta yapılır, sabahlara kadar horon oynanırdı. Evin üst kısmı kiremitle örtülür, tavan arasına ihtiyaç fazlası eşya konurdu. Evlerden başka gıda maddelerinin sağlanması için ambar işini gören naylalar da tahtadan yapılır, ancak temellerde taş kullanılırdı.

Kasaba ve şehir evleri, genellikle köy evinin benzeri olmakla birlikte arada bazı farklar vardır. Bunlar kısmen taş kısmen de bağdadî denilen dolma yöntemiyle yapılırdı.

Yapı düzeninde zamanla büyük değişiklikler meydana geldi; şirin köy, kasaba ve şehir evlerinden beton apartmanlara geçilmektedir. Değişiklik bununla da kalmamaktadır.

Ev kelimesiyle birlikte kullanılan bir başka kelime daha vardır: Ocak. Ocak, aynı zamanda kuşaklar boyu yaşanan mekan anlamında kullanılır. Bu yönüyle ocak aileyi de kapsar; ne kadar kalabalık olursa olsun evin yapısı ailenin barınmasına yeterliydi. Ocağın açık tutulması ailenin devamı demektir. Orada birkaç kuşak birlikte ömür sürer, torun dedenin, ninenin, hala ve teyzelerin kucağında büyürdü. Ocakta her yaştaki insanın bir görevi vardır. Bunların içinde en dikkate değer olanı yaşlıların da bir iş görmesiydi. Dede, nine, hala ve teyze gibi öteki yaşlılar, çocuklarla, torunlarla meşgul olur; beşik sallamak, ninni söylemek, masal anlatmak onlara düşer; torun dedenin, nineni, yaşlıların kucağında masal dinlerken aynı zamanda sevgi ve şefkat görmenin mutluluğunu yaşar. Bu düzen içinde yaşlı insan, terk edilen, işe yaramayan bir kişi durumuna düşmez, yetiştirdiği kişiler arasında ömür sürer, sevgi ve saygıdan uzak kalmaz. Yeni kuşaklar da onlarla birlikte duygu zenginliğine ulaşırdı. Halk kültüründeki evin, ocağın, geniş deyimleriyle, ailenin sağladığı yararlardan biri de budur. Ne var ki evden apartmana, köy, kasaba ve şehirden büyük şehire, halk kültüründen büyük şehir kültürüne geçişte bunlar iyiden iyiye gerilemektedir.

Hukuk açısından aile, ana baba ve çocuklardan oluşan bir topluluk hâline gelmiştir; yaşlıların, dede ve ninelerin, hala ve teyzelerin bu yapı içinde yerleri

¹² Süleyman Kazmaz, Rize-Çayeli Halk Kültürü Araştırmaları II, age.

bulunmaktadır. Hukuk dışında bir sebep daha var. Ev genellikle daralarak, küçülerek apartman dairesine dönüşmüştür. Kadının iş çevresinin evin dışına aktarılması, ana babası evden uzaklaştırmış, böylece ev çoğunlukla akşamları şenlenen bir barınak olmuştur. Çocuk ya evde bakıcının elindedir ya da yuvadadır. Sanayi medeniyetinin getirdiği bu evde yaşlılara, dede, nine, hala ve teyzelere yer bulmak mümkün olmamaktadır. Onlar ya kendi evlerinde yalnızlık içinde ya da huzurevlerinde, bakım evlerinde, yetiştirdikleri insanlardan, sevgi ve şefkat duygularından uzakta gün doldurmaktadır. Halk kültürünün şenlikli evi, tüten ocağı, sanayi medeniyetinin, büyük şehirin apartmanında maddî rahatlık yanında manevî açıdan böyle bir sonuca ulaşmıştır.

Yapılarda bir başka ihtiyaç doğmuştur: Donanım. Özellikle evlerin donatılması, yaşanır duruma getirilmesi, kısaca döşenmesi eşya üretimini gerektirdi. Böyle barınma ihtiyacı birçok eserlerin yaratılmasına dolayısıyla bazı sanatların doğuşuna, sonuç olarak da manevî ihtiyaçların karşılanmasına ortam hazırladı.

Yapı alanında, başka bir deyimle, halk mimarisinde ortaya konan köy, kasaba ve şehir evleri ve naylalar dışardan bakıldığı zaman güzel bir görüntü sergilerdi. Şirinlikleri, ustaların esere kazandırdıkları güzellik göz doyuracak düzeye ulaşmıştı. Özellikle kasaba ve şehir evlerinin bölme ve tavan süslemeleri, pencerelerinin boyama şekilleri, kafesleri sanat eseri havası taşırdı. Ev ve mutfak eşyası da aynı nitelikteydi. İskelelerin oturacak kısımlarının örülme şekli, sedirlerde kullanılan dayama yastıklarında, yatak ve yorganlardaki süslemeli örtüler ve mutfak eşyası halk kültürü alanında güzellik unsuruna büyük ölçüde yer verildiğini gösterir. Bu alanda halıcılığın üstün bir yeri vardır. Döşemeleri ve duvarları süsleyen halılar kapsadıkları çiçek ve değişik işlemlerle güzellik bakımından olduğu kadar düşünce açısından da ayrı bir değer taşır. Çünkü şekillerin her birinin değişik bir anlamı vardır. Böylece halı sanatı tarihten gelen düşünce hayatını devam ettirmektedir.

Ev eşyasında zamanla değişimler oldu. Bu arada bazı sanatların çalışma alanı geriledi Eski mutfak dolapları yerlerini buzdolabına, sedir ve kerevet de koltuk, kanepeler ve karyolaya bıraktı. Alimünyum, bakır kapların sayısını iyice azalttı. Bu arada sandıklar ve karzıngalar vardı. Her ikisi de elbiselerin, çamaşır ve örtülerin konulması için kullanılırdı.

Sandık ceviz tahtasından süslü bir şekilde yapılırdı. Kızların çeyizleri saklandıği için çeyiz sandığı olarak adlandırılan bu sandıklar eski evlerin başlıca mobilyasıydı; koyu kahverengi olan çeyiz sandıkları her evde kullanıldığı, hemen her genç kızın bir çeyiz sandığı bulunduğu için sandıkçılık yaygın bir el sanatı oluşmuştu. Fakat zamanla gardrop, şifonyer gibi yeni mobilya çeşitleri rağbet kazanınca sandıklar, çeyiz sandıkları tarihe mal oldu. Trabzon'da Pazarkapısı mahallesinde Sandıkçılar sokağı vardı ve burada çok sayıda sandıkçı çalışırdı. Fakat günümüzde sadece bir

sandıkçı kaldı.¹³ Ev eşyası olan iskemle yerini kısmen sandalyeye terk etmekle birlikte yine de kullanılmaktadır. İskemleler alçak boyda olup oturma yerleri sazdan örme yöntemiyle yapılır. Karzinga geçmiş dönemlerde sandık işini görürdü. İnce sazdan ya da kamiştan örülmek suretiyle yapılan, kubbeli kapağı alan karzingalar eski evlerin demirbaş mobilyasıydı. Fakat onlar da zamanla unutuldu.⁽¹⁴⁾

Sandık ve karzinganın yanında bir de bohça vardır. Don, gömlek gibi iç çamaşırlar, havlu, peşkir, bir adı da yağlık olan mendil üst üste konularak genellikle eni boyu bir metre kadar olan işlemeli bir beze sarılır. Buna bohça, bohça yapmaya yarayan beze de bohça kabı denirdi.

Bohça yapıldıktan, sarıldıktan sonra bohça kolunun uçları kancalı iğneyle birbirine tutturulurdu. Kancalı iğnenin beze geçirilmesi de özel bir adla adlandırılırdı. Saçmak. Bu suretle hazırlanan bohça, sandığa, karzingaya ya da musandaraya yerleştirilirdi.⁽¹⁵⁾ Yola çıkıldığı zaman çamaşırlar bohçayla taşınırdı. Bohçayla ilgili olarak bazı deyimler oluşturulmuştu; Bohçayı alıp gitmek, bohçasını hazırlamak. Bu deyimler çoğunlukla ailesinin izni olmadan evlenen genç kızlar için kullanılırdı. Bohçasını, aldı, gitti, deyimi evi terketti, anlamına gelirdi. Böyle durumlarda bohça, bavul, valiz işini görürdü. Artık bohça da hatıra oldu; yerini valize, bavula bıraktı.

Aydınlatma vasıtaları da öyle. Çıra, fındık, balık yağı⁽¹⁶⁾ gazyağı kandili, likmen ve gaz lambası elektrik dönemine girilince bütünüyle unutuldu.⁽¹⁷⁾ Ocak, tandır, soba günümüzde bile kullanılan ısıtma vasıtaları olarak halk kültürün de yer alır.

Tandır daha çok Orta Anadolu mutfaklarında ısınmak ve yemek pişirmek için kullanılan, yere gömülen bir vasıttır. Saçtan yapılan soba, sobacılık sanatı çalışma alanına girer. Ocak iki türlü olur. Bazı bölgelerde, Rize yöresinde mutfağının dip tarafına konulan taşlar ocak işini görür, ateş bu taşların arasında yakılır⁽¹⁸⁾

¹³ Milliyet Gazetesi, 11.09.2000.

¹⁴ Yazar, 2000 yılının mart ayında, Hong Hong yakınındaki Macau adasındaki gezisinde, çarşıdaki bir dükkânda söz konusu çeyiz sandığının aynısını görmüştür.

¹⁵ Masandara, kasaba ve şehir evlerinde duvarların üstüne yapılan gömme dolap.

¹⁶ Süleyman Kazmaz, *Rize-Çayeli Halk Kültürü Araştırmaları I*, Türk halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayını, Ankara 1998, s.291

¹⁷ Kuru fındık bir demir tele geçirilmek suretiyle yakılır ve tükeninceye kadar çevreyi aydınlatır.

¹⁸ Yazar, Fas seyahatinde gezdiği berberi evlerinde aynı şekilde ocak, iskemle dayama yastığı ve benzeri ev eşyasının bulunduğunu görmüştür. Bk.: Süleyman Kazmaz, *Fas ve Berberiler*, Türk Kültürü Dergisi, Türk kültürü Araştırma Enstitüsü, Aralık 1998, Sayı:440.

Bunlarda baca yoktur; duman çatıdan çıkar. İkinci şekil ocaklarda duvarlara yerleştirilir. Bunlar yuvarlak kenarlı ve saçaklı olur. Ayrıca duman bacaları bulunur.

Maddî ihtiyaçları karşılayan eserlerin üretim alanı olan el sanatları ya da küçük sanatlar halk kültürünün ve Türk sanat tarihinin bir bölümünü oluşturur. Başta kuyumculuk, oymacılık, örücülük gibi süsleme sanatlarıyla demircilik, marangozluk ve benzeri sanatların da, el sanatları arasında önemli yeri vardır. Dikkate değer bir sanat dalı da binicilikte ve taşımada kullanılan hayvanlar için yapılan semer ve süs eşyasının üretilmesidir. Geçmişe doğru yol aldıkça küçük sanatların önemini arttırdığı görülmektedir. Küçük sanat erbabının üretim kadar düşünce ve manevî değerler açısından dikkate değer bir üstünlüğü vardı; insanlar birbirini sever, sayar, başkasının menfaatini kendi menfaatten üstün tutan güçlü bir fedakarlık duygusuna gönül verirdi. O kadar ki müşterisini, yeteri kadar alış veriş yapmadığını gördüğü komşusuna gönderir, kendi kârı ve kazancı kadar yanındakilerin gelirini düşünür, bütün ilişkilerini kardeşlik esasına dayandırır. Bu bakımdan Türk halk kültürünün bir bölümü olan el sanatlarında hâkim inanış, Batı sanayinin sadece kendi kârına, kendi menfaatine yönelik bencil düşünceler değil insanı insan yapan manevî değerlerdir.

Korunma ve savunma vücudun ve yaşantının gücünü sağlamaya yönelik bir çalışma alanıdır. Bu da hastalıklarla mücadeleyi, dolayısıyla maddî ihtiyaçların bir bölümünü kapsar.

İnsanlar ve toplumlar varlıkları için daima tehlike oluşturan hastalıklara karşı tedbir almışlardır. Halk kültüründe bu alandaki bölüm halk hekimliğidir. Genellikle kendi kendine yetişen halk hekimleri uzun gözlem ve deneylerle elde ettikleri bilgileri uygulayarak hastaları iyileştirmeye çalışırlar, çevredeki bitkilerden elde ederek yararlı olduğunu belirledikleri ilaçları kullanırlar. Bir örnek verelim Rize dolaylarında yetişen ısırgan otu tuzla dövülerek iltihaplı parmağa sarılır. Böylece şişi iner, parmak iyileşir.

Halk hekimliğinin bir de çıkıkçılık dalı vardır. Çıkıkçılığın özel bir yetenek olduğu çıkıkçıların doktorlardan daha çok başarı sağladıklarına inanılır. Yine inanışa göre bu meslek el almak geleneğine uyularak devam ettirilir. El almak, usta çıkıkçının, uygun ve yetenekli kişiye, mesleği kendisinden sonra icra etmek için izin vermesi anlamına gelir. Bu suretle el alan kişiler çıkıkçılık yolunda çalışırlar. Çıkıkçılar arasında günümüzde organ nakli dediğimiz yöntemi uygulayanlar görülmüştür. Isparta'nın Barla beldesinde bir çıkıkçı, 1929 yılında ayak kemiğinin diz kapağından yukarısı kırılan bir kişinin kırılan kemiğini çıkarır, yerine köpek kemiği yerleştirir ve mevcut kemiğe alıştıtır. Ona göre insan vücuduna en iyi uyan kemik eşek ya da köpek kemiği imiş. Yine 1950'li yıllarda Doğu Beyazıt'ta bir kişi koyunun kırılan bacağına çıkarmış, yerine köpek kemiği koymuş. Koyun o bacakla

gezmiş. Isparta dolaylarında yılan sokmalarından doğan zehirlenmelere karşı yılan otu kullanılır. Yılanın soktuğu yerin oyularak zehirin akıtılması da bir tedavi yöntemi olarak uygulanırdı.¹⁹

Saldırılarına karşı kullanılan aletler, geniş deyimiyile, silâhlar halk kültüründe pek yaygın değildir. Sadece geçmiş dönemlerde Rize’de küçük sanat çalışması olarak tabanca yapılmıştır. Zamanla bu uygulama tabanca sanayine dönüşmüştür.

Özet hâlinde gözden geçirdiğimiz maddî kültür eserleri, yaşanan olaylardan, gözlem ve deney yoluyla elde edilen bilgileri uygulamak ve çevre kaynaklarından yararlanmak suretiyle meydana getirilmiştir. Ancak zaman boyunca çalışma hayatının gelişmesi, özellikle büyük sanayinin yeni vasıtalar yaratması yüzünden bunların önemli bir kısmı tarihe mal olmuştur. Çünkü büyük sanayi toplum içinde oluşan maddî halk kültürü eserlerinin yaratılması ortamına son verdiği gibi küçük sanat hayatının gerilemesine yol açmış, bazı sanat kollarını yok olma düzeyine indirmiştir. Bu konuda terziliği örnek verebiliriz.

Sanayi öncesi dönemlerde terzilik gözde sanatlardan biriydi; terzilerin diktiği elbise giyilirdi. Özellikle bayramlık geleneği terziliğin değerini artırır. Dinî bayramlarda yeni elbise giymek hevesi terziler için yoğun iş hayatı yaratırdı; bayrama yakın günlerde sabahlara kadar çalışılırdı. Fakat sanayinin getirdiği hazır giyim, terziliği yok olma sınırına indirdi.

Büyük sanayi, ortaya koyduğu yaşama vasıtalarıyla maddî halk kültürü eserlerinin yapımını büyük ölçüde etkilemiş ise de küçük sanat hayatının bütünüyle ortadan kalktığı ileri sürülemez. Çünkü el sanatlarının maddî ihtiyaçları karşılama dışında göze hitabeden özellikleri bulunmaktadır.

El sanatlarının geçim vasıtası olduğu kadar sanat niteliği taşıyan yönleri vardır. Bu alanda çalışanlar usta unvanıyla anılan sanatçılardı. Çünkü onlar eserlerine kişiliklerini yansıtan bir güzellik kazandırırldı. Bu özelliği dolayısıyla ki küçük sanat hayatı geçmiş dönemler kadar olmasa bile yine de varlığını sürdürmektedir; geleneklerin simgesi hâlini alan düşünceler de küçük sanatların yaşamasını sağlamaktadır.

Halk kültürünün ikinci bölümü insanın düşünce, duygu, heyecan ve hayalden oluşan iç hayatını söz-kelime, ses, davranış ya da hareket vasıtasıyla dış dünyaya aktaran sanat eserlerinden, manevî eserlerden meydana gelir. İnsan ilişkilerini, toplum hayatını düzenleyen kurallar, yaşayışı şekillendirmek suretiyle uyum ve huzur sağlamaya yönelik ortak düşünce, değer ve inanışlar da bunların yanında yer alır; hepsi de kullanılan malzemeye göre adlandırılır. Söz-kelime, geniş deyimiyile, dil üzerine kurulanlar şiir, masal, hikâye, muamma sese dayananlar musiki, sözle

¹⁹⁾ Süleyman Kazmaz, Barla, Geçmiş Günler ve Halk Kültürü, age. s. 264,

birlikte davranışlardan, hareketlerden oluşanlar tiyatro ya da seyirlik oyunlar, yalnız hareketlerden meydana gelenler de halk oyunları adını alır.

Yukarıda değindiğimiz gibi duyu uzuvlarımızla idrak ettiğimiz dış dünya, sınır ve ölçüye dayanan madde dünyası bütün isteklerin yerine getirilmesine imkân vermez. Ayrıca kişinin gücü de böylesine dar bir çemberi aşmaya yeterli değildir. Bu yüzden insan kendine her türlü sınır ve ölçüden uzak bir dünya yaratarak maddenin baskısından kurtulur, engin bir hürriyet havası içinde kurduğu hayalleri dolaylı olarak yaşamak suretiyle doymuşluğun huzuruna erer. Halk kültüründe yer alan şiir, hikâye, masal, musiki, seyirlik oyunlar ve halk oyunları insanı böyle bir dünyaya ulaştırır.

İç dünyayı yansıtan eserlerin başında destan, türkü, koşma, varsağı, mâni adları altında toplanan şiirler gelir. Halkın, toplumun dinî, felsefî ve ahlâkî görüşlerini düşünce, duyu, heyecan ve hayallerini kapsayan bu eserlerde zaman boyunca yaşanan kahramanlık, aşk, seveda, ölüm ve benzeri olaylar anlatılır. Çoğunlukla kimin tarafından yazıldığı ya da söylendiği belirlenemeyen, bu yönüyle de halk edebiyatından ayrılan bu şiirler toplum hayatında kendiliğinden doğan ve kuşaktan kuşağa aktarılarak sürüp giderler. Bu niteliği dolayısıyla halk şiiri, toplumların tarih boyunca yaptığı mücadeleleri, yaşadığı ıstırap ve mutlulukları yansıttığı için milletleri anlamanın en sağlam kaynağını oluşturur. Özellikle Türk halk şiiri Hunlar'dan başlayan ve günümüze kadar akıp gelen bir hazinedir. Halk şairleri Türk tarihini dolduran, bitmeyen savaşların, zaferlerin heyecanını, kahramanlık duygularını Türk insanının en üstün gücü olan zaferlerin heyecanının, kahramanlık duygularını Türk insanının en üstün gücü olan askerlik ruhunu, destanlarda ve varsağılarda dile getirmişlerdir. Destanlar aynı zamanda iz bırakan acıları, felâketleri kapsar. Türkü, koşma ve mâniler aşk ve seveda duyguları üzerinde kurulur. Şiir, yaratıcısı kadar çevrenin de düşünce, duyu, heyecan ve hayallerini yansıttığı için dinleyicinin de sanat ihtiyacını karşılar.

Efsane, masal ve hikâyeler söze-dile dayanır, olağan ve olağanüstü olaylardan örülür. Madde dünyasının sınırlarıyla, ölçüleriyle bağlı olmayan masal ve efsaneler okuyanları, dinleyenleri sınırsız bir hürriyet dünyasına götürür. Ne zaman ve kimler tarafından yaratıldığı belirlenemeyen masal ve efsaneler toplum hayatında kendiliğinden meydana gelen eserlerdir ve tarih boyunca insanların hayal ettikleri dünyaları ortaya koyarlar. Yararları bununla da kalmaz

İç dünyayı yaratan başlıca sebep, kişinin istediği, fakat gücünün yetmemesi ya da ölçü ve sınır sebebiyle gerçekleştirmediği olayları dolaylı suretle yaşamak ihtiyacıdır Masal, efsane ve hikâyeler okumak ya da uzun kış gecelerinde ocak başında oturarak dinlemek geleneğini oluşturur. Ayrıca bu eserler insanın yaratıcı gücünü harekete geçirerek hayata aktarılır; büyüü seccadeden, göklerde insanları

taşıyan kuşlardan uçağa geçiş gibi. Ninesinin kucağında oturarak masal dinleyen çocuk, hayal gücünü geliştirerek geleceği hazırlanır. Böylece halk kültüründe yer eden masal, efsane ve hikâyeler medeniyeti yönlendirir, geleceğin habercisi olurlar. Bir de gerçek hikâyeler var. Halk kahramanlarının savaş hikâyeleri.

Millî tarihimiz bir bakıma bitmeyen savaşların hikâyesidir. Savaşların hatıraları, kazanılan zaferlerin hikâyeleri aynı zamanda birer halk kültürü eseridir. Çünkü bunlar, köylerde, kasabalarda ve şehirlerde tatlı tatlı anlatılır, heyecanla dinlenir, kuşaktan kuşağa aktarılmak suretiyle Türk insanının mücadelesini ruhunu canlı tutar.

Tiyatro ya da seyirlik oyunlar, bir yönüyle , hikâye sanatının bir dalıdır; seyirci, sahnede sergilenen olayı, oyuncuyla birlikte, loş bir ortamda, sessizlik içinde bulunduğu maddî hayattan sıyrılarak dolaylı yaşamının rahatlığına ulaşır. Halk kültürünün bir bölümünü oluşturan seyirlik oyunlar, başka bir deyişle, köy tiyatrosu²⁰ aynı niteliktedir; çevreden alınan konuların işlendiği bu oyunlarda oyuncular ve seyirciler yörenin insanlarıdır ve hepsi de kendi toplumlarının meselelerini sanat havası içinde yaşamak imkânını bulurlar.

Muamma, bilmece, Rize yöresindeki deyimiyile mesel zekâyı çalıştıran eserlerdir. Bazen şiir şeklinde söylenen muamma, soru olarak ortaya konur; sorunun cevabını veren muammayı çözmüş olur. Meseller de öyle. Bunlar soru ve cevaptan oluşur. Önce birinci kişi soruyu sorar, ikinci kişi cevap verir. Cevap olumlu ise ikinci mesele geçilir. İkinci kişi cevap vermezse pazarlık başlar; birinci kişi, ikinci kişiden cevap için karşılık ister. O da, söz gelimi ırmak, dere, sonunda dünyadaki bütün ırmakları, dereleri verir. Anlaşma olur, dolayısıyla birinci kişi, teklifi kabul ederse cevabı söyler böylece sonuca varılır.⁽²¹⁾

Efsane, masal, hikâye ve mesel bir bakıma zamanı değerlendirmeye yarar. Uzun kış gecelerinde, ocak başında, soba etrafında yapılan yârenliklerde bu eserlerle hem hoşça vakit geçirilir, hem de bilgi edinilir.

Halk musikisi, ses vasıtasıyla yaratılan halk kültürü eseri olarak Anadolu insanının duygu ve heyecanını yansıtır. Halk türküleri aynı zamanda kişilerin toprağına ve insanına karşı olan sevgisini güçlendirir, yurdun çeşitli bölgelerinin özelliklerini belirtir; Karadeniz türkülerinde denizin canlı, hareketli havası, Orta Anadolu türkülerinde de yayla insanının sakin, fakat dolgun iç dünyası dile getirilir.

Halk musikisinin bir dalı da çalgılardır. Bunlar yörelere göre değişir. İç Anadolu'da davul, zurna, kaval, bağlama, Karadeniz yöresinde kemence, tulum,

²⁰ Süleyman Kazmaz, *Köy Tiyatrosu*,

²¹ Süleyman Kazmaz, *Köy Tiyatrosu*, CHP Halk Evleri Bürosu Yayını, Ankara 1950, s.118.

zurna ve nav⁽²²⁾ halk kültürünün yaygın musiki aletleridir. Bu arada çocuk oyuncuğu niteliğinde olan kabak zurnasını da kaydetmek isterim.

Rize yöresinde çocuklar arasında hem oyuncak hem de bir çeşit musiki aleti niteliğinde olan kabak zurnası, kabaktan yapılır. Kabağın dalı kesilir, yaprağı budandıktan sonra uç kısmına çakıyla uzuncu bir yarık açılır; boru biçimindeki sapın üzerine yuvarlak delikler meydana getirilir. Tepe kısmı, yarığın sonuna kadar ağza sokulur ve üflenilir; bu sırada parmaklar deliklerin üzerine indirilip kaldırılır; kaval gibi ahenkli bir ses çıkar. Böylece çocuklar hem oyun oynamış olurlar hem de bir musiki aleti çalmanın zevkini yaşarlar.

Musiki eşliğinde gerçekleşen beden hareketleri insanın köklü sanat ihtiyaçlarından biridir. Böylece maddî ve manevî varlık, bedenle ruh, başka bir deyimle, vücutla duygu ve heyecan dünyası birlikte doyurulur. Yaygın deyimle, musiki ruhun gıdası olduğu gibi musiki eşliğinde yapılan düzenli beden hareketleri de vücudun gıdasıdır.

Halk oyunları, halk musikisinde olduğu gibi, bölgenin şartlarına göre şekillenir; kimi yerlerde canlı, kimi yerlerde ağır, fakat anlamlı hareket sergilenir. Bununla birlikte hepsinde ortak nitelikler vardır.

Türk halk oyunlarında Türk insanının engin iç dünyası ve mücadelecî ruhu canlandırılır. Erzurum'un barı , Karadeniz'in horonu, Batı Anadolu'nun zeybeği hareket ve anlam yanında düşmana meydan okuyan savaşı bir insan ruhunu yansıtır.

Türk insanı, Orta Asya'dan dünyaya yayılan, Anadolu'da akıp gelen ve bitmeyen savaşları başaran kahramanlığın simgesidir. Bu mücadele zengin bir medeniyet yaratan bilgi, düşünce ve duygu hayatı üzerinde yükselmiştir. Onun için Türk halk oyunları seyredilirken vücut yapısıyla olduğu kadar ruh dünyasıyla da bir enginlik havasının heyecanı duyulur. Horonda, barda, zeybekte yeri titreten vuruşlar, yüzlerde korku bilmeyen bir ruhtan kaynaklanan yansımalar, gözlerde her zaman ufuklara uzanan bakışlar Türk halk oyunlarının değişmez niteliğini oluşturur.

Toplumların barışa, dengeli ve mutlu yaşayışı gerçekleştirecek düzene kavuşturulması, düşünce dünyasının başta gelen meselesidir. Bu bakımdan insan ilişkilerinin ve toplam hayatının huzur sağlayacak bir temel üzerine oturtulmasına yönelik kural, inanış ve görüşler halk kültürünün önemli bir dalını oluşturur. Konunun iki bölüm hâlinde incelenmesi yerinde olacaktır: Gelenekler ve halk hukuku.

²² Nav, flüte benzeyen bir çeşit nefesli saz.

İnsanlar her yerde ve her zaman toplu hâlde yaşamışlardır; aile, topluluk, toplum bu durumu anlatan başlıca deyimlerdir. Böyle bir düzen içinde kişilerin, birbirlerine ve bağlı oldukları topluluğa ve topluma karış neleri yapmaları, neleri yapmamaları gerektiğini belirleyecek davranışlarını şekillendirecek ortak düşüncelere, kurallara ihtiyaçları vardır. Bunların bir bölümü geleneklerdir.

Gelenekler, toplum hayatında, bir arada yaşamaktan doğan, zamanın akışı içinde kendiliğinden oluşan kurallardır. Kişiler bu kuralların gereğini yerine getirmek suretiyle uyumlu bir toplum hayatı gerçekleştirirler; herkes davranışlarını, çevresiyle ilişkilerini bu kurallara göre düzenlediği takdirde huzurlu bir ömür sürülür. Yoksa beklenmeyen yıkıcı olaylarla, karşılaşmanın acılarına sürüklenilir, kınama, ayıplama, uzaklaşma, çekiştirme, darılma ve benzeri şekillerde görülen tepkiler toplum hayatına yayılır. Bunların huzursuzluk kaynağı olacağı kuşkusuzdur. Onun içindir ki mutlu bir hayatın özlemine duyan insanlar daima toplumun geleneklerine uymaya özen gösterirler. Böylece yaratılan alışkanlık kuşaklar boyu akıp gider.

Geleneklerin düzenleme kadar toplum hayatına canlılık ve hareket getiren yönleri vardır. Ziyaretler, toplu yemekler acılı ve mutlu günleri birlikte yaşama gibi önemli olaylarda insanlar bir araya getirmeye yönelik gelenekler toplumun güçlenmesini sağlar. Bu arada askere uğurlama törenleri önemli bir nitelik taşır.

Askere giden gençleri törenle, dualarla uğurlamak, halk kültüründeki deyimiyile, yola koymak yaygın bir gelenektir; köy halkı, köy meydanında toplanır, tulum çalınır, horon edilir, şenlik yapılır, gençler askere gönderilir. Bu törenler Ankara'da Namazgâh'ta, günümüzde Etnografya Müzesi'nin bulunduğu yerde yapılır, dua edilerek, namaz kılınarak gençler askere uğurlanırdı. Çayeli'nde de uğurlama töreni düzenlenirdi. Ayrıca anneler silâh altına alınan çocuklarının saçlarına ve küçük parmaklarına kına koyarlardı. Bu hareket "vatana, millete kurban" anlamını taşırdı. Askeri giden oğluna anne şöyle derdi ; "Asker ocağı peygamber ocağı; asker ocağına girerken bütün kötü düşüncelerini, nefret ve düşmanlık duygularını nizamiyenin dışında bırak. Gönüllü, başkasının, hasta olan arkadaşının yerine nöbet tut. Peygamber Efendimizin yerine, buyruklarına uyarak nöbet tutuyorum diye niyet et. Nöbetten sonra iki rekât namaz kıl. Senin adamlığın orada yaptığın hizmetlerle ölçülecektir. Herkes kardeşindir, senin gibi ana kuzusudur; herkesle iyi geçin".

Oğlunu askere uğurlayan annenin dileği şudur:

"Haydi oğlum, haydi git;

Ya gazi ol, ya şehit"

Türk gücünün yenilmezliği ve tarihimizin şanlı zaferleri böylesine güçlü ve zengin bir askerlik kültürünün eseridir.

Halk kültüründe toplum ve insan ilişkilerini düzenleyen ortak düşüncelerin bir türü de hukuk kurallarıdır. Halk hukukunu oluşturan bu kuralların geleneklerden ayrılan yönleri vardır.

Hukuk, toplum hayatında uyulması zorunlu, uygulanması devlet tarafından üstlenen kurallardan meydana gelir. Kuralların hukukî ilişkilerden doğan menfaatleri koruyucu yönleri vardır. Onun için geleneklerle hukuk kuralları arasında bazı farklar bulunmaktadır. Hukuk kuralları, menfaate dayanan ilişkilerle bir araya gelen kişiler açısından uyulması zorunlu esasları kapsar. Oysa ki gelenekler menfaate dayanmaz; ayrıca belli kişiler için değil bütün toplum için geçerlidir. Bundan başka geleneklere uymakta bir zorunluluk yoktur; kişiler, kendi karar ve iradeleriyle geleneklerin gereğini yerine getirirler. Onlar geleneklere uymaya götüren etken belli kişilerle giriştikleri hukukî işlemlerden doğan menfaat beklentisi değil, birlikte yaşadıkları insanlara ve topluma karşı duydukları sevgi ve saygıdan kaynaklanır. Bu bakımdan halk hukukuyla geleneklerin ayrı ayrı ele alınması ve incelenmesi gerekir. Ancak bu konuda tereddüt yaratan bir nokta vardır.

Gerek Türk Medeni Kanunu'nda gerek öteki özel hukuk düzenlemelerinde halk hukuku dediğimiz kurallar, genellikle, gelenekler, hukukî deyişimiyle örf ve âdet kapsamı içinde ele alınır ve uygulanır. Fakat mesele halk kültürü açısından incelendiği zaman ikisinin ayrı birer çalışma alanı olduğu kolayca anlaşılır. Sadece ortak, daha doğrusu birleşen yönler dolayısıyla ikisini aynı tür kurallar şeklinde nitelenebilir. Çünkü her ikisinin ortak yönleri olduğu kadar ayrılan nitelikleri vardır: bu nitelikler ayrı incelemeyi gerektirecek kadar belirgindir. Önce ortak noktalar üzerinde duralım.

İnsanların bir arada yaşamaları sonucu olarak birçok maddî ve manevî eserler zaman boyuca kendiliğinden ortaya çıkar. Ancak bunları yaratan kişiler belli değildir; birinin başlattığına öteki katkıda bulunur; böylece bir süre sonra eser ortaya çıkar. Eserin doğuşu ve gelişmesi hakkında yapılan bu açıklama kurallar ve ortak düşünceler için de geçerlidir; birisi bir davranışta, bir eylemde bulunmuş, bir düşünce ortaya atmış, zaman içinde başkaları bunları geliştirmek, uygulama alanlarını genişletmek suretiyle tekrar etmiş, böylece alışkanlık hâlini alan hareketler ve düşünceler kurallara ve ortak değerlere dönüşmüş ve toplumun malî hâline gelmiştir. Bu itibarla oluşum bakımından geleneklerle hukuk kuralları arasında benzerlik bulunmakla birlikte ayırıcı farklar daha fazladır.

Kişiler belli bir iş yapmak için bir araya gelmiştir; ortak bir amaçları vardır; gelir ve yarar sağlamak. Diyelim, biri belli sayıda koyuna sahiptir. Ancak koyunlarına bakmamaktadır. İkinci kişi de koyun besleyecek durumdadır. Fakat koyunu yoktur, Bu iki kişi bir araya geliyor. Koyun sahibi koyunlarını veriyor, öbürü de koyunları bakıp gözetiyor. Elde edilen yavruları, süt, yoğurt, yağ ve kıllı yarı yarıya

bölüşüyorlar. Böylece oluşan hukukî münasebet sonunda ikisi de yarar menfaat elde ediyor. Halk hukukunda yer alan bu ortaklık şekline Rize yöresinde (ölür itmez) denir. Menfaate dayanan bu hukukî münasebetin kurallarına iki taraf uymak zorundadır. Biri koyunları ortaklığa koyacak öbürü onlara bakacak, sözleşme sonunda aldığı sayıda koyunu geri verecek, ürünlerde yarı yarıya bölüşülecektir. Geleneklerde böyle bir ortaklık ya da menfaat ilişkisi yoktur.

Geleneklerde en önemli nitelik, belli kişilerin söz konusu olmaması ve menfaat unsurunun bulunmamasıdır. Konuyu bir örnekle açıklayalım.

Ölü evine yemek göndermek ve ölü evinde yemek yemek Anadolu'da çok yaygın olan ve Manas destanından kaynaklanan bir geleneştir. Bu geleneğin uygulanmasında belli kişiler söz konusu değildir; aynı zamanda bir zorunluluk ve menfaat de yoktur. Çevrede oturanlar geleneğe bir menfaat beklemeden uyarlar. Amaç ölü evinin acısını paylaşmak, yemek yapacak durumda olmayan ölü sahiplerine karşılıksız yardımda bulunmaktadır. Amaç bütünüyle manevî değerlerle ilgilidir.

Halk hukukunda, özel hukuk dışında kamu hukukuyla ilgili kurallar da yer almaktadır. Bu konuda dernek hukuku alanında bir örnek verelim.

Geçmiş dönemlerde Çankırı'nın Ereğez Köyü'nde Yiğitbaşılık adlı bir gençlik kuruluşu vardı. Amaç köyün genel hizmetlerini yürütmek, kış günlerinde ziyaretler ve yârenlikler tertiplemek, delikanlılar arasında bağlılığı güçlendirmek, şenliklerde ve toplantılarda düzeni sağlamaktır. Köyün bütün delikanlıları kuruluşa girebilirdi. Kuruluşun başı olan yiğitbaşı, iyi ahlâklı, sağlıklı, arkadaşlarını yönetebilecek niteliğe sahip kişiler arasından seçilirdi. Masrafları karşılayabilmek için delikanlı parası oluşturulurdu. Kuruluşun iyi işlemesini sağlamak amacıyla yaptırımlar, dolayısıyla suç ve cezalar belirlenmişti. Yiğitbaşının emrini yerine getirmek, toplantılarda olay çıkarmak, eğlencelere, toplantılara izinsiz katılmamak suçtu. Bu suçları işleyenlere yiğitbaşının teklifi, delikanlıların tasvibiyle para ve mal verme, şeker alma, çeşme yalağında ıslatma, dolaba, odaya hapsedme gibi cezalar uygulanırdı.⁽²³⁾

Hukuk kurallarının bir amacı da anlaşmazlıkları gidermektedir. Bunun için halk hukukunda yer alan kurallara göre çevrenin büyüklerine başvurulur, anlaşmazlığın çözümlenmesi istenir. Rize yöresinde bunlara (dayı) denir. Hatırlı kişiler olarak dayılar araya girer, bir anlamda hakemlik ederek anlaşmazlığı çözüme kavuştururlar.

Anlaşmazlıkları gidermek, haklar arasında denge kurarak haksızlığı ortadan kaldırmak adalet kavramıyla tanımlanır. İnsanların hukuktan bekledikleri budur.

²³ Aktif Karan, Çankırı'nın Ereğez Köyünde Gençlik Birliği Yiğitbaşılık, Kök Dergisi, S.1, Ankara 1943.

Ancak hukukun adaleti tam olarak gerçekleştirdiğine inanılmadığı için adalet ikiye ayrılır: Beşerî adalet, ilâhî adalet.

Beşerî adalet, hukuk düzeninin yerine getirebildiği adalettir. Fakat insanlar bununla tatmin olmazlar. Onun için Tanrı'nın adaletine ihtiyaç duyarlar. Son başvuru yeri o'dur. İnsanların Tanrı'ya sığınmalarını dile getiren eserler, dua ve beddualardır; sevilen, iyiliği istenen insana karşı beslenen duygular duayla, kötülük eden, kötü olması istenen kişiye karşı duyulan nefret yönelişleri de bedduayla Tanrı'ya havale edilerek adaletin yerine getirilmesi istenir.⁽²⁴⁾

Halk hukukunda ceza hukuku açısından dikkate değer düşünceler vardır. Bunların başında suça karşı değil de suçluya yönelik davranışlardır.

Suç ve suçlu, toplum huzurunu bozucu nitelik taşıdığı için kötülenir. Fakat suçlu olarak belli bir kişi söz konusu edildiği zaman değişik bir durum gözlenir. Suçtan zarar görenler, suçun şekline göre öldürmeye, dolayısıyla öç almaya kadar uzanan tepkilerle karşılık verirler. Adı suçlarda mağdurlar dışında kalanlar, cezasını çeken suçluya hoşgörülle yaklaşır, toplumdaki uzaklaşmazlar. Bu noktada Türk medeniyetinin hâkim niteliği olan hoşgörünün ve insan sevgisinin etkisi kendini gösterir. Cezasını çeken suçluyu dışlamamak, tekrar topluma kazandırmak geleneğine uyulur. Fakat namusla ilgili suçlarda bu düşüncelerin hiçbirisi geçerli değildir.

Türk halk kültüründe, daha geniş deyimle, Türk medeniyetinde dört temel değer vardır: vatan, namus, hürriyet ve bağımsızlık. Bu değerlere karşı işlenen suçlarda hoşgörü yoktur. Namus kavramı esas itibarıyla kadın varlığını kapsar.

Türk halk kültüründe, Türk medeniyetinde toplum değerleri ve telekkiler açısından kadın erkek arasında eşitlik yoktur, kadın maddî ve manevî açıdan yüce, üstün bir varlıktır. Bu sebeple de dokunulmazlık özelliği taşır; evlilik ve evliliğe yönelik aşk- sevdâ dışındaki ilişkiler namusa tecavüz, daha doğrusu namus suçu sayılır, halk hukukunda yerleşik anlayışa göre cezası ölümdür. Namus suçunu işleyenlere karşı kadının yakınlarının ve kadının kendisinin bu yaptırımını uygulaması namusu temizlemek şeklinde nitelenir. Namus suçu işleyenler kötülenmez, görevlerini yerine getirmiş sayılırlar. Evlenme vaadiyle kıza yaklaştıktan sonra terk edenler de ya kızın kendisi ya da yakınları tarafından aynı cezaya çarptırılır. Bunlar halk hukukunda yerleşik ahlâk kurallarının sonucudur. Kız kaçırma olaylarında da benzer durum gözlenir.

Kız kaçırma, genç kızın, ailesinin karşı koymasına rağmen, sevdiği delikanlıyla yaptığı evlilik için kullanılan bir deyimdir. Aslında kaçma ve kaçırma eylemi yoktur; karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanıyla yapılmış evlenme vardır. Fakat

²⁴ Süleyman Kazmaz, Rize-Çayeli Halk Kültürü Araştırmaları, age., s.291.

genç kız, erkeğin arkasından gitmiş gibi onur kırıcı bir eylem yapmış duruma düşürmemek için zorla götürülme anlamı taşıyan kız kaçırma deyiimi kullanılır ki bu da kadına verilen değerin bir anlatımıdır. Eylemin gerçek söylenişi “uyma gitmek”tir. Fakat bu deyim, genç kız için onur kırıcı bir anlam taşıması dolayısıyla kullanılmaz. Üstelik “Her bir uyma gitmez” denir. Bütün bunlar genç kıza, kadına verilen üstün değeri belirtir.⁽²⁵⁾

Kız kaçırma eylemlerinde evlenme esastır. Tersine hareket eden, sevdiğini söyleyip de kaçırma eylemine girişen, fakat sonunda evlenmeyen genç adam yaptığının bedelini hayatıyla öder.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere geleneklerle halk hukukunu birbirinden ayırmak gerekir.

Halk Kültürünün Değerlendirilmesi

Halk kültürünü değerlendirirken iki nitelik esas alınmalıdır dış etkenlerden uzak kalma; tarihten gelen bir miras olma.

Toplumların özellikleri duygu ve düşüncelerinde belirir. Dünya görüşü, karşılaştıkları meselelerin çözümünde uyguladıkları yöntemler bunların başında gelir.

Halk kültürü toplumun gücü ve imkânları ölçüsünde yine toplum için yaratılması ve kendine özgü eserlerden oluşması sebebiyle millî nitelik; taşır bu sebeple de dış etkenlerden, yabancı unsurlardan uzaktır. Onun için halk kültürü ve millî kültür kavramları eş anlamda kullanılan deyimlerdir.

Halk kültürünü millî kültür olarak nitelemek aynı zamanda değerini belirtmek amacına yöneliktir. Kişiler gibi toplumların da güçleri, yetenekleri ve özellikleri eserlerinde belirir; çünkü eser, sahibinin bütün niteliklerini yansıtan ayna durumundadır; onlara bakıldığı zaman yaratıcısını, bütünlüğü içinde görmek mümkündür. Bu bakımdan toplumları anlamının, tanımının ve öğrenmenin başlıca vasıtası halk kültürüdür. Uzun zaman içinde ortaya konulduğu, oluştuğu için halk kültürü eserleri, geçmiş dönemlerde neler düşünüldüğünü ve neler yapıldığını belirtmek bakımından değer taşır. Bu özellik uygulanan yöntemden kaynaklanır.

Halk kültürü alanında yaşayarak, daha doğrusu, gözlem yoluyla elde edilen bilgiler deneylerle pekiştirildikten sonra uygulamaya konulur. Denebilir ki müsbet ilmin doğuşunu sağlayan gözlem ve deney yöntemi halk kültürünün yapısında vardır; halk kültürü böyle bir oluşumun sonucudur; önce ihtiyaçlar, istekler ortaya çıkar. Ardından düşünce dünyası harekete geçirilerek çözüm yolu aranır, zamanla hayallere, tasarımlara ulaşılır; hayalleri gerçeğe aktaracak vasıtalar aranır. Son olarak

²⁵ Süleymaz Kazmaz, Çaveli Geçmiş Günler ve Halk Kültürü, age., s.292.

yaratma aşamasında maddeye şekil verilir ve eser ortaya çıkarılır. Bütün bunlar kişilerin güçleri ve imkânlarıyla gerçekleşir. Halk kültürünün sağlamlığı ve sürekliliği bu noktada kendini gösterir.

Halk kültürünün uzun ömürlü olması, toplumun gücünden kaynaklanır; toplumların güçlü olmaları, güçlü kalmaları kendi kültürlerine bağlıdır. Milletler kültürlerini ihmal ettikleri zaman yıkılışlarını kendi elleriyle hazırlamış olurlar. Bu bakımdan bağımsız yaşamının birinci şartı, toplumların ihtiyaçlarını kendi kaynaklarından kendi güçleriyle karşılamalarıdır. Başka kültürlerden yararlanma hâlinde alınacak kültür unsurları millî kültür içinde eritilmeli, çatışmalı bir durumun doğmasına meydan verilmemelidir.

Düşünceler, düşünce düzenleri, yaygın deyimlerle, doktrinler ortaya konuldukları ülkelerin meselelerinden, ihtiyaçlarından doğar; düşünce adamları kendi toplumlarının meselelerini çözüme kavuşturmak için doktrin adı altında düşünce düzenleri ortaya koyarlar. Aslında büyük kavramlarla açıklanan bu düşünceler onların ülkelerinin ihtiyaç, istek, geniş deyimlerle, menfaatlerini içerir. Özellikle Yeni Çağ'da Batı dünyasında görülen düşünce düzenlerinde, doktrinlerde bu yöntem hâkimdir. Onlar düşünce düzeninin, daha doğrusu doktrinlerin büyük kavramlarla anlatırken insanlık, için, medeniyet için yol gösterme havasına girerler. Fakat büyük kavramların, özellikle uygulamalarda gerçek yüzleriyle karşılaştığı zaman görülür ki onlar sadece memleketlerine menfaat sağlamak peşinde koşmaktan başka ülkelerin servetlerini kendi toplumlarına aktarma amacını gütmektedirler. Ancak bu amaç büyük kavramların içinde gizlenmektedir. Onun içindir ki başka ülkelerden, özellikle Batı dünyasından yararlanma da bu noktaya özen gösterilmeli, millî menfaatlerle bağdaşmayan düşüncelere doktrinlere değer verilmemelidir.

Halk kültürü, millî medeniyeti oluşturmak ve geliştirmek açısından toplumlar için güç kaynağıdır. Bu niteliği dolayısıyla ki milletlerin yeni atılımlar yapması, geleceğe hazırlanması halk kültürüyle gerçekleşir; geçmişte güçlü eserler yaratmak, gelecekte daha üstün başarıya ulaşmanın gerektirdiği güveni sağlar., Bu bakımdan halk kültürü dünle bugün ve yarın arasında köprü işini görür, yeni ve ileri eserlerin temelini, kaynağını oluşturur; halk kültürü eserleri işlenmek suretiyle daha üstün eserler ortaya konacak, böylece gelişen, yükselen toplumun ihtiyaçları yerine getirilecektir. Düşünce ve sanat adamlarının görevi halk kültürü eserleri üzerinde çalışarak bugünkü ve yarınki kuşaklara millî nitelikli üstün değerlerde düşünce ve sanat eserleri sunmaktır. Şimdi bazı halk kültürü dallarından örnekler alarak konuya açıklık getirelim.

Yukarıda köy, kasaba ve şehir evlerinin gerek malzeme gerek yapı şekli itibarıyla tabiat ve toplum şartlarına uygun olduklarını, bu sebeple de uzun zaman varlıklarını koruduklarını belirtmiştik. Bundan çıkaracağımız sonuç şudur ki halk

mimarisinde yapılar çevre ve toplum hayatına uygun olarak meydana getirilir. Şu hâle göre gelişen ve ilerleyen Türk toplumunun ihtiyacını karşılayacak yeni mimarlık eserleri memleketin şartlarını ve halk kültürünü incelemek suretiyle ortaya konulmalı, millî nitelikte olmalı, böylece millî mimarının yolu açılmalıdır. Bu düşünce bütün sanat dallarına uygulanmalı, halk kültürü, millî kültür üzerinde kurulacak millî sanat dönemi gerçekleştirilmelidir.

Halk musikisi ve halk oyunları zaman boyunca toplumun sanat ihtiyacını karşılamışlardır ve karşılamaktadırlar. Bu eserler de işlenmeli, sanat adamları halk musikisi ve halk oyunları üzerinde çalışarak ileri ve üstün eserler ortaya koymalıdır.

Halk kültürü eserleri aynı zamanda bilgi kaynağıdır; bu konuda ilâçlar önemli bir örnek oluşturur.

İnsanlar hastalıklara karşı mücadele için daima birtakım vasıtalar kullanmışlardır. Bunların bir bölümü büyülerdir.

Cin ve şeytan gibi hayalî varlıklara izafe edilen hastaların büyü yoluyla tedavisi eski dönemlere kadar uzanır. Muska, okunma, ayet yazılan tabağa dökülen suyu içme, kitaba bakarak tavsiyede bulunma gibi hurafelere, dinî inanışlara dayandırılan tedavi yöntemleri daha çok ruhî telkinden yararlanılarak uygulanırdı. Fakat bunlar günümüzde yasaklanmışlardır, ama, yine de tümüyle yok edilmiş değillerdir; hastalıklarını tedavi ettiremeyenler son çare olarak gizlilik içinde bu yolları başvururlar, ancak bunlardan yarar ummak sadece bir avunmadır.

Halk kültüründe ilâçla tedavinin ayrı bir yeri vardır. Uzun gözlem ve deneylerden sonra bazı bitkilerin belli hastalıklara iyi geldiği görülür. Yaygın deyimiyile kocakarı ilâcı olarak nitelenen bu ilâçlar bütünüyle gereksiz ve yarsız sayılmamalıdır. Zaman boyunca halk hekimliğinde kullanılan ve olumlu sonuçları deneylerle belirlenen bu ilâçlardan yararlı bilgiler edinilmesi mümkündür. Bu konuda penisilini örnek olarak gösterebiliriz. Bilindiği gibi penisilinın kaynağı küftür. Bizim kasabada geçmiş dönemlerde midesi ağrıyanlara peynir suyu içmeleri tavsiye edilirdi.

Rize yöresinde kolotu peyniri adı verilen özel bir peynir vardı. Yuvarlak, tekerlek şeklinde olan bu peynir doğranır, tuzlanır salamura yapılarak kadılara büyük yuvarlak tahta kaplara konurdu. Peynirde ve suda zamanla küf oluşur. Küflü olan ve peynir suyu denilen bu suyu içenlerin mide ağrıları geçirdi. Herhalde küfte bulunan penisilin midedeki yarayı tedavi eder, ağrıyı giderirdi. Öyle anlaşılıyor ki küflü peynir suyu penisilin yerine geçiyordu. Şu hâle göre halk hekimliğinde kullanılan ilâçların incelenmesinden yararlı bilgiler elde edilebilir. Halk hukuku ise daha zengin bir kaynaktır.

Hukuk kuralları toplum hayatını, menfaat ilişkilerini düzenlemek, anlaşmazlıkları gidermek açısından halk kültüründe önemli bir yer tutar. Bu niteliği dolayısıyla ki her toplumda hukuk düzeni vardır; bu düzeni meydana getiren kurallar, ortak düşünce hâlinde oluşur; her toplum hukukunu kendisi yaratır bu bakımdan Türk halk hukuku, halk kültürünün öteki eserleri gibi toplumun bünyesinden ve şartlarından kaynaklandığı, toplum tarafından ortaya konulduğu için sağlam bir eser hâlinde her zaman değerini ve önemini korur, yeni düzenlemeler için temel, kaynak işini görebilir.

Türk halk hukukunun Orhon Kitabelerine kadar uzanan bir tarihi vardır. Gerek kitabelerde gerek Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eserinde ⁽²⁶⁾ halka hizmet eden bir devlet kavramı işlenmiştir. Anadolu'da kişiler ve kişilerle devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen uyumlu ve huzurlu bir devlet ve toplum hayatına yönelik kuralları kapsayan bir halk hukuku oluşmuştur. Bunun en belirgin anlatımı yaygın bir nitelik taşıyan atasözüdür: Allah, devlete, millete zeval vermesin. Hukukî düzenlemelerde halk hukuku hareket noktası olarak alınmak suretiyle millî bir hukuk yaratılmalıdır. Şimdiye kadar bu yöntem uygulanmadığı için hukuk hayatımız üçlü bir yapıya bürünmüştür.

Toplumlar sürekli gelişme hâlinde olduğundan hukuk hayatında her zaman yeni düzenlemeler yapılması gereklidir. Ancak bu düzenlemeler millî hukuk kaynaklarıyla yeni ihtiyaçlar dikkate alınmak suretiyle yetkili kurullar tarafından gerçekleştirilmelidir. Bu arada başka ülkelerin hukukundan da yararlanılabilir. Ancak yararlanma taklit, daha doğrusu, olduğu gibi alma şeklinde değil, millî hukukla uyum sağlayacak, toplum hayatında çatışma yaratmayacak şekilde olmalıdır. Oysa ki böyle yapılmamıştır. Millî hukuk yanında din açısından değerlendirmek gibi yanlış bir yöntem uygulamak yüzünden Arap hukuku, hayranlık sebebiyle Batı hukuku benimsenmiştir. Sağlıklı olmayan bu çalışmalar dolayısıyla hukuk hayatımız üçlü bir yapı sergilemektedir. Bu durumu önlemek için halk hukuku esas alınmak suretiyle toplumun bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçlarını karşılayacak millî bir hukuk yaratılmalıdır. Halk hukukunu değerlendirmenin en sağlam yolu budur. Atatürk düşüncesinde hukuk anlayışı bu temel üzerinde kurulmuştur.

Yeni Türk Devleti halk iradesine dayandığı için yeni hukukun kaynağı da halk hukuku olmalıdır. Bu bakımdandır ki halk kültürü, millî kültür en güzel değerlendirilmeyi Atatürk düşüncesinde bulmuştur. 10. Yıl Nutku'nda Millî kültürümüzü muassır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız, diyen Atatürk halk kültürünü, millî kültürü yeni bir medeniyetin kaynağı olarak göstermiştir.

²⁶ Süleyman Kazmaz, Hukuk ve Devlet Yönetimi Açısından Kutadgu Bilig, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayını, Ankara 2000, s.202.

Üç aşamada meydana gelen medeniyetin birinci aşaması halk kültürüdür İkinci aşama olan millî medeniyet, milletlerin, halk kültürü üzerinde kurdukları ve dünya ölçüsünde üstün düzeye ulaştıkları medeniyettir. Halk kültürünün yabancı unsurlardan uzak kalmalarına karşılık millî medeniyet, başka milletlerin eserlerine açıktır. Fakat, bu taklit ya da örnek alma biçiminde değil sadece yararlanma yöntemiyle ve millî yapıyla uyum sağlama suretiyle gerçekleşir. Üçüncü aşama dünya medeniyetidir. Bu da bütün milletlerin eşit ölçüde yararlanacağı ortak eserlerden oluşur, yeryüzüne barış ve mutluluk getirir. Atatürk, millî kültür, halk kültürü üzerinde ikinci ve üçüncü aşamaya varmanın yolunu göstermiştir.

Halk kültürü millî kültür sadece toplumun ihtiyacını karşılıyordu. Fakat, bu yeterli sayılmaz; dünyada yalnız değiliz; birçok milletler arasında yaşıyoruz. Geçmiş dönemlerde mücadeleye bir hayat sürdük, savaştık, başarı sağladık. Çünkü o zamanlarda üstün bir millî medeniyete sahiptik. Ne var ki 17. yüzyıla kadar Türk dünyasında geliştirilen müsbet ilim akımının devam ettirilmemesi yüzünden Osmanlı Devleti sanayileşemedi; aynı akımdan yararlanarak sanayileşen Batı'yla yaptığı savaşları kazanamadı, yenildi. Bu savaşlar aslında iki medeniyetin savaşıydı. O halde güçlü olarak yaşayabilmek için medeniyet açısından Batı'yı aşmak gerekiyordu. Son savaşlarda Çanakkale'de, Millî Mücadele'de ve İstiklal Savaşı'nda onları yenmiştik; yurdumuzdan atmıştık; geldikleri gibi gitmişlerdi. Böylece cephelelerde, savaş meydanlarında gücümüzün onlardan üstün olduğunu göstermiştik. Bu üstünlüğü medeniyet alanında da gerçekleştirmemiz gerekliydi. Çünkü yine gelebilirlerdi. Bu sebeple onların, geniş deyimle çağın medeniyet düzeyini aşan bir medeniyete ihtiyacımız vardı. Onun için millî kültürü, halk kültürü üzerinde onlardan üstün millî bir medeniyet kurmamız şarttı; halk kültürü eserlerini, millî kültür eserlerini işleyerek yeni ve üstün eserler meydana getirmek suretiyle çağın medeniyet düzeyini aşmalıydık. Medeniyet alanında varmak zorunda olduğumuz ikinci aşama buydu. Ardından üçüncü aşama gelecekti.

Yeni Çağda medeniyet deyince Avrupa akla geliyordu. Avrupalı, medeniyeti, müsbet ilmin ve sanayinin bütün imkânlarını yalnız kendi çıkarlarına, başka ülkelerin zararına kullandı; önce ticaret, sonra sanayi yoluyla dünya kaynaklarını ve pazarlarını eline geçirmek suretiyle sanayileşmemiş ülkelerin servetini kendi refahına ve imarına hasretti. Bu bakımdan dünyanın barışa ve mutluluğa kavuşabilmesi için kaynakları, nimetleri, adil ölçüler içinde bütün insanların hizmetine sunacak yeni bir medeniyet anlayışına ihtiyaç vardı. Medeniyetin üçüncü aşaması dünya medeniyeti bu nitelikte olmalıydı. Böylesine yeni bir medeniyet görüşü getiren Atatürk, düşüncesini şöyle ifade etti: "Türk Milleti atının yüksek medeniyet ufkundan yeni bir güneş gibi doğacaktır. "Yusuf Has Hacib'in Kutadgu

Bilig adlı eserinde de açıklandığı gibi ⁽²⁷⁾ güneş doğar, aydınlığını bütün halka erişir. Türk Milleti'nin yaratacağı yeni medeniyet, güneş medeniyeti, hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün insanlığın hizmetinde olacaktır. Böylece dünya medeniyeti halk kültürü üzerinde yükselecektir. Halk kültürünün en iyi bir şekilde değerlendirilmesinin yöntemi budur.

²⁷ Süleymaz Kazmaz, age., s.202.

KUTLUDÜĞÜN'DE TÜRK HALK EDEBİYATI

SAİM KESKİN*

Kutludüğün, Türkiye'nin başkenti Ankara'nın merkez ilçelerinden Mamak'a bağlı beş bine yakın nüfusu bulunan ve bin haneye ulaşan beş yüz yıllık bir beldedir.

Kutludüğün beldesi Ankara'nın merkezine 25 km. mesafede olmasına rağmen Türk halk edebiyatı örneklerinin yanında diğer folklor unsurlarının çok zengin, bakir ve özelliklerini koruyan bir yapıya sahip olması, araştırma yapmamda önemli rol oynadı.

1996-1998 yılları arasında Yard.Doç.Dr.Ayşe DUVARCI**'nin danışmanlığında bu bölgede yapılan ilk araştırmanın olması nedeniyle Türk halk edebiyatına katkı sağlayacağını inanıyorum.

Kutludüğünlüler, Büyük Selçuklu Devletini kuran Oğuzlar'ın Üç Okların üç kolundan biri olan Dağ Han kolunun *Eymür* boyuna mensup Türkler olduğu rivayet edilmektedir. Akrabalarının Kahramanmaraş'ın uzunyaylasında hayvancılık ve arıcılıkla uğraştıkları bilinmektedir.

Destan, efsane, halk şiiri, mâni, ağıt, türkü, bilmece, masal, halk hikâyesi, fıkra, atalar sözü, deyim, tekerleme gibi sözlü gelenekte yaşayıp kuşaktan kuşağa aktarılan anonim halk edebiyatı ürünleri Kutludüğün beldesinde oldukça zengindir.

Bu araştırmada türküler, kına türküleri, düğünlerde söylenen mâniler, ağıtlar, bilmeceler, masallar ve atalar sözü bulunmaktadır. İnsan ve insan organlarıyla ilgili; hayvanlarla, hayvani ürünlerle ilgili; bitkilerle, bitki ürünleriyle ilgili; tabiatla, tabiat olaylarıyla ilgili; eşyalarla ilgili; ölüm, din ve öteki konularla ilgili olanlar bilmeceler başlığı altında verilmektedir.

a) Türküler

"Anonim halk şiirinin en eski türlerinden biri olan türkü, doğu Türkleri arasında 15. yüzyılda rastlanmakta ise de Anadolu'da ilk türkü örneklerini 16. yüzyılda

* Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

** Başkent Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

bulabiliyoruz. Türk kelimesinden "Türk'e ait, Türk'e mensup, Türk'e mahsus" anlamını verecek bir biçimde türetilen bu kelime, sadece bir şiir şeklini değil, özel ezgileriyle okunan değişik metinleri de anlatmaktadır. Denilebilir ki anonim olsun olmasın, halk şiiri içinde yer alan bütün türlerde ezgi, en çok türkülerde belirleyici bir rol oynayarak ön plâna çıkmak zorundadır. Bu bakımdan ezgisine ve ritmine bakmadan türkülerini özellikle yapıları bakımından çeşitli şekillerde sınıflandırma çalışmaları yapmak, eksik bir çalışma olarak kalmak zorundadır" (Gözaydın 1989: 24).

"Türkülerin ortaya çıkışları iki yolla olmuştur ve bugün de olmaktadır. Ya çok kısa bir zaman içinde anonimlik özelliğini kazanmışlar, ya da saz şairlerinin söylediği parça sonradan türkü olarak tanınmıştır ve türküyü yakanın adını da vermektedir. Her iki halde de özel bir ezgi ile söylenmektedirler" (Gözaydın 1989: 25).

Türküler mahallî ve umumî olarak iki grupta adlandırılır. Mahallî türküler bulunduğu mekâna ve zamana göre umumî türkülerden birinin bestesine uydurularak yapılır. Ayrıca, herhangi bir hadise üzerine bestesi ve güftesi yeniden yapılan türküler vardır.

Kutludüğün'de söylenen türküler, Ankara, Kırıkkale, Kırşehir illerinde söylenen türkülerle aynı özelliği gösterir. Bunlar saz ve darbuka çalınarak söylenir.

İç Anadolu bölgesinde yöresel türküler, umumî türkülerin birinin bestesine uydurularak yapılan türkülerdir. Ankara'nın diğer ilçelerinde olduğu gibi Mamak ilçesinin Kutludüğün beldesinde de hareketli oyun havaları olarak bilinen meşhur bestelere güfteler uydurulur. Kutludüğünlü Gürcan Yılmaz'dan derlenen bazı türküler şunlardır:

Misket

Caminin ezanı yok,
İçinin düzeni yok,
Ben yandım aman aman,
Ayrılamam.

Çok memleketler gezdim
Aman aman
Misket'ten güzeli yok
Oy farfara farfara

Ateş düştü şalvara
Ağzım dilim kurudu
Kız yalvara yalvara

Daracık daracık sokaklar,
Kızlar da misket yuvarlar,
Ah yürüsünde çürüsün,
Kız seni öpen dudaklar.

Güvercinim uyur mu?
Seslensem uyanır mı?
Ben yandım aman aman,
Ayrılamam.

Daracık daracık sokaklar,
Kızlar da misket yuvarlar,
Ah yürüsünde çürüsün,
Kız seni öpen dudaklar.

Fidayda

Aman gökte yıldız sayarlar,
Canım gökte yıldız sayarlar,
Çiğ yumurta soyulmaz,
Aman da çiğ yumurta soyulmaz.

Fidayda da Ankaralım fidayda,
Başına da gelsin bu sevda.

Aman kayalar merdi merdi,
Aman kayalar merdi merdi,

Kim bilir ki kimin derdi,
Aman da kim bilir kimin derdi.

Fidayda da Ankaralım fidayda,
Başına da gelsin bu sevda.

Aman bulguru kaynatırlar
Koçum bulguru kaynatırlar
Serinde yaylatırlar
Aman da serinde yaylatırlar.

Fidayda da Ankaralım fidayda,
Başına da gelsin bu sevda.

Sap yükledim Kağnya
Sap yükledim kağnya,
Vay deli deli.
Cahil ömrüm çürüdü,
Vay deli deli.

Alacaksan al beni,
Vay deli deli.
Cahil ömrüm çürüdü,
Vay deli deli.

Saf anası yürüdü,
Vay deli deli.
Cahil ömrüm çürüdü,
Vay deli deli.

Gel Yanıma

O şirin sözlerine de,
Kurbanım gözlerine,
Bakayım yüzlerine de,
Gel yanıma gel.

Edalı canı asılasıca,
Sazlıca sözlüce,
Gel gidelim kız gizlice,
Gel yanıma gel.

Tomurcuk memeleri,
Çözüver düğmeleri,
Göreyim südyenleri,
Gel yanıma gel.

Bağda güller açılır,
Açılır da saçılır,
Yedi cennet kapıları,
Kızlarınan açılır.

Suna Yosması

Yol yürüdüm yoruldum,
Kız ben sana vuruldum,
Öpmeden mi darıldın?
Suna yosması.

Mertlik bizim şanıımız,
Kayaş olmuş yolumuz,
Kutludüğün şanıımız,
Suna yosması.

Takınırsın da zilleri,
Coşturursun âlemleri,
Öldürürsün bizleri,
Suna yosması.

Mertlik bizim şanıımız,
Kayaş olmuş yolumuz,
Kutludüğün şanıımız,
Suna yosması.

Köyden indim şehire,
Sordum evleriniz nerde,
Sen düşürdün beni bu derde,
Suna yosması.

Mertlik bizim şanıımız,
Kayaş olmuş yolumuz,
Kutludüğün şanıımız,
Suna yosması.

Sille

Aman bu silleden,
Aman gece geçtim.
Görmedim annem,
Annem, annem.

Karılı da buzlu,
Sularından içtim.
Ölmedim annem,
Annem, annem.

Amanın şu Kayaş'ın,
Aman dört bir yanı,
Sarhoşlar annem,
Annem, annem.

Amanın sille sille,
Seviyom bile bile,
Sunayı annem,
Annem, annem.

Bulamadım

Sen olmasan nidem yalan dünyayı,
Nasıl çekerim annem bunca cefayı,
Benden ayrılırsan yıkılırım ben,
Yanımda ol benim.

Bulamadım, bulamıyom ben,
Bulamam ki, yâr gibi seven.

Senin aşkın ile çölde gezilir,
Gülerek dünyanın Ayşem kahrı çekilir.
Sen sakat ol yeter bana dünyada,
Aşk şarabın zehir olsa içilir.

Bulamadım, bulamıyom ben,
Bulamam ki, yâr gibi seven.

Yürü Yürü

Yabandan gel,
Kömür de gözlüm yabandan.

Kostak kostak yürü,
Çapraz çapraz yürü,
Aman da koçum yürü,
Aman da yürü, sağdan yürü.

Adım adım kaçıyor,
Çobandan koçum gözü.

Kostak kostak yürü,
Çapraz çapraz yürü,
Aman da koçum yürü,
Aman da yürü, sağdan yürü.

Köylü Sevdiğim

Yâr gider de yoluna,
Sarılaydın boynuna,
Sevdiğim, sevdiğim,
Köylü de sevdiğim.

Kirpikleri kalem kaşlı,
Sana da Yılmaz yakıştı,
Sevdiğim, sevdiğim,
Köylü de sevdiğim.

Yârim giymiş şalvarı,
Önüne de katmış davarı,
Sevdiğim, sevdiğim,
Köylü de sevdiğim.

Kirpikleri kalem kaşlı,
Sana da Yılmaz yakıştı,
Sevdiğim, sevdiğim,
Köylü de sevdiğim.

Kayaş Dolmuşu

Kayaş dolmuşu duruyor,
Mamak'ta dolmuş geliyor,
Kalk gidelim şoför gardaş,
Yolda da bayan bekliyor.

Yavaş yavaş gidelim,
Yolda da bayan bindirelim,
Kayaşa da gelince koşum,
Erkekleri indirelim.

Kayaş'tan da kalktı dolmuş,
Bentderesi'ne varınca durmuş,
Kalk gidelim şoför de gardaş,
Bize de sıra kalmamış.

Yavaş yavaş gidelim,
Bayanları bindirelim,
Kayaş'ta geçince dostum
Baraja da çekelim.

Ver Elini

Ayran içtim ben o yârin elinden
 Ayran içtim ben o yârin elinden
 Sarılaydım o incecik belinden
 Sarılaydım o incecik belinden.

Anan görürse de tutmaz dilini
 Anan görürse de tutmaz dilini
 Gel gidelim sevdiğim de ver elini
 Gel gidelim sevdiğim de ver elini

Kurban oldum Ankara'nın yoluna
 Kurban oldum Ankara'nın yoluna.
 Gel gidelim sevdiğim de gir koluma
 Gel gidelim sevdiğim de gir koluma.

Anan görürse de tutmaz dilini
 Anan görürse de tutmaz dilini.
 Gel gidelim sevdiğim de ver elini
 Gel gidelim sevdiğim de ver elini.

Mekânımız Kayaş

Memleketim Ankara, Kayaş,
 Mekânımız oldu baraj.
 Haydi de gidelim Seyit,
 İçelim yavaş yavaş.
 Mekânımız oldu Kayaş,
 Gel kızım yavaş yavaş.

Biz muhabbeti severiz,
Kaşıkları döveriz.
Kusura bakma güzelim,
Biz muhabbeti severiz.

Mekânımız oldu Kayaş,
Gel kızım yavaş yavaş.

Atım Arap

Atım araptır,
Benim anam.
Yüküm de şaraptır,
Benim koçum.

Atım kara,
Ben kara.
Aman da memleketim koçum,
Kayaş, Ankara.

Bir elimde sazım,
Çalar da bazı bazı.
Öpüm dirken ısıtırverdi,
O deyyusun kızı.

Ankara bizi,
Eğlemez aman aman.
Aman da kalkın,
Gidelim Suna'ma koçum.

Hey kargalar kargalar,
 Aman da sarhoş,
 Dallarını ırgalar,
 Irgalar da koçum.

Alsana findık fıstık
 Baş altında yastık
 Uyandıkça koçum

On dördünü geçenler
 Geçenler aman aman.
 Aman da koca diye koçum
 Sayıklar vay vay.

Sarı Kız

Yandım aman aman sarı kız.
 Öldüm aman aman sarı kız.
 Yâr, yâr, yâr öldüm.

Koyma beni yalnız.
 Yalvarıyom sana sarı kız,
 Koyma beni yalnız.
 Seni dinsiz imansız.

Aman şu benim selâmımı,
 Haydi şu benim selâmımı,
 Yâr, yâr yandım öldüm.
 Yâra kim ulaştırır.

Benim Yârim

Benim yârim gurbet elde bekliyor,
Benim yârim gurbet elde bekliyor.
Gelir diye günü güne ekliyor,
Gelir diye günü güne ekliyor.

Suya gider su helkesi kolunda,
Suya gider su helkesi kolunda.
Bir gerecik kalaydım da koynunda,
Bir gerecik kalaydım da yanında.

Sağdan Gel

Yamandan gel yamandan,
Aman güzel oğlan.
Kan damlıyor kamadan,
Sevdim bekâr oğlan.

Sağdan gel, soldan gel,
Olmadı sıran bu yandan gel.

Öyle sevda mı olur?
Aman güzel oğlan.
İstet beni babamdan,
Sevdim bekâr oğlan.

Sağdan gel, soldan gel,
Olmadı sıran bu yandan gel.

Hatip çayı uzulu,
Aman güzel oğlan.

Çekemiyom nazını,
Sevdim Hasanoğlan.

Sağdan gel, soldan gel,
Olmadı sıran bu yandan gel.

Böyle sevda mı olur?
Aman güzel oğlan.
İstet beni amcamdan,
Sevdim bekâr oğlan.

Sağdan gel, soldan gel,
Olmadı sıran bu yandan gel.

Ağa Gelin Sürmelim
Ağa gelin de indim ola yayladan
Gaşın değil gözün beni ağlatan
Ağa gelin sürmelim.

Ağa gelin de oturmuştta taşın üstüne
Taramış zülfünü de kaşın üstüne
Ağa gelin sürmelim.

Yüce dağ başında da yayılır bir yılın
Hanesi yıkılmışta evleri viran
Ağa gelin sürmelim.

Geline Kına Yakılırken
Bismillah deyin kınaya
Çağırın gelsin anaya

Kınan al olsun
 Orda dirliği bal olsun
 Hani bu kızın anası
 Önünde mumlar yanası
 Hatladı çıktı eşiği
 Sofrada kaldı kaşığı
 Kız ananın tatlı danışığı
 Kınan al olsun
 Orda dirliği bal olsun.

Gelin Övme

Ah nedelim vah nedelim
 Bağ bahçeye gidelim
 Yol kalsın gönül kalmasın
 Kaynana kadına gidelim.

Ah nidelim vah nidelim
 Eltisi kadına gidelim
 Görümcesi kadına gidelim.

Kına Türküleri

Kutludüğün beldesinde yapılan kına gecelerinde söylenen türkülerden tespit edilenler aşağıda yer almaktadır.

...

Kınaya gelin kınaya
 Çağırın gelsin anaya
 Gelin kınan kutlu olsun
 Vardığın yer mutlu olsun.

Kınası karlı tasta
Oğlan evi pek havasta
Kız anası baba yasta
Gelin kınan kutlu olsun
Orada dirliğin tatlı olsun.

Hani bu gün kız anası
Başın tamun anası
Çağırın gelsin anası
Gelin kınan kutlu olsun.

Kınayı getirin ana
Parmağı bastırın ana
Bu gecede misafirim
Koynunuzda yatırın ana

Çakmağı çakmaya geldim
Kınayı yakmaya geldim
Her işi bitirmişim
Kınayı yakmaya geldim.

Atladı geçti eşiği
Sofrada kaldı kaşığı
Kız ananın tatlı danışığı
Gelin kına kutlu olsun
Vardığın yer mutlu olsun

Kafa aşlar kafa aşlar
Yol yolunun yaşlı taşlar
Hakkınızı helâl edin

Ben gidiyom kız kardeşler
Hakkınızı helal edin
Ben gidiyom kardaşlar

Siniyi kırdın kuzu
Almayın yaban kızı
Olursa köylüm olsun
Hem tadı var hem de tuzu.

Kız anası gelmeyince
Baş aşını vermeyince
Gelin elin kınaya vermeyince
Kınan elin al olsun, al olsun.

Damınızda asma yedim
Sırtımızda yük yedim
Bir canımda lokman etim
Anam değil misafirim.

Keklik gelir seke seke
Kulağında altun küpe
Ben anamdan ayrılmazdım
Ayırdılar çeke çeke.
Ben babamdan ayrılmazdım
Ayırdılar çeke çeke.

Çayda çıralar yanıyor
Yanıp yanıp sönüyor
Kız elini kınaya verme
Vay benim anam anam.

Arap atım kırılmasın
Kömüşümüz yorulmasın
Kız evinde daralmasın
Verin gelini gidelim.
Kız evinde ağlamasın
Verin gelini gidelim.

Kara kazan kaynamasın
Atam tüfek oynamasın
Bu da Allah'ın emridir
Canım anam ağlamasın.
Bu da Peygamber sünneti
Canım babam ağlamasın.

Ah nedelim vah nedelim
Bağa bahçaya gidelim
Yol kalsın gönül kalmasın
Kaynana kadına gidelim.
Yol kalsın gönül kalmasın
Kaynana kadına gidelim.

Ah nidelim vah nidelim
Bağa bahçeye gidelim
Yol kalsın gönül kalmasın
Halatlı kadına gidelim
Yol kalsın gönül kalmasın
Halatlı kadına gidelim.

Ah nidelim vah nidelim
Bağa bahçeye gidelim

Yol kalsın gönül kalmasın
Örümcekli kadına gidelim.

Çöreğimiz yağlı mı ola
Baklavamız mola mola
Kaynana kadın yolla mola
Yolla pişkeşe gidelim
Kaynana kadın yolla mola
Yolla pişkeşe gidelim.

Ah nidelim vah nidelim
Bağa bahçele gidelim
Ah nidelim vah nidelim
Bağa bahçeye gidelim

Yol kalsın gönül kalmasın
Yengesi kadına gidelim
Yol kalsın gönül kalmasın
Cümlesi kadına gidelim

...

Gülüm Gonca İken

Irmağa ektilerde âlâ bostanı
Giydirmeyin name kıza fıstanı
Beni vuran düşmanların Osmanı
Gülüm gonca iken soldurdun felek.

Elimde tabancam, çiftem dalımda
Hazırımış Osmanınki elinde
Yedim kurşunu da kaldım yerimde
Gülüm gonca iken soldurdun felek.

Aşağıdan gelir çifte jandarma
 Baba beri sol yanıma dönderme
 Ben ölürüm Ankara'ya gönderme
 Gülüm gonca iken soldurdun felek.

b) Mâniler

Mâniler, Türk halk şiirinin genellikle yedi heceden oluşan dört dizelik en küçük nazım türüdür. Mâni, dörtlük içinde bir anlam bütünlüğü gösterir. Anlamın ağırlığını taşıyan dizeler genellikle mâninin üçüncü ve dördüncü dizelerindedir. Dörtlüğün ilk iki dizesi, son iki dizeye hazırlık sağlayan doldurma dizelerdir.

Mâniler, özelliklerine göre niyet, atışma, bekçi, mektup, âşık mânileri, çalışırken söylenen, semai kahvelerinde söylenen, düğünlerde söylenen mâniler şeklinde tasniflere ayrılmıştır.

Beldede eskiden dibek döğülürken söylenen mâniler, şimdi toplu olarak yapılan işlerde, kına gecelerinde, özel eğlence günlerinde söylenmektedir. Mânilerden örnekler:

Düğünlerde Söylenen Mâniler

Bir mâni iki mâni
 Yoktur yarın imanı
 İmansız yâra düştüm
 Mevlâm versin imanı.

Bahçelerde ahım var
 Bir türlü ziyahım var
 Göz görmüş gönül sevmiş
 Benim ne günahım var.

Mânini mayır ayım
 Gülünü ayır yâрім
 Eğer karnın aç ise
 Karnını doyur yâрім.

Bahçe bara mı gider?
Ayva nara mı gider?
Aman gemici dayı
Bu yol yâra mı gider?

Bahçe barsız olur mu?
Ayva narsız olur mu?
Ben hâkime danıştım
Bekar yârsız olur mu?

İki lüleli pınar
Soksam ellerin donar
Nazlı yârdan ayrıldım
Ciğerim ona yanar.

Şu dağlar olmasaydı
Çiçeği solmasaydı
Ölüm Allah'ın emri
Ayrılık olmasaydı.

Şu dağın ardı meşe
Gün kalka gölge düşe
Beni yârdan ayıranın
Evine hıvan düşe.

Anadolu uşağı
Gevşek bağlar kuşağı
Onu bunu dinlemez
Çeker vurur bıçağı

Al işlik mavi düğme
Yine düştün gönlüme
Yâr fikrime geldikçe
Kan damlar yüreğime.

Su akar pişman
Güzellik başa düşman
İstemem dul herifi
Yüzü dost karnı düş

Armut daldan düşer mi?
Yâr güneşte pişer mi?
Sevip sevip ayrılmak
Şansımıza düşer mi?

Endim çeşme başına
Bir kız geldi karşıma
Bir öptüm bir ısırdım
Aklım geldi başıma.

Kaşların ince ince
Olur mu görmeyince,
Seni bana vermezler
Düşmanlar ölmeyince.

Kadifeyi boyarlar
Gizli söyle duyarlar
İki gönül bir olsun
Bize nikâh kıyarlar.

Kadifeli güzelim
 Giyin kuşan gezelim
 Ceplerin kayma dolu
 Zevk edelim gezelim.

Asma çardaktan aşmış
 Filizleri dolaşmış
 Yârin güzel saçları
 İnce bele dolaşmış.

Kutludüğün – Bayındır:
 Birbirinden hayındır.
 Buzağı pabuç yemez
 Bu bize bir oyundur.

Son mâninin hikâyesi şöyledir:

“Geçmiş zaman içinde bir tahsildar Kutludüğün'e gelmiş. Köylüyü sıkıştırmış, yemiş, içmiş. Gece köyde yatmış. Sabah kalkmış. Bakmış ki pabuçlar yok, başlamış bağırıp çağırmaya. Büyük küçük, çoluk çocuk aramışlar pabucu, yine de bulamamışlar. Pabucu buzağı yedi diye karar kılmışlar.”

c) Ağıtlar

“Bir kimsenin ölümü üzerine duyulan acıyı anlatmak amacıyla söylenen şiirlerdir. Ölümünden duyulan üzüntüyle birlikte merhumun iyilikleri de anlatılır. Halk şiiri malı olan ağıtlar da vardır. Bunlar genellikle genç yaşta ölen kız ve delikanlılar için söylenir. Ayrıca gelin olup anasının evinden ayrılan kızlar için de ağıtlar yakılır” (Dilçin 1992: 342).

Yaklaşık 1885 yılında meydana gelen bir hadiseyle ilgili kızlar tarafından dilden dile aktarılan ağıt, 1965 yılında Mustafa Mutlu tarafından derlenmiştir. Ağıtın meydana gelişi şöyle anlatılmaktadır:

Nişanlı bir kız evini sıvar, temizler ve çeşmeye su almak için gider. Yolda iki kişi kızı kaçırmak ister. Bu kişiler kızı daha önce istemişler fakat verilmemiştir. Kız teslim olmayınca da onu öldürürler.

Evlerinin önü kayalık taşlı
 Çorapta kaldı şişlerim başlı
 Anam ağlar gözlerim yaşlı
 İki düşman koyamadı eve
 Şahidim oldu kapıylan söğüt.

Aldı araba yel gibi gitti
 Ciğerim ezdi de içimi ditti.
 Anamınan bacım yasım etti.
 Ağla anam kaderime yazıma
 Hem canıma kıydı hem de kuzuma.

Davar sağmaya gittim de
 Başladı davarlarım gakmaya
 Gözyaşlarım da başladı
 Yağmur gibi akmaya
 Anam geldi sandığıma bakmaya
 Sandığa da çeyizimi koyamadım
 Bu dünyadan da hevesimi alamadım.

Davarımı da bu yaylaya götürdüm
 Seni öldürdüğüme de pişmanlık getirdim.
 Ağlaya ağlaya da gözyaşımı sileyim
 Başıma geleni, felek kimden bileyim
 Davarımı da getirdim ağıla koydum
 Şeytan sözüne uydum da canına kıydım
 Esen yellerden de kokun gelir Zahidem.

Elma diktim de bahçemizde yetişir
 Deyus baban da benimle itişir
 Zahidem de gelin olmadan gidiyor
 Benim ciğerlerim oylum oylum tutuşur.
 Esen yellerden kokun gelir Zahidem.

Ağıt

Eliminen urganımı yağladım.
 Yıkılası samanlığa bağladım.
 Uğrun uğrun tenhalarda ağladım.
 Düğünüm mahşere kaldı yanarım.

Asıldım urgana da gözlerim yolda.
 Merakım kalmadı evlide dulda.
 Sevdiğim bilmiyom ne halda.
 Düğünüm mahşere kaldı yanarım.

Asıldım urgana da çıkmadı canım.
 Direğe vurmuşum ağrıdı yanım.
 Asılmada sebep pederim benim
 Düğünüm mahşere kaldı yanarım.

d) Bilmeceler

Bilmece, çoğunlukla somut kavramlarla üstü kapalı bir soruyu uzak yakın ilişki ve çağrışımlarla dikkatimize aksettiren kalıplaşmış şiirli sözlerdir. Bilmeceler halkın günlük hayatı, eşya, hayvan, bitki, tabiat gibi konulardan oluşur.

Bilmece geleneği birçok yerde değişirken veya bozulurken Kutludüğün beldesinde eskisi gibi olmasa da boş zamanları değerlendirme, eğlence aracı olarak sürmektedir. Naki Tezel 1969 yılında bastırduğu Türk Halk Bilmeceleri adlı eserinde Kutludüğün beldesi de dahil olmak üzere beldeye yakın yerleşim yerleri olan Kayaş, Araplar Köyü, Kıbrıs, Ortaköy, Bayındır'da bilmecelerin derlendiği belirtilmektedir.

O tarihten sonra, bu yörede başka bir araştırma yapıldığına dair bir kaynağa rastlanmamıştır.

1. İnsan ve insan organlarıyla ilgili bilmeceler

Benim bir damım var, içinde çapa dolu? (Ağız, diş)

İki sırtık, bir tuluk, üst tarafı şıprıdak, daha üstü muşıldak, daha üstü ışıldak, daha üstü dana buzağı yaylası? (Ayaklar, karın, ağız, burun, gözler, kafa)

Yemlik altında çıplak buzağı?(Dil)

Olura değmez, olmaza değer, vallahi değmez, billâhi değer?(Dudaklar)

Keser sapı, kendi yapı, bir ağacın beş budağı?(El)

Dam ardında teke bağlı, boynuzları köke bağlı?(Kadın saçı)

Yüz üstünde iki bağ çubuğu?(Kaş)

Yağlı kaşık, yüze yapışık?(Kulak)

2. Hayvanlarla, hayvanî ürünlerle ilgili bilmeceler

Cici mici kuşlar, cami taşlar, verir emeği, ele bağışlar?(Arı)

Oyulmuş ağaçtan oluklar, içinde ver kalbur kavuklar, bu yağrulmuş çiçek macununu ne balıklar yapar, ne tavuklar?(Arı kovanı, bal peteği)

Canlı kaçar, cansız kovalar?(At, araba)

Dört takı takı, iki bakı bakı, iki dinki dinki, bir finki finki?(Eşek)

Kafası tarak, kuyruğu orak, sesi uzun, kendi kısa?(Horoz)

Bir küçücük kumbara, erzak taşır ambara? (Karıncı)

Dağdan gelir sekerek, kuru üzüm dökerek?(Keçi)

Ekinsiz tarladan hoşlanmaz?(Kuş)

Yer altında yağlı kayış?(Yılan)

Suda çabalar, perçin ayak, perçin bıyık?(Balık, tavşan)

Baca üstünde hokkabaz, bunu bilmeyen kel papaz?(Leylek)

3. Bitkilerle, bitki ürünleriyle ilgili bilmeceler

Uzun uzun uzanır, senede bir bezenir?(Ağaç)

Dal üstünde bir sarı oğlan? (Ayva)

Çıtır çıtır yenir, ona eğlence denir?(Çekirdek, fıstık)

Dal üstünde al yanaklı oğlan?(Elma)

Fil fillice, burnu eğrice?(Nohut)

Dal ucunda ateş yanar?(Kiraz)

Bak bir sürü çocuk var, Peşlerinde kuyruk var?(Üzüm)

Alçacık boylu, kırmızı donlu?(Domates)

Yazın doğdu, kışın evde?(Turşu)

İçicik, fıcıcık, içi dolu turşucuk?(Limon)

Yazın gök, kışın gök, bunu bilmeyen ağzına bir kürek bok?(Çam ağacı)

Dağdan attım kırılmaz, bir yumruğa dayanmaz?(Soğan)

Ektim nohut, bitti söğüt, yaprağı kıt, kendi armut?(Yer elması)

4. Tabiatla, tabiat olaylarıyla ilgili bilmeceler

Bir kutu şeker, dünyayı eker?(Güneş)

Kapıyı açar, kapatmadan kaçar?(Rüzgâr)

Özü doyar, gözü doymaz?(Toprak)

Bir kalbur cevizim var, soyarım soyarım bitmez?(Yıldızlar)

Dağdan gelir, taştan gelir, eyerlenmiş aslan gelir?(Sel)

5. Eşyalarla ilgili bilmeceler

-Bir öküzüm var, bağlarsam gezer, çözersem yatar?(Ayakkabı)

Kuru girdi, sulu çıktı?(Bakraç)

Taştan elciği var, ağaçtan dilciği var?(Bulgar taşı)

Dağdan gelir dak gibi, kolları budak gibi eğilir su içer, bağırır oğlak gibi?(Kağrı)

İnim inim inler, cümle alem dinler?(Davul)

Altı taş, üstü tahta, sekiz ayak, iki baş?(Düven, ikizler)

Taşa bastım, tereğe çıktım?(Eyer)

Kıllı ağzını açtı, çıplak içine kaçtı?(Yün çorabı)
 Akşamdan çamur, sabahtan kömür, kadınlar yakar, ağalar bakar?(Kına)
 Çarşıdan kapkara, evde kıpkırmızı?(Kömür)
 Gel bize, otur üstüne?(Minder)
 Zengin elinde, fakarının dilinde?(Para)
 Yer altında gezer, yedi gelinden güzel?(Sapan demiri)
 Parça parça yapısı, göğe bakar kapısı?(Sepet)
 Derindir kuyu, gümbürder suyu, çeken ölmez, içen ölü? (Tüfek)
 Cansız, canlıyı tutup durur?(Yular)
 Dağda takılar?(Tüfek)
 İncedir uzundur ucu, gidip geldikçe bitirir işi?(Kalem)

6. Ölüm, din ve öteki konularla ilgili bilmeceleer:

Hasretleri kavuşturur, dargınları barıştırır? (Bayram)
 Bir cansız dört canlıya binmiş, bu ne biçim iş ? (Cenaze ve taşıyanlar)
 Bir baş bin başı devirir?(İmam)
 Adı küçük kendi büyük?(Kur'an)
 Dışı sivri, içi eğri?(Minare)
 Bir tabak yemişim var, yarısı yenir, yarısı yenmez?(Ramazan)

Hız. Ali'nin taptığı tapı,
 Yıkılmaz bu mevlânın yaptığı yapı,
 On iki bahçede kırk sekiz kapı,
 Gül nadir ağaç budağında biter?
 (Allah, insan, on iki ay-hafta,Bayram)

Şu tepenin öte yüzü, beri yüzü,
 Güldürmenin küçük kızı,
 Güldür güldür şepit yazar?
 (Kur'an)

e) Masallar

Şükrü Elçin, "Halk Edebiyatına Giriş" adlı eserinde masalı, bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait hâdiselerin macerası, hikâyesi olarak tarif etmektedir (Elçin 1986: 127).

Halk arasında yüzyıllardan beri masallarda olağanüstü kişiler ve olaylar anlatılmaktadır. Masallar" bir varmış bir yokmuş" gibi bir anlatımla başlar ve "yedi, içti ,muratlarına erdiler" veya "onlar erdi muratlarına, biz çıkalım kerevetine, gökten üç elma düştü, biri anlatana, biri dinleyene, biri de bana" gibi sözlerle sona erer.

Kutludüğün beldesinde derlenen masallar şunlardır:

Balı Amca

Bir Balı Amca varmış. Sık sık ava gidermiş. Bir gün tazısıyla birlikte ava gittiğinde çevresini kurtlar sarmış. Balı Amca dağda bulunan bir kulübeye kendini zor atmış. Tazı köye dönmüş. Köyde tazıyı yalnız görenler "Balı Amca niye dönmedi" diyerek merak etmişler. Köylüler, Balı Amca'yı sabahleyin aramaya dağa gitmişler ve kulübede bulmuşlar. Balı Amca'nın ağız dili tutulmuş. Doktora götürmüşler. Doktor "hasta kırk güne kadar iyileşmezse ölür" demiş. Balı Amca kırk gün sonra ölmüş.

Alçak Gönüllü

Bir kadının bir oğlu varmış. Çok fakirmiş. Bir gün oğlu nasip aramaya çıkmış. Dağ tepe aşmış, kapısız ve penceresiz bir binaya varmış. Duvar dibine otururken bir sakallı hızır yanına gelmiş. Hızır: "*sen ne arıyorsun*" diye sormuş. Oğlan da "*ya baba ben nasip arıyorum*" demiş. Hızır: "*oğlum, ben seni çalıştırırım ama benim ne tür iş yaptığıma karışmayacaksın*" demiş. Oğlan da "*tamam baba*" diye cevap vermiş.

Kapısız ve penceresiz binadan bir kapı açılmış. İçerisi cennet gibiymiş. Hızır, oğlana "*senin yapacağın iş sadece bana abdest aldırarak, başka bir iş yapmayacaksın*" demiş. Hızırın kolları ilk gün abdest alırken bembeyazmış. Hızır abdest almış ve gitmiş. Ertesi gün abdest alırken kolları biraz kanlıymış. Hızır abdest almış ve gitmiş. Hızır üçüncü gün abdest aldığında kolları dirseklerine kadar kanlıymış. Hızır oğlana "*oğlum senin işin bitti, gidebilirsin*" demiş. Oğlan "*ya baba benim bir sorum var cevap almadan gitmem*" demiş. Hızır, oğlana bir yük altın vererek soru sormadan gitmesini söylemiş. Oğlan da cevap almadan gitmiyormuş. Hızır, oğlanın gitmediğini görünce cevap vermiş "*kollarım beyaz iken mümin kulların canını alırım, kollarım az kanlı iken, az günahlı kişilerin canını alırım,*

kollarım dirseklerime kadar kanlı olduğunda asi kulların canını alırım.” demiş. Oğlan hızıra, “Ya baba benim canımı ne zaman alacaksın?” diye sormuş. Hızır da, oğlana soru sormadan gitmesini istemiş. Oğlan cevap almadan gitmiyormuş. Sonunda hızır oğlana: “senin canını gerdek gecesi alacağım” diye cevap vermiş. Bunun üzerine oğlan evine dönmüş. Annesi oğlunun geldiğini görünce sevinmiş ve “sana sultanların padişahların, zenginlerin kızını alacağım” demiş. Oğlan ise “fakir bir kızla evlenirim yoksa evlenmem” diye cevap vermiş. Annesi, “kimsenin yüzüne bakmadığı şu kıza mı kaldın?” demiş. Sonunda oğlan ile fakir kıızı evlendirmeye karar verilmiş. Gerdek gecesi oğlan iki rekât namaz kılarken hızır görmüş. Oğlan hızıra “annemle helâlleşeyim sonra canımı al” diyerek izin istemiş. Oğlan annesine giderek büyükler küçüklerin kusurlarını affeder diyerek helâlleşmiş ve evine dönmüş. Hızırın önünde durmuş. Hızır oğlana “kalk oğlum sen ne güzel çalıştın, çabaladın, rızkını annenin eline verdin, annen ise yükseklerden uçtu. Sen fakir kıızı istemene rağmen o zengin kıızı istedi. Ben sana yüz yıl ömür veriyorum” demiş. Hızır oğlanın sırtını sıvazlayarak oradan ayrılmış.

e) Atalar Sözü

“Maddî şekli bir hareket noktası yapan ve ilk söyleyicilerini tesbit edemediğimiz bu dil mahsulleri, hayat prensibi olacak fikir ve düşünceleri, din, ahlâk, hukuk, iktisat, terbiye, gelenek-görenek ile tabiat hâdiselerinden, teknikten vb. çıkacak kaideleri müşahhasan mücerrede giden bir yolla, bazen bir fıkrâ kılığında söz ve yazı ile nesillerden nesillere intikal ettiren hikmetli cümlelerdir” (Elçin 1986: 62).

Beldede derlenen atalar sözü şunlardır:

- Zerdali elin, eşek emanet kavsarayı (sepeti) ödünç gezdiriyor.
- Ot kök üstünde biter.
- Kaval elin yel Allah’ın, sana parmaklarını oynatmak düşer
- Katranı kaynatsan olmaz ki şeker, cinsini sevdiğim cinsi cinsine çeker.
- Davul dengi dengine çalar.
- Dağdan gelen bağdakini kovar.
- Uzaktan davulun sesi iyi gelir.
- Görünen dağ kılavuz istemez.
- Bakarsan bağ, bakmazsan dağ olur.
- Baba oğluna bağ bağışlamış, oğlu babaya bir salkım üzüm vermemiş.
- Anasına bak kıızı al, astarına bak bezini al.

- Beller bedirinki gibi, sallar Sadirin ki gibi.
- Oturduğun ahır sekisi, çağırıldığı İstanbul türküsü.
- Ayranı yok içmeye, tahtevannan gider sıçmaya.
- Asıl azmaz bal kokmaz, kokarsa yağ kokar
- Onun aslı yoğurttur.
- Sünnet olmayan erkek sayılmaz, askerlik yapmayan adam sayılmaz.



a) Kaynak Kişiler

Abdullah Helvacı, 1961, Belediye Başkanı.

Ali Kale, 1930, Emekli.

Ali Telli, 1956, İşçi,

Metin Helvacı, 1951, Emekli ve ticaretle uğraşır.

Bayram Mesci, 1969, Ticaretle uğraşır.

Hasan Küçük, 1933, Emekli.

Mehmet Yıldırım, 1936, Emekli.

Ömer Seymen, 1942, Emekli.

Şuayip Ediz, 1943, Terzi.

Osman Şahin, 1958, Oruçreis İlköğretim Okulu Müdür Yardımcısı.

Dr. Zafer Mutlu, 1956, Kutludüğün Sağlık Ocağı Doktoru.

Emine Saraç, 1921, Ev hanımı.

Emine Mesci, 1940, Ev hanımı.

Zeynep Mesci, 1967, Ev hanımı.

Ahmet Helvacı, 1931, Emekli.

Mehmet Sertcan, 1949, Serbest çalışır.

Mustafa Yazar, 1959, Memur.

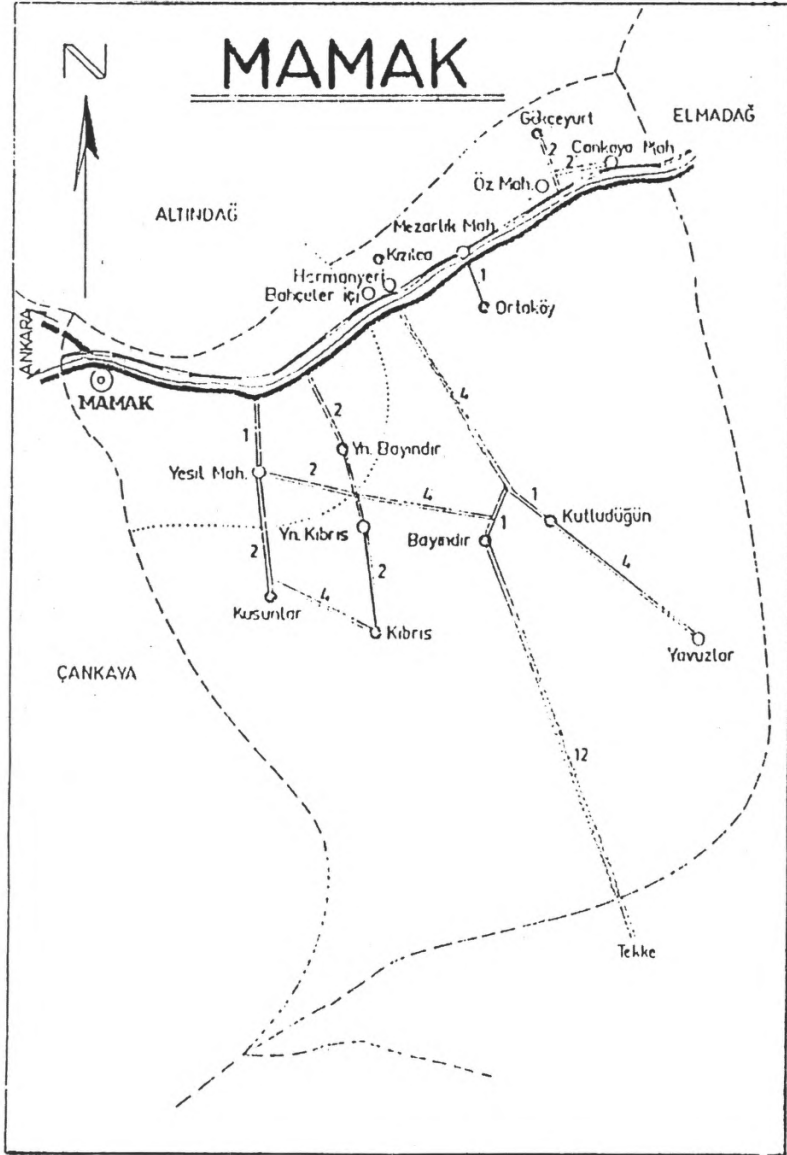
İsmet Özçelik, 1948, Emekli, Akçaali köyünden, Ankara'da oturur.

Nihat Meydan, 1963, Memur.

İlhami Küçük, 1945, Emekli.

Gürcan Yılmaz, 1966, Serbest çalışır.

İsmail Yalçın, 1948, Emekli.



TRABZON'UN BEŞİKDÜZÜ İLÇESİ'NDE "SERENDER"İN KÖY HAYATINDAKİ YERİ VE BİR SERENDER NUMUNESİ

ŞAHİN KÖKTÜRK*
M. HALİSTİN KUKUL**

Mahallî veya yerli kültür de denilen halk kültürü unsurlarının her biri, çok sade veya basit görünümlü bir hayat tarzının nev'i şahsına mahsus parçalarıdır.

Bunlar; umumî veya millî kültürün birer zerresi, birer tamamlayıcısı, birer var oluş sebebidirler.

Maddî ve manevî cepheleriyle bir bütün teşkil eden kültür, son zamanlarda, memleketimizde o kadar değişik şekillerde tarif ve telaffuz edildi ki, bizim mevzuumuzu teşkil eden "serender" in bunlardan hangisinin içine girebileceğini tespit için kısa da olsa bazı açıklamalarımız olacaktır. Bugüne kadar, umumî neşriyatta ve halk arasında kullanılan kültür deyimlerini şöyle sıralamak mümkündür: Kahve kültürü, burjuva kültürü, apartman kültürü, varoş kültürü, proleter kültürü, spor kültürü, tarih kültürü, şehir kültürü, bölge kültürü, gecekondu kültürü, köy kültürü vs.

Bütün bu kültür ifadelerinden öte "kültür"ü çepeçevre kuşatabilecek ilmî bir tarife ihtiyaç vardır. Böylece; mevzuumuza esas teşkil edecek olan meseleye de ışık tutmuş olunacaktır.

Prof. Dr. Mümtaz Turhan kültürü şöyle tarif eder: "Kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddî ve manevî kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alâkaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, umumî atitüt, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar birlikte, o

* Yard. Doç. Dr. , KÖKTÜRK, Şahin; On dokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim üyesi.

** KUKUL, M. Halistin; Emekli öğretim görevlisi, şair, yazar.

Adres: Liman Mah., Gezi Cad., Bolu Sok., Filiz Apt., 3/15, 55100 SAMSUN.

cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususî bir hayat tarzı temin eder”¹

Görülüyor ki; cemiyet içindeki farklı farklı unsurların müşterekliği, maddî ve manevî yapılarıyla bir bütün teşkil ederek umûmî kültürü meydana getiriyor.

Bu hususta Prof. Dr. Mehmet Kaplan, “Halk Kültürü ve Yüksek Kültür” başlıklı makalesiyle mevzuumuza ışık tutup, açıklık getiriyor: “Türk halkının kendisine has zengin bir kültürü olduğunda asla şüphe edilemez. Cahil olmasına rağmen bizim insanımıza en ince duyguyu, en yüksek ahlâkı veren, hatta onu birçok bakımlardan mektep, medrese görmüş eski veya yeni münevverlere üstün kılan odur...”

Tabiatın içinde gizlenmiş olan kuvvetleri nasıl büyük âlimler ve mucitler keşfederlerse, halkın ve halk kültürünün sinesinde bulunan cevherleri de büyük sanatkârlar ortaya koyarlar.

Memleketimizde bunca folklor malzemesi toplandığı halde neden bunlardan faydalananların sayısı son derece azdır? Bunun sebebi kendi şahsiyetlerini zenginleştiren insanların mahdut oluşudur... Halk kültürünü; gayrişahsî, pasif bir gözle değil, bilâkis şahsî ve aktif bir heyecan ve ihtirasla ele aldığımız zaman o alelâde bir malzeme yığını olmaktan çıkarak, canlı bir sanat eseri haline gelecektir.

Benim kanaatime göre halk kültürünü diriltmenin en emin yolu yüksek kültüre sahip olmaktır.

Yunus Emre’yi Yunus Emre yapan da yüksek bir kültüre sahip oluşudur. İslâmîyetsiz, tasavvufsz bir Yunus Emre tasavvur edebilir miyiz?”²

Bu düşüncelerden hareketle; muhitimiz olan Beşikdüzü’ndeki umumî yaşayışı, geçim şartlarını ve kaynaklarını, ziraat ve hayvancılığı, toprağın önemini ve denize olan bağlılığı bilmek lâzımdır.

Bu durum hakkında; sadece bugünün buzdolaplı, renkli televizyonlu, cep telefonlu, elektrik süpürgeli, hususî taksili ve hatta bilgisayarlı evlerine bakarak hüküm vermemek gerekir. En azından; elli-altmış yıl öncelerine ulaşarak kültür birikimlerini değerlendirmek zarurîdir.

İşte; mevzuumuz olan “serender”in köy hayatındaki yeri ve önemini kavrayabilmek için bunun hangi hayat şartlarından doğduğunu izah etmeliyiz.

Bu hususta, şu anda, ilerde numunemiz olacak “serender”in yarısının da sahibi olan M. Halistin Kukul şunları söylemektedir:

¹ Mümtaz Turhan (Prof. Dr.), Kültür Değişmeleri, Millî Eğitim Basım Evi, İkinci Basılış, İstanbul 1972, s.56.

² Mehmet Kaplan (Prof. Dr.), Nesillerin Ruhu, İkinci Basılış, Hareket Yayınları, İstanbul 1970, s.137-141.

"Karadeniz'in, hâliyle Trabzon'un ve ona bağlı olarak da Beşikdüzü'nün köy hayatında insanların yattığı ve yediği yerlerin haricinde iki ana unsur vardır. Biri ahır; diğeri bahçe. Bahçeye bağlı olarak da "serender" bulunmaktadır.

Eski köy evleri, arazi ve iklim şartları da göz önüne alınarak yapıldı. Arazi meyilli olduğu için; önden bakılınca iki katlı, arkadan bakıldığında ise tek katlı görünümde olan evlerin altında mutlaka ahır bulunurdu.

Ahıra bir kapıdan, eve başka bir kapıdan girilirdi. Yatak odaları salon vs. umumiyetle ahırın üstünde olurdu. Eve girilen yere aşana (veya aşhane) denilirdi ki, burası topraktandı (daha sonraları betondan yapılmıştır). Girişte, hemen eşğin iç kısmında, suluk vardı. Suluk, -aşana toprak bile olsa- betondan olurdu. Burada el, ayak ve yüz yıkanır. Eşğin altında bir delik açılır ve suyun akması sağlanırdı. Suluk'un yanında hafif yüksek bir yere bakır güğümler ve ibrikler konulurdu. Burada bileği taşı denilen kesme taştan yapılmış içi çukur kısmında ateş yanardı. Yemek pişirilmediği zamanlar, üzerine dumandan simsiyah olmuş zincirlerle asılı duran yal kazanı (kara kazan) bulunurdu. Bu kazanda, su ısıtılmadığı zamanlar hayvanlar için yal ısıtılırdı. Toprak aşanada "badama" denilen tahtadan yapılmış sedirler vardı. Bu "badama"lar, yatak odalarına geçilen bir metre eninde yerlerdi. Bâzen üzerlerine minder atılır, imkânına göre "tastar" denilen kıl dokuma yaygılar, kilimler ya da halı serilirdi. "Badama"nın önünde, aşananın orta kısmında, geceleyin veya soğuk havalarda ahıra inilen, takriben bir kişinin inip çıkabileceği kepenk denilen kapılar bulunurdu. Bu kapıların bir tarafı menteşeliydi. Diğer tarafında ise, karak denilen bir kilit vardı. Bu, her ihtimale karşı, ahır kapısından gelebilecek tehlike için bir tedbirdi. Hâlen eski tip köy evlerinde buna rastlamamız mümkündür. Şu anda "serender"in önünde bulunan bana ait evin aynı tarzda fakat "kepenk"i olmayan bir ahır vardır.

Zaman içinde gelişen ve değişen teknoloji ve şartlar sebebiyle bu durumlar farklılaşmaktadır ki bu da çok tabiidir.

Evlerin döşemeleri umumiyetle tahtadır. Odaların altındaki ahır; gübresi vasıtasıyla ısıtma özelliğinden dolayı da içtimaî bir davranış olarak geçimi takviye eden unsurlardandır.

Karadeniz'in inekleri diyebilirim ki, sadece Türkiye'nin değil, belki de dünyanın en şanslı inekleridir. Neredeyse on iki ay yeşil ot-yaprak yiyebilmektedir. Ancak; buna mukabil, bir metreyi aşan karların yağdığı zamanlarda onların beslenmesi çok önemlidir. Çünkü her evin mutlaka birkaç ineği ve mutlaka bir de ahır vardır. Öyleyse; geçim için süt, yağ, yoğurt, çökelek, peynir, kırma (yöreye has bir peynir çeşidi) temininde inek yiyeceği hâliyle birinci öncelikli şart olmaktadır.

İşte, aile fertleri kalabalık, hem ikamet ettikleri ev hem de arazileri dar olan yöre halkı, kiler veya ambar vazifesi görebilecek bir yere ihtiyaç duymaktadırlar ki bu da “serender”dir.

Serender nedir? Ne maksatlarla kullanılır? Buna bir göz atalım.

Serender, “serendi” veya “tekir” de denilen, kış için un, mısır, meyva, patates vs. konularak muhafaza edilen dört ayak üzerine oturtulmuş tahta veya çit örgülü yapıdır.

Görülüyor ki, serenderler; kiler veya ambar vazifesi gören depolardır. Hayatı önem arz eden her durum, bir ihtiyacı ön plâna çıkarıyor ve çare bulduruyor.

Köy; tarla ve ahır demektir. Bu ikisi olmadan köylümüzün hayatını sürdürmesi imkânsızdır.

O halde; Beşikdüzü köylüsü serendere ihtiyaç duyabileceği hangi ürünleri yetiştirmektedir. Önce bunları sıralayalım ardından da mevzuumuz olan serenderin onun hayatındaki yerine ve önemine temas edelim.

Beşikdüzü köylüsü, iklim şartlarının elverişli olması dolayısıyla hemen hemen her türlü sebze ve meyveyı yetiştirmektedir. Ürün fazlasını serenderde muhafaza eden ve kısmen de satan köylünün yetiştirdiği sebzeler şunlardır: Karalâhana, mısır ve fasulye başta olmak üzere; bezelye, patlıcan, marul, domates, biber, maydanoz, turp, pırasa, soğan, sarımsak, salatalık, kabak, patates, pazi.

Beşikdüzü; meyva bakımından da çok zengin olup, hemen hemen herkesin bahçesinde şu meyvalar bulunmaktadır: Başta fındık olmak üzere elma, erik, armut, kiraz, vişne, kızılıcak, zeytin, incir, dut, kara yemiş, ayva, mandalina, portakal, siyah hurma, Trabzon hurması, nar, şeftali, böğürtlen, kestane, üzüm, muşmula (döngel). Bu ürünlere şimdilerde “kivi” de katılmış bulunmaktadır. Meyva olmamakla birlikte bahçe bitkisi olarak “çay”ı da unutmamalıyız.

Hâl böyle olunca, serendere de önemli vazifeler düşmektedir. O halde serenderin fonksiyonlarından bahsedebiliriz.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, serenderler; kiler vazifesi gören depolardır. Yerine göre zeminden bir buçuk iki metre yükseklikte, dört köşe yontulmuş, - büyüklüğüne göre - dört veya sekiz ayak üzerine oturtulmuş bir yapıdır. Dört ayak üzerine olanlar, umumiyetle tek kapılı; sekiz ayak üzerine kurulanlar ise iki kapılıdır. Yanları tahtadandır. Üzerleri ise yerine göre, ya “hartama” denilen ince tahta ile veya çinko ile örtülüdür.

Serenderin ayakları yine kalas köprülerle bağlanır. Ayaklarla aynı kalınlıkta olan bu kalasların arası, yani döşeme, fındık çubuğundan çit örülüdür. Hâliyle, yerden yüksek ve çit örülü bu döşeme havalandırmayı kolaylaştıracak tarzdadır.

Serenderlerin döşeme kalaslarıyla birleştikleri ayak başlıklarında yine kesme taştan yuvarlak koruganlar vardır. Bunlar, bilhassa fare gibi, fındığa, tahıl ürünlerine ve çuvallara zarar verebilecek hayvanların serendere çıkmalarını önlemek için yerleştirilir.

Mahsullerin serendere konmasıyla, evler de farelerden korunmuş olmaktadır. Şüphesiz ki esas sebep bu değildir. Asıl sebep; kışın yenecek ürünleri yazdan, ilkbaharda yenecekleri de sonbahardan saklamaktır.

Meselâ; süt makinelerinin bulunmadığı dönemlerde süttan yağ elde edilmesinde serender çok önemliydi. Zira ev ısısı, serender ısısına göre daha sıcaktır. Çünkü, serender de daimî bir hava akımı vardır. Bu da aynı zamanda serinletici özelliğinden dolayı buzdolabı vazifesi görmektedir. Serenderde süttan elde edilen kaymak daha fazladır. Sebebi ise, süte karışan yağ miktarının burada daha az oluşudur. Zira, ısı artınca yağ eriyip süte karışmaktadır. Bu da evdeki yağın az olmasına sebep olur. Demek ki, üretime katkı bakımından serender önemli bir ekonomik unsur olmaktadır.

Yine; peynir, çökelek ve kırma gibi süt ürünlerinin serenderde muhafazası daha kolaydır. Bilhassa kırma ve çökelek serenderde daha iyi kurumaktadır. Bu da, rutubet miktarı daha az olan serenderde bunların kurtlanmalarını önlemektedir.

Hem serinletme, hem de kurutma özelliği bulunan serenderin bu özelliklerinden istifadeyle mısır, fasulye, patıcan kurusu, hurma kurusu (siyah), erik kurusu, kabak, tane (çeş) veya başak hâlinde fındık, bütün kış boyunca istenildiği sürece saklanabilir.

Fındığın kabuklu olan tanesine "çeş" denir. Daldaki hâline ise "faşak" veya "başak" denilir. Başak hâlindeki fındığı bir fileye koyarak serendere asar ve orada kurutursanız tadına doyumaz bir lezzet kazanır. Kabuklu fasulye de aynı usülle kurutulabilir. Hava fazla sıcak olmadığı ve rutubetli olduğu için, kurutma işlemi bilhassa güneydoğu illerimizdeki gibi güneşte yapılmaz. Serender, hem serinletme hem de kurutma özelliğiyle bunun için bulunmaz bir mahaldir.

Beşikdüzü veya çevre insanı, bahara kadar burada sakladığı elmalardan yiyebilir. Portakal, mandalina, döngel için de burası iyi bir muhafaza yeridir.

Turşu, elbette ki her mevsimin olduğu gibi kış yiyeceklerinin en mühimlerindenidir. Beşikdüzü'nde ekşili de denilen turşu, bilhassa fasulyeden yapılır. Sadece patıcandan olan ve karışık turşulara da elbette yer verilir. Ancak ağırlık fasulye turşusundadır. Bu turşular çiğ olarak veya tereyağında kavrularak yenilir. Tenekelere ve toprak çömeleklere (şimdilerde naylon bidonlara) kurulan turşular yine serenderlerin emniyetli ortamında saklanırdı.

Tabiî şunu da söylememiz gerekir ki; serenderlere umumiyetle seyyar merdivenlerle çıkılır. İş bitirilince, seyyar merdiven serender sofası denilen açık bölmeye itilir! Zira her an merdivenden fare çıkabilir. Serenderlerin kapısı daima kilitli tutulur.

Serender; zirâî ürünlerin olduğu kadar deniz ürünlerinin de korunma yeridir. Bilhassa, bol çıktığı zamanlarda, tenekelere tuzlanan hamsiler yaz mevsiminde yenilmek üzere burada saklanır. Zaten; fındık, karalahana ve hamsi bu yörenin vazgeçilmez yiyecek çeşitleridir. Bunların saklandığı yer de elbette ki en az onlar kadar kıymetli olmalıdır.

Serenderlerin vazifeleri bunlarla sınırlı değildir. Fındık toplama malzemeleri olan fındık sepeti ve bele bağlanarak fındık toplanan fındık “şelek”i, fındığın harmanlanmasında kullanılan “tahta kürek” ve “gelberi”; fındık çuvalları, fındığı çuvallara doldurmada işe yarayan “yuvarlar silindir biçiminde altı-yedi kilo fındık alabilen ve tahtadan yapılmış bir ölçü malzemesi olan “kot” (“got”) (şimdilerde fındık taneleri yani “çeş”ler tenekelerle, çuvallara doldurulmaktadır.); fındık ayıklanması yani fındık ağacının veya ocağının kuru, çok kalın ve işe yaramaz dallarını, çok ince çıtırlarını ve dibindeki lüzumsuz bitki ve fazlalıklarının kesilmesi işlerinde kullanılan kirebi (girebi), kerente (kerenti) gibi âletlerle yine nacak, balta, testere, hızar ve keser gibi malzemeler burada muhafaza edilir.

Fındık çuvalları, şelekler, fasulye ve filede fındık başakları umumiyetle serenderin duvarlarına asılır. Her ihtimale karşı, fareden korunmak için, çuvalların fare tarafından kemirilmemesi, kesilmemesi için asmak en uygun yoldur. Daha ziyade elma, mandalina, portakal gibi meyvalara uygun bölmeler yapılır. Böylece havalandırma da uygun şekilde tatbik edilmiş olurdu. Ayrıca ayran yapılan ve yal yapılan tahta külekler de burada muhafaza altına alınır. Görülüyor ki, serender, bu yörede çok mühim bir rol oynamaktadır.

Yiyeceklerin saklanmasından, malzemelerin korunmasına kadar büyük bir hizmet ifa eden serenderler hâlâ câzibelerini kaybetmiş değillerdir. Mısırları koçan hâlinde veya bağ bağ; fasulyeleri, soğan, sarımsak ve kırmızı biberleri dizi dizi sofalarında asılı gördüğümüz serenderler; yapıları ve kullanılışlarındaki estetik (bedîî) unsurlarla da güzellikler sunmaktadır. Onlar, bir yamacın belinde uçmağa hazır bir kartal gibi dururlar.

Bunun için olacak, Prof. Dr. Mümtaz Turhan, “Kültür Değişmeleri” adlı eserinde bütün çiftçilerimiz için umumi bir mana taşıyabilecek ifadelerde bulunuyor ve diyor ki: “Onlara göre çiftçilik sadece maddî ihtiyaçları tatmine yarayan alelâde bir meşgale, bir meslek değildi; o, bütün insanî, maddi, manevi (dinî, ahlâkî, bedîî) ihtiyaçları, his ve heyecanları tatminle mükellef oldukça işlenmiş bir kültürün özü ve mümessiliydi. Asırların geliştiren olgunlaştırdığı bu mürekkep, maşerî faaliyet bir

takım normlara, şekillere; dinî, ahlâkî ve hattâ bedîî bazı kayıt ve kaidelere, ölçü ve kıymetlere dayanıyordu".³

Bizim insanımızın zevkleri, kabiliyetleri ve iş becerme azimleri, memleketin her bir köşesinde aynı hususiyetlerle devam edip gelmiştir.

Bu sebeptendir ki; serender, halk türkülerine mevzu olmuş; nesilden nesile bütün hassasiyetiyle kültür değeri hüviyetiyle hüküm kazanmıştır.

Serender hakkında sunacağımız ilk türkü şöyledir:

"Bu yıl mısır çok oldu

Doldu serendi doldu

Ne yapalım sevdiğim

Bize Allah'dan oldu."

Bu mânide; mısır-serendi (serender) münasebeti apaçık görünmektedir. Bilhassa İkinci Cihan Harbi yıllarında büyük kıtlık çekilmiş; ekmeklik mısır dahi bulunamamış, mısır koçanları öğütülerek un haline getirilmiş ve ekmek yapılmıştır. M. Halistin Kukul'un annesi Gülhanım Kukul'un anlattığına göre, o dönemde (Ocak 1943) doğan oğlu M.Halistin Kukul'a mısır koçanını öğütterek mama yaptığını söylemesi bunun önemini daha da artırmaktadır. Serendi'nin mısırla dolu olmasına sevinmenin temelinde böyle bir tarihî-psikolojik durum yatmaktadır.

Mısırın çok olması, serendi'nin dolup taşmasının sevinci ve insanımızın başına gelen başka bir felâket veya üzüntüyü de sükûnetle "Allah'tan oldu" diyerek tevekkülle karşılaması, bizim insanımıza mahsus iyi bir haslettir.

Görüldüğü gibi, burada serender'e "serendi" denilmekte; fakat bir başka Karadeniz türküsünde de aynı manada "tekir" kelimesi kullanılmaktadır:

"Evin üstü keremit

Tekirinki hartama

O gavurun kızını

Sarsam iman tahtama."

Hartama; daha önce de belirttiğimiz gibi, çam kalasından yapılan, takriben bir metre boyunda, on santim genişlikte ve yarım santim kadar kalınlıkta olan bir çeşit tahtadır ki, serenderlerin, merakların ve bazen de tahta evlerin çatısını örtmekte

³ Mümtaz Turhan, (Prof. Dr.), age., s.124.

(kaplamakta) kullanılır. Burada; tekir'in üstünün hartama ile kaplı olduğu; evinkinin ise kiremitten olduğu açıkça beyan edilmektedir.

Yine bir başka Karadeniz türküsünde de serender, serendi veya tekir; “ambar” olarak karşımıza çıkar. Serender'in bir çeşit ambarlık vazifesi yaptığı da göz önüne alınırsa, buradaki mana eşitliğine hiç şaşmamak gerekir. Türkünün yakın zamanlara ait olması, serender, serendi veya tekir kelimelerinin unutulduğu manasına gelmez; gelmemelidir. Zira maksat ayındır. İşte türkü:

Misiri kuruttun mi
Ambarda duruttun mi
Nenen çaruk giyerdi da
Bunlari unuttun mi”

Mısırın kurutulması ve ambarda durdurulması mevzuumuza ışık tutacak bir tarzdadır. Zira serenderler, serinleten ve kurutan yapılardır. Serinletme (soğutma) ve kurutmanın onun temel vazifelerinden olduğunu yukarıda söylemiştik. İşte mısırın kurutulduğu ve durdurulduğu yani saklandığı yer burasıdır.

Üçüncü ve dördüncü mısralar ise, yine İkinci Cihan Harbi'nin acılı, fakir, perişan ve “çarıklı” yıllarını hatırlatmakta; acıları tazelemekte, şuur altını geleceğe açmakta ve yine tarih-psikolojik-içtimaî bir fonksiyon icra etmektedir. Gündelik gibi görünen bu hadiselerin temelindeki kültür faaliyetlerini bir ibret vesikası olarak kelimelerin nabzında bulmaktayız.

Görülüyor ki serender, halk türkülerinde bile yer bulabilmiş bir hususiyete sahiptir. Önemsiz, alelâde bir unsur olsaydı türkülere kadar nüfuz edebilir miydi?

Türk insanı, kullandığı eşyalara, bedîî bir haz ile onlara âdetâ yaptıkları hizmetten dolayı teşekkür edercesine vefa borcunu ödemekte; onları, kültürüne yazmakta hatta nesillere intikal ettirecek derecede zihinlere ve gönüllere naksetmektedir. Bu durum sadece maddî bağlar ile bağlanmanın bir tezahürü değil; aynı zamanda estetik zarafetin gerektirdiği mimarî ve şiir gibi sanat unsurlarının musiki ile işbirliğini de, çok sade yaşayışları içersinde ortaya koymaktadırlar.

Kullandıkları eşyaları -ki burada serenderleri- sadece basit bir malzeme olarak değil; kendisine hizmet veren bir vasıta yahut bir alelâde unsur olarak da değil; kendi hayat ve nesillerinin devamında ciddî, vefalı, dost ve mukaddes bir varlık olarak telâkki ederek, bir gün kendisi gibi yok olsalar dahi millî kültür içinde yaşamaları ve dâimâ millî kültür varlıkları arasında bulunmaları yolunda gayret sarfetmişlerdir. Bu da; bizim insanımızın, örfüne ve kültür değerlerine ne kadar yüksek bir kültür şuuruyla sarıldığını göstermekte ve ispat etmektedir.

Bu açıklamalardan sonra, şimdi de bir serender numunesine geçebiliriz.

Numune olarak ele alacağımız serender, Trabzon'un Beşikdüzü ilçesinin Trabzon-Samsun yoluna sadece sekiz yüz metre uzaklıkta olan Vardallı mahallesinde bulunmaktadır. Serender; kapıları doğu-batı istikametinde yani denize paralel olarak kurulmuştur.

Umumiyetle, dört ayak üzerine ve tek kapılı olarak yapılan serenderler, bazı istisnalarla sekiz ayak üzerine de kurulabiliyorlar. Şu anda batı cephesi M. Halistin Kukul'a ve diğer doğu cephesi de kardeşine ait olan bu serender sekiz ayak (yahut direk) üzerine inşa edilmiştir.

Serender hakkında, halen (2001) hayatta olan tek şahit hiç şüphe yok ki M. Halistin Kukul'un babası Yusuf Ziya Kukul'dur. Haziran 1922 doğumlu olan Y.Ziya Kukul'dan aldığımız bilgiye göre bu serender, babası (M.H.Kukul'un dedesi) Hafız Mehmet Kukul tarafından 1927-1928 târihlerinde yaptırılmıştır. Serenderi yapan usta, Beşikdüzü'nün bir köyü olan Ambarlı'dan Yakup Özdemir'dir.

Yine Y.Z.Kukul'dan edindiğimiz bilgiye göre, bu serender tamamı kestane tahtasından yapılmıştır. Ancak; zaman içinde, eskiyen, tahrip olan tahtalar değiştirilmiştir ki bu da çok tabiidir.

Serenderin ana gövdesi, boyuna sekiz uzun; enine dört kısa kalas üzerine oturtulmuştur. Direkler ile ana gövde arasına fare girmemesi için kiremit renginde kesme taş yerleştirilmiştir. Bu taşların nereden getirildiği ve bunlara mevcut şekli kimin verdiği bilinmiyor. Sekiz direk (ayak) üzerinde sekiz de taş bulunmaktadır. Bunların herbiri 29 santim yüksekliğindedir.

Direk ve taş ikisi birlikte 175 santimdir. Gövde ile direkleri taşıyan ara kalas kalınlığı 15; direk ve çatı arasının mesafesi ise 205 santimdir. Bu duruma göre toplam yüksekliği $175+205+15=395$ santimdir. Bu yükseklik, zeminden (topraktan) tavana kadar olan mesafedir ki piramit biçimindeki çatının yüksekliği buna dâhil değildir.

Her direk (ayak) arası 2 metre 50 santimdir. Direklerin kalınlığı takriben birbirlerine eşit olup dört köşe ve 10×10 santim ebadındadır.

Serendere doğu ve batı cephelerinden girilmektedir. Her iki kapının eski usul büyük birer anahtarı vardır. Kullanılma durumuna göre –şayet hisseli ise- ortada boydan boya bölme tahtası bulunur. Zaman içinde böyle durumlar olmuştur. Giriş kapıları önündeki açık bölmelere sofa denilir. Sofalarda, bağ hâlinde sarımsak, biber, soğan ve kargalardan korumak şartıyla mısır asılabilir. Sofanın üç tarafı veya iki tarafı açık olabilir. Kullanışa göre değişir.

Sofanın eni 104; boyu (serenderin eni) 295 santimdir. Serenderin boyu ise doğu-batı istikametinde 8 metre 25 santimdir.

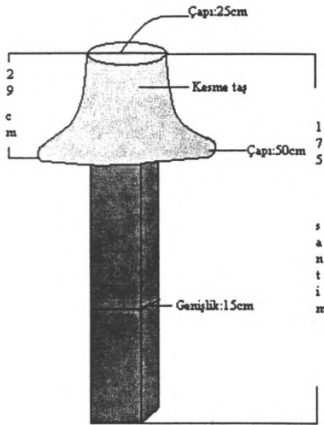
Yukarıda da belirttiğimiz gibi, direkler de, tahtalar da hepsi kestane ağacındandır.

Sekiz direk üzerine kurulan serenderin alt kısmı tamamen boştur. Zaman zaman odun veya kurutulmuş çayır konmaktadır. Ancak; bu durum kullanım açısından sakıncalıdır. Döşemesi ise fındık çubuğundan çit örmelidir. Fındık çubuğu sağlam ve dayanıklı olduğu için tercih edilir. Örgülü oluşu havalandırmayı sağlar. Böylece serender havalandırma yoluyla serinletme ve kurutma özelliği kazanır. Döşeme, yarı yarıya aralıklı tahta şeklinde de olabilmektedir.

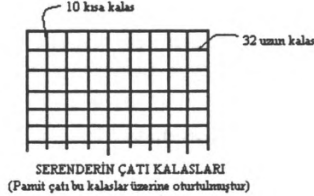
Serenderde çatı çinkodandır. Daha önce bahsettiğimiz gibi hartama tahtasıyla da kaplanabilir. Çinko çatı altında tavan yoktur. Bu çatı; 32 boy, 10 en çita üzerine oturtulmuştur.

Tavansız çatı boşluğundan istifade edilir. Buralara farelerin girmesi mümkün değildir ama -yine de her ihtimale karşı- girecek olsa, tavan kalaslarına asılacak sepetlere, çuvallara veya mısırlara ulaşması kolay olamaz.

Her direk (ayakla) ana gövdeyi birleştiren renkli kesme taşlar, direk sayısı kadardır. Yani sekiz tanedir. Bu renkli taşların yuvarlak üst dar çevresi 75; alt geniş çevresi 150 santimdir.



Direk(ayak) üzerine kiremit rengi kesme taş.



SERENDERİN ANA GÖVDESİNİN OTURTULDUĞU DÖŞEMESİ (Bunların arası fındık çubuğu ile örülmüştür.)

Hayat, ihtiyaçlara göre şekillenir. Bu şekillenmede; kişilerin mizaçları kadar, çevre hususiyetleri, iklim ve arazi şartları da önem arz eder.

Burada gördük ki, Trabzon'un Beşikdüzü ilçesinde serender, insan hayatında mühim bir yer tutmaktadır. İnsanımızın zekâsı ve estetik zevki de bu ihtiyaçlara eklenince ortaya hiçbir yerde rastlayamayacağımız güzel an'aneler çıkmaktadır.

A SAMPLE "SERENDER" IN BEŞİKDÜZÜ

In this stuy, whose main subject is "The Place of Serender in the Village Life in Beşikdüzü, Which is One of the Towns of Trabzon and a Sample Serender", firstly some information has been given about culture, its components, and the use of the word "culture" in different complements, quoting from some well-known researches (like Mehmet Kaplan, Mümtaz Turhan) who studied the subject in detail. Secondly, we have given detailed information about Serenders, which are considered as ethnographic items, their places and importance in village life, the purposes they are used for, and their sizes and features. Finally, we mentioned the size of a sample serender, which has all the above mentioned features, and the way they are built.

BEŞİKDÜZÜ HALK AĞZI

M. HALİSTİN KUKUL*

Fertleri birbirleriyle kaynaştırarak, onların bir topluluk hâline gelmelerinde çok mühim bir vazife yapan dil, bu insan topluluklarının da millet olmasında en büyük, hatta ilk unsur olarak görünür. Bu noktada dil, insan olmanın bir vasfı olur ve bu sebeple, cemiyet olmanın da kaynaştırıcı, anlaştırmacı ve birleştirici hususiyetini teşkil eder.

Bunun içindir ki dil, insan toplulukları arasındaki çeşitli münasebetlerle ve bir anlaşma vasıtası olarak farklı ırkı ve dinî topluluklardan diğerlerine geçerek; bazen, durumlarını muhafaza ederek ve bazen da değişerek, o cemiyetteki mefhumlara karşılık olurlar ve anlaştırmacılıklarını kendilerinden daha doğrusu, daha güzeli ve daha işleği bulununcaya kadar devam ettirirler.

İşte Beşikdüzü Halk Ağzı'nda kullanılan kelimeler de bazı mahallî ihtiyaçları karşılamaktadır. Beşikdüzü Halk Ağzı'nda sözü edilecek olan kelimeler, onları kullananların kültür yapısı icabı olsa gerek daha ziyade müşahhasın ifadeleridir.

Yabancı kelimeler, millî gayeyi geliştirici ve millî hedefleri besleyici mahiyette ve bir zaruret karşısında ve belli bir müddet için alındıklarında; onlara karşı millî kültürün bozulmaması cihetinde temkinli olmak kaydıyla alındıklarında, belki faydalı olabilirler. Aksi takdirde ana dil içerisinde, hele ona intibak edemeyen bir yapıya sahipse, birer asalak hâlinde gerek şekil ve gerekse manalarıyla daima ana dili, dolayısıyla millî kültürü kemirici faaliyetlerini sürdürürler.

Beşikdüzü Halk Ağzı'ndaki bu kelimelere göz atarken onlara bu bakışla da bakmak zarureti vardır. Bu göz atışta göreceğiz ki, ana dilde kullanılan pırl pırl Türkçe kelimeler varlıklarını sürdürürlerken, yabancı dillerden gelen kelimeler, bölgede yaşayan insanların tahsil seviyeleri arttıkça silinip gitmektedirler.

Bu kelimeler birer cümle içerisinde verilerek, ihtiva ettikleri manalar daha anlaşılır duruma getirilmiştir.

Mevzuya geçmeden önce, kasabanın adı ile başlamak istiyorum: “Beşikdüzü (Şarlı) Trabzon’un Vakfikebir ilçesine bağlı bir bucaktır. Eski adı “Akhisar”;

* Emekli Öğretim Görevlisi, Şair, Yazar.

merkezinin diğer adı “Şarlı”dır. Beşikdüzü bucağına bağlı köylerin sayısı 27, nüfusları toplamı 14269, merkezin nüfusu 1547’dir. Vakfikebir’in bulunduğu deniz girintisinin (Büyük Liman) batı kenarında ve kıyı yolu üzerindedir.^{1**}

Burada geçen “şar kelimesi Farsça şeh̄r’den galat² olarak ve “şar” kelimesi de şehir, belde, kasaba³ mânâsına gelmektedir. Şarlı’nın şehirli, kasabalı manalarında isim olarak kasabaya verildiği düşünülebilir. Bugün, çevre kasabalılar ile Beşikdüzü’nün yerli halkından yaşı 65-70’in üzeridekiler de zaman zaman Şarlı demektedir. Bunun yanında sıfat eki olan (-lı)ya, bir (-lı) daha eklenmek suretiyle “Şarlılı” da kullanılmaktadır. Ayrıca, “Şarlı” değil de “Şallı” veya “Şalli” diyenler de mevcuttur. Şu anda “Nefişşarlı” adlı bir mahallesinin bulunması, Şarlı adını; 1547 nüfuslu bir beldeye şehir denemeyeceği, hatta kasaba dahi denemeyeceği düşüncesi de “şal-li” veya “şal-lı” adının akla yakın olduğunu göstermektedir. Nefişşarlı kelimesinde geçen “nefsi” kelimesi nefis değil nefis’dir. Nefs’in “şahıs, zat, kendi, asıl, cevher, bir şeyin kendisi, merkezi⁴ manaları vardır. Bu durumda şarlı veya şallı’nın kendisi, esası, aslı veya asıl şarlı veya şallı demek mümkündür. Beşikdüzü’nden 17 kilometre güneyde bulunan Şal pazarı kasabasının varlığı, Şal-lı adının daha mantikî olduğunu; şar’ın Farsça; şal’ın Türkçe olmasıyla da kuvvetlendirmektedir. Tabii, bu, tarihî veya etimolojik bir tetkik değil, sosyal bir yaklaşımla ulaşılmaya çalışılmış kanaattir.

1461 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı İmparatorluğu’na katılarak Türk İslâm kültür dairesine giren Trabzon vilâyetinin şu anda bir ilçesi olan Beşikdüzü; adını, güneyinde bulunan Beşikdağı’ndan almaktadır. Bu adı ne zaman aldığı da mevzuumuzun dışındadır. İlçenin ilk adlarından olan Akhisar ise, bugün, batısından geçen bir dereye verilmiştir.

Bugün okuma yazma nisbeti yüzde doksan beşin üzerinde olan Beşikdüzü’nde bilhassa okuma yazma bilmeyenler ile, ilk veya orta tahsillerini tamamladıkları hâlde, uzun müddet (askerlik hâric) kasaba dışına çıkmayanların konuştuıkları bazı kelimelerin başka dillerden geçtikleri anlaşılmıştır.

Bunların yanında, bu bölgeye has ve Türkçemizin bütün zarâfetini taşıyan kelimeler de çoktur. Onlarda, Türk zevkinin incelik ve kıvraklığını bulmamız mümkündür.

¹ Türk Ansiklopedisi, Cilt VI, Millî Eğitim Basım Evi, Ankara 1953, s.245.

^{**} Beşikdüzü’nün bugünkü merkez ilçe nüfusu otuz bin civarındadır.

² Temel Türkçe Sözlük (Kamus-i Türkî), Tercüman Gazetesi Tesisleri, Birinci Baskı, İstanbul 1986, s.1252.

³ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Lügat, Ankara 1970, s.1171.

⁴ Hayat Büyük Türk Sözlüğü, Hayat Yayınları, İstanbul, Tarihsiz, s.945.

Konuşulan birçok Türkçe kelime, bölge halkının, zaman içinde, Kafkasya, Erzincan, Erzurum ve Gümüşhane illerinden geldiklerini göstermektedirler. Hatta buraya; “Hicaz, Mısır ve Kafkasya’dan münferit gruplar gelmiştir.”⁵

Teknik ve kültür kelimeleri hariç, bazı köylerin isimleri ile, bu köylerde yaşayan halkın konuştuğu Türkçe pürüzsüzdür. Denilebilir ki, bu köylerde şive bozukluğu yok denecek durumdadır. Bu köyler şunlardır: Oğuz, Ören, Türkelli, Şahmelik, Ambarlı, Kalegüney, Seyitahmet, Ardıçatak, Resullu, Korkutan

Beşikdüzü Halk Ağzı’nda kullanılan bu kelimelerden yabancı dilden geçenlere tahsil yapmış insanlarda rastlamak mümkün değildir. Hattâ bu kelimeler, düğün, cenaze, mevlid ve bayram gibi müşterek ve özel hareketleri gerektiren günlerde, yani şuurlu olarak yapılan işlerde pek kullanılmaz. Hele, bunların sözü edilen milletlerin lisanında olduğu, konuşan kimseye söylenince uzaklaşma başlar.

Şüphesiz, bu kelimeler kültür değişmesinin yavaş olduğu köylerde daha çok kullanılmaktadırlar.

Doç.Dr. Tuncer Gülensoy, Karadeniz Ağızlarına Toplu Bir Bakış adlı yazısında; “Karadeniz yöresi ağızlarının bütünü henüz ilmi bir yöntemle araştırılarak ortaya konabilmiş değildir” dedikten sonra, şöyle devam eder; “Bu bölgenin bilhassa Trabzon ve yöresi, yabancı araştırmacıların ilgisini çekmekte; çoğu kez maksatlı olarak bu yörede araştırma yapmak istemektedir. Bölge baştan sona ilmi usullerle araştırılıp, dil özellikleri, tarihî, halk edebiyatı, folkloru ve etnolojisiyle bir külliyat hâlinde bilim âlemine sunulmalıdır.”⁶

İşte, Beşikdüzü Halk Ağzı’nı ele alıp tahlile çalışırken, her milletin birinci derecede hassasiyet göstermesi gereken diline bizim de aynı hassasiyetle, hatta daha fazlasıyla itina göstermemiz ve bir an evvel Karadeniz Bölgesi’ne ait özellikleri ilmi bir objektiflikle ortaya koymamızın şart olduğunu belirtmek isterim.

Şimdi alfabetik sıra il bu kelimelere göz atacağız. Bu kelimelerin, bölgede ihtiva ettikleri manaları yeterince izah edebilmek için, her birine ait örnek cümleler teşkil edilmiştir. Bazı kelimeler türkülerde de geçmektedir. Bu türkülerden tesbit edilebilenler de örnekler arasında sunulmuştur.

⁵ Orhan Türkdoğan, Beşikdüzü ve Dursunbey Bölge Monografileri, Karşılaştırmalı

⁶ Sosyal Araştırma, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1966,s.12. Doç. Dr. Tuncer Gülensoy, Karadeniz Ağızlarına Toplu Bir Bakış”, On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, 13-17 Ekim 1986, Samsun 1988, s.208-209.

BEŞİKDÜZÜ HALK AĞZI

-A-

Abal: Kalın peynir parçası. (Kaç abal peynir aldın?)

Abanslan (Abağınslan): Anîden. (Abağınslan bana bir şamar vurmaz mı?)

Abazıpka (bk. Zıpka): Halkın giydiği dar paçalı pantolon.

abo/abole/abodde

Abodon/asassöğ/abasöğödeneme/abasöğdene/abadde/amodde/abo abo: Bu kelimeler korku, şüphe, şaşkınlık, heyecan ve hayret karşısında ünlem olarak kullanılırlar.

Abohlâma: İçinde ineğin yiyebileceği herşey bulunan sıcak yal.

Aboşumaz: Yeni belenmiş ve üstünden yağmur geçmiş tarla.

Absonlamak: Avutmak. (Boş duracağına şu çocuğu absonlasana.)

Afkun: Gübre (Bu yıl, bahçeyi afkunlamadık.)

Ağnanmak (Ananmak): Sırt üstü yatıp yuvarlanmak. (Şu uşaklar niye at gibi ağnanıp duruyor.)

Ağuz (Ağız): Yeni doğurmuş ineğin sütü. (Ağuz yemek çok hoşuma gider.)

Akındırık: Zift, reçine.

Akşamca: Akşamleyin.

Al: Aldatma, hile. (Alla vurdular onu.)

Alaf (Elaf): İneklere yedirilmek için kesilen ağaç yaprakları. (İneklere alaf budadın mı?)

Alamuk: Bulutlu gökyüzünde güneşin de görünmesi hâli. (Yağmur dinerse, öğlen alamuğuna çıkarız.)

Amohta: Böğürtlen.

Analıs: Çözümleme. Bilhassa çamaşır için kullanılır. (Çamaşırılar suda analıs etsin biraz.)

Anagule: Yılana benzer, nemli toprakta ve bilhassa yağışlı havalarda ortaya çıkan bir sürüngen hayvan.

Andır: Belâ.

Andır da peytamal: Daima andırdan sonra gelen peytamal kelimesi andırın bir nevi kuvvetlendiricisidir. (Andır da peytamal kalasın ha!)

*Andır peytamal kalsın
Zonguldağın parası
Yârim elini kesmiş
Acep çok mu yarası?*

Angur: Büyük salatalık.

Apramak: Üstesinden gelmek. (Babam o herifi öyle apradı ki sorma.)

Aplak: Geniş ve yayvan. (Aplak yüzlü adam.)

Ağırşak: Eğirşeğin alt ucuna sokulan topaç gibi ağırlık.

Arahna: Örümcek.

Arkuru: Yaslam, eğimli, meyilli. (Önce arkuru yürü, sonra düzlüğe çıkarsın.)

Benden sonra sevdiğim

Gez arkuru burkuru

Burada "arkuru burkuru", serbest, istediğin gibi manasından kullanılmaktadır.

Aşağı almak: Horon oynarken, oyuncuların kemeçeye uyararak kollarını aşağıya indirmesi. (Al aşağı uşaklar! Hop hop hop hop!)

Avat: Böğürtlen meyvasının bulunduğu dikenli ağaççık.

Ayaktaş: Arkadaş, yoldaş. (O yolda ayaktaşsız gidersen sonunu sen düşün.), (Ekmeğini evden, ayaktaşını köyden al.)

Ayakolu: Helâ.

-B-

Bacaroz olmak (Bacarozluk vermek): Engel olmak. (Önümde dikilip bana bacarozluk edeceğine sen de çalışsana.)

Basa: Durmadan, durmaksızın. (Basa konuşuyor.)

Bayak: Demin, az evvel. *(Haburanın yolunu
Giderim ayak ayak
Çok şükürler Allahım
Yârimi gördüm bayak)*

Barem barem de: Mâdem, üstelik de, hem de (O güzel kıızı beğenmedi, barem de tahsili var.)

Badama: Tahta sedir. Köyde, evlerde bilhassa mutfaklarda bulunur. (Seni beklerken badamanın üzerinde uyuyup kalmışım.)

Ban(h)ti: Ahırda, ineklerin yem yiyebilmeleri için yapılan oluk şeklinde yemlik. (Ban(h)ti biraz yüksekçe, inekler yetişemiyor.)

Baykara: Deli,aptal. (Bırak onu, o baykaranın biridir.)

Bazlama: Saçta yapılan bir çeşit ince ve yayvan ekmek. (Annem, bugün bazlama pişirdi.)

Bellemek: Bel denilen çapa ile toprağı ters yüz etmek. (Bu yıl tarlaları çok tez bellediler.)

Becit: Acele, önemli. (Bunun ne becedi vardı şimdi.)

Bibilâ: Zimlenga denilen bir bitkinin meyvası. Bu meyva, kırmızı ve ham kiraz büyüklüğündedir. (Şu kıza bak hele, bibilâ gibi yüzü var.) Yani kırmızı ve küçük, şirin bir yüzü var.

Biberiza: Yaprağı bibere benzeyen, sulak yerlerde yetişen bir yabanî bitki.

Biribiri: Akrafa. (Ahmet, Hasan'ın biribiridir.)

Bisiyel: Akşamüzeri. (Bisiyele doğru bize gel.)

Bileki/Bileği: Üzerine saç konarak ekmek pişirmekte kullanılan taştan yapılmış ocak. (Biz hep bileki ekmeği yeriz.)

Bile: Beraber, birlikte. (Ahmet gelsin de bile gideriz.)

Bodo! Bodo! - Bodon! Bodon! Bada! Bada!: İneklere su içirirken söylenen söz.

Bora: Gözü küçük dolap, konsol. (Onu boranın gözünde unutmuşum.)

Bostan: Salatalık, hıyar.

Boytak: Boş, başıboş. (Akşama kadar boytak boytak oturdum.)

Bozağaç: Köknar ağacı.

Boziya: Boz renkli olan. İnekler için kullanılan bir özel isim.

Burcu/Purcu: Pur işleyen kişi.

Burşunda: Kavrulmuş buğday unu. (Çok acıktım; canım, bir burşunda yalaşı çekti ki!)

Bur/Pur: Sert toprak.

Buymak: Üşümek. (Hava ne kadar da soğuk; buydum valla!"

-C-

Cenik: Köy. (Yayla, cenik bilmez.) Yani ne yayla bilir; ne de köy; ikisi arasında gider gelir.

Cıvız: Oyunbozan. (O, cıvızın biridir. Onunla oynanmaz.)

Cıvızlık: Oyunbozanlık.

Cıvızlık etmek: Oyunbozanlık etmek.

Ciğerli: Ciğer gibi. Köynümüş meyva.

Civil: Harman sonunda kalan küçük ve ince fındık.

-Ç-

Çabıla/çabula/çapula: Ayakkabı.

“Ayağımda çabıla

Fol’a giderim fol’a.” (Fol; Vakfikebir ilçesine bölgede verilen isim)

Çakal düğünü: Yağmur ve güneşin aynı anda bulunması hâli.

Çakıldak: 1. Olmamış meyva, 2. Tarlalara kuş konmaması ve zarar vermemesi için konulan, döndükçe ses çıkaran tahtadan yapılmış bir araç.

Çalbara/çalpara: Tencereden küçük bakır kap.

Çamadan: Kıldan dokunmuş, içine öteberi konan, sırta takmak için bağları bulunan bir çeşit çanta.

Çangal: Uzun ve ince sırk.

“Emine sandal gibi

Kocası çangal gibi.”

Çank: İnek zili. Kampana. Pirinç zil.

Çaplama: Arazilerin etrafını korumak için direklere çakılan, yere paralel, ince tahta çita; firahtinin çaplaması.

Çebel/çepel: Ufak tefek, küçücük. (Sizin gibi çebellerle oynamayız.)

Çavun: Ayak izi. (Bahçede keçi çavunları var.)

Çaynık: Çaydanlık.

Çember/çömber: Yaşmak, yazma, baş örtüsü.

Çente/çenteyi: İçine öteberi konan, kıldan örülmüş bir çeşit heybe. Küçük çamadan.

Çeten/çöten: Mısır koymak için çitten örülmüş, silindir şeklinde ve ayaklar üzerine oturtulmuş bir çeşit ambar. (Bu yıl, bizim çöten mısırları almadı.)

Çeş/çeç: Kabuklu tane fındık. (Çok şükür, yağmur yağmadan harmandan çeşi kaldırdık.)

“Fındık ettim çeç ettim
Evi barkı heç ettim
Yârim senin var diye
İstanbul’a göç ettim.”

Çepiç/çebic: Bir yaşında keçi.

Çıtır: İnce çalı. (Fındık ocaklarının dibindeki çıtırları kesmeli.)

Çığnak: İnek zilleri. (Uzaktan çığnak sesleri geliyor.)

Çıngıl: Üzüm salkımının bir parçası. (Şu salkımdan bir çıngıl da bana ver.)

Çivit: Çekirdek. (Elma çiviti, üzüm çiviti)

Çohar/cohar: Sıtma hastalığı.

Çoharlamak/coharlamak: Sıtma hastalığına yakalanmak.

Çoğar/çöğür: Mısır bitkisinin kesildikten sonra toprağın üstünde kalan kısmı.

Çort: Böğürtlen ağacı gibi ince ve dikenli bitkilerin meydana getirdiği topluluk.

Çortluk: Çortlardan meydana gelen dikenli saha. Çortlar kümesi. Bu dikenli bitkiler, avat ve zimlenga gibi bitkilerdir.

Çolbaz/çolpaz: Beceriksiz.

Çökelek: Ayranın kaynatılmasıyla elde edilen katı yiyecek.

Çötre: Şelek. Fındık kabuklarından örülmüş ve fındık toplamakta kullanılan saplı küçük sepet. Gıdık (Kıdık).

Çukuda: Kurumuş lâdin ağacı dalı.

Çümbüş: Şaka, komik. (Biraz çümbüş yapalım dedik.), (Bu çocuk öyle çümbüşlü ki!)

-D-

Da: Umumiyetle cümlelerin sonunda kullanılan bir kelime, bir edat. (Ne yapıyorsun da.)

Dağar: Çocuk lâzımlığı, oturak.

Daraba: Tahta duvar. (Bu odanın darabaları çürümüş.)

Dediğine (Dedikinelik): Dedi ki. (Anam dedikinelik Ahmet gözüme görükmesin.)

Dehlemek: İnceden inceye süzmek. Dikkatlice bakmak. (Önce beni dehledi, sonra olur dedi.)

Dekahrı: En sonunda, nihayet. (Dediğini kabul etmedim: dekahrı çekip gitti.)

Demem: Söz, diyecek. (Sana bir demem var.)

Dernek: Düğünlerde veya eğlencelerde, erkekler önde, kadınlar arkada kolkola oyun vaziyetinde, oyun yerine gelenlerin meydana getirdiği topluluk. (Honeftir ve Karaptal gibi, her yıl belli zamanlarda ve yaz aylarında yapılır.) (Bu yıl dernek çok neşeli oldu.)

Dımdırız: Çok gergin, Patlarcasına, yırtılırcasına gergin. (O kadar yedim ki, karnım dımdırız oldu.) (O ne vücut be, dımdırız olmuşsun.)

Dırmaç/tırmaç: Kıldan örülmüş, üç dört santim eninde ve yük taşımağa yarayan bir çeşit ip.

Dırız: Şişman, gergin.

Dırızlı: Gergin.

Dırızlamak: Germek. (Yetmez mi bu kadar; niye dırızlıyorsun çadırı?)

Dırızlanmak: Gerinmek, şişmek.

Doruklamak: Ağzına kadar doldurmak. Hiç boş kalmamacasına doldurmak.

Döşürmek: Devşirmek. Toplamak. (Fındıkları bir hafta sonra döşüreceğiz.)

Dumbi/Tumbi: Küçük tepecik, tümsek.

Dürümeek: Durulamak. (Derenin suyu iyiden iyiye dürtüdü.)

Dürütmeek: Durulatmak. Çamaşırı temiz suyla son defa yıkamak. (Nihayet çamaşırları dürüttüm.)

-E-

Ehnez: Zayıf. (Ne kadar ehnez bir çocuk!)

Ehnezlemek: Zayıflamak. (İneklerim çok ehnezledi.)

Ekşili: Turşu.

Ekşiza: Ekşi lezzetli, lâhniza benzeri yenmeyen, yabanî bir bitki.

Elaf/alaf: Bk. Alaf.

Elağuna/elavuna: El ve avına kelimelerinden meydana gelmiştir. Karanlıkta göremeden bir şey aramak. (Bu karanlıkta elavuna ne arayıp duruyorsun; yaksana ışıkları.)

Elik: Dağ keçilerine verilen isim.

Eliştirmek: Alaylı bir şekilde taklit etmek. (Her Allah'ın günü bizim çocuğu eliştirdi; o da dayanamadı.)

Emzi: Süzme çam sakızı.

Eredi: İğreti. Sağlam olmayan. Yerine oturtulmamış. (Merdiveni eredi koymuş; düşecek nerdeyse.)

Eşka: Gölge. (O mu? O eşkasından korkar be!)

Eşkin/ışkın: Filiz. (Fındıkların yeni eşkinlerini kesmemek gerekir.)

Etiş: Ses. (Ardımda bir etiş duydum. Bir de baktım ki peşimden geliyor.)

Eşkâre: Aşikâr. Açıkça. Besbelli. Göz göre göre. (O çocuk, eşkâre, domatesleri kopardı.)

Everağar: Mademki. (Everağar gidecektin bana da haber vereydin.)

Evetlemek: Acele etmek. (Evetleme canım, kalkarsın.)

Evza: Kibrit. (Evsamız da kalmadı.)

Evzel: Önemli. (Bu iş daha evzel değil mi ki bırakıp gidiyorsun.)

-F-

Fasi: Üzümün dış kabuğu.

Faşak/başak: Kabuklu fındığın harmanda çıkarılan en dış kabuğu.

Feli: Dilim. (Bir feli karpuz yedim, içim serinledi.)

Feşel: Yaramaz. (Feşel çocuk, yerinde duramıyor.)

Fıska: Olmamış incir. (Hep fıskaya yemişim, ağzım yandı.)

Fışkıl: Yanığın su dolu kabarcıkları. (Eline kaynar su döküldü, üzeri fışkıl fışkıl kabardı.)

Fışara: Gazel mereği.

Findos etmek: Sinekler tarafından sokulan ineklerin kaçma hâli. (İnekler findos ettiler.)

Fırahti: Çaplamanın çakıldığı direk veya kazıklarla birlikteki adı. (İnek girmesin diye bahçenin etrafını fırahti ile çevirdim.)

Fitil: Mısır veya diğer sebzelerin toprağın üzerindeki beş on santim büyüklüğündeki çiçeğin açmadan evvelki hâli. (Lâhana fitili diktim.)

Fodik: Avuç içinden küçük çukur.

Fodik oyunu: Altışar taş ile fodiklerde oynanan bir çeşit oyun.

Fola (Kodavla): Mısırın dışını kaplayan kabuk.

Fosi: Küçük çukur. Fodikten daha büyükçe çukur.

Fosul: Suda pişmiş elma.

Fudika: Çürümüş ağaç gövdesi veya kökü. (Önce o fudikaları yaksak ne dersin!)

Fuli (Ruzi): Lâhananın gövde kısmında, soyulduktan sonra yenen sulu iç.

Fuzan: Harmanda fındıklar savrulduğu anda rüzgârla ayrılan toz ve çöpler.

-G-

Gavsuk: Fındık puru. Kurumuş fındık başağı.

Gaybana/kaybana: Belâ, belâli.

“Bu kaybana sevdalık

Alacak canumuzu.”

Gayde/kayde: Nağme.

“Ben kemençe çalamam

Her gaydeden alamam.

Her gaydeden alırsam

Ben bu köyde duramam.”

Gelberi/kelberi: Tahta tırmık.

Gelek: Yaprak. Defter, ağaç veya mısır yaprağı.

Germager: Karşıberi, sonuna kadar. (Kapılar germager açtı.)

Geveze: Hafif bir dokunuşla çalan tenekeden yapılmış inek zili.

Gelif/kelif: Yayla evi.

*“Al da beni gidelim
Yayla geliflerine
Koca mı diyecesun
Elin heriflerine”*

Gıdık/kıdık: Çötre, şelek.

Gıran: Salgın hastalık.

Gıran vurmak/gıran girmek: Salgın hastalık vurmak. Hastalık bulaşmak. Hastalık girmek. (Bu yıl ineklere gıran vurdu (veya girdi).)

Gozer: 1. Köpeğin yemek yediği kap. 2. Kabağın içi oyulmuş hâli.

Gor: Pirinç veya sarıdan yapılmış, katır ve atlara takılan bir çeşit zil.

*“Külürün çiseleri
Dökülür patır patır
Aslancık yokuşunda
Dayandı gorlu katır.”*

Gömeç/kümeç: Petek.

Görükmek: Gözükmek.

Göreslemek: Göreceği gelmek. Özlemek. (Babam bir ay oldu gideli; onu çok göresledim.)

Gugus: Dolu taneciği.

Güdene (Kudine, pustuk): Tanesiz mısır koçanı.

Güllük (İfteri): Eğrelti otu. (İfteriler kurudular.)

Güvenek (Vindo): Ekseriya ineklere konan sarı renkli iri sinek.

-H-

Habsodo: Otlı ekmek.

Habu (Haşu, Hağu, Habunlar, Haşunlar, Hağunlan): Bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar.

Haburdan (Haşurdan, Hağurdan): Burdan, şurdan, ordan.

Habule (Haşule, hağule): Böyle, şöyle, öyle.

Haçan: Mademki. (Haçan paran yoğudi niçin pindun gayuğuma.)

Halana: Karatavuk büyüklüğünde boz renkte bir çeşit kuş.

Halastar: Ağzı geniş bakır sürahi.

Hamşi kuşu: Hamsi ile yapılan bir çeşit hamur işi yiyecek. Lokma tatlısı iriliğinde olup yağda kızartılır.

Hapsimat: Ocaktan yükselen ince toz parçaları. (Sütün üstü hapsimat doldu.) Kara ocak denilen ocağın üzerinde üstü açık süt kazanı vardır. Alevler arasında çıkan hapsimatlar süte dolmuştur.

Harar: Fındık çubuklarından örülmüş, büyük sepet. (Gazeli hararla taşıyalım.)

Hark: Ark. Hendek.

Hartama: Yayla evlerinin veya serenderlerin çatılarına örtülen, lâdinden yapılmış bir metre kadar uzunlukta, on santimetre kadar eninde ve birkaç milimetre kalınlığında bir çeşit tahta.

*“Evin üstü keremî
Tekirinki hartama
O gâvurun kızını
Sarsam iman tahtama.”*

Has: İyi. (Ne has ettin de geldin.)

Has gene: İyiye. Tam olarak. (Onu has gene gördüm.)

Haşimdi: Şimdi. Hemencecik. Tam bu anda.

Haşlamak: Kaynatmak. Isıtmak.

Haşlanmak: Kaynamak. Sıcaklanmak. Yanmak. (Güneşte haşlandım valla!)

Haşlı: Kaynar su. Sıcak. İsti.

Herle/helle: Helme.

Hordelâ: Gırtlak

Hoşmak: Beyaz fasulyenin sarmısaklı ezmesi. Keşkek.

Horom: Birkaç mısır bitkisinin meydana getirdiği bağlı demet.

Hozan: Nadasa bırakılmış mısır tarlası.

Hulam: (Kustel): Mısırın ağaçsı gövdesi. Çoğur.

Hülü: Yağmur.

-İ-

İfteri: Eğrelti otu. Güllük.

İlişmek: Dokunmak. (İlişme ona. Görmüyor musun hasta!).

İndem/indam: En. Çok. (Zarf olarak), (İndem çok konuşuyor veya indem az verdi.)

İsaki: Halbuki. Mademki. (O, başka eve taşındı; isaki evi güzeldi.

İsama: Halbuki (Yemedim diyor, isama çok yedi.)

İskalına: Sarı renkli, ilkbahar aylarında gelen, eti yenen, karatavuk büyüklüğünde bir kuş.

İskele: Seyyar tahta merdiven.

İskemli (Komri, İskemri, Sekmen): Tahta iskemle.

İslim: Fitilli lâmbanın (gaz lâmbasının) fitilini kısıp açma. (Lâmbanın islimini kısıver biraz.)

İsti: Haşlı, dumanı üstünde, sıcak. (İsti çorba: Sıcak çorba)

İstiviza: Süpürge otu. Ev avlusu, bahçe gibi dış sahaları süpürmek için kullanılan yabanî bir bitki.

İşmar: Çapkınca işaret etme. İşaret etme (İçlerinden biri işmar etti bana.)

İvez/üvez: Bilhassa yaz aylarında ışığa gelen çok küçük sinek.

-K-

Kabaltı: Fazlalık. (Çuvaldaki fındığın kabaltısını al.)

Kabalak: Bir çeşit başlık.

Kada: Kaza. Belâ.(Allah kadanı vermesin emi!)

Kafkal: Fındıkları kumuşlardan ayırma işi.

Kafkal etmek: Fındıkları kumuşlardan ayırmak. (Bu gece fındık kafkal etmeye gelelim mi?)

Kagayda: Olmamış veya buruşmuş kargacık olmuş meyva.

Kalaftına: Fındık çubuklarıyla örülmüş bir çeşit küçük sepet.

Kalandar: Eski yılbaşında ocak ayı.

Kamalak: Eğrilmiş. Bükülmüş.

Kamalak olmak: Eğrilmek. Bükülmek.

Kanzabit: Kırkayak benzeri bir hayvan.

Kanzi: Fındık içi. Çeş. (Fındık kanzisi kavuracağız.)

Kapmak: Isırmak. (Köpek beni kapacaktı.)

Karagen: Karaağaca benzer bir ağaç çeşidi.

Karak: Gaga biçiminde bir çeşit kapı kilidi.

Karaklamak: Kapıyı karakla kilitlemek. (Kapıyı karakladın mı?)

Karavuş etmek: Herhangi bir şeyden korkan birinin ağzına işaret parmağı sokularak yapılan iş. Belâsını almak veya gidermek.

Kargalak: Deniz tarafından kenara atılan küçük ve kuru odun parçaları. (Deniz kenarına kargalak toplamaya mı gittin?)

Karganak: Değirmen oluğu.

Karmakudal: Karmakarışık.

Kargalit: İnce ve zayıf boğaz (Şunun boğazına bak hele, kargalit gibi.)

Kartop/kartopu/kartol: Patates.

Kaş: Bir - iki metre yüksekliğe kadar olan küçük uçurum. (Evin arkasındaki kaştan düştüm.)

Kavlağan: Bir cins çınar ağacı.

Kavlak: Boş. Aptal. (O, bundan ne anlar. Kavlağın biridir.)

Kavli: Soğan, karalâhana veya sarımsak gibi bitkilerin çiçeklerinin bulunduğu sap, filiz. (Soğan kavlisi. Lâhana kavlisi)

Kaybana: Bk. Gaybana.

“Terkedelim gidelim

Bu kaybana yerleri.”

Kayde: Bk. Gayde.

Kazağulis etmek: Tırmalamak. El ile gelişi güzel karıştırmak.

Kekez: Kekeme. (Onun kekez bir oğlu var.)

Kelberi: Bk. Gelberi.

Kelçük: Elma veya armudun yendikten sonra kalan çekirdekli ve saplı kısmı.

Keldoş: Kafasız. Aptal. (Ne keldoş herifsin be!)

Kelek: 1. İneklerin boğazına takılan teneke zil. 2. Olmamış kabak, kavun veya karpuz.

Kelif: Bk. Gelif.

Kemeç: Bk. Gömeç.

Kepenk: Köy evlerinde, bilhassa mutfak(aşana)tan ahıra inmek için yapılan tahta kapak.

Kepiç: Değirmenlerde öğütme karşılığında, kot veya teneke başına alınan ölçü. (Bizim değirmenci fazla kepiç alıyor.)

Kepiççi: Keviç alan değirmenci.

Kepsük (Kösmük): Sigara izmariti.

Kerenti/kerente: Ağzı yarım ay şeklinde odun saplı, demirden yapılmış kesici alet.

Kertel: Odundan yapılmış ayran veya yal küleği.

Kese: Kestirme, kısa yol. (Keseden git, yetişirsin.)

Kestirmek:Çocuk düşürmek. (Korkusundan az kalsın kestirecekti.)

Keşan: Kadınların örtündükleri bir çeşit kırmızı siyah ince örtü.

Keşkek: Bk. Hoşmak.

Keyvan/keyfani: Ev işiyle meşgul olan kadın. (Bu evin keyvanı kim; sen mi, ben mi?)

Kenzal: Boyun veya boğaz. (Tilki, tavuğu kenzalından yakaladı. Adamdaki kenzala bak hele!)

Kıdık/gıdık: Bir çeşit küçük sepet.

Kıran: Yüksek, düz ve ağaçsız arazi. (Kıranda top oynadık.)

“Kırandan aşiyusun

Odun mu taşıyusun

Pire mi yedi seni

Niye kaşiniyusun?”

Kirebi/girebi: Odun çalı vs. kesmeye yarayan demirden yapılmış, gagalı ve odun saplı bir çeşit küçük balta.

Kırma: Sütün kesilmesiyle yapılan, peynire benzer bir yiyecek.

Kırnap: Kırnap. Kalın ip.

Kıstırmak: Sıkıştırmak. (Onu bir köşeye kıstırdım.)

Kıyılı: Bir çeşit kenarlı bakır tepsi.

Kilizma/kirizme. Toprağı derince kazıp alt üst etme.

Kiliya: İşkembe.

Kodilâ: Ense.

Kodoş: 1. Mısır koçanı. 2. Çarkı döndüren bir değirmen aleti. 3. Kan almaya yarayan bir alet. 4. Büyük burun.

Koful: Birkaç bodur bitkinin bir araya gelmesiyle meydana gelen bitki kümesi.

Kohle: Sümüklü böcek.

Kokiya çorbası: Mısır, maydanoz gibi sebzelerle yapılan sebze çorbası.

Kokıza: Boğmaca hastalığı.

Koçak: Kendirden örülen, sallanınca ses çıkartılan, ince ve uzun bir oyuncak, kamçı.

Kollamak: Gözetlemek. Göz kulak olmak. İdare etmek. Bakmak. (Çocuğu kolla, düşmesin.)

Kolof: Yassı ve iri. (Kolof burunlu.) Kara hurmaların avuç büyüklüğünde ezilip kurutulmasıyla yapılan bir kış yiyeceği.(Hurma kolofu yedin mi?)

Komar: Mor çiçekli, kara yemiş yaprağına benzer yapraklı, bir metre boyunda, yaprak dökmeyen meyvasız kır bitkisi.

Komri: Tahta iskemle.

Konuşuk: Konuşma. Söz. (Seninle konuşuk konuştuk, değil mi?)

Kopmak: Koşmak.

Koçça: Düğme.

Korgoda: Mısır kırması.

Korkucan: Korkak.

Korza: Köşe. (Evin korzasında buldum onu.)

Kosu: Kuluçkadaki tavuk.

Koşa: Mısır tanesinin ateşte patlatılmış hâline verilen isim.

Koşma: Avuç dolusu. (Oturur oturmaz bir koşma fındık yedi.)

Kot/got: Beş kilo civarında fındık alabilen silindir biçimindeki tahta ölçü aleti.

Kotlamak: Kot ile ölçüye vurmak, ölçmek.

Kömre/köme: İnek pisliği. Kemre.

Kösmük/kösmelik: Sigara izmariti. Kepsük.

Köstere taşı: Yuvarlak, döner bileği taşı. (Baltayı kösterede bilettim.)

Köynü: Olmuş meyvâ.

Kukul: 1. Erkekler için püsküllü fes. 2. Tavukların başında kabarık vaziyetteki tüyler topluluğu. (Kukullu tavuk), 3. Bir şeyin tepesi, burç.

“Çifte piçağı pulli

Ağzı da şeker dilli

Kendi civan bir uşak

Başında fes kukullü”

Kökleme: Dikilir hâlde olan fındık fidanı. (Bana biraz fındık köklemesi versene.)

Kudina (güdene, pustuk): Mısırın taneleri alındıktan sonra kalan odunsu kısmı.

Kuduk: Gaga. (tavuğun kuduğu gibi burnu var.)

Kudubal: Küçük ve kuru odun parçası.

Kudal: Yemek karıştırmak için ucu daha genişçe düzgün odun parçası. (Çorba kudalı. Çamaşır kudalı.)

Kudalis etmek: Karıştırmak.

Kudarmak: Kotarmak.

Kumuş (Putunak): Fındık meyvasının daldaki hâline verilen isim.

Kunzi kunzi: Parça parça. (Seni kunzu kunzi ederim ha!)

Kupsi: Sap. (Üzüm kupsisi gibi adam.)

Kuplos: Ters.

Kuplos etmek: Ters çevirmek.

Kuplos olmak: Kapanmak. Ters yüz olmak.

Kustel: Bk. Hulam, çoğur.

Kuşta: Yemeklerin içindeki erimeyen un birikintileri.

Kuz: Kuzey taraf.

Kuza: El ve ayaklarda bulunan ura bunzer kabarıklar.

Külür: Bezelyeye benzer bir bitki.

“Külürün çiseleri

Dökülür patır patır

Aslancık yokuşunda
Dayandı gorlu katır.”

Küpü: Balta, kirebi veya kazmanın sırt kısmı. (Baltanın küpüsüyle odun kırdı.)

Küpü küpüye: Ağız ağıza. (Sepeti küpü küpüye doldurdu.)

Kütmek: Küçük kütük. (Şu kütmegi ocağa atıver.)

Kufa: Üst kısmı delik, içine su konan silindirik biçimindeki tahta kap. (Suyu kufa ile değil, artık güğümle taşıyoruz.)

-L-

Labaza: Geniş yapraklı bir yabancı bitki.

Lâgoş: Aptal, salak.

Lağum: Dinamit. (Denize lağum attılar.)

Lâğut: Çuvaldan un, pirinç vs. boşaltmak için kullanılan oluklu tahta kürek.

Lâhniza: Lâhanaya benzer, yenilen bir çeşit bitki.

Lâhtara: Üstten saplı, köşeli küçük sepet.

Lâmlî: İnce, düz ve uzun. (Fasulye lâmlisi. Bıçak lâmlisi.)

Lângur: Salahana. Başboş dolaşan.

Lâpsi: Çok ince ve düz olan herhangi bir şey. (Lâpsi bir taş getir bana.)

Lavlak: Aptal.

Lâzut/lağuz: Mısır. (Bu sene lâzut olmadı.)

Lenger: Geniş karavana.

Likans: Lezzetsiz. Tatsız. (Yemek çok likans oldu.)

Limanda: İkiz. (Amcamın karısı gene limanda doğurdu.)

Loğor/loğora: Boyu bir metreye ulaşan, kötü kokulu yabancı bir bitki.

Longoz: Karanlık ve çukur yer.

-M-

Madırğa: Taş kırmaya yarayan odun saplı çekiç.

Manca: Çorba. Yemek. Bilhassa kedi köpek yiyeceği.

Manziya: İneklere verilen mısır koçanının incesi.

Marama: Süte katılan su.

Margo: Erkek kedi.

Maruk: Çehre. Surat.

Maruk asmak: Surat asmak.

Mastik: Sakız.

Masur: Dalında ve henüz olgunlaşmamış mısır koçanı veya salatalık.

Merek: Çayır veya mısır gibi kışa saklanması gereken şeylerin korunduğu çita veya çit örgülü yapı.

Memişane: Helâ

Meğerem: Meğer. Meğerki.

Meci: İmece.

Mesazol: Ahırda inek pisliğinin akıtıldığı oluk.

Meştepe: Maşraba.

Miras: Mile (Bilya)

Miras oyunu: Mile oyunu.

Mora: Böğürtlen meyvası. Amohta.

Moyupros olmak: Mahmurlaşmak.

Mudara etmek: Tenezzül etmek. Aşağı kalmak. Boyun bükmek. (Ben kimseye mudara etmem.)

Munzur: Çehre.

Musandara: Kapaklı mutfak dolabı.

Muzika: Az sağılan inek. (Muzika bir sığırım var. Diğeri hiç sağılmıyor.)

-O-

Ocak: (Fındık için) Birkaç fındık ağacının meydana getirdiği küme.

Omuzluk: Omuzda taşınabilir büyüklükteki ağaç gövdesi. (Gidip birkaç omuzluk alalım beraberce.)

Oralı olmak: İlgilenmek. (Tanıdık diye gittim, hiç oralı olmadı.)

Orca: Ayakta. Ayaküstü. (Niye orca duruyorsun? Otursana.)

Otluk: Mısır sapı, çayır gibi hayvan yiyeceklerine verilen umumi ad.

-Ö-

Öksöğü: Üzeri köztlü, tütmekte olan ucu yanık odun parçası.

Örşün: Kenarsız ve demirden yapılmış saplı kül küreği.

-P-

Palaz: Geniş yapraklı, bir çeşit tombul fındık türü. (Palaz fındığı)

Pasal: Küçük kazık.

Patlangoç (Patlangaç, patlangıç): Pistonlu, içi boş kargıdan yapılan oyuncak.

Pedaliza: Kelebek. (Bahar geldi ya, pedalizalar başladı uçmaya!)

Penes/pinezlik : Kümes. (Tavuklar penese girmediler mi?)

Peşko: Soba.

Peytamal: Bk. Andır da peytamal.

Pisik: Kedi.

Pondul: Pantolon.

Pur: Kavsuk. Fındığın dış kabuğu.

Pur: Bk. Bur.

Pustuk: Bk. Güdene. Kudina.

Putunak: Bk. Kumuş.

-R-

Ruzi: Bk. Fuli.

-S-

Sabahça: Sabahleyin.

Sağan: Sağılan. Sağılır. (Hiç sağan sığıırım yok kardeş.)

Sağanmak: Tereddüt etmek: Duraklamak. (Önce sağandı, sonra çekip gitti.)

Samas: Üzüm ezildikten sonra suyunun unla kaynatılarak yapılan peltsemi yemek çeşidi.

Sarambula: Hamsi, pırasa, un vs. ile yapılan bir çeşit yemek.

Saplayık/sapliye: Ayran kepçesi.

Sekmen: Bk. Komri.

Serek: Etin üzerindeki zarsı kısım.

Serender/serendi/tekir: Kış için; un, mısır, meyva, patates vs. konularak saklanılan dört ayak üzerine oturtulmuş, tahta veya çit örgülü yapı. Bir çeşit ambar.

Sımıç: Baş parmak ile işaret parmağı arasındaki uzunluk.

Sıska: Soğanın tohumu, ince soğan.

Silân: Düzgün, parlak ve aynı zamanda kaygan olan satıh. (Silân muşamba. Silân kavak.)

Sipsilân: Dümdüz, pürüzsüz ve uzun satıhlı.

Sobak: Kafasız. Aptal. Akılsız.

Somara: Turşusu yapılan, geniş yapraklı bir bitki.

Söfe: Kapı kenarı.

Kapının söfesine

Boya vururum boya.

Everdi anan seni

Ayırıldı benden goya

Söykenmek: Geçici olarak istirahat etmek. (Azıcık söyke hele!)

Supramak (Zıbartmak): Avuç içi ile sıyırıp almak. (Yaprakları suprayayım, gelirim.) (Suprarım seni: Bıçaklarım seni.)

Sünor: Sınır. Hudut.

Süzme: Ayranın çökelek olmadan cvvelki hâli.

-Ş-

Şalak: Ermiş, tohuma kaçmış salatalık.

Şelek: Bk. Çötre.

Şıma: Beton zemin. (Yalınayak basma şımaya, hastalanırsın.)

-T-

Tastar/dastar: Kilim vazifesi gören kıldan örülmüş yerlik. Kıldan çul.

Tekir: Serender.

*“Evin üstü keremit
Tekirinki hartama
O gâvurun kızını
Sarsam iman tahtama”*

Tekleme: Fındık topladıktan sonra dallarda kalan tek tük fındık.

*“Fındık dalda tekleme
Kız çarşafın ekleme
Girdi gocan gurbete
Gelcek diye bekleme.”*

Temroğu: Ekzama.

Tırızlı: Bk. Dırızlı.

Tırızlamak: Bk. Dırızlamak.

Tirmit: Zehirsiz bir çeşit mantar.

Tokalak: Bellenmiş tarlada yumruk büyüklüğündeki toprak parçaları.

Tomara: Turşusu yapılan bir bitki.

Topur: Kestane meyvasının dikenli olan dış kısmı.

Torak: Dırmaç ucundaki tahta karak.

Toran: Mısır bitkisinin çiçek bulunan en uç filizi.

Tumbi/dumbi: Tümsek.

Turmaç/tırmaç: Bk. Dırmaç. (Bu odunlar turmaçsız götürülmez.)

Türkü kıvratmak: Yanık yanık türkü söylemek.

Tüyleman: Tüylü (kılı) olan adam. Çok tüylü olan.

-U-

Uşaklamak: Çocuk doğurmak.

Uşaklık: Çocukluk.

-V-

Vindo: Güvenek. Ekseriya ineklere konan sarı renkli iri sinek.

Volar: Yeni belenmiş tarlada, bel ucundaki toprak parçası.

-Y-

Yamsuk: Yamuk biçimli.

Yalaş/yağlaş: Yağlı aş. Mısır ununun suda pişirilmesiyle elde edilen yiyecek. Tereyağı konularak lezzeti artırılır.

Yaşlam: Arkuru. Eğimli. Meyilli. (Merdiveni yaşlam olarak koy.)

Yaldır yaldır etmek: Pırıl pırıl parlamak. (Arabanın camları yaldır yaldır ediyor.)

Yavan kalmak: İnekleri sağılmamak. Yoğurtsuz, yağsız, ayransız kalmak.

Yelek: Gelek. Yaprak.

Yemece: Tedavisiz hastalık. Kanser

Yenlik: İnek memesi.

Yennik: Hafif.

Yoğruk: Yürük. Yosma.

Yüklenmek: Gebe kalmak.

Yüklü: Gebe. (İnekler için)

-Z-

Zağana: Yengeç.

Zıpka: Bk. Abazıpka.

Zifleka: Serçe.

Zizan: Çıplak. (Neredeyse zizan dolaşacaktı.)

Zibil: Çerçöp. (Kapının önündeki zibili süpür önce.)

Zifin: Sarı çiçekli bir metre uzunluğunda çalı bitki.

Zilifta: Buğday unundan yapılan, baklava dilimi büyüklüğünde zeytinyağında kızartılan yiyecek.

Zilim: Killi toprak.

Zimida/zimira: Sarmıslıklı yeşil fasulye ezmesi.

Zimlâ: Güz apağı.

Zimlenga: Dikenli bir orman bitkisi. Çiğ olarak da yenebilir.

Zinak: Kıvılcım. (Yere zinak düştü; yanarız sonra.)

Ziram: Ele batabilecek, iğne gibi odun kırıntısı, kıymık.

Zizil: Solucan.

Zumul: Ekmek kırıntısı.

Zumur: Ekmek ezmesi.

Zungi: Köşe.

Zunis/zuğnis: Yemeğin tencere dibinde biraz yanması.

DIALECT OF THE PEOPLE LIVING IN BEŞİKDÜZÜ

In this article, firstly, we have given a brief information about the name, historical background, and the population of Beşikdüzü. Secondly, local words, which are used only by the people of that town and its villages, are given in alphabetical order. After giving their meanings in current Turkish language, they are used in sentences in order to clarify their meanings. As some of the words are available only in the poems which belong to that town, some poems covering these words are included in the article. Although some of the words compiled are in use in modern Turkish, they appear in the article just because they are used in different meanings in that region.

ÂŞIKLIK GELENEĞİ İÇİNDE ÂŞIK MÜZİĞİ VE KİMİ PROBLEMLER

METİN ÖZARSLAN*

Âşık müziğinin yazılı kaynakları azdır. Bunların en eski ve önemlilerinden biri, XVII. yüzyılda Ali Ufkî Bey'in (Albert Bobowsky) hazırladığı Mecmûa-i Saz ü Söz'dür. Bu mecmuada notaya alınmış eserler arasında âşık müziği örnekleri de bulunmaktadır (Elçin 1976). Bununla beraber âşık müziği üzerinde çalışan araştırmacıların canlı kaynaklarla karşılaşmaları, XX. yüzyılın ilk yıllarında mümkün olabilmıştır. Âşık müziği örneklerinin ses kayıt cihazlarıyla tespit edilmesi ise Cumhuriyet'in ilânından sonradır. 1926-1929 yılları arasında Darüelhan (İstanbul Belediye Konservatuarı) adına Anadolu'nun muhtelif yörelerinde yapılan derleme gezilerinde ve bu kurumun yaptığı özel derlemelerde Âşık Seyfi ve Âşık Veysel'den alınmış destan, koşma ve deyişlerle, Âşık Kerem, Âşık Garip, Köroğlu ve Âşık Sümmanî gibi eski ustaların "mahlâsları taşırılmış" deyiş ve türküler mahallî sanatçıların ağzından ses kayıt cihazı ile tespit edilmiştir (Şenel 1991).

Ankara Devlet Konservatuarı mensupları 1937-1952 yılları arasında resmî derleme gezileri yapmış, âşık müziği ile ilgili birçok örnekleri ses kayıt cihazına tespit etmişlerdir. Bu gezilerde başta Âşık Yunus, Âşık Dertli, Ercişli Emrah, Erzurumlu Emrah, Âşık Sümmanî, Karacaoğlan, Dadaloğlu, Köroğlu, Eşrefoğlu, Pir Sultan, Bayburtlu Zihî gibi tanınmış âşıklar olmak üzere günümüze varıncaya kadar pek çok şairin mahlâslarının taşırıldığı peşrev, divan , destan, koşma, satranç, yıldız, semâi, varsağı, kalenderî, vezn-i âher, müstezad, gibi tür ve biçimlerde ezgilerle methiye, mersiye, deyiş, dübeyt, güzelleme, tekellüm, soru-cevaplı muamma ve ceng-i harbî gibi âşık ağzı örnekleri derlenmiştir. Bu arada Kerem ile Aslı, Elif ile Mahmud, Arzu ile Kamber, Elbeylioğlu, Köroğlu Kolları, İsmail Kıssası gibi âşık ağzı halk hikâyeleri de ezgili olarak tespit edilmiştir. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu adına 1961, 1967 ve 1971 yıllarında yapılan resmî derleme gezileriyle bölge radyolarının Türk halk müziği ve oyunları, şube

* Dr. , Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı Öğretim Görevlisi.

müdürlükleri vasıtasıyla gerçekleştirilen özel derlemelerde de pek çok âşıktan yüzlerce âşık müziği örnekleri alınmıştır.

Âşık tarzı şiir geleneği verimlerine eşlik eden ezgiler hususunda, her âşık mahsulünün bir ezgisi olduğu fikrini ortaya atan Fuad Köprülü'ye göre, koşma ve koşuglar hece vezninin en eski ve rağbet gören şeklidir. "Koşmak" kelimesi "güfteye zam ve terdif etmek anlamında kullanıldığı için Divanu Lügat-it-Türk'te "recez, kaside" tarif edilen bu koşugları Türk şiirinin en eski döneminin, bir başka deyişle beste ile güftenin ayrılmadığı zamanların bir kalıntısı olarak kabul etmek gerekmektedir. Köprülü koşmaların sadece bir âşık havası veya beste ile söylendiği kanaatini taşımaktadır:

"Âşık tarzında koşma çok kullanılan bir nazım şeklidir, ayrı bir bestesi hususî bir terennüm tarzı vardır. Bu beste ile söylenen koşmalar son iki asırda ekseriyetle on bir heceli olup murabba şeklinde tanzim olunurdu" (Köprülü 1981: 246-247).

Köprülü'nün bu görüşü kendisinden sonra gelen bir çok araştırmacı tarafından aşağı yukarı aynen tekrar edilmiştir. Gerek halk şiiri ile ilgili retorik kitaplarında gerekse âşık müziği ile ilgili müstakil yazılarda halk şiiri (âşık tarzı şiir) türlerinden bazılarının özel ezgi eşliğinde okundukları ve halk şiiri türlerinin belirlenmesinde ezginin göz ardı edilmemesi gerektiği vurgulanmasına (Onay 1928; Dizdaroğlu 1969) rağmen bu ikazlar tavsiyeden öteye geçememiştir. Halk şiirinin tür ve şekil meselesi ile uğraşan araştırmacılar âşık tarzı şiir verimleri ile ilgili tanımlar yaparken bu verimlerin özel bir ezgi eşliğinde okunduklarına temas edip geçmişlerdir (Onay 1928, Ozanoğlu 1940; Dizdaroğlu 1969; Dilçin 1995). Bu çalışmalarda özel ezgiden ne kastedildiği meselesinin ucu açık bırakılmıştır. Öte yandan âşık müziği ile ilgili olarak yapılan yayınlarda (Kırzioğlu 1964; Taşlıova 1976; Aslan 1980) âşık tarzı şiir geleneği mahsullerine refakat eden ezgi karşılığı "âşık makamları" terimi ortaya atılmış ve bu terime bağlı bol miktarda isim zikredilmiştir.

Kars yöresinde çalınıp söylenen makamların sayısı ile ilgili olarak araştırmacılar farklı tasniflere dayalı değişik rakamlar vermektedir. Bunlardan Fahrettin Kırzioğlu "ağır havalar (ağırlamalar, uzun havalar) yüz yirmi, orta havalar kırk, hafif (yüngül) havalar elli altı" şeklinde üçe ayırarak tasnif ettiği 216 saz havasının ismini sayar (Kırzioğlu 1964). Şeref Taşlıova 157 saz makamını "ağır sesli divanî makamlar yirmi bir, tecnis makamları dört, güzelleme makamları on iki, orta ve yürük sesli makamlar otuz üç, yanık sesli makamlar kırk yedi, yüksek sesle söylenen makamlar kırk" şeklinde tasnif etmiştir (Taşlıova 1976). Ensar Aslan ise Doğu Anadolu'da

âşıklar arasında 72 makam¹ olduğunu ifade ederek, tespit edebildiği 57 âşık makamını “divanî makamlar yedi, yanık ve uzun makamlar otuz yedi, güzelleme ve hareketli makamlar on üç” biçiminde tasnif etmiştir (Aslan 1980).

Âşıklık geleneği içinde, söz ve ezgi geleneksel özelliktedir. Bu bakımdan âşıklar şiir söylemede olduğu gibi müzikte de usta malı kullanırlar. Âşıklar kendi şiirlerini ve eski usta âşıkların şiirlerini geleneksel özellik taşıyan hazır ezgi kalıplarına döşeyerek icra ederler. Usta malı melodi kalıpları “çeşitli dizi, seyir ve melodileri içine aldığından” (Şenel 1991), âşık çarıklık devresinde ustasından söz söylemeye ait teknik inceliklerin yanı sıra, sözün birleşeceği melodik yapıları ve bu birleştirmenin incelik ve tekniklerini de öğrenir. Manzum söz söylemeye bağlı olarak ortaya çıkan edebî tür ve şekillerin kolay öğrenilebilmesi ve dinleyici üzerinde tesirli olabilmesi, melodi kalıplarının iyi bilinmesine ve müziğin sözle birlikte başarılı bir şekilde kullanılmasına bağlıdır. Özellikle aruz veznine dayalı türlerde vezin kalıplarının doğru kullanılabilmesi, sözle birlikte sunulan bu melodik yapıların sağladığı kolaylıkla mümkündür.

“Âşık musikisinde melodi kalıplarına söz döşemesi sırasında birtakım zorlamalarla güftenin kalıba uydurulması, bazen güftede, kelime ve hece vurgulamalarında bozukluklar meydana getirir. Fakat konuşma diline uzak gibi görünen vurgulamalar, gelenekten gelen melodi kalıplarının kullanımından doğan özelliklerden birisidir. Bu sebeple âşık musikisinde sık görülen prozodi bozukluklarını sadece söz ve melodi bakımından değil aynı zamanda melodi kalıplarının söz yapıları üzerinde olan etkileri yönünden de incelemek gerekir. Ancak üslûp, tavır ve süslemeler kişiden kişiye veya yöreden yöreye değişiklik ve çeşitlilik arzeder. Ayrıca değişik okuyuş şekilleri ve ağız özellikleri âşık musikisinde bir “tarz” olmuştur. Bu özelliklerden dolayı eski usta âşıkların ağızlarıyla okuma yanında, kasaba ve aşiret adıyla anılan ve belli özellikler taşıyan Sümmanî ağzı, Karapapağ ağzı, Azerî ağzı, Posof ağzı gibi ağız çeşitleri doğmuştur. Melodi kalıpları şiirde zaman zaman daralma veya genişlemeye sebep olur. Bu hâl, mısra eklenmesi, mısra düşmesi, mısra kısalması veya uzaması gibi durumları ortaya çıkarır” (Şenel 1991: 553).

Melodi kalıpları uzun hava veya kırık hava tarzında veyahut da her iki tarzın özelliğini taşıyan bir biçimde olabildiği âşık müziğinde genellikle usulsüz (resitatif) söyleyişlerin hâkim olduğu bilinmektedir. Uzun hava tarzında ve konuşur gibi okuma geleneği âşık müziğin en eski icra tarzlarından biri olması dolayısıyla bu tür okuyuşlarda ritim serbest olduğu halde, melodi kalıpları gerek vezin gerekse söz yapısına dayalı bir iç ritme sahiptir. Giriş ve bitirişlerde bu iç ritmin bozulduğundan

¹ Hasan Kartarı'ya göre Kars âşıkları arasında 70 makam vardır (Kartarı 1977).

görüldüğü serbest okuyuşlardaki vurgu ve durak yerleri, söz ve müzik cümlelerinin hemen hemen düzenli bir ifade gücüne kavuşmasını sağlamaktadır.

“Âşık musikisi nüans kullanımı ifadeyi güçlendirici bir unsur olarak sık sık görülen bir özelliktir. Konuşma diline yakın bir musiki tarzı ve anlatımı verilmeye çalışırken nüanslı anlatımlardan ve ifadelerden faydalanılır” (Şenel 1991: 553).

Bilindiği gibi âşık tarzı şiir geleneğinde müzik ve söz birbirini tamamlayan ve ayrı düşünülmesi mümkün olmayan iki unsurdur:

“İslâmiyet’ten önce ve sonra şiir daima müzik ile birliktedir. Anonim, âşık ve tekke şiiri her zaman ezgilidir. Müzik aletleri zaman zaman farklılaşmış fakat şiir hiçbir zaman ezgiden ayrılmamıştır” (Günay 1986: 6).

Bu şiir ve ezgi birlikteliği, bölgelerin müzik karakterlerine göre çeşitlilik ve özellikler göstermektedir. Bazı türler sadece birbirine yakın yörelerde yaygın olup mahallî, bazıları ise muhtelif yerleşim merkezlerinde görülen daha genel özelliklere sahiptir. Bu bakımdan âşık müziğinde kullanılan ezgiler çoklukla mahallî özellikteki kalıp ezgilerdir. Makam kelimesinin “halk ağzında kalıp ezgi anlamında” kullanılması (Oransay 1990: 56-58) dolayısıyla, bu kalıp ezgiler, âşıklar tarafından makam olarak adlandırılmaktadır.

Âşıklık geleneğinin kuzeydoğu Anadolu bölgesi, orta Anadolu bölgesi ve güneydoğu Anadolu bölgesinin batısında kalan bazı kesimlerde sürdürüldüğü günümüzde kuzeydoğu Anadolu’da sürdürülen âşıklık geleneğinde usta malı söz ve müzik özellikleri, usta-çırak ilişkisi içinde yaşatılmaya çalışılmaktadır. Erzurum-Kars ve yöresinde âşık ezgilerine âşık havaları, âşık makamları veya âşık hacavatları (hecevat) adı verilmektedir. Özellikle Azerbaycan etkisinde kalan kuzeydoğu Anadolu bölgesinde âşıkların kullandığı ezgi kalıpları için “makam” terimi kullanılmaktadır. Ancak bu terimin/terimlerin klâsik Türk müziğindeki makamlarla hiçbir ilgisinin bulunmadığını, ve bu tip kavramların âşık dinleyici çevre ilişkisinde ortak adlamalarla ortak refras noktası oluşturduğunu belirtmek gerekir:

“Âşıklar türküyü müzik özelliklerine değil de, metne ait konulara göre sınıflandırdıkları için Civan Ölüren makamı, Atüstü makamı, Osmanlı makamı gibi birçok ilginç başlıklar ortaya çıkmıştır. Bu isimler ve ezgiler âşık ve dinleyicilerin dağarcığındaki bilgilerin ayrılmaz bir parçasıdır. Kavhvehânedeki dinleyicilerin birçoğu bu ezgileri ezberlemiştir. Çünkü onları daha önce defalarca dinlemişlerdir. Atışmaları isimleriyle ve ezgi kalıplarıyla tanıyabilmek dinleyiciye estetik bir zevk verir ve âşıklarla aralarındaki bağı kuvvetlendirir. Atışmalarda bu bağ dolayısıyla iki âşığın ayrı ezgilerle çalıp söylemesi dinleyici açısından mühim bir husus değildir. Önemli olan katılımcıları birbirine bağlayan ortak müzik dağarcığının ortak bir sosyal tecrübeye dönüşmesidir” (Erdener 1995: 80).

Âşıklarca “makam” olarak adlandırılan “kalıp ezgi” özelliğindeki melodik yapılar için uygun isim “hava” olmalıdır. Çünkü, halk müziği içinde zaten “kırık hava, “uzun hava”, “oyun havası” olarak belli adlamalar bulunmaktadır. Bunların hiçbirisi “oyun makamı”, “uzun makam” veya “kırık makam” şeklinde adlandırılmaz ve bu havalarla âşıkların kullandıkları melodik yapılar arasında hiçbir fark yoktur. Ancak, âşıkların makam olarak adlandırdıkları melodik yapı ile klâsik Türk müziğindeki “makam” da aynı değildir (Özarslan 1999). Bilindiği gibi, klâsik Türk müziğinde kullanılan bir terim olan makam, dar anlamda bir “dizide ve lâhinde seslerin durakla ve güçlü ile münasebetlerinden doğan hususiyete” verilen isimdir. Başka bir ifade ile “makam bir durakla bir güçlünün etrafında bunlara bağlı olarak toplanmış seslerin umumî durumudur” (Arel 1993: 30).

Klâsik Türk müziğinde makamlar basit ve bileşik olmak üzere ikiye ayrılırlar. Halk müziğinde makama karşılık müzikal anlamda yanlış olarak “ayak”² terimi, âşık müziğinde ise makamı karşılamadığı halde makam terimi kullanılmaktadır. Bu ayak veya makam olarak adlandırılan kalıp ezgi niteliğindeki bu melodik yapıların çok az bir kısmı tam ve düzenli bir seyir gösteren bir dizi olma hususiyeti taşırlar. Bu bakımdan âşık makamı olarak adlandırılan melodik yapıları klâsik Türk müziğindeki makamlar gibi algılamak gerekir.

Âşık müziğinde Kerem (Kesik Kerem, Yanık Kerem), Garip, Müstezat, Misket, Kalenderî gibi ayaklar yaklaşık olarak klâsik Türk müziğindeki makamlara tekabül etmektedirler. Mesela klâsik Türk müziği ile Türk halk müziği melodik yapılar bakımından mukayese edilirken basit ve bileşik makamlardan Rast, Nîkrîz, Mahur, Zâvil, Acemşîran, Nihavend, Sultanîyegâh, Ferahfezâ, Bûselik, Hisar-bûselik, Şehnâz-bûselik, Tâhir-bûselik, Bayatî-bûselik, Nevâ-bûselik makamlarının Müstezat; Hicaz, Uzzal, Şehnâz, Zîrgûle, Hicazkâr, Şedarabân, Sûzidil, Evcârâ makamlarının Garip; Segâh, Müste’ar, Hûzzam, Evçâr, Ferahnâk makamlarının Misket; Sabâ, Dûgâh, Bestenigâr makamlarının Kalenderî; Uşşak Bayatî, Nevâ, Tâhir, Hüseynî, Gül’îzâr, Muhayyer, Muhayyer-kürdî, Kürdîhıcazkâr, Karcıgar, Bayatî-araban makamlarının Kerem ayağına tekabül etmektedirler (Tanrıkorur 1985: 564-565)³. Ancak günümüzde âşık arasında isimleri dolaşan melodik yapıların,

² Yukarıda sayılan isimler genellikle yanlış bir adlama ile ayak kelimesi ile kullanılmaktadır. Oysa ayak müzikal anlamda açış veya ara taksimi karşılar. Bize göre ayak yerine de açış teriminin kullanılması daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

³ Yukarıdaki mütakabiliyette görüleceği üzere halk müziğinin -dolayısıyla âşık müziğinin- de makamsal yapıda olduğu görülmektedir. Halk müziğinde klâsik müzikte olduğu gibi geniş bir isimlendirme ve buna bağlı nazariyat çalışmalarının yeteri kadar yapılmamış olmasından dolayı halk müziği ve klâsik Türk müziğinin ayrı köklerden gelen iki farklı müzik türü şeklindeki anlayışa bir cevap (Tanrıkorur 1985, 1998) niteliğindedir. Buna benzer karşılaştırmalar için ayrıca bz. (Şenel 1997).

yukarıda sayılan ve halk müziği terminolojisinde ayak olarak adlandırılan Kerem, Garip, Müstezat, Misket, Kalenderî terimlerinden farklı oldukları bir gerçektir. Âşıkların ifade ettikleri isimler mahallî özellik taşıyan kalıp ezgi patronlarıdır. Meselâ Kars ve Erzurum yöresi âşıkları arasında adı makam olarak anılan “At üstü”, “Bey usulü”, “Civan öldüren” “Derbeder”, “Divanî”, “Hoşdamak,” “Koroğlu”, “Üç kollu”, “Yıldız”, “Zarıncı” gibi ezgilerin her biri ayrı bir havada ve konunun verdiği duyguya uygun düşecek nüanslarla seslendirilmelerine rağmen klâsik müzikteki makama tekabül etmemektedirler.

Bu ezgilerle ilgili olarak Erzurumlu yaşayan 18 âşığa ait verimlerin müzikal çözümlenmeleri yapılmıştır. Bu çözümlenelerde âşıkların kullandıkları melodik yapılar, genellikle Sı^b2 arızası alan (Şengül 1996) Hüseyinî makamı veya Kerem ayağına tekabül eden radyo repertuarına girmiş türkü havalarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Kars ve Erzurum âşıklarının kullandıkları kalıp ezgilerin çoğunlukla Hüseyinî makamında olduğu benzer bir çalışmada ortaya konmuştur:

“Karşılaşmada iki <veya daha fazla sayıda M.Ö.> âşık da şiirlerini makam diye adlandırdıkları çok iyi bilinen geleneksel nağme/ezgilerle söylerler. Aslında âşıklar herhangi bir geleneksel türküyü veya bunun ezgisini makam olarak adlandırır ve karşılaşma süresince çok fazla makam kullandıklarına inanırlar. Karsta’ki kahvehanelerde genellikle kullanılan geleneksel ezgi Hüseyini makamındaki Koroğlu türküsüdür. Fakat âşıklar onu Koroğlu makamı diye adlandırır. Koroğlu destanı çerçevesindeki diğer türküler de, - bir çoğu Hüseyini makamında olmadığı hâlde - Koroğlu makamı olarak kabul edilir” (Erdener 1995: 79).

Âşık müziği içinde görülen ağıt, başayak, destan, divan, lebdeğmez, duvak kapma, geraylı, güzelleme, hiciv, herbe zorba, hurufat, kalenderî, kıta, koçaklama, koşma, muamma, mühemmes (veya muhammes), satranç, selis, semaî, tekellüm (veya tekerleme), taşlama, tecnis, üstadname, varsağı, vezn-i âher, vücudname, yanılma, yıldız gibi isimler altında tür ve biçimler için kullanılan isimler zaman zaman ezgi için de kullanılmaktadır.

“Âşık havaları adlarını şiir tür ve biçimlerinden, halk tarafından yaşadığı kabul edilen âşıklardan, deyişlerin sahibi âşıkların isimlerinden, yer ve etnik topluluk adlarından, hikâye kahramanlarından, deyişmelerden almıştır. Ayrıca çok bilinen âşık havalardan bazılarında bir başka yörede değişik bir isimle rastlanabilmektedir” (Şenel 1991).

Âşık havaları hem uzun hem de kırık hem de her iki tarzın karma olarak kullanıldığı tarzda icra edilir. Uzun hava tarzındaki okuyuşlarda sazla sese eşlik edilmekte, daha çok karar seslerinde veya duraklamalarda saz modelleri ön plâna çıkarılmaktadır.

“Kars-Erzurum ve yöresi âşık havalarının belli başlıları şunlardır: Divanî güzelleme, tecnis, Kerem havaları, muhammes, satranç, nasihat, yanılma, taşlama, tekellüm, destan, deyiş, koçaklama, derbeder, hoş damak, zarıncı, civan öldüren, garibî, Sümmânî, erdişgeraylı, cenkleme, yedekleme, şikeste, üç kollu, beg usulü, çakırdama, keşişoğlu dübeyt, zencirleme, dudak değmez, durnalar, semâyi, Koroğlu, Koroğlu güzelleme, Koroğlu koçaklaması, yâr havası, maya, sarı yıldız ve Türkmanî” (Şenel 1991).

Bunlardan Divanî güzelleme, Kerem havaları, nasihat, taşlama, destan, koçaklama, derbeder, zarıncı, civan öldüren, garibî, Sümmânî, cenkleme, beg usulü, keşişoğlu, dübeyt, zencirleme, dudak değmez, durnalar, semâyi, Koroğlu, Koroğlu güzelleme, Koroğlu koçaklaması, yıldız vb. havalar Erzurum âşıkları tarafından bilinmekte ve kullanılmaktadır.

“Âşık havaları içinde özellikle hüseyinî, uşşak ve hicaz makamını hatırlatan havalar çoktur. Adına hayal denen bir saz figürü, ezginin karar sesinde ve ara nağmelerde sıkça kullanılır. Bu figür ezgi içinde bazen “köprü” olarak görevlendirilir. Karar sesinden (kadans) bir buçuk ton peste genişleyen ve yine kadansa varan bu figür, deyişler için âdeta bir simgedir” (Şenel 1991).

Kerem havalarının çok önemli bir yer tuttuğu âşık müziğinde Anadolu ve Anadolu dışında pek çok yörede Kerem havasına tesadüf edilmektedir. Kars-Erzurum yöreleriyle Azerbaycan âşıkları arasında son derece yaygın olan Keremî makam adıyla da anılan bu havalardan günümüze kadar tespit edilenlerin sayısı 100 civarında olup muhtelif yörelerde şu isimlerle okunmaktadırlar: Kesik Kerem, Yanık Kerem, Kandilli Kerem, Kalpaklı Kerem, Açık Kerem, Hicranî Kerem, Antep Keremi, Guba (Kuba) Kerem, Yedekli Kerem, Zencirli Kerem, Yahyalı Kerem, Tatyan Kerem, Düz Kerem, Nuri Kerem, Dik Kerem, Kerem Güzelleme, Keremi, Kerem Zarıncısı (Zarıncı Kerem), Kerem Göçtü (Aslı Keremi), Kerem Gurbeti (Gurbeti Kerem), Sallama Keremi, Atüstü Keremi (Yorgun Keremi), Döğme Keremi, Yüğük Kerem, Kerem Şikestes (Ehmedî Kerem) vb. Kerem havalarının büyük bir kısmı Âşık Kerem’in deyişleriyle söylenmekle beraber Âşık Kerem’e ait olmayan örnekler de çoktur.

Gerek âşıklar ve gerekse kimi araştırmacılarca “makam” olarak isimlendirilen bu melodik yapıların makam özelliği göstermediği ve bu konuda yapılan yayınlarda ifade edilmiş (Bartok 1976; Erdener 1995; Şenel 1991, 1997; Tüfekçi 1983) ve bu melodik yapıların hava olduğuna işaret edilmiştir. Âşık makamı olarak anılan bu melodik yapıların çok cüzî bir kısmının klâsik Türk müziğindeki makam adları ile yaklaşık olarak uygunluk gösterdikleri de bilinmektedir (Tanrıkorur 1985). Öte yandan konu ile ilgili olarak âşıklara sorulan sorulara verilen cevaplardan âşıkların tamamına yakın bir kısmının çeşitli isimler saydıkları ve bunları bildiklerini

söylemelerine rağmen bu havaları isimlendirmede kendi aralarında çelişkiye düştüğü gözlemlenmiştir.

“Âşıklar, çoğunlukla bu saydıkları makamların adlarını bilirler. İcrasını istesenez, usta âşıklar bile 15-20 den fazlasını icra edemezler; konuya aşına olmayan araştırmacıyı yanıltırlar” (Düzgün 1996).

Bu konuda şu hususu da vurgulamak gerekir ki, genel olarak halk müziğinde, özel olarak da âşık müziğinde adı makam olarak zikredilen âşık havalalarının müstakil veya daha geniş kapsamlı araştırmalar içinde ele alınarak (Bartok 1976), (Erdener 1995), (Gazimihal 1928), (Günay 1986; 1993), (Markoff 1983, 1986), (Oğuz 1990), (Özbek 1975, 1985a, 1985b, 1987, 1998), (Reinhard 1974, 1983, 1992), (Şenel 1991, 1992, 1997), (Toraganlı 1983), (Tura 1987), (Tüfekçi 1983), (Üngör 1979) tahlil edilmesi yoluyla bu meseleye çözüm getirilen yetkin çalışmalar da yapılmıştır. Ancak bu konuyu aydınlatmaya yetecek özellikteki bu çalışmalara ek olarak, âşık tarzı müziğin günümüz âşıklarından yeniden derlenmek suretiyle tesbit edilmesi ve bu müzikal malzemenin müzik tekniği ve terminolojisine göre yeniden kapsamlı olarak ele alınması hâlâ zaruridir. Böyle bir çalışma “âşık müziği” meselesinin çözümünde kesin sonuç alınmasını sağlayacaktır.

Edebiyat ve müzik hemzemininde yer alan âşıklık geleneği mahsullerinin etraflıca tasnifi ve tahlili; ve bu mahsullerin hem şiir hem de müzik sanatı açısından ele alınıp daha geniş ve detaylı olarak incelenmesi gerekmektedir. Çözümlemesi gereken kimi problemleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Halk müziği radyo repertuarına giren ve âşıkların adlarıyla veya âşıklık geleneğine bağlanan ezgiler müzik tekniği açısından yeniden ele alınmalıdır. Bu ezgilerin müzikal değerleri ve varsa farklı özellikleri ortaya konmalıdır.
2. Yaşayan âşıklardan âşık ezgileri derlenerek bu ezgilerin -varsa- makamsal değerleri hem âşığın verdiği isimlendirme hem de müzik tekniği göz önüne alınarak irdelenmelidir.
3. Halk şiiriyle ilgili retorik kitaplardaki tarifler ışığında eldeki malzeme yeniden gözden geçirilmeli ve bu şiirlere eşlik eden müzikal değer gözardı edilmeden beraberce incelenmelidir. Elde edilen bilgilerle gerekirse yeni tariflere gidilmelidir. Bu yeni incelemede şiirin iç ve dış özellikleri yanında icrada kendisine eşlik eden müzik unsurunun değeri ve katkısı somut olarak ortaya konmalıdır.
4. Âşık tarzı şiirine refakat eden ezgilerin bir skalası çıkarılarak, bugün dilde dolaşan isimlendirmelerin hangi ölçütlere göre verildiği ortaya konmalıdır. Bu konuda karanlıkta göz kırparcasına verilen hükümlerin gerçek değeri ortaya çıkarılmalıdır.

5. Bu tür bir inceleme ile atüstü makamı diye adlandırılan bir ezginin bey usulü diye adlandırılan bir ezgiden hangi temel farklılıklarla ayrıldığı teshit edilmelidir. Bu cümleden olarak Kerem, Kesik Kerem, Yanık Kerem, Guba Kerem gibi isimler taşıyan ezgilerin makamsal değerleri ve aralarındaki farklılıklar ortaya konmalıdır.
6. Divan, semaî, müstezat gibi hem şiir hem de müzik terimi olan unsurların bu isimlerini verilme ölçütleri ortaya konmalıdır. Bu konu enine boyuna araştırılarak divan veya divanî (divana ait, belki de divanda okunan) denen şiirler ile müzikal terim olan divan (Kerkük divanı, Urfa divanı, Osmanlı divanı, Mereke divanı) arasında nasıl bir ilinti olduğu belirlenmelidir.
7. Semaî olarak adlandırılan şiirler ile saz semaîsi arasında temel bağımlılığı oluşturan semaî teriminin bu iki unsur arasında kurduğu bağıntıya açıklığa kavuşturulmalıdır.
8. Gerek klâsik şiirde ve halk şiirinde tür olarak, gerekse halk müziğinde ezgi adı veya bağlamada akort/düzen adı olan müstezat teriminin arasında nasıl bir ilişkinin olduğu tespit edilmelidir.

KAYNAKLAR

AREL, Hüseyin Sâdeddin, 1993, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri*, (Haz. Onur Akdoğan), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ASLAN, Ensar, 1980, "Doğu Anadolu'da Söylenen Âşık Makamları Üzerinde Bir Araştırma" *Köz*, C. 1, S. 3, Şubat: s.52-57.

BARTOK, Béla, 1976, *Turkish Folk Music From Asia Minor*, Princeton: Princeton University Press.

DİLÇİN, Cem, 1983, *Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DİZDAROĞLU, Hikmet, 1969, *Halk Şiirinde Türler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DÜZGÜN, Dilaver, 1996, "Dilaver Düzgün", (Erzurum, 1960, Yüksekokul, Evli) ile 20.02.1996 tarihinde Erzurum'da yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin M.Ö. arşivindedir.

ELÇİN, Şükrü, 1976, *Mecmua-i Saz ü Söz - Tıpkı Basım -*, İstanbul: Millî Eğitim Basım Evi.

ERDENER, Yıldırım, 1995, *The Song Contests of Turkish Minstrels - Improvised Poetry Sung to Traditional Music-*, New York and London: Garland Publishing, Inc.

GAZİMİHAL, Muhmut Ragıp, 1928, *Anadolu Türküleri ve Musiki İstikbalimiz*, İstanbul: Maarif Matbaası.

GÜNAY, Umay, 1986, *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu AKM Yayını-Sayı 16.

GÜNAY, Umay, 1993, *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

KARTARI, Hasan, 1977, *Doğu Anadolu’da Âşık Edebiyatının Esasları*, Ankara: Demet Matbaacılık.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, 1964, “Kars İlinde Halk Saz ve Oyun Havalarının İsimleri”, *Türk Kültürü*, S. 22.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, 1981, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Üçüncü Basım), İstanbul: Ötüken Neşriyat.

MARKOFF, Irene Judyth, 1983, “The Turkish Saz Family and Its Balkan Counterparts in Bulgaria and Yugoslavia- A Comparative Wiew”, *II. Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları .

MARKOFF, Irene Judyth, 1986, “Musical Theory, Performance, and The Contemporary Bağlama Specialist In Turkey”, Doctoral Dissertation, University of Washington (Unpublished).

OĞUZ, M. Öcal, 1990, “Âşık Makamları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Millî Folklor*, C. I, S. 7.

ONAY, A. Talat, 1928, *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev’i*, İstanbul.

ORANSAY, Gültekin, 1990, “Makam Kelimesinin Sekiz Küğsel Anlamı”, *Belleten Türk Küğ Araştırmaları 1990* -Prof. Gültekin Oransay Derlemesi/1-, [Hzl.: Yavuz Daloğlu-Serhat Durmaz], İzmir.

OZANOĞLU, İhsan, 1940, *Âşık Edebiyatı*, Kastamonu, Şenkıral Matbaası.

ÖZARSLAN, Metin, 1999, “Erzurum ve Çevresinde Âşık Geleneğinin Bugünkü Durumu”, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Bilim Dalı Doktora Tezi (Basılmamış).

ÖZBEK, Mehmet, 1975, *Folklor ve Türkülerimiz*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

ÖZBEK, Mehmet, 1985a, “Türk Müziğinin Esasları”, *Türk Halk Müziği ve Oyunları*, C. II. S. 14.

ÖZBEK, Mehmet, 1985b, “Kars Yöresi Âşık Makamlarının Ezgisel Çözümlemesinde Metod”, *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler*, (Hzl.: Feyzi Halıcı), Ankara: Güven Matbaası.

ÖZBEK, Mehmet, 1987, “Türk Halk Müziğinde “Ayak” Tabirinin Yanlış Kullanımı Üzerine”, *IV. Milletler Arası Folklor Kongresi Bildirileri [III. Cilt Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence]*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖZBEK, Mehmet, 1998, *Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü*, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

REINHARD, Kurt, 1974, "Güney Türk Ağıtlarının Biçimleri", *I. Uluslar Arası Folklor Semineri Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

REINHARD, Kurt-Ursula REINHARD, 1983, "Güney Türk Ağıtlarının Biçimleri", *II. Milletler Arası Folklor Kongresi Bildirileri [III. Cilt Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence]*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

REINHARD, Ursula, 1992, "Türk Müziği Çağlar Boyu Değişmeden Mi Kalmıştır", *IV. Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri [III. Cilt Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence]*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ŞENEL, Süleyman, 1991, "Âşık Musikisi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası.

ŞENEL, Süleyman, 1992, "Türk Halk Musikisinde «Uzun Hava», Tanımı ve Bu Tanım Etrafında Ortaya Çıkan Problemler", *IV. Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri [III. Cilt Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence]*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ŞENEL, Süleyman, 1997, "Türk Halk Müziğinde «Beste», «Makam» ve «Ayak» Terimleri Üzerine", *V. Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi [Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence Sektörünü] Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ŞENGÜL, Cengiz, 1996, "Erzurum Halk Ozanları ve Kırık Havaları", Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Müzik Bölümü Lisans Tezi (Basılmamış).

TANRIKORUR, Çinuçen, 1985, "Türk Halk Musikisi ve Klâsik Türk Musikisi", *Erdem*, C. 1, S. 2, Mayıs 1985'ten ayrı basım.

TAŞLIOVA, Şeref, 1976, "Kars ve Çevresinde Sazla Sesle Söylenen Âşık Makamlarının İsimleri", *Uluslar Arası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, Ankara: Konya Turizm Derneği Yayınları.

TORAGANLI, Hasan, 1983, "Türk Halk Musikisinde Anal (Hüseyni) Türecinin (Makam) Yapısal Özellikleri", *II. Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri [III. Cilt Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence]*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TURA, Yalçın, 1987, "Türk Halk Musikisinde Makam Hususiyetleri ve Bunlardan Doğan Ses Sistemi", *III. Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri [III. Cilt Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence]*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TÜFEKÇİ Nida, 1983, "Âşıklarda Müzik", *II. Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÜNGÖR, Etem Ruhî, 1979, "Halk Ezgilerini Notaya Almada Makamla İlgili Sorunlar", *Halk Ezgilerini Notaya Alma Semineri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TEKNOLOJİK GELİŞMELER BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DEKİ ÇOCUK OYUNLARININ İNCELENMESİ

NEBİ ÖZDEMİR*

Giriş:

İnsanoğlu evrende var olduğu andan itibaren bilgi üretme ve bunu kullanarak teknoloji yaratma çabası içindedir. İlk zamanlar daha çok sözlü nitelik taşıyan bilgi, yazının ve matbaanın icadı üzerine somut hâle/metne dönüştürülerek biriktirilebilir hâle gelmiş ve sosyo-kültürel yaşamdaki diğer gelişmelerin(eğitim ve dolayısıyla okur-yazarlığın artması ve bilinçlenme gibi) de katkısıyla yaygınlık kazanmıştır. Elektronik kültür ortamında da bilgi görsel ve işitsel olarak depolanmaya başlamıştır(Ong 1995). Bütün bu gelişmeler insanoğlunun daha iyi yaşayabilmesi için teknoloji yaratma arzusunun bir sonucudur.

Teknoloji, basit anlamda "herhangi bir amaç için araç ve gereç kullanma bilgisi" olarak tanımlanmaktadır(Türkçe Sözlük 1988: 1443). Bu bağlamda ilk insanın da, çağımız insanının da teknolojiye sahip olduğu söylenebilir. Teknoloji ilk insandan günümüze değişerek ve gelişerek gelen bir olgudur. Yazılı kültür ortamı ve elektronik kültür ortamı gibi kavramlar veya bu fenomenlerle ilgili motifler, teknolojik gelişmelerin bir ürünüdür. Bilgi ve dolayısıyla teknoloji, insanların niyetleri doğrultusunda iyi ya da kötü amaçlar için kullanılabilir. Her toplum veya toplumsal katman/kesim, değişik oranlarda teknoloji yaratma veya yararlanma çabası içindedir.

Bu çalışmanın amacını, Türkiye'deki çocukların oyunlarında teknolojinin etkisini araştırmak oluşturmaktadır. Bu etkiyi belirleyebilmek için "yeni çocuk oyun araçları ve türleri ile sinema, televizyon, müzik ve bilgisayar alanları" temel araştırma değişkenleri olarak kabul edilebilir. Kentleşme, yazılı kültür etkisi, din gibi diğer araştırma değişkenleri bu çalışmanın dışında tutulmaktadır (Bu değişkenler ve Türkiye'deki cumhuriyet dönemi çocuk oyunları hakkında geniş bilgi için bz. Özdemir 1997).

* Yard. Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

a.Teknolojik Gelişmelerin Türkiye'deki Çocuk Oyunlarına Oyun Araçları ve Türleri Bağlamındaki Etkisi :

Teknolojik gelişmeler, çocuk oyunları bağlamında sürekli yeni oyun araçları ve oyun türlerinin yaratılmasını sağlamaktadır. Hatta, çocuk oyun araçları ile oyuncakların, toplumun her yaşındaki ve kesimindeki bireylerce yapılan ilk teknolojik ürünlerden olduğu söylenebilir. İletişim araçları (özellikle televizyon) sayesinde de, bu oyun araç ve türleri sınır tanımaksızın bütün dünyaya yayılmaktadır. Başlı başına bir sanayi ve ticaret kolu hâline gelen çocuk oyunları ve oyun araçları sektörü, ekonomik açıdan dünyanın en getirisi yüksek dallarından biri durumundadır ve 21.yüzyılda da bu konumunu koruyacaktır. Böyle bir kabul, bu alandaki yeni yaratmaların da varlığının kabul edilmesi anlamına gelmektedir.

Türkiye sahasındaki teknolojik gelişmelerin çocuk oyun araçlarına etkisini göstermek için "top" adını verdiğimiz oyun aracındaki gelişmeyi açıklamak yeterlidir. Keza benzer açıklamalar masket için de geçerlidir. Türkiye'de sanayi türü oyuncaklar hakkındaki tek kitabın sahibi Prof.Dr. Bekir Onur, "en eski ve ilk oyuncuğun top olabileceğini" belirtmiştir. Prof.Onur, görüşünü desteklemek için İskoçya, Mısır, Eski Yunan ve Orta Çağ Avrupası ile ilgili çeşitli buluntulardan örnekler vermiştir (Onur 1993:366-367, 373). Top oyunları, eskiden beri Türkler arasında da yaygın olarak oynanmaktadır. Divan ü Lügat-it-Türk'te "töpük" olarak geçen topun "eritilerek iğ ağırsağı şeklinde dökülen kurşunun üzerine keçi kılı ve benzeri sarılması" ile elde edildiği belirtilmektedir (Atalay 1985: 386). Aynı şekilde, Anadolu'da yaşayan çocuklar da, lâstik topla tanışmaya kadar, kendi toplarını kendileri yapmışlardır: Örneğin, 1933 yılında Safranbolu'da(Zonguldak) çocuklar "topak" adını verdikleri toplarını, bir parça koyun yünü'nü sıkıştırarak ve üzerine de pamuk ipliği sararak elde etmişlerdir (A.Baha 1933:7). 1934 yılında Ula'da (Muğla) tespit edilen Kızıştı adlı Top Atma Oyunu çeşitlemesinde topun, eski bez parçalarında elde edildiği belirtilmiştir (Demircioğlu 1934: 72). Iğın'da çocuklar topu, kara sığır kılı'nın keçeleştirilmesiyle elde etmişlerdir (Çaylı 1952: 600).

1945 yılına kadar, özellikle kentlerde kauçuk top yaygın olarak kullanılan bir oyun aracıyken lâstik top henüz bilinmiyordu. Lâstik top, sadece İstanbul'daki özellikle varlıklı gayrimüslimlerin çocukları tarafından oynanan bir oyun aracıydı. Türkiye'de plâstik topu ilk kez Nal Plâstik firmasının imal ettiği ve 1950'lerin son yıllarında da ilk kadife kaplamalı topun ve renkli topun üretildiği belirtilmiştir (Onur 1992: 183, 309, 331). 1950-1960 yılları arasında, plâstik topların üretilmesi futbol sporunun Türkiye'de yaygınlaşmasına etki etmiştir. Bilhassa, mallarını İstanbul'dan alan hırdavatçılar, sanayi ürünü bu topların bütün Türkiye'ye yayılmasını sağlamışlardır. 1995-1996 yılları arasında yapılan anket çalışmalarından, Güney ve Doğu Anadolu'da yaşayan erkek çocukların hemen hemen tamamına yakınının, en çok oynadıkları oyunun, Körebe, Saklambaç, Tura vb. oyunların aksine, futbol

olduğu anlaşılmıştır. Teknolojik bir ürün olarak yaygınlaşan top, günümüzde bilhassa erkek çocukların (yetişkin erkekler gibi) oyun dünyalarını dolduran bir oyun aracı durumundadır. Ayrıca, top oyunlarının sayısı ve çeşitlenmesi, sanayi ürünü topun ortaya çıkmasıyla birlikte artmıştır (Özdemir 1997). Bu durum, pek çok geleneksel çocuk oyununun unutulmasına da neden olmuştur.

Diğer taraftan, teknolojik ortamda yaratılan yeni oyunlar olarak sunulan pek çok oyunun geçmişte daha basit araçlarla oynandığı belirlenmiştir. Oynanma biçimleri bakımından aynı olan bu tür oyunlarda, eski oyun araçlarının yerini, teknolojik ortamda sanayi ürünü oyuncaklar ve oyun araçları almıştır. Bu oyun araçlarının, oyun içindeki işlevlerinde herhangi bir değişiklik bulunmamaktadır. Hatta, yeni oyun araçları- küçük değişikliklerle birlikte- oyunun, eskiden olduğu gibi, yetişkinler arasında da yaygınlaşmasını sağlamıştır.

1991 yılından itibaren Türkiye'de görülmeye başlanan ve Herkes İçin Spor Federasyonu'na bağlı olarak faaliyet gösteren "Bocce" adlı spor dalı (doğal olarak oyun), çocukların Baş, Vuruş-Karış gibi adlarla anılan oyunlarının gelişmiş şeklidir (Özdemir 1997: 523, 962). Yine Türkiye'de 1990'lı yıllardan itibaren yaygınlaşan Bowling oyununun, 1968'li yıllarda Bursa'da, daha bu oyun türü Türkiye'de bilinmeden önce, çocuklar tarafından Top ve Şişe adıyla oynandığı belirlenmiştir (Özdemir 1997: 682-683).

Oyun/oyuncak sanayi ve teknolojisinin mensuplarının, geçmişin tutulan çocuk ve yetişkin oyunlarının "oynanma biçimleri"ne bağlı kalarak oyun araçlarını geliştirdikleri ve bunları "rekreasyon, çağdaş sporlar, dinlenme aktiviteleri" gibi farklı kavram/ortamların temel unsurları olarak kullandıkları görülmektedir.

Günümüzde özellikle çocuklara yönelik gıda maddesi(çikolata, şekerleme, sakız, kızartılmış patates vb.) üreten firmalar, ürünlerinin pazardaki gücünü artırmak için değişik yöntemler kullanmaktadırlar. Bu yöntemlerin başında ürünün jelatinli ambalajlar içinde ya da bazı küçük hediyelerle birlikte satışa sunulması gelmektedir. Hediyeler genellikle dönemin ünlü kişilerin (sinema sanatçısı, futbolcu), otomobillerin ve çizgi film kahramanlarının resimlerinin yer aldığı kartlardan veya plâstikten yapılmış minyatür oyuncaklar ile taso(her iki yüzü de resimli büyük bir madeni para biçimindeki plâstik oyun araçları) vb. yeni oyun araçlarından oluşmaktadır. Çocuklar, bilhassa televizyonun renkli ve büyüklü ortamında sunulan reklamların da etkisiyle, sırf promosyon aracına sahip olmak için bu ürünleri satın almaktadır. Hatta bazen promosyon aracı, amaç haline getirilerek sökter temsilcileri hedeflerine ulaşmaktadırlar. Son yıllarda gıda sektörüne ek olarak, basın sektörünün temsilcileri de, aynı yöntemi kullanmaya başlamışlardır. Bilhassa öğrencilerin tatilde olduğu dönemlerde, bu reklam yönteminin sıkça kullanıldığı gözlenmektedir. Günlük

gazete satışlarını artırılması amacıyla, gazete, dergi vb. ile plâstik veya kağıt/kartondan yapılmış oyuncak ve oyun araçları (oyuncak parçalara ayrılarak, her gün bir parçası alıcıya verilmek suretiyle belirli bir süre sonunda oyuncanın tamamına sahip olunması söz konusudur) da verilmektedir. Bu satış artırıcı yöntemin etkinliği, özellikle televizyon kanallarının çocuklara yönelik yayın kuşaklarında gösterilen reklamlarla artırılmaktadır.

b.Sinema, Televizyon, Müzik Sektörlerindeki Teknolojik Gelişmelerin Türkiye'deki Çocuk Oyunlarına Etkisi:

Bütün bu veriler, doğal olarak televizyonun ve televizyonla herhangi bir açıdan iş birliği içindeki sektörlerin (yukarıda belirtildiği gibi gıda, basın; giyim, oyuncak-oyun, bilgisayar, sinema, turizm vb.) genelde çocuğun dünyasını, özelde de çocuğun oyun dünyasını/kültürünü etkilediğini ortaya koymaktadır. Nitekim, İletişimin Oyun Kuramı(Play Theory of Communication)'nda kitle iletişim araçlarının ilk ve esas olarak izlerkitlelerine oyun deneyimleri olarak hizmet verdiği; haz-yönelimli olan kitle iletişim araçlarının birincil görevinin insanların iş yaşamından kaçmalarına ve keyif almalarına olanak sağladığı; izlerkitlelerin kitle iletişim araçlarına bilgi , gelişme ya da eğitim için değil, eğlence ya da oyun için katıldıkları; ancak kitle iletişim araçlarının sadece eğlence için kullanılmasından hareketle onların yararsız oldukları anlamının çıkarılamayacağı; sağlıklı ve dengeli bir yaşamın ayrılmaz bir parçası olan oyunun etkin bir şekilde gerçekleşebilmesinde kitle iletişim araçlarının sunduğu ucuz ve kolayca elde edilebilir oyun araçları sunduğu öne sürülür (Mutlu 1994: 108). Gerçekte bu konu, müstakil bir araştırma konusu olmakla birlikte burada bazı tespitlerin sunulması da yararlı olacaktır.

Televizyon veya sinemada çocuklara yönelik yapımların gösterilmesi, özünde ticarî nitelik taşımakla birlikte, yetişkin ve özellikle çocuk üzerinde sosyo-kültürel ve psikolojik etkileri ve sonuçları da bulunan bir faaliyettir. Bu gösterimlerin sadece kendileri değil, yan ürünleri ve yansımaları bağlamında da ticarîdir. Özellikle, bu gösterimlerde yer alan kahramanlar (çizgi film veya sinemaya uyarlanmış şekilleri, sinema gösterimleri için üretilmiş kahramanlar vb.; Walt Disney'in yarattığı çizgi film kahramanları, Pinokyo, Pembe Panter, Simpson Ailesi, Taş Devri, Aslan Kral, Heidy, Asteriks, 101 Dalmaçyalı, Alaaddin, Anastasia, Pokemon vb.), genelde gösterim sırasında veya sonrasında oyuncak(müstakil satılan veya MacDonald örneğinde olduğu gibi gıda maddesi yanında promosyon olarak verilen ürün şeklinde), giysi üzeri baskılar, resimli kartlar, ambalaj resimleri, kırtasiye ürünleri üzerindeki baskılar, duvar resim veya plâstik kabartmalar vb. şeklinde hedef kitle olan çocukların karşısına çıkmaktadır. Bazılarına göre post-kapitalizmin yaşandığı, toplumun aşırı alım isteği kışkırtılmış bireylerden oluşan kitlelere dönüştüğü günümüzde, bilhassa çocuklara yönelik olarak yaratılan ürünler, çok farklı sektörlere de hizmet edecek şekilde üretilmekte ve pazarlanmaktadır. Gösterilen

film, sadece çocuğun yiyeceğini/içeceğini ya da giyeceğini değil, aynı zamanda onun hayal dünyasını ve yaratıcılığını da etkilemektedir. 1993'lerin çocuğu Superman'ın, Heidy'nin dünyasında yaşarken, Pokemon 2000'li yılların başındaki çocukların oyun dünyalarını şekillendirmektedir.

Türkiye'de sinema, plâk ve kaset teknolojisinin ve sektörünün gelişmesine paralel olarak, çocukların oyunlarında da çeşitli sanatçıların isimlerine rastlanmaya başlanmıştır. Bu etki, televizyonun da etkisiyle daha da belirginleşmiştir. Aşağıdaki çocuk oyunu örneklerinden hareketle, Türk sinema ve müzik sektörünün geçirdiği dönemlerle ilgili verileri elde etmek mümkündür. Çocukların yaşadıkları dönemin ünlü sanatçılarının adlarını, oyunlarının sözlü formüllerinde yaşatmış ve yaşatmakta olmaları dikkat çekicidir:

Hüseyin Baradan, çekil aradan.
Sepette cik cik Ayşecik.
Sepette cik cik Ömercik.
Dalda erik, Fatma Girik.
Çuvalda un, Ediz Hun.
Sular çağlar, Engin Çağlar.
Denizde engin, Esin Engin.
Havada güneş, Ferda Büyükgüneş.
Damarda kan, Ajda Pekkan.
Gülmeye alışık, Sadri Alışık.
Abidik gubidikoğlu, Gülşen Bubikoğlu.
Dağda yiğit, Hülya Koçyiğit.
Bizde han, Serdar Gökhan.
Sakallı baba, Cem Karaca.
Gölde akın, Filiz Akın.
Yerde taş, Erol Taş.
Havada ay, Türkan Şoray.
Kın kın, Cüneyt Arkın.
Yerde böcek, Neşe Karaböcek.
Mektup Yazar, Gönül Yazar.
Tasta ayran, Nezahat Bayram.

Derede yosun, Necdet Tosun.

Arabayı süren, Zeki Müren(Türkiçin 1974:91-92).

Bir bardak su, Sezen Aksu.

Kuru kuru kemik, Yonca Evcimik.

Aşkın Nur Yengi yengemiz, biz ebe olmayız (Oğuz 1992:29).

Teknolojinin en önemli ürünlerinden/sonuçlarından biri olarak kabul edilen, kitle toplumu ve kültürünün yaratıcılarından en etkilisi sayılan televizyonun en önemli izlerkitlelerinin başında çocukların geldiği yadsınamaz bir gerçektir. 1993-1994 yılları arasında Türkiye genelinde yapılan bir araştırma, 5-15 yaşları arasındaki ve hanede sürekli oturan (çalışmayan) çocukların % 28'inin hafta içinde her gün ortalama 3 saat, hafta sonunda da %71'inin ortalama 4 saat televizyon izlediklerini(gelişmiş ülkelerde bu oran oldukça düşüktür) ortaya koymuştur (Batmaz ve Aksoy 1995:67). Yine bu çalışmada, çocukların %49.7 oranında çizgi filmleri, %45.3 oranında çocuk filmleri, %30.3 oranında eğlence programları ve %18.6 oranında da yarışma programları izledikleri belirlenmiştir. Bu çalışmanın belki de en önemli verisi, çocukların %60'a yakınının televizyon seyretmeyi, oyun oynamaya tercih ettikleridir. Bu verilerden hareketle Batmaz ve Aksoy(1995:102)'un yaptıkları aşağıdaki değerlendirmeye katılmamak mümkün değildir:

“Televizyon hayatımızı, bizim ona atfettiğimiz önemden daha fazla etkilemektedir. Bu anında ve günlük etkilenmeler olarak değil, bize başka bir dünyanın kültürünü ekerek oluşturmaktadır. Bu başka dünya da, başka kültürlerin dünyası değil, bizim kendi yarattığımız gerçek olmayan bir dünyadır.”

Çocuklar, oyun türlerini veya çeşitlemelerini yaratırken televizyon adını verdiğimiz elektronik ortamda sunulan çizgi film, dizi film, sinema filmi, reklam, yarışma-eğlence programları, magazin programları ve spor programı vb. ürünlerden etkilenmektedirler.

Çizgi film endüstrisinin Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Fransa gibi ülkelerdeki animatörlerin yarattıkları tipler, Türkiye'deki çocukların özellikle sözel bölümlerinde çeşitlenmelere neden olmaktadır. 1995 yılında Yozgat'ta Pinokyo adıyla derlenen Ayağa Basma Oyunu adlı oyun türünün çeşitlenmesinde, oyuncu "pinok-yo" diyerek üç adımda rakibinin ayağına değmeye çalışır(Özdemir 1997:516-517). İtalyan menşeli bu masal kahramanı, Türkiye'deki televizyonlarda çizgi film(cartoon) ve sinemalarda da uzun metrajlı film (action) versiyonlarının gösterilmesinden sonra çocukların oyunlarında yer almaya başlayan farklı bir kültürün motifidir. Aynı masalın farklı bir motifine, 1987 yılında Tokat'ın Almus

ilçesinde derlenen "Pinokyo'nun Büyük Babası" adlı oyun türünde rastlanmaktadır (Ulu 1987:122).

Şarkı Eşliğinde Hareket Etme Oyunu'nun çeşitlemelerinden biri, "Tom ve Cery" adını taşımaktadır. 1995 yılında Şanlı Urfa'dan derlenen bu oyun çeşitlemesinde, Walt Disney'in bu çizgi kahramanlarının ismi, uluslar arası bir içecek firması olan Pepsi(burada ayrıca, reklamların etkisine dikkat edilmelidir) ile oyunun sözlü formülünde de yer almaktadır:

Tom ve Cery
 Dispanseri
 ...
 Erem do
 Erem si
 O o pepsi
 O o pepsi (Özdemir 1997:899-900).

Türkiye'deki televizyon kanallarında gösterilen çizgi filmlerin çocuk oyunlarına etkilerinin, yukarıda belirtildiği üzere yüzeysel olmadığına ilişkin İçel ve Ankara'dan derlenen örnekler aşağıda sunulmuştur. Bu örneklerde, sadece Taş Devri ve Heidy adlı çizgi film kahramanlarının adlarının yanında tipolojileriyle de ilgili ayrıntılı unsurlara yer verildiğini göstermek, etkinin vurgulanması bakımından, önemli ve dikkat çekicidir:

Barni, Barni Moloztaş,
 Fred, Fred çakmaktaş,
 Vilma, Vilma gir koluma,
 Beti, Beti sarıl boynuma,
 Çakıl çakıl al sana akıl,
 Bam Bam çekil yolumdan (İÇEL; Alişar 1995).

Dağlar kızı Heydi
 Peter onu sevdi
 Büyük Baba duydu

Başını duvara vurdu
 Peter onu gömdü
 Heydi'nin bir kızı oldu
 Adını Melek koydu
 Melek dümbelek on göbek at
 Bir, iki, ...on (ANKARA; Oğuz 1992: 24-29).

Türkiye televizyon kanallarında gösterilen dizi filmlerin de çocukların oyun kültürleri üzerinde tesirler bıraktığı belirlenmiştir. Çocuklar, uzun süre gösterilen bu dizilerin kahramanlarını ve içerikleriyle ilgili unsurları, kendi hayal ve düşünce dünyalarında yeniden biçimlendirilerek oyun ortamlarına aktartmaktadır. Yabancı dizilerle ilgili unsurlar, Türkçe söylenişleri ile çocuk oyunlarının özellikle sözlü formüllerinin oluşturulmasında kullanılmaktadır. Uzun bir süre, Türk televizyon kanallarının "en gözde" yabancı dizilerinden biri olan Dallas, Yalan Rüzgârı, Kara Şimşek ve Tatlı Cadı adlı yabancı ülke kaynaklı dizilerin etkilerini kanıtlayan örnekler aşağıda verilmiştir. Bu örneklerde, geleneksel Türk çocuk oyunu sözlü formüllerinin iskeletine sadık kalınarak Türkçe isimlerin/unsurların yerini, dizideki kahramanların adlarının/içerik unsurlarının aldığı açıkça görülmektedir:

Çıktım erik dalına
 Baktım vapur yoluna
 Üç gemi geliyor
 Biri beyaz biri kara
 Ortadaki Ceyar
 Ceyar'ın nesi var
 Çanta çanta parası
 Bir de esmer kızı var
 Yiğitler oturmuş dört köşeli
 Suelin geliyor eli şişeli
 İçlerinden biri dünya güzeli.
 Dozer geliyor dozer
 Çekilin yoldan ezer
 Benim sevdiğim oğlan
 Esmer Babi'ye benzer.(MERSİN; Alışar 1995).

Ağaçta dut
Sevgili Rut
Dağda kaya
Edim'la Maya
Evde hırsız
Çabuk yetiş Mestirs
Menekşe Mor
Sam Vitmor
Paralar saklı
Cesika haklı
Evde kap
Saygılı Rap
Geyik kafasında pırlanta
Bunu bilen Meri Hala
Dolapta şarap
Duri'nin bebeği arap (MERSİN; Alişar 1995).

Ahırda at
Maykıl Nayt
Arabası Kit
Babası it (MERSİN; Alişar 1995).

Seksen seksen yüz altmış
Allah kimleri yaratmış
Sementa burnunu oynatmış (ERZİNCAN; Albayrak
1983:73).

A a a acı
Tatlı Cadı
Pek şakacı
Dondurmacı ...(ANKARA; Oğuz 1992:27).

Sinema ve televizyonlarda gösterilen yerli ya da yabancı savaş(tarihî, bilim kurgu), polisiye ve kovboy film ve dizilerin, özellikle erkek çocukların oyun dünyalarını etkiledikleri belirlenmiştir. Türkiye Çocuk Oyunları Kataloğu'nun (Özdemir 1997) "Savaş Taklidi Oyunlar(çeşitlemeleri: Kovboyculuk, Harpçilik, Kommen, Küt Küt), Sapan Oyunları, Taş Savaşları (bir dönem yetişkinlerce de oynanmıştır) adlı ana oyun türleri ile "Polisçilik, Esir Almaca, Hırsız Polis vb." oyun çeşitlemeleri, bu türden etkiyi taşıyan oyunlardır. Oynanma biçimi bakımından oldukça uzun bir geçmişe sahip bu tür oyunların günümüzdeki çeşitlemeleri, sanayi türü oyuncaklarla(en son örnek gelişmiş su tabancası ve tüfekleri) oynanmaktadır. Ayrıca bu tür oyunların "rekreasyon aktivitesi, amatör bir spor dalı ve yarışma(son dönemde televizyonlarda da gösterilen)" şeklinde çocukların yanında, eskiden olduğu gibi (önceden bu tür oyunlar, savaşa hazırlık veya savaş taklidi oyunlar niteliğindedi) yetişkinlerce modern bir dinlenme faaliyeti olarak yapıldığına da, oyun ve eğlence kültüründeki değişmelere/gelişmelere dikkat çekme bağlamında, işaret etmek gerekmektedir.

1996 yılında Uşak'tan derlenen Sek Sek Oyunu çeşitlemesinde, dönemin en çok izlenen yarışma programlarından biri olan Çarkı Felek ile yine kız çocukları arasında çok sevilen bir oyuncak olan Sindy marka bebeklerin, televizyonun etkisi ile nasıl oyunun sözlü formülü haline geldiği aşağıdaki gösterilmektedir:

Çarkı Felek

Sindi Bebek

Göster bana

Üzerindeki bir renk(UŞAK; Özdemir 1997:871).

Türkiye'de sayıları hızla artan televizyon kanallarının yayınlarındaki en önemli yeri müzik ve eğlence programları oluşturmaktadır. Bu televizyon kanallarında "çocuklara özgü ve genelde çocuk şarkılarının hâkim olduğu" programların yanında, yetişkinlere ait şarkıların (bu şarkıların gizli hedef kitesinin çocuklar olduğu söylenebilir), makyaj ve kostüm yardımıyla söz konusu şarkıcıya benzetilen çocuklarca playback tekniği kullanılarak icra ettirildiği programların(!) yayımlandığı görülmektedir. Son dönemde, sadece müzik yayını yapan televizyon kanalları açılmıştır. Bu türden televizyon kanallarında sürekli değişen müzik listelerine göre çok sayıda "klip" adıyla anılan yapımlar gösterilmektedir. Kültür bilimciler için yeni bir araştırma alanı olarak kabul edilmesi gereken bu tür yapımların yerli örneklerinde, bilhassa yerel ve popüler kültür bağlamında değerlendirilebilecek olan unsurlar kullanılmaktadır. Çocuklar, bu tür yapımların

etkisiyle oyunlarında çeşitlemeler meydana getirmektedir. Son dönemde Türk pop müzik alanında oldukça tutulan bir grup olan Ayna'nın "Ceylan" versiyonunun, ezgiye sadık kalınarak çocukların dünyasında almış olduğu güfte çeşitlemesi, bu alandaki etkiyi göstermek bakımından yeterli olacaktır (Özdemir 1997:427-428). Burada "çocukların yetişkin dünyasına ve dolayısıyla kültürel unsurlarına komik açıdan yaklaşımları" dikkat çekicidir. Son yıllarda "çocukların yetişkin dünyasına/kültürüne karşı tutum ve davranışları ile çocukların yaratıcı eylemlerindeki esprituél cephe", kültür bilimcilerin en önemli araştırma konuları arasında bulunduğunu vurgulamak gerekmektedir:

Ayna Yorumu:

Gurbette yorgun
Düşüm be ceylan
Hasret tüketti
Bittim be ceylan
Hey hey hey ...

Çocuk Yorumu:

Gurbette yorgan
Düşüm yataktan/döşekten
Çarşaf yırtıldı
Dayak yedim anamdan
Uf uf uf ...

Televizyon kanallarında gösterimlerin, çocukların oyunları üzerindeki etkisi, yayından kaldırılması, yayının sona ermesi gibi etkenlerin de etkisiyle kaybolmakla birlikte, ürünler değişse de "etkinin sürekli" olduğu gözlenmektedir.

c.Bilgisayar Teknolojisindeki Gelişmelerin Çocukların Oyun Dünyalarına Etkisi:

Bilgisayar teknolojisindeki hızlı gelişmeler, çocukların oyun dünyalarında gerek oyun ortamı ve gerekse oyun türü bağlamında oldukça etkili olmuştur. Elektronik oyunlar, "atari" ve daha sonra da "bilgisayar oyunları" adıyla, önceleri sadece bu amaçla açılmış olan oyun salonlarında, daha sonra da evlerde çocukların önemli oyun araçları olarak ortaya çıkmıştır. Medya sektöründeki yayınlar(bilgisayar ya da bilgisayar oyunları içerikli süreli yayınlar, "Hugo" örneğinde olduğu gibi televizyon programları vd) da bu tür oyunların çocuklar arasında yaygınlaşmasına neden olmuştur. Üretilen ve satılan elektronik oyunlarla yaratılan bu dünya, kitle kültürünün en önemli bölümlerinden biri haline gelmiştir. Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren yaygınlaşan bu tür oyunların çocuklar üzerindeki etkileri (psikolojik, kültürel, sosyolojik vb.) uzun süredir tartışılmaktadır. Bu konu çok boyutlu, karşılaştırmalı ve

ayrıntılı araştırmalar gerektirdiğinden bu araştırmanın kapsamı dışındadır. Ancak, burada bilgisayar kullanımının yaygınlaşmasına ve diğer bazı olgulara (göç, kentleşme, eğitim, toplumsal bilinçlenme, üretim ve tüketim yapı/ilişkilerindeki değişmeler, çocuğun sosyal yaşamdaki etkinliğinin/değerinin artması, boş zaman sektörünün ortaya çıkması vb.) paralel olarak çocukların geleneksel oyun kültürlerinde çeşitli değişiklikler meydana gelmiş ve sonuçta da bazı yerel çocuk oyun türleri unutulmuştur (bu konuda bakınız: Özdemir 1997: 415-418).

Sonuç:

Bu araştırmada, teknolojik gelişmelerin Türkiye'deki çocuk oyunlarına etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, özellikle oyun ve oyuncak, iletişim ve gıda teknolojilerindeki icat ve gelişmelerin Türk çocuklarının oyun dünyalarında yeni dinamikler şeklinde ortaya çıktıkları belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışma, yakın dönem Türkiye'sinde yaşanan sosyo-kültürel değişmelerin çocukluk düzlemindeki boyutlarının açıklanmasını da sağlamış ve söz konusu değişmelerin bilinçli veya bilinçsiz olarak nasıl meydana geldiği ortaya konulmuştur. Çocuk oyunlarının bilhassa sözlü yapısal unsurlarının Türkiye'nin sosyal tarihinin araştırılmasında yeni ve etkili bir değişken olarak belirlediği de vurgulanmıştır. Yukarıda yapılan değerlendirmeler ve elde edilen sonuçlar, Hollandalı ünlü tarihçi Johan Huizinga(1995)'nin, Homo Ludens(Oyun Oynayan İnsan) adlı eserinde savunduğu "oyun, kültürün temelidir" şeklindeki tezinin haklılığını bir kez daha ortaya koymaktadır. Günümüz insanı bu gerçeği yeniden hatırlayabildiği takdirde belki de "*aşırı ciddileşen yaşamını güzelliklerle doldurarak daha mutlu bir geleceğe sahip olabilecektir.*"

Turkish Children Games, Technology

This paper discusses the interrelations between Turkish children games and technology. The play things/types and also the fields of cinema, television, music and computer are accepted as the main factors of this issue. As a result of this study, it is brought out that the inventions and developments on these fields affect on Turkish children games and also change Turkish socio-cultural structure.

Kaynaklar:

A.BAHA 1933: "Eğir ve GÜdü Oyunları", *Halk Bilgisi Haberleri*, 25, Haziran: 6-8.

ALBAYRAK, Nurettin 1983: *Folklorumuz ve Erzincan*, Erzincan, Erzincan Ticaret Matbaası.

ALİŞAR, Fahrettin 1995: "Yabancı Televizyon Dizilerinin Çocuk Oyunlarında Söylenen Tekerlemelere Tesiri" (Yayımlanmamış makale).

BATMAZ, Veysel ve A. AKSOY 1995: *Türkiye'de Televizyon ve Aile*, Ank., Bizim Büro Basım Evi.

ÇAYLI, Fehim 1952: "İlgün Çocuk Oyunları VI: Top Oyunu ve Nevileri", *Türk Folklor Araştırmaları*, 38.

DEMİRCİOĞLU, Y. Ziya 1934: *Anadolu Eski Çocuk Oyunları*, İst., Millî Mecmua Matbaası.

HUIZİNGA, Johan 1995 (1938): *Homo Ludens. Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme* (Çev.Mehmet Ali Kılıçbay), İst., Ayrintı Yayınları.

KAŞGARLI MUHMUD (Çev. Besim ATALAY) 1985 (1986): *Divanü Lügat-it-Türk I-IV*, Ank., Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

MUTLU, Ahmet 1994: *İletişim Sözlüğü*, Ank., Ark Yayın Evi.

OĞUZ, M.Öcal 1992: "Çocukların 'sayışmaca' Dünyası", *Millî Folklor*, 16.

ONG, Walter J.; 1995: *Sözlü ve Yazılı Kültür*, İstanbul: Metis Yayınları.

ONUR, Bekir 1992: *Oyuncaklı Dünya*, Ank., V Yayınları.

_____ 1993: *Tarih Boyunca Oyunlar ve Oyuncaklar*, Ank., Ankara Üniversitesi Basım Evi.

ÖZDEMİR, Nebi 1997: *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Çocuk Oyunlarının Halk Bilimi Açısından İncelenmesi* (Basılmamış Doktora Tezi), Ank., Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TÜRK DİL KURUMU, 1988: *Türkçe Sözlük*, Ank., Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

TÜRKİÇİN, Bilge 1974: "Çocuk Oyunları ve Tekerlemeleri", *Boğaziçi Üniversitesi Halk Bilim Yılığ*.

ULU, Emin 1987: *100.Yılda Almus (Tokat)*, İst., Acar Matbaacılık Tesisleri.

İÇİNDEKİLER

MAKALELER:

ERMAN ARTUN	Çukurova'da Salâvatçılık Geleneği ve Âşıkların Pehlivan Salâvatlamaları.	1
ENSAR ASLAN	Doğu Anadolu ve Azerî Sahasında Halk Hikâyesi Anlatma Geleneği	53
MUSTAFA CEMİLOĞLU- AYDIN ATALAY	Âşık Şevki Halıcı'da Âşık makamları	73
AYŞE DUVARCI	Halk kültürü Uygulamalarından Biri Olan Fal Geleneğinin Değerlendirilmesi	117
GÜLİN ÖGÜT-EKER :	Yazılı Kaynaklarda Türk Ailesi	131
ŞÜKRÜ ELÇİN	Konya-Vilayetinde Uzunluk Ölçüleri	159
İSMAIL GÖRKEM	Türkistan'da Anlatılan Kemine Fıkraları	163
ALİMCAN İNAYET	Koroğlu Destanı'nın Uygun Versiyon "Emir GÖROĞLI" ve Onun Epizot ve Moti Yapısı Üzerine	205
HAŞİM KARPUZ	"Konya'da Halk Mimarisi"	223
DOĞAN KAYA	Sivas-Çamşılı Yöresi Halk Şairleri	237
TURHAN KAYA	Dünden Bugüne Erzincan'da Halk Kültürü	271
SÜLEYMAN KAZMAZ:	Halk Kültürüne Toplu bir Bakış Düşünceler ve Değerlendirmeler	295
SALİM KESKİN	Kutludüğün'de Türk halk Edebiyatı"	327
ŞAHİN KÖKTÜRK- M. HALİSTİN KUKUL	Trabzon'un Beşikdüzü İlçesi'nde Serender'in Köy hayatındaki Yeri ve Bir Serender Numünesi	361
M.HALİSTİN KUKUL :	Beşikdüzü Halk Ağzı	373
METİN ÖZARSLAN	Âşıklık Geleneği İçinde Âşık Müziği ve Kimi Problemler	399
NEBİ ÖZDEMİR	Teknolojik Gelişmeler Bağlamında Türkiye'deki Çocuk Oyunlarının İncelenmesi	411
MEHMET TAHİR SAKMAN	Konya Oturakları Üzerine"	425
BEKİR ŞİŞMAN	Samsun Yöresinde Geçiş Dönemleriyle (Doğum, Sünnet, Evlilik ve Ölümle) İlgili Yaşayan Halk İnançları ve Bunlara Ait Uygulamalar	445
NAİL TAN	Türkiye'de Gagauz Halk Kültürü, Tarihi, Dili ve Edebiyatı	471
NASRULLAH	Sultan Celaledin Mengüberti ve Efsanevi Kahraman Alпамış'ı Anma Münasebetiyle"	493
MÜBEŞŞİR TIRAZİ		493
HÜSEYİN TÜRK	Türkiye'de Koyunun Yüzü Geleneği"	499
MÜJGÂN ÜÇER	Beşik-Eşik-Keşik-Sivas'da Ölümle İlgili İnanışlar Sözlü Gelenek ve Sivas Mezarlıkları	507
CİHAN YAMAKOĞLU:	Türkiye'de Çocuk Oyunları	543
NACİYE YILDIZ	Kastamonu'nun İlçesi Abana'da Halk kültürü	551
ZEYNEP ZAFER	Pomak Türklerinin Nişan ve Düğün Geleneği	569
YAŞAR KALAFAT	Alanya Yöresinde; Kilit-Bağ-Kitlenmek-Bağlanmak	589
KİTAP TANITIM YAZILARI		
SALİM KESKİN	Atatürk-Kültür ve Uyarlık	599
_____	Atatürk-Çağdaş Uyarlık Seviyesi	603
_____	Türk Kültür Tarihi	607
_____	Atatürk-Güneş Uyarlığı	611
_____	Millî Kültür Unsurları	615
_____	Atatürk-Kültür-Vicdan ve Din Özgürlüğü	619

CONTENTS

ARTICLES

ERMAN ARTUN	The Tradition of Worship in Çukurova and Ministrels' Wrestler Worships	1
ENSAR ASLAN.....	East Anatolia and the Tradition of Folk story Telling in the Azerbaijan Region	53
MUSTAFA CEMİLOĞLU- AYDIN ATALAY.....	Amourette Şevki Halici's Ministrel Tunes	73
AYŞE DUVARCI.....	An Evaluation of Fortune Telling Tradition as One of the Folk Culture Practice	117
GÜLİN ÖĞÜT-EKER :	Turkish Family in Written Sources	131
ŞÜKRÜ ELÇİN.....	Length Measures in the Province of Konya	159
İSMAİL GÖRKEM.....	"Kemine" Short Stories Told in Turkestan	163
ALIMCAN İNAYET.....	"Emir GÖRODLI" as a Version of "Köroğlu" Epic Poem and On Its "Epzot" and "Moti" Structure	205
HAŞİM KARPUZ.....	"Folk Architecture in Konya"	223
DOĞAN KAYA.....	Folk Poets of Sivas-Çamşihi Region	237
TURHAN KAYA.....	Erzincan Folk Culture in Retrospect	271
SÜLEYMAN KAZMAZ:	General Evaluation of and Considerations on Folk Culture	295
SAİM KESKİN.....	Turkish Folk Literature in Kutludüğün	327
ŞAHİN KÖKTÜRK.....	The Place of "Serender" in the Village Life in the District of Beşikdüzü in Trabzon and a Sample of "Serender"	361
M. HALİSTİN KUKUL	The Dialect of People oin Beşikdüzü	373
METİN ÖZARSLAN	Amourette Muzic Within the Tradition of Amorousness and Some Problems	399
NEBİ ÖZDEMİR.....	A Review of Child Plays in Turkey in the Context of Latest Teknolojik Developments	411
MEHMET TAHİR		
SAKMAN.....	On the Seats of Konya	425
BEKİR ŞİŞMAN.....	Living Public Beliefs on Transition Period (Birth, Marriage, Cirumcision, ect.) in Samsun Region and Related Practices	445
NAİL TAN.....	"Gagauz" Culture, history, language and literature in Turkey	471
NASRULLAH MÜBEŞŞİR TIRAZİ	"Sultan Celaleddin Mengüberti" and on Remebering Legendary Hero "Alpamis"	493
HÜSEYİN TÜRK.....	The Tradition of the Sheep's Face in Turkey	499
MÜJGÂN ÜÇER.....	Cradle, Treshold and "Keşik": The Beliefs and Oral Traditions on Death, and Cemeteries in Sivas	507
CİHAN YAMAKOĞLU:	Child Plays in Turkey	543
NACİYE YILDIZ.....	Public Culture in the District of Abana in Kastamonu	551
ZEYNEP ZAFER.....	The Tradition of Engagement and Marriage Ceremony of "Pomak" Turks	569
YAŞAR KALAFAT.....	The Area of Alanya Lock - Tie - to be Locked - to be Tied	589
BOOK REVIEWS		
SAİM KESKİN	Atatürk, Culture and Civilization	599
_____	Atatürk Contemporary Civilization level	603
_____	The History of Turkish Culture	607
_____	Atatürk sun Civilization	611
_____	The Elements of National Culture	615
_____	Atatürk Culture Conscience and Religious Freedom	619

Atatürk supreme Council for Culture, Language. and History,
ATATÜRK CULTURE CENTER

ERDEM

TURKISH FOLK CULTURE SPECIAL ISSUE - II

Volume 13

Number 38

ANKARA, 2002